नं० ५००-घ-८
नैषधीयचरित टीका
प्रदीपिका

पत्राणि १०८
४१६

पत्राणि ३१५ — ४२१ =
१०८
४१६

शालक्रतान्भवाहशानवस्तायवेचलेनलेन्दपंकथंकादेवैमहतोवंशान्तेन्नतनादत्पतनलेनलेसीक
रोतीति अद्भाश्रयं १२७ युष्मादिशदिक्पालैरभिलक्ष्यमाणोऽभैमीस्वकृतोऽण:कृतावज्ञाल्लणहपोनल:
कथंभवद्भिस्सोढ: १२८ वाह्निदारुणाःकाहस्यकूटताशिमाश्रित्यतथोभैमीनलयोःविवादेकपटमादिकि
याकिनावदत् कूटमाश्रितःकूटसाक्षीभवनीति अथवदारुणःक्रोधःशिखीकूटेकपटमाश्रित्यसा
क्षीभवन् कूटमाश्रितःकथंनावहृतपमेआहेपेच १२९ अद्रामद:महायानासमस्तामवनामपिल
मैवास्मिकलेकायदेवस्यवास्तनयुतःनजस्विनामपिपुष्पाकेलमासहिस्ननेवास्मिकलेकायसमस्ततो।
दारुणःकूटमाश्रितःशिखीसाक्षीभवनपि नावदत्किंतदुद्धाहकूटसादिक्रिया
मयम् १२५ मायानिश्चयतेत्रेषुकेतवान्तनराशिषु अयोचनेशोलस्तेगक्षीगगीकूट
माश्रिया १३० सावबयेसमुत्सृज्यमलमीश्योत्सुभःस्थविम धूताग:सद्यतानमस्मा
कमानाद्यक्तिनश्रिता १३१ यतथसदकतेमापापाचालीपाण्डवेरिव साविपचभिर
स्माभिःसविभज्यैवभुज्यताम् १३२ अथापरिहथ्यासाकुमस्तवतागुर्वोरसनाम वके
गिराशरावानमारतीसारतीव्रया १३३ अहोयथानेजास्विन्नसदृशस्वमामूभिरवकलेकायभव
तिभूक्तायवकलेकयतिरेषालिवाकेःस्वितिस्तोसोःनमाशुकेत्वमेशामोहितेत्रिषु १३ साभैमीयंनलवंश
नेत्यकामसेमयिविषयेईर्ष्यालवःकिंमितिमवयुअपराधासदानस्मात्यदेनतोभैमीमथापिदत्तामिषु
नमप्रकाङ्क्ष: १३८ मासदूकतैमदकारिणाकनैयमकृतनपचाभिःपाण्डवैःपाञ्चालीइवपदीवसाविभैमी
अस्माभिसविभज्यैवभुज्यतोहहिपदमरयावद्नपाण्डवपाञ्चालीवनानीदानवातदाहवणाहम्यकृत
युगापिकलोरियमुक्तिः १३२ अथानसुवाचालसनामहविनासाकुमसमथासाभारतीसावतीव्रयातीदा।

यामिति वधभावात्तवकेशवेपि मोदेण लोहम्भोदेणनीलोमत्वविभावती मिथ्येति पादे अतिहर्षे वेदन्यर्थः १३ इत्य
मी देवा अस्मिन्नलाय कीर्ति मे मीव वर्वदान्तमेवागमन तत्र भमाभिलाषिणो धीवानामीयाग्राह्यते इति धी
रगम्भीरगाद्विनी धीरवेदत्रयी मवानुयेन लीढ नमामो ति पतेधीरागम्भीरा अनदेनेत्रनिपुणान भवन्तीत्यर्थः
अथवा गम्भीरगादिनी धीः धीरवेदत्रयी थी वाग्वानुयेनविदिनित्ववागम्भीरः अतस्ते धीन्दवानाचानर्थ
नमामीनीत्यर्थः १४ प्रशस्तवाचनामावेनीप्रतिवक्रमसमर्थत्त्वाज्जडजिह्वसक्तिलेशावाणीलीलया
वश्यानाकनादेवानेवदमाह १५ इदानीं नामेमीयस्मामभिवाञ्छितमभिलाषः प्रोक्तं प्रमाजितमस्को

कीर्तिं मे मीव वर्वा सदान्तमेवागमननमी नलीढ यी रवेदत्रयी धीरगम्भीरवादिनी १४
वागमिनी जडजिह्वस्तामतिवक्रमशक्तिमान लीलावद्धे लिनाकनादेवानेवावद
नालि १५ प्रोक्तितवाञ्छितमस्माभिरपितात्रनिसम्प्राति नास्मिनलेनलेशोपिका
रणस्यापिनः पुनः १६ हृतेकमेणिकमांकिं वदनाभूमनचयनत कालोचिता
मिदानीनः स्पाटेनालोचितपुनः १७ प्रतिज्ञेयनलेविज्ञाः कलेविज्ञायतामम ते
नभेमी भूमीचन्मा जयामि जयामि नम १८ मितियावत् तास्मिनलेपुनरस्माकं हृपालेशो
पिनास्ति नो लोकपालान्यवनीमुद्दे भैम्यभिलाषमनेनार्थः १९ निष्पन्ने विवादकर्मणि सम्प्रति किंकुर्म
यतः तदानन्दस्वयंवरेणाभूम इदानीं मनः समयोचितमस्माकं पृथ्वीलोचितस्यानुत २० भो विज्ञा यी
मतः कलेर्मम नलविषयेश्च यमनिज्ञा ज्ञायतोनेतननलेनभूमी भैमी वन्मा जयामितव नलेज यामि अभि
भवामि च २० वाग्देवतायाः कोपेणालक्ष्यतेजसो मनलेनसह विवादे जगाति मायेतदेवदर्पेतो ब्रवन्ता
लेहृतनतेजसः स्वयंसोमले सह वेयचामायनितरां घेनार्थः २१ नस्मकलेः कोपविकारह्वायरः

सांधुकारेण साधु साक्षिकिरणेनादीदिपत् ज्वालयति स्म नलोपि दिवः १६ पाणिकर्णे नियाये वमवो
वत् हरान् मसनिपोन्तनु ... विस्मितयामतिर्यस्य सनमस्मात्वेलसं साधुम ... वास्त
वेलदामितर्थः अनलायायिकायाच्छायालेयनेश्नियत् तदलदानमानलेलन्नादेवेसादने नलाय
साभिरलंदनैतना सांकेलज्ञयावेलल्पसत्वेनज्ञानतुलनापिमतिलमपकामणानर्थः फलसीमा
चन्द्रवेगेयचक्रतासोपियक्रानिनलसमतुयज्ञासाभक्तिभूतावकाशिनी १६१ भुवो नवमायनु भोः
नैषधेन विरोधमेव ए नाम गिरिनो जम्भः जगौ निदेव माधवेन वेदः केवलत् १६१
द्वापरः साधुकारेणात्तु दिकावमदीदिपन् आणायप्रवणामाणिमवाचनस्तुवे
दिपः १६। विस्मयेयेति स्मात्सा साधुवेलल्पमीवसे यज्ञतेल्पमनत्मायतदते
द्विपमात्मने १६१ यस्य भक्तः शानाशापि फलानामवपिभुन वेलणायमोष्ठि
कामम्मोलाणवगेदवेनलस्यसा ... डपन्नोआश्रयायस्माःसे हशोभक्तिर
वकेशिनी वंध्याज्ञानानि फलनाहिनर्थः नपञ्च आश्रय इति निर्याननिः श
नोशासैवचतुर्वर्गफले सम्पूर्णायाललफलाभावादेवनिष्फलत्वर्थः १६२ भा ... १८२
वेनमवेवसायसेननलेसाधुमतोकले लोकपालविशालेसौ निषधानां तु याक्रः
कलेः साधुवृद्धौ मलेन वाद्युम्नेनमवः शुभान भवति आसौ निषधदेशानामिंदुनलः लोकपाल
भागिविशालः लोकमालेविशालो मदनन्दनिवा १६३ लमाष्टनिदृष्टीपतौ लोतिथीलवने
स्मिनवकलेकलहस्यावकाशं नयमामः नयानितानि विविलयमे नलेद्वापरसाधुरयवर्थ

नै·ष·टी·
सर्ग८·
२१९

316

नपश्यामः साविनीतनमामेमीत्वर्थानर्थग्रहेग्रहे कथंमबद्धिये भी आप्रमितिर्विभ्रमेषिव अपतंनतितं
द्वियासाभेमीवद्योनिष्फलानतैषुग्रहव्याग्रहोयेयानेमेवाहुधाः कथंवा आपीड्नीया अहोतिप्रथम
वर्थः फलप्राप्तिसूचः अनथ्यस्य सम्रहे थम्यग्रहो ग्रहणाये सेविभ्रमेभ्रान्तिर्ज्ञाने विनीतनमामप
नीतमोहा प्रमितिः सम्यग्ज्ञानमिवकथंवाधितुं शक्यमर्थः ५३ सत्ययुगेकत्ययुगान सत्ययुगाम
सत्ययुगेनअसत्ययुगनामसत्ययुगानुसमामः द्वौ नमामकत्ययुगे कलेः प्रभुत्वतः कृतयुगमेवत्यर्थः नमेन
लेभ्यायितुमर्हति अथ त्रेताद्वापरे नत्रयो प्रतिष्ठानामापायितुमर्हतीति तावाभेमी त्रेतात्रेतायुगस्य
नपश्यामः कलेतस्मिन्नवकाशं तमाधृति निष्ठिता खिलयमेहि द्वापरस्योदयो
वयम् ५४ तेना सत्ययुगं तावात्रेतायापायितुमर्हति एकप्रकाशयमोणनकलि
द्वापरौयुवाम् ५५ कलिष्ठवशपूमितेकाकविघ्नमपिहथासि दृष्टाहथोदिनावा
नाः कार्यीयादेतवलव ५६ द्वौदेमोदे तयस्तस्मिन्नाचवेददचिरेणसः तन्नापसमस
वेनापमाप्नुयादनयानतः ५७ चिनमर्हतिश्रुवो कलिद्वापरौ एकोमुख्यः प्रकाशः प्रसिद्धो
यमीयस्यतेनतौ च केवलधर्माचरणशीलामित्यर्थः स्पर्धितुं नार्हथः अथचैको विरुद्धः प्रकाशमा
नोयमीयस्यतेनकलहसन्देहा स्पर्धितुं नार्हतः विरुद्धधर्मे हि कलहो भवतिविशेषयमप्रकाशोहि
संदेहो भवति अत्र चैकयमाप्रकाशमानयमेनाश्वकलहसन्देहोनभवतीत्यर्थः ५५ अवशपसर्व
थायहावशपस्याधीनकविघ्नकाकविघ्नमपिहथासिपतत्कार्यकर्मानभवामि अत्र कार्या
करणमवदोषः यद्वाअवशपकविघ्नकाकविघ्नहथासि अवशपकारणमनिन्द्यत्वाद्विह

ह्वद्यपकरणाद्दोषद्वयमर्थः यद्वाकविघ्ना इन्द्रस्कामकदिष्यानपि दृष्ट्वा स्ववचनेनैव पापमिहेद्रियतः।
दृष्टादृष्टा शूद्रजन्मनि अन्त्यजन्मनि च जातायामर्थमेत्र्याः काव्यसमवधिनो देत्तवमस्वाधीनानभवति येन
यत्कृतं पुण्यं पापं वा नरैस्वनसाम्यस्वड्डः स्वयं करोति न तत्वं सुशक्ति स्तीत्यर्थः १४६ यामो देवनं तस्मिन्
लेह्वादक्षमावेवेत सशीघ्रमेव तस्मादनयाद्युनीतेः पापजाने सन्तापलभते १४७ आयुगशापयुगोना
पोषवत्तथ्युगकलेन वनस्मिन्नलाबसेद्वेषाने साम्प्रतम् ननु युक्तं नलेन सदैतद्देवेनोहितायन भावित
युक्तं नदितवन्यर्थः १४८ नत्र नलसमीपं गच्छामीति सहृह्नमाने राजसेवाजोगुणाप्रवरमहाज्ञानेशद्रा।
युगाशाषुतवद्धेषनास्मिन्नेव न साम्प्रतं भविता न हितायेन हैवनैवसेविना १४८ नत्र
यामीत्वसेज्ञाने राजसंसदिहास्यताम् इति तत्र गतो मागा राजसंसदिहास्यताम्
१४९ गतानन्दवानले भैमीनकस्मात्वेवमेवल्पसि गुणावक्रमसंयुक्तं पद्यमाने
ह्वकाव्वत् १५० अपरीवदिशाभीपालुचमेनाशायीपनेः अन्तमन्यनाकिनेनानीर
नयुगयायुगम् १५१ कलिप्रतिकलिर्देवाद्देवान्ध्येकयाः कलिः सोपहासं समे
वेणोविघ्नेनिरवयनिमिथ्यः १५२ आसमन्तान्तपतामम् इत्येवं निश्चित्य तत्र नलसमीपं गतो राजसभा
योहास्यतोद्वासनीयनेमागाः १५३॥ अस्मत्कारणाद्विना तत्रागता भैमी नलेचानया भैमीनलयोमध्ये नम
वेल्पमि यथाक्रमेणासंयुक्तं पठितं तकारेणेत्थं विनुष्याभाति यदा नत्ता नास्ति केन्नुनामिकोवा इतिया
लोकस्थेशीनिवादेशाभ्यां विनाशात् १५१ इदं स्वतां वाचमभ्यवह्नाद्यो प्यनुमेनिरे किन्तु युगयाः
कलिहापरयोर्युगहृदमेवावाचनस्त्रीवकार १५२ देवाः कलिप्रति कलिश्च एकधाः मत्पके देवान्मनि
सोपहासं सिद्धे रदार्विघ्ने वहमानमकारेणापरस्परकलिकल्पहृद्व्यवचरयन् १५२

तयाभेम्यानलहतेनत्रनवागमनमेवयुक्तं अतनहेगेनोक्तनवेगेनविमानेनयावतापित्रनेनविमा
नेनरथेनकिं वाक्कितस्यातिहननादित्यर्थः इति देववचः अथकलेर्वचः नत्रनयानेनहते आ
गमनेनखर्गेनप्रतियुक्तमेवकिंच अपिचायास्कादनेनिगोपनेनहता अपियावताविमानेनविमता
हंकारेणनहेगेनहः रवेनकिंप्रयोजनम १५२ याभैमीवरीतुंप्रयासियास्मितयाग्रेपवमूवेमेवा।
नास्मिन्हतेभवतः पतहृतगमनादिलज्जाकाविहास्ययोगंजातंदेववचः कलिवचस्त्यावरीतुंप्रयाया
स्मि प्रयासेत्रर्थे ह्येपियावत्तत्रानिपातयोर्लट् तयाग्रपवसमनमेवान्यास्मिन्हतेभवतः पतहृतगम

नत्रागमनमेवाहैवेरमेनोनयाहते नहेगेनविमानेनकिमनेनापियावता १५३
प्रयामिवरीतुंयामुत्रपवतयाहते अन्यस्मिन्भवतोहास्यंहन्तमेतत्रपाकरं १५४
पत्यौतयाहतेन्यस्मिन्तदर्थंगतवानसि भवतः कोपरोयस्मादनमस्यत्रपाकृ
थः १५५ यदर्थंयस्याभैम्याः कृतेगमनमस्यास्तीतिगतवा, यास्मिन्मारंजयत्का
न्यायोजनेनोयेमहत्रावता समरूकलेहतेनस्मिन्किंनदीसेत्रपामर १५६

नादिलज्जाकाविहास्ययोगंजातंदेववचः कलिवचस्त्वियावरीतुंप्रयायासि प्रयासीः अर्थेह्येपिया
वत्तत्रानिपातयोर्लट् तयाग्रपवसमनमेवान्यास्मिन्हतेभवतः पतदास्यमुत्रचैत्रपायाआकारलज्जाम
हंजातत्रावद १५४ यदर्थंयस्याभैम्याः कृतेगमनमस्यास्तीनिगतवान ताहशास्मितयान्यस्मिन्भैमे
विहतेसतिअत्रनमस्तनमारद्विनस्याशाकस्यवनिष्फलकोपस्यभवतः कोपरोधः कोपशान्तियुक्ता।
रखलुदेववचः कलिवचस्तुयस्याः कृतेगतवानसिभूतेकुर्वन्तयान्यास्मिन्हतेनमस्यत्पक्षभूमेर्दवस्य
वार्थंकोपस्यहृष्याअरूपीह्रायस्यनाहशस्यभवतोयस्मादपरः कः न कोपितस्मान्नोचः सर्वेषामपितस्मै।
वायइत्यर्थः १५५ भोःकलेकान्यास्मरंजयन्तितमालाद्रमहावनामहातः अवेतोस्यायस्यतेनरथेनसम्।

ध्यायन्त्वं योजनानां मोक्षे समस्तं देयासि गाङ्क सिभोः यामवतयान्यस्मिन्नृते तत्र कार्ये विषये प्रवर्तमानस्य ते
लज्जा किं नास्ति देववचः कलिवचनं कान्याजनो येजनसमस्तं हे महार्णवनान्तप्रेक्ष्य वस्तारथ्यन वायासि सम्प्रया
मोः स्वर्गं नन्दनो मत्त्वो मिते अत्र पतिलज्जोत अपरनयान्यस्मिन्नृते ह्रीलज्जा किं न १५२ तृतीयवचनं अथ यो द्वापरयोः
कलिद्वापरयोः युगं नलं प्रत्यगतङ्कः स्वं जाता देवाः स्वर्गमतिचक्रुः १५३ मात्सर्येणान्यभुक्षेह मणोव्यापारः क
लिद्वापरपूर्वकः सद्वायो यस्पृह शामन्युग्रहिलो ग्रहद्याग्रहो सासीग्रहिलः नलनिग्रहकारिणो यात्राम
मनो किल निश्चयेनादयेन नलनिग्रहाय जगाम त्वष्ठः १५८ नलस्य छिद्रान्वेषी यो संप्राप्तैः सम्पूर्णान यादितोः हर
नले प्रत्यनपेतानि नानीयकर्मेरीयथाः युगयोर्युगले युद्ध्यादि विदेवाधियेद युगः १५
द्वापरेकपरीवारः कलिर्मत्सरमङ्कितः नलनिग्रहदिक्षायात्राजग्राहद्यग्रहिलः
किल १५८ नालेधाम्पूर्नैसंपूर्ने हे रङ्ग गानप्रभृति निषधस्त्रिपथान्तो विघ्नैः सन
चेरुन् १५५ कियतापि च कालेन कालः कलिरूपयिवान् भेमीभर्तुरदृमानी
राजधानीमहीभुजः १५९ वेदान्तु हुस्तानतत्र प्रबुद्धविद्यकर्मायनपदम नप्रसारयितेका
लः कलिः पदमपायत १६१ इगानतिशयेनगेलमशाकत निषधदेशान्निगन्तुं मुद्यतमुद्यन
मर्तुं कलिः प्रतिषेधनामनान्निवारयत भूयान्विघ्नोजातः १५५ अहमननेत्रप्रहमानः सोसासीति अहमानो
अहंकारी कलिः कालः केन च न कालेन राज्ञो नलस्य नगरीं जगाम १६० तत्र पुरी वेदान्यदतां आवर्तयन्तो
मुख्यान्यदपदस्याभ्युन्कलिः कालः पदं च वक्तुमपि प्रसारयितुं नाशकत् १६१ वेदाध्ययनकमुखिभ्यः इत्यपद
यो जनाः इत्यध्ययनस्याभ्युनलस्य कलेः क्रमपादविदेपत्तस्मिन्नुरेह समन्तते सत्क्रविनावर्नेनाभूत १६२

नै॰ च॰ टी॰
स म द॰
३१०

नेनकलिनाचरणयोर्गतिर्निस्तावत्त्री कृतसमस्तमासंहितायोजितासोनत्वेनुकृतेनृपश्रीः यावद्वेदपाठा
कमुखान्संहितावेदानाश्रावि १९३ तस्यकलेर्मासादामयूनमोरभणानाशमापद्विलतत्रपुरेसोकलि
र्यज्ञेषु धूमैर्व्याकुलितनेत्रेणानननताविनस्ताशनौभीलिनावानितराथः १९४ तत्रपुरेतिथीनांवरणमला
लनोदकैर्विमकलिप्रभृतिनिधिपिच्छिलेऽटदस्थानागृहाणानेकजनेनानेनकलिनासखलितम् १९५

कृतिपाठकवक्त्रेभ्यः तत्राकर्णयतः क्रमम् क्रमः संकुचितस्तस्य प्रेहरम
वेनत १९२ ताववहृतिहताटोपा पादयोर्स्तनसंहिताः नवेदपाठिकोविभ्यामा
वृद्धश्राविसंहिताः १९३ तस्य होमाज्यगन्धेन नासानासमिवागमत् तत्राडनट
धूमेनासौ कलुषमकरेक्षिते १९४ अतिथीनां पदाम्भोभिर्विमे प्रभृतिपिच्छि
ले श्रोतेनगृहिणां तत्र स्वलेनुः बलवस्कले १९५ पुरपाकमसौ प्राप कलुष
मदस्माभिः तन्यपेगामिवाकान्तिस्तत्रौ हिंसक्रनानिलेः १९६ पिलुपानप्रेताव
तीर्णो हृश्यमतिर्वैश्यमतिकालादिवतिलाकालाहृश्यमत्र मदभ्रमः १९७ यत्र्यु
पचेनाग्नौ सप्रशोशाकुसकुलात् गतेर्यमैयतैः कीर्णामालकोऽड्कनाचता १९८

अमौ कलिः यस्मानिः ज्वालाभिः प्रदीपाकमापत्तस्य कलेः मनगामंगमेंप्रतिनडकादिनेरगाणमेवय
जनानापवनेकनीवरवारितमिव १९६ अत्रपुरेगृहेगृहेवर्णश्रीलुणादिभिः पिचुणानपणेकीर्णाकु
लनिलाद्यमाद्धिवसुकलिहरेमत्रसत्रअनिविभाव्य १९८ यत्रधूपैः सकुलाप्रवीर्हिलसहितामिवसर्वतः
समारणार्थमारोपितस्थलमिवसकलिरोगान्वान् धर्मकथनेजनैः शाणानाशरोयामेः सर्पदष्टजीवेस्था

आसामिवजज्ञो मेघलिंगाः शैवालाः पुंमिश्वापदं सर्पयोः १९८ कृपाणाभूयखड्गातो मायत सक
लेष्टं दयं प्रविष्टे विवत्ता दृष्टोः स्नातृणां जनानां निर्लिकेः स्वमंत्ता विजे हृदयं विदारितमिव सकलि मेनाः १९९
तत्र पुनिरुग्र मन्यभावणो पुमासे जाते स्तनोय अथतत्र कृष्णे स्त्रियं प्रतिकान्त कृशिम प्रपत प्रासनवादिनेवी
स्नायकलिरुनोत स्नानदक्षोडयो मस्तनं दोषाभावात् २०० वराकस्त्वं कुः जेस्मिंस्तं त्वद्दंलुण्हसूकः
पाकत मनयः सकलिः पराकिणा ह्वा दशरात्रोपवासिनी समीपमवगतेनाल मतमासमुपवसितेव

स्नातृणां तिलकैर्मेने सर्मेनदीर्णमिवसः कृपाणाभूयहृदयं प्रविष्टे विवत्तस्तनेः
२०४ पुंमोसे समृदेतत्र विदन्मिथ्यावदावदात स्त्रियं भत्तितथावीत्स्पतमथ्यन्ता
तवानयम् २०५ सप्तार्द्धमशकन्तेन वराकः पराद्दिणाम् मासोपवासिनोक्का
यालेयनेयन मस्खलत २११ आवाद्दिनाद्विजेस्तत्र गायत्रीमकं मण्डलात स
मन्दियतीपश्यन्त्स्व छनष्टामवद्विया २१२ स दद्दार ददृशाणामृणोवनेवखानेसो
वने यन्यायारामवागोवेकापित स्यानमानशे २१३

तमेघामस्त्रीनिमासोपवासिन स्तेषां कायालेयनेयनमनर्थमस्खलत २११ तत्रप्रवेश्य द्विजेरावाद्दितोत्स्त्र
यमण्डलान्मानियुभजंती गायत्रीमपश्यत सकलिर्दृष्टनष्टः प्रवेदृष्टः पश्चान्नेष्टे दृशोभयेनाभवत दृ
ष्टमात्रपवनेष्टा विलीनाजातं रेतः २१२ सकलिर्दृद्दिणागदृश्योः स्मृणोगदृदे वनेवखानसव्रतयावि
भिः सकलीयतीनामायारेसदेय मसृणामागोविदेवालयेकापिस्थानेनप्रापत मद्दत गर्भे विष्णु वणानि २१३
प्रसोकलिन्त गयमाणोपिस्व दयिनाद्दिसकापिस्थानेनापश्यत अपिचतत्र पुवेहस्तहृदकलिकलदं

मै·व·टी·
मम्द·
१२॥

३१७

सार्वमुखे विप्र मनामयम् सार्वो विप्रकलकत्वादोषपरीक्षितानामिधाय कास्य १२४ हिंसैव गोप्तो त्रवियुग्रनमा
पतन त्र हस्व रमणेक्त: सन्त्यकालिरयावत सान्वगो: सोम्यसोमदेवताके हस्वेथमे आसक्तारवेरेकृ रेते
कलिहरमेवनिराचकाव गोश्च वस्यद्भममामस्कारवक्षामे मेनिरस्यतीत्यर्थः अग्नीषोमीयपशुालसो
हिथमोक्ष: कृतिनोहित: अग्नीषोमीयपशुमालभेनेति १२५ व्रतिनोमोनेनसकलि: स्वस्यात्कैश
गालीदानमन्यतेस्मवमेघुनमस्कारादैषुवंदारुभि: नमस्काप्रतीले: श्रीवन्सीगाद: आत्माशिरस्थ

कापिनापश्यदस्त्रिया हिंसामात्स्यश्रियामसो स्वमिवेतत्रनमापदपिमस्वमुखेक
लि १२४ हिंसागवी गुरवेवोदयारिवेस्त: यावति: सुम: सान्तसोम्यहस्वामस्कारवेर
स्वेदिनसतम् १२५ मोनेनव्रतनिष्ठानोस्वाकोपामन्यते: सस: वमिवमारुभि
जेतोस्वामिर: सपदाहतम १२६ सर्वाणांसहस्वीपापोपशयन्त्वा वामनामप:
मेनेत्यनेर मोहतेशमसासम्निहयता: १२७ मोत्रोधूतोष्मनाघाछानपाशाके
सवर्णान: वक्त्वमेवधूमायातिहतदाहनमोनते: १२८

गाहतेविवदमोनमाक्रोशा: वंदनेशिरसोध: करणेपादयोस्तदेवपादाहनमितिविषरीतमन्यतेसमे
त्यर्थ: १२९ सकृत्सीणापापोक्तप्रीसनानिपशपनमीकृषयाचनेलोकमुक्तैरेमोदनमुयताश्रति
मेनेनयाचामनामाचमनेकवेनोपापणावप: पश्यन श्रीमामस्निनेले: शमस्तुयताशतिमेने १३०
सकलिमौज्जयाविणोधूनपलाशदालेन्त्रसचाविणपवेशाकनेस्माकिमिति श्रमोवर्णान: वज्रा
मासेयतमायानित्तनावन्धनानेनतवदाहेनताडयितमायानीति १२८ प्रवेदास्थनेदीयते इतिपुरो

१२॥

ज्ञाः नमस्ते दृष्ट्वा ह्रता भयेन उः खिन्नोऽभवत् सकलिः स्फचः फाणिनीः सर्पस्त्रीन्मन्वानो भीतः सन् अस्फ
चस्तु माचवेचिनि एवं क्रियायाः सहसमुच्चयः १७७ हिजन्मनो विप्रादेः स्वरा सोकारं ज्ञानं लनोच अथ नोद्विजो
न्मानि सोत्रामण्या मिषि क्रतवे ते दृष्ट्वा पतमो जाताः सोत्रामन्या खानडह्ना १७८ अस्तोक लिवेदपादिनात्र
लीजली ब्रलयज्ञेव लगावेदाध्ययनायुक्तनात् जलीस्यावत्सेरव्याकानपश्यमावनेलस्यकालस्वी
जलयोवक्तो जलयोहृदयोउन्नीना हृदयेउः खाहिदेणीसनि इति भावः यद्वा स्त्राणामस्नूणामेज

दृष्ट्वा पूर्वः पुत्रो दाक्षमामी उच्चामस्तु त्मनाः मन्वानः फलिनी स्वस्तुः समुमो चा
स्फचस्फचः १७९ आनन्दन्नोदिगदाने विदन्नेष हि जन्मनः दृष्ट्वा सोत्रामणी
मिषितेऽक्रवैव महयत १८० यपपपद्यावनोवेद विदोषल्लोजलीनसौ उदङ्
येनतावेनस्तदस्त्रो जलयोहृदः १८१ स्नातकं चातकं जेतोजत्तोदान्तकृतान्त
वन् वाचेयमस्पृहश्चैव यमस्सवविभायमः १८२ सपपापाडजनानन्वेषी प्राप्नुवन्वेद
पालितान् जलार्थी वानलं माणपापस्त्वापदपापतन् १८३

लयोहृदयोउन्नीना हृदयेउः खाहिदीणिसनि इति भावः यद्वा स्त्राणामस्नूणामेजलयोहृदयोउन्नी
नालज्ञावनतमुखस्सनेत्राहृदये पतिना अस्फच्याया नदङीयेनेत्यर्थः १८१ षडङ्गवेदमधीतस्य यः स्नातिसो
स्नातकः उच्यते स्नाताद्वेदसमस्ताविति कन् तपंसिनां ज्ञातवान् दान्तः तपः क्लेशसहः यम व मत्वान्त
स्तवाचयक्त निवाचयमः वाचयमपुरंदरौ चेति निपातितः तस्पृहश्च व यमस्सस कलि त्रासत् १८२ सक
लिः पापापिरजनानां वेषयन् श्रुतिषु निपुणान् प्राप्नुवन् जलार्थी अनलमापापवसपापान् कलिः तापाद

नै० प्र० टी०
समद०
२५
320

दृष्टाद्राहरमगमत १८३ तत्र पवित्रलाणि हतवानत्र लद्राते पश्यन्निति सद्धर्ममवाप अथ सकलिस्तत्र लद्
गं सर्वमेव यत्तस्य यज्ज्वानेनिर्हृपज्वरेति सज्ज्वरो रोगज्वर इत्यतोभूदित्यर्थः ब्राह्मणो ब्राह्मणमालभेतेति श्रु
तिविहितत्वात् सर्वमेधयज्ञे यद्दोषः १८४ सन्न्यासिकरस्थिते वैष्णवदण्डे तस्य कलेः स्त्रजैनामकोन्तरदण्ड
वेदयष्टिभिः वेदाख्यवेणुयष्टिभिरापवर्गिलाष्टोदहोतेर्दण्डैः यद्वा वेदविहितदीक्षादण्डैर्जनस्य कलेः क्लेशा
जनितः १८५ स्थण्डिलेभूमौ मयिनव्रतमवमिनिस्थण्डिलशायिनः स्थण्डिलाक्रयिनतिव्रतइतिणाव
नाद्दृष्टादेशभ्यागमवेक्षत पवित्रस्य कशस्यावलोकनादेष कलिः पर्वेवज्ञथासमाप १८६ सकलिर्जि
तत्रब्रह्महणं पश्यन्निति सेनोषमानशो निर्वर्णमवेमेधस्य यज्वानेज्वरा लिस्मसः १८७
यतिहस्तस्थितेनस्य वंशेनवेभितर्जना दुर्जनस्याजनिक्लेशो दण्डिनां वेदयष्टिभिः
मण्डलभ्यागमेवेक्ष्य ह्रीदस्थण्डिलशायिनः पवित्रालोकनादेवपवित्रासमविद
त १८८ अपश्यज्जिनमन्विष्यन जितब्रह्मचारिणाम् न्दपणार्थीसदीनस्य सर्वा हा
पणमेत्तत १८९ जपतामदतमालास्तवीजाक्षघाराद्दर्शनात सजीवाक्षरि का
हानिविपरीतदृगान्वभूव १८९ नेगवेषु यत्र ब्रह्मचारिणां ह्रसाजिनपश्यत् न्दपणं दिगम्बर
मर्थयतितपणार्थी सकलिर्दीनानासहितस्य दीदितस्यादेः पणावलोकन राजासूये यजमानो दे
वैदेहीत्यादिति श्रुतिः १८८ जपे जपकर्वनाम तत्तमालास्ववीजानामक्षाणामाकर्षाद्दर्शनोत्सकलिः प्राणा
कर्षणदुःखानाम्नवभूवबीजशब्दस्य विपरीतदर्शनेजीवेतितिइति १८९ तिस्तृणां संध्यानां समाहा
रास्त्रिसंध्येन दाभिव्याप्यन्तत्र उ वैहिजानाम यममर्षणं पश्यत्त्रिजयो मेत्रयोरेवापकर्षणमुन्मादन केवलमे

कृत अघमर्षणं तु पदः स्वदर्शनात् मे त्रोत्पादनं मेव पापो मन्यते स्पृष्टिः ॥ १५० ॥ मेमीनलयोः पापलेशो
पिक्त विदस्यो निष्टकामः पर्यटकलिस्त त्रम्र कविद पिक्त विदमरिवितपापात्पापादिनापाप
तमस्वाध्याययज्ञा नामकर्ते द्विष्टनापसः स्वविहिताप्रियेतस्मिन्न श्रपत्नपनापसः अकांडे नवसं पवश्र
कस्मान्द्विष्टायत्ने कृतात्नापस्रायेन सकलिस्तास्मिन्पुरेतपः स्वाध्याययज्ञमेवनिजपात्रूणामस्मद
पश्रपतुपनापसः अकाण्डे नवसंवत्सरे कस्माद्द्विष्टायत्ने कृतात्नापस्रायेनसकलिस्तास्मिन्पुरेत
त्रिमत्वोतत्रविभाणांसपपश्रपत्नघमर्षणम् वैरमेककृदृशोरेवनिजयोवपकर्षणे
॥ १५१ ॥ अघादीनत्रकिंचिनः कलिः पश्रविनकविन मेमीनलयोकामः भ्रम
कामःपरीभ्रमन ॥ १५१ ॥ कस्तैत त्रापनप्रायाविष्वसावीन्नवष्टवान् समस्ते
नोविभाष्याघवामदेवात्मपापसकाम् ॥ १५३ ॥ वेदिणाश्रविनातस्मिन प्रवेशाददोष्ट्र
वि नवदघ्नि रालव्यमन्वे वितन्नादेव ॥ १५३ ॥
(पुः स्वाध्याययज्ञ) नपतष्यनेस्म ॥ १५१ ॥ नत्रपु
विनपनस्वायाविश्वस्याः सर्वस्याः कामिन्याकामयितारं केविहीनसमकलिस्ततोप अघनेवाम
देवाख्ययज्ञस्य कर्मोदेनिःपुण्यत्नानोवभूव ॥ १५२ ॥ देवित्रिणाश्रविनापापवद्दिनानस्मेकलयेभूमोप्र
वेशानददौ प्रवस्थानेनददौवेदधनिरस्वेवावलम्बनेनन्यनादीन वाशहस्राणैवा ॥ १५३ ॥ दर्शी
स्वदर्शनादग्निष्टोमस्य वदर्शनान्कष्टस्कोशोप्रापपूर्णमासदर्शनात यजुश्चर्मीसुक्तवायाहेतेय

वै.व.टी.
समद.
३५१
321

याश्रमनितयाश्रनमियायेत्पर्थः नथासकलिः सोमसन्यनदर्शोनिष्टोमः पूर्णमासः सोमस्थेतियज्ञः
१५४ तेनकलिनावीरान्हेतीतिवीवन्नजनाहृष्टानन्तवीरहनः नष्टानयः सकलिरनितिस्त्रिकमनन्त
मेनेतिन्त्वे शायालुनापश्यत् किं नजीवन्मुक्तानपश्यत् १५५ सकलिः स्पृष्टपरस्पर्वयस्तान् भुजा
नाम्विमान्हृष्टानन्तोथ्ययताद्योमावशमभूतसोमपापिनावलोकाद्रुःखितोभूत् इन्द्रदण्डेतिल
सोमनोद्विष्टमन्त्रवब्रवीत् इतिस्स्वेनः १५६ पुसोकलिर्जनरजसाङ्कष्टमूलिपूमस्वदृष्टाफडितिमुः
दृशासप्तदर्शनाकष्टामतिनिष्टोमसरवानशे नश्चपूर्णोपूर्णमासेदीक्षोमेसोमन्य
तानके १५७ तेनादृश्यतवीरघ्नानन्तवीरहतोजनाः नापश्यन्सोमिनिस्त्रिको
जीवन्मुक्तानवेदन १५८ मनेनाघाश्यदोविमान् दृष्टास्पृष्टपरस्परान् होम
शोधीमवन्सोमभुजनस्तान्वीत्याहरवान् १५९ दृष्टाजनेरजो नष्ट नष्टिमासो
फलितत्पसो नपश्यन्माबनस्थानावस्थेऽस्थस्तेनाभवत् १६० अथयावन्का
यिनावीहूयहन्तमानभयमूला मतिश्चिनस्तनोवृद्धामद्धोमहत्वावेते १६१ दृष्ट
वान्सोद्विजष्टानिस्पनोमिनिकन्यजमान यजमाननिष्पुण्यवन्त्नेदेनमुखावब्रवीत् ५५
देमाघ अथनजनपावगास्थानेगोरधुमुरोहृतेजः स्थानवनिष्टनश्तिपावनस्थानावस्थत्तपश्या
नुः खितोभवत् १६२ अथकलिः क्रापिगाद्दलमानोत्तालाचमोऽवृद्धिः सकलिरयवनेतु १६३
सकलिर्नित्यनेमिनिककर्मत्यागिनो द्विजविलोक्यतनोथ अथैनयजमानगृहीतदीक्षात्रि
श्विमान्पतदीनमुखः पलायित १६४ अथकलिस्तत्रदेवमात्मयातिनदृष्टातनोथ अथैन

सर्वस्वमपयत्त्वानेहष्टुंसकलिर्बिभेद्ये २१ महावृतावायेयदेवृतलचारीनवीतितंयुलचारीसावा
विनवीतितस्वतेपथपन्वत्त्वैः सकलिर्यत्क्रियाभाएडानामनवसस्तत्वैविवेद केनापिभाएडेनपरिहास
दृशीयज्ञक्रियादर्शिनेति २१ अस्वमेपयज्ञस्यास्यालिंगानत्तालिंगतिस्पृशीति इत्यस्वमेयाश्वलिंगालि
गीतदृशेनमागुकामर्मदिवम यस्मात्तस्माभावत्तनायज्वानोयजमानस्यभार्यायास्तान्दृष्ट्वात्वैः सक
लिःकृतेकर्मीवभाएडमेवाह्यान २१ अथकलिर्भैमीसविन्तुःकृतनलोचनेनन्तुःप्रयत्नेलमभयाज्ञ

अनलेदमिनीदत्तायेष्वेनयावत्पतिनम् सर्वस्वमपयत्त्वानेमेनेहष्टुंसविव्ययेः
हृतेमहावतेनपथपन्वलचारीनवीतितम् जनेयत्क्रियामोजः सभाएडकोड
नात्कवान् २१ यत्त्वभार्यास्वमेयाश्वलिंगालिंगावगुतानाम् हष्ट्वाचद्वलकर्मीव
कृतेभीउमपोलिनः २२ अथभीमजयाजुष्टंसालोकनकलिर्नलम् दृष्ट
हृविउलोकंप्रभयवप्रभाप्रभुम् २३ तयोःसीदाईमाईनपथपशल्यामि
वानेश मर्मकेहमिवानकेसतनमीमिभिमियः २४ ममधात्वानालोमा
नयोस्तजमितागुणान् स्वकृतदृशाप्यनोवुक्तोलस्मादप्यबलकलिः २५

दृष्टमिवलोकत २३ सकलिर्भैमीनितिउद्वयोःप्रेमनिरूनम पशपशल्यमानसाद्वस्तलमाकरोदेव
मिथः परस्परमेकानेवानेयोर्भैमीनलयोर्नर्मभिः परिहासपरम्पराभिर्मर्मच्छेदमानर्केवशापेव २४ को
पात्ताल्मनोलोभान्नापवशानयोर्भैमीनलयोः मनापगुणास्तुताहशोस्हष्टमनीशोदृष्टस्यसमर्थः क
लिस्तस्मान्स्यानादप्यपसरन कोपः स्वदोषस्तेजस्वितातदृशोनाथरूदेनवेनेजः प्रभावहीनोचवलेशके

नै॰ष॰टी॰
समद॰
३२२
322

अथ विशु २०५ नावेदेहं देशीलमस्तोनिनलदेधीमकलिः स्थानाहमथापासरत्तु क्रोधः स्वदेशं कांतीकोपाडुः
खोहानिः स्वमत्राणव नलकांतमलमचुमथसमदावनेयथौ २०६ बलकाणालदाणिवेष्टितवात प्रवेशमल
ममानेस्तपास्विभिः कृतानवायनेवाथतं इति वायनेकृतेविसृः तपस्विनामभावात्तस्यवायनेनुभवनी
त्यर्थः इत्थं वनमदकाशीसकलिः तत्र विभीतकल्पद्रुमे किलमनेयहाप्मनिभिः कृतानवायने अभा
येनवायमावर्षवनत्रवनेस्वात्तुकृतलमने २०७ दलपुष्पफलेः कृतादेवब्राह्मणाद्वजायामतिमन्त्रिता
मागकृत्वाहयान्वेषीनलदेधीसविस्मयन् अभिरामेणद्वारामंतस्यामसमृक्षि
यः २०९ दलिलदत्तहंतनेनवायनंततयोयंतेः मनेमानीमनाकृत्रसात्तुकृत
कलिः किल २०७ दलपुष्पफलेदेवद्विजप्रजाभिमन्त्रिता सतेनेनाजितात्म
पुनवनाक्रमितद्रुमान् २०८ अथसर्वाङ्गिधासतिपुराणाकूपयोपितम विभीत
कद्रुहंशीकक्रूरंथमेथ्यकमंतम २१० सततेनेषुयत्तोयस्तनिकटेनिष्कुटेथजम
वद्धेमनेननिजंतस्तिन्कालिशलम्बनेवने २१ निष्कृटस्यकलेस्तत्रस्थानदाना
द्विभीतकः कलिद्रुमः परंनामासीत्लोकस्य तु मोपिसः २११ नर्धयथस्तेनलेनततत्रवने आ
रोपितान्युत्तान्सकलिराक्रमितवनप्रापआरोढुनाशकत २१२ अथसकलिः सर्वेषाम् पुनद्वेदेनतगु
ल्मादीनामरसतेस्मनियानसपुराणायरोपितायमापुर्मंकार्येपि अकर्मेहमप्रयोजकमेके विभी
तककृतरुमपप्रपत अनोकाद्द्रुकूटस्सालः कर्माणित्यदतंद्रनिकमेट: कर्माणित्यद: दव्रु क्रमपूर्वस्त
कर्मतः इदकृद्द्रुस्तद्रुत्मायाद्वृहिद्धिजंत्तसत्त्वादिदम २१४ सकलिः नलप्रसादस्यसमीपेभूतनिष्कुटो
नामदृहादमाणाकेनभूतेविभीतकतस्मिन्वनेनिजमालम्बनंमाश्रयमनस्पर्शमेनगद्दारामाख्ये निष्कुटारम

३२२

मनः २१० स्थानरहितस्य कलेस्तत्र वने वासस्थानात्मविभीतकः कलिद्रुमः पर्वनासीत् वलं कलिद्रुमो
नाभूत् अपि कलिद्रुमो ऽप्यासीत् २११ कलिरेकेन चरणेन धर्मस्यापि स्यात् तद्यो यमो ऽपि यथैवतेन पदनुति
हतिनदातस्य स्थानरहाविलिपत् ततः स्थानादानस्य कृतान्हृतोः सप्तकोऽपि विभीतकस्तदा तस्य कलेः पदा
स्थानमामिलत् अभूज्यते निमन्त्र २१२ उद्भिद्विततो कृतस्थितिसकपोताहलकान्काकलिः राज्ञो नलस्य स्ता
ग्रेन्द्रिराज्ञिहात्रादिष्वदीलितानस्मान्यमिहाद्वितमाङ्क्ष्ययामाप्य स्थानपाश्थितेः कालः सागनेजेदाराजिस्थक्रो
दयो पदेन धर्मस्य स्थानमेकेन यः कलिः एकः सोऽपि तदा तस्य पदे मन्येमिलत
नः २१२ उद्भिद्विचितथामः कपोतादिवायसः राज्ञः सर्वे द्विजा तस्मात्तस्या
सेमापदीलिनात् २१३ विभीतकमपि हाय तथाभूतेन निहता तीन भीमभुवा
भीकः सराजविरथविला २१४ नमालम्बनमासाद्य वैदर्भी निषधेश्वराः को
लुषकलवन्विष्ठनवाशीहतस्मान्बहून् २१५ यथासीन्कारणेन त्रिविनिदक
लिकालता नथानलकलासक्ति विनिर्नेकलिकालता २१६
नयमात्र निवासेन गृहाद् आवन्तसानस्तवकात् ईलितादर्शनपथं गतात् द्विजानलिताः कपोताह
लकाद्ययमापन्नथेनयथ २१३ विभीतकमपि हाय निहतानाद्दशोऽनेनेन कलिना सन्ततो ताभिभूतः कीदृश
वो भीमभुवा भेमाः अभीकः कामुकः अथ च तथा विभीतकमासाद्य निहता भूतन भ्रमेनेन भीमभुवा भयक
रतूभेरणाभूमेः प्रमशानभूमेः या अभीको भयरहितो राजा स्मिन निरस्कृतः २१४ नैविभीतकमाश्रियेमा
ष्यमकलिः भैमीनलयोः पापंपरान्हघनवहून्वस्मना नास्मीत् २१५ नास्मिन्वने विकासिन मुक्कलावल

भीयथासीत् तथानलस्यकलेवंचतेयासक्ताभितिवेशेनविनिष्टोमतः कलिः कालः यस्मिंस्तत्स्वभाव
स्तत्तानयानित्येविकासि मासीत् २२६ कोपिदोषोनास्तिकाकानवेकिमितिद्वापरसमालोकस्यप्रत्यवे
नलस्यदोषंज्ञातुमिच्छोर्द्वापरः क्षितौवभ्राम अन्वभ्रमिभ्रमणमोपरतत्निपतद्दोषदर्शनयाप्रयत्नेनतमिद्धं तत्रि
शास्त्रप्रतोद्घ्रमतिभिर्ते अप्रोवद्दालस्यः कलिर्द्धतिकालस्य विहगकृद्दकायाभंगोवितत्कवितयाला
कुन्तलाः सततंनिपतद्दोषदृष्ट्यगभीयानेषधेयस्यतस्यभावस्यस्नानयानित्यंविकासिभिः शुभ्रैः कृत्याचे

दोषंनलस्यजिज्ञासुरन्वभ्राम्यद्द्वापरः क्षितौ नदोषःकोपिलोकस्यप्रत्यभ्रमीतिदुरा
शया २२७ श्रीहर्षंकविराजराजिमुकुटालंकारहीरःसुतं श्रीहीरःसुषुवेजि
तेन्द्रियचयंमामल्लदेवीचयम् यातःसप्तदशःस्वसुःसुसदृशितच्छंदःप्रशस्तेर्महा
काव्येतद्भुविनैषधीयचरितेसर्गोनिसर्गोज्ज्वलः २२८ यःप्राप्तस्त्रितिलिगलितितिप
तिसततनारायेनात्रिःस्वयम्भूः पूतिब्रालेकसीमास्तकविनवद्दोविनालिमायव
माता सगोनीराजितश्रीःसप्तजातिदृशाभिसप्तभिश्चाकसेव्याः इतिश्रीनैषधीय
चरितेसप्तादशःसर्गः १७
इसृष्टपोत्तस्मिन्स्मरवतेकृतवसतिरसौकलिः कृतदुःसपदिपदः कं
तिलोयोनोपद्रुतकंनिमननयाकृसंतनयेनपर्थः स्फारैनाहूशैवसेतिगोपैशुणाः प्रजानोद्यन्तनाविघ्नलब्धवत
स्त्रिराड्पनृतिस्तस्मिन्किलासीत्कलिः पतस्मिन्नुतरत्नेनेनरक्षितानरः सभेमीनलावाराङ्कुधार्येतस्मिन्क्र
तिशिखोवयानधूडयत्रः प्रहृद्भूषवोक्तयमिवतिनलपुरे प्रजानांशुणैरर्थिकं विघ्नलब्धवतः यद्दोप्रजा
नांशुणेः स्फारैमतपनेविघ्नलब्धवतः कलेस्तस्मिन्वनेविराजसमीपस्थितिरासीत् पतस्मिन्नवसरेपुनःस

कामः अंतर्हितनिःसीमसंतोषः सन् भैमीनलावगाढ्य युधिष्ठिरसमानप्रभो वैधनमेवाप्य धनं कर्तुं कृते:
कर्णिकाशिवाग्रेन हृद्यितंप्रीतेयस्याः सा चूडाकोटि येस्य हर्षायतुश्च केत्रयाणि ये देवता पूजयंते
सोपि कृतिशिखाभिः वेदानेवं देहस्पृष्टमौलिर्यस्मिन्का मेणितथा सायम निदि ॥ २२७ ॥ इत्थं वितस्मा
तश्रीदक्षिजानेकुलः प्रशस्तिः काव्ये मेवस्य सा भगिने एक कालेकत्वात तस्याः स्वसदृशाग्रन्यनल
महाकाव्ये ॥ २२८ ॥ सोयं नलप्रवक्षोवतभूतां भैमी प्राप्यथानतरं तृतीय युद्धघार्थवारिधेः कामसमु
द्रस्य पारप्राप्तिः लोकनीरमयतिस्म ॥ १ ॥ आत्मवित्सज्ञानवान्सनल स्तया भैम्या सहतया दिनं भोग

श्रीगणेशाय नमः ॥ सायमित्थमथ भीमनंदनी सारमध्यगमनैषधः तोत्
तीययुद्धघार्थवारिधेः पारलब्धवनन्तवीमशौरमत ॥ १ ॥ आत्मवित्सहतया दि
वानिशं भोगभागपि न पापमापसः ॥ आहृता हि विषयैकतानता ज्ञानधौत
मनसे न लिम्पति ॥ २ ॥ यस्य मे त्रिषु सराज्यमादराधारयाय मदने प्रियासखेः नैक
वर्णमणिकोटिकुट्टिमे हर्म्यभूमिषु तिमोयभूयते ॥ ३ ॥

भागपि कामसेवाजानोपि पापं न लेभे यस्मात् आहृता आनीता विषयैकप्रवणता ज्ञानजलक्षालितचेत
सो नस्पृशति नमत्ततिनिपादेयज्ञालिनव्यामोहमित्यर्थः ज्ञाननिर्मलतं स्वाभाविकं विषयप्रवणत्वेन
प्याहृतं तेन नदोषावहं भवतीत्यर्थः ॥ २ ॥ सनलः सचिवेषु राज्यं निदिप्य भैम्या हितीयो मदनमादरात्ति
षेवेकश्रनेकवर्णानोमणीनांकोटिभिर्निवद्धस्वर्णभूमिषु धारिणीषु प्रसादस्यपर्वते ॥ ३ ॥ वीरसेनसुतस्य
नलस्यकाएव भूषणाभूतो द्वैवयकभूताय मणीपंक्त्यैभैमी दत्ताविनामाणीपंक्तिमालातस्याः शक्ति ।

नै॰ प्र॰ टी॰
प्रश्ना॰
३२४
324

भिः सामर्थ्यैः कामकामनयोपनमेतः अर्थापुंसि तत्कामनोपनमद्यत्वेन सम्भावनानामेवगुणानुसमा
यमेव्यायत्तरणाकृतमेतः ४ कापिकामशरहृतवर्त्तयोग्यमहामहरभितेनदीपिका नैतिरेवितिमिरेसम
स्फुरद्द्योमतापविकारांकुरश्रियः ५ कामशरोद्धपविशेषः तेनहसाकृतातवर्त्ति लावावनयोदृषा
याः साताः मरस्य स्फुरंतोदाधावीक्षाः यः प्रतापस्तत्समदृष्टांकुरेस्येव श्रीर्यासांताः मदनः प्रतापाग्नेरत्या
दीपिकाः अंकुरश्रुतिमवंतिदिमदनस्मरभितेलक्ष्णो अनेनताम्रस्मरभितेभितेलेन सर्गावादीपिका कापि
वीरसेनसुतकण्ठभूषणीभूतदिव्यमणिपंक्तिशंकिभिः कामनोपनमदर्थ
नागरैर्गृहमणीकृतं न यूपवपर्वतः ४ धूपितं यदुदरान्तरे चिरं मेचकेन गुरुसार
दारुभिः जालजालधूमवेदवेदतं लेभेतु सममीरणीनतलम् ५ यस्य सोऽहमहसां
द्यामम्बरेमथावकाशः श्यामवगुरुश्रेष्ठकाष्ठैः धूपितं धूपेनवासितं ग्रथरु
गावालसमदेहदस्यापितानाकर्षरवेदनानालोदेनधूमेनयोऽकरोयामासतेः
सममरस्तेनधीनतलम् ६ कुंकुमेणमदपंकलेपिनाः तालिताम्बहिमवालुका
म्बुभिः रत्नबद्धनतशैलसन्नजोयस्तस्यमणिकुट्टिमाभुवः ७ नैषधाराप
विमदमङ्गरामोरसमोदवमनोज्ञवर्णाया यद्भुवः कचनस्तरशाख्यया भाजि वाल
मदेपोवितिमिरेतमसाभावंचाक्कि निलकमभल्मेता ६ १५ कुंकुमकात्तरीकंदमनोपले
पिना कर्पूरजलेधौतमार्गप्रमार्जितापूलाकसमपरसराम्हेदमूनानिवज्ञाय मामोधस्यधूमयोरा
नः ० नलोगः पवित्रदतेनयोधंसाद्वैयविमलः सचमादवेवमनोज्ञवर्णाश्रय स्या सानेयकुङ्कुमश

घायन्तो यत्र भूमे क्वापि देशे ललाटतिलकस्य धाम्न लक्ष्मीः श्यामाङ्कस्य मशाख्यानं हेमालिलक स्वशुभ्रमे
स्त्रयः ॥ ८ ॥ क्वापि प्रदेशे यस्मै धसहुनानासिका सविधवनवितनमिकलनिकुडे स्वपरिमलपरम्परा
भिर्भीमस्वनानासिकापुटावेवेककुटीरदन्तसाकुटम्बिना वासितं भूशमाहतामेषीगृहणेन घ्रमते
नसौगं घ्राह्यो धवमाहृत्नमितिध्वयते ॥ ९ ॥ कच्छाः सर्वेऽत्र नवीयस्या वाटिकायां तत्र शुकखण्डिनसहकारकु
सुमकरण्डविडम्भिर्वा पायनेः पवनो यज्जनः यस्मै धर्मे विना जनस्य निजकुलमुख्येभूने प्राणवानमूजय

क्वापि घननिकटनिष्कुटस्फुटत्कोरककमकरमोरभोर्मिभिः सार्द्रमादियतिभीम
नेदनानासिकापुटकुटीकुटुम्बिता ॥ ९ ॥ नन्दनस्य वनरूपमेव नवाटिकाकीरहन्नसह
कारणीकैः यच्चक्षुः सकलमुख्यमाश्रगः प्राणवानमुपयाभिरेचति ॥ ९ ॥ कुत्र
चित्रकनकनिर्मितालिलः क्वापि यो विमलरत्नजः किल कुत्रचिद्रचितचित्रशा
लिकक्वापि चास्थिरविधैन्द्रजालिकः ॥ ११ ॥ चित्रनन्दनकार्यविभ्रमायाय नैकवि
यत्र यत्नूपकम् वीतमेव कुमेव ल्किरेजतयवानकौविधिवक त्विशिल्पिराट ॥ १२ ॥

तिस्म अमात्यगाणिकागेहा पवने हलवादिका १० यः प्रसारः कचिद्रचिताश्चित्रशालायत्रे दृशः क्वा
पि प्रदेशे अस्थिरविधाभिः लाणिकैः प्रकारैरैन्द्रजालिकः विधाविधेयप्रकारेव ११ विचित्राणि नानालाभीत्र
लायेसौ धं दृष्टा स्वयं वशादधिकशिरः कम्पयन् जगवानकौ अकल्पिवानो वेगो सालीनिवात
कीवा नानीसारा भ्रांकु कीनेत्यन्वयः कुगागम अजरवायानकी ईदृशो भ्यदितः सविस्मयानकदा।

नै॰ च॰ टी॰
अष्टाद॰
३२५

विकल्पनेस्यात् अथ आंतकस्पनाहात्तथो गावितर्कः कथंभूतं यं यं विवेनेतेषां सिद्धाः येन कार्याणि सामर्थ्यले
णो विभ्रमे विलासे तनपव मरनि विशिष्टत्यानि कृत्याह्वयवीतिविमनन्दत्तु कार्यं विभ्रमाधा यानि इहशानि नैक
विधानपाणि नानाप्रकाराणाकृतनयाय सातानि इहशानि रूपकार्याणि यानि कृतनयाय सिक्तनाहशः न म १२
भित्तौ नाग गर्भगृहे गोपितानाश्चर्यादितानेभित्तीनां मध्यगृहेषु निलीनैर्निस्पधैः इहशोजनैः स्तयाणायुत्रा
जातया विशिष्टवेष्टयानमतु वितन्यापारेणाश्चर्यं सजयन्तिमाप यन्तीति आश्चर्यसंजिनो वङ्काः सालभंजि

भित्तिगर्भगृहहारिणापि तैर्गैर्भैयः कृतनाटकख्यातिकौतुकः स्वत्रयंत्रजविशिष्टवा
ष्टयाश्चर्यसंजिवङ्गसालभंजिकः १३ नामसीमपितमेषुभित्तिमेरत्नराशिभिः रा
मदिवेदिकायस्तथोपिजलयंत्रपातकामारहरयुत्तनायतेदिका १४ यत्रपुष्पशरा
[illegible]त्रकारिकाशारिकाप्रमितनागरेतिका भीमजानिषधसार्वभौमयोः प्रस्तवो
[illegible]नवेकनाकृते १५ यत्रमनकनविकृप्तकलितानीलकलितुनकृकवनेयोः
कापिहष्टिभिरवाप्यवापिकोनसहसमिथुनः स्मरोत्सवः १६

कः ३ त्रिकायचेहशाय सोयः कृतमङ्गनकख्यातिकौतुकं येनेहशो जायते स्वयंभित्तिमध्यगृहेषु नि
लीनैर्नतनशिल्पिनो रामादिप्रतिकृतिषु चित्रिका भित्तिदत्तु रूपविष्टाः स्वत्रयंतेवद्दिः अकदेकारयंतः प्रस
तरामायणादिकौतुकमुत्पन्नयंतीत्यर्थः १३ यस्मीपूर्वमः समवत्थितीषु पिता त्रिषु कथमस्यापितेषु
णाकिरणाभिविडाश्यत्तत्त्वयः सोयस्तपशोभापिजलयत्रान्तानुकपतनशीलाय मासा रोधा रा मस्मा
नलेतानेनेह रीकृतनानापत्तिनान्तर्यतहशः १४ अथस्यापनेकाष्ठदारुपालाकायया इहशीकामशा
स्त्रकारिकाया नेनाहत्तमरः इति श्लोकः शास्त्रेषुपिकादिका उक्तवत्समाणार्थानामनुपमेयादिकाभव

नि २५

३२५

यत्र सो येन मत्तेमकलविकं तेवकटे केनशीलिना कृतायां शीलके लिः प्रकृतकावत् पुनः पुनः करण
मिवन यो भेमीन लापः हाहिभिः कापि सो यदेशे दीर्घिका शिरो भूषणभूतहंससहं हसमारतोत्सवः चटा
कस्तवते हंसे यास्मरवते हहेतदवेवदिहंसस्तवतचहंहमित्यर्थः १६ वेणायामस्तन्वी वेणाः वेणोः समस्ता
धीवैणवः वेणा देवैवैणवस्वनेष्ठ नपवनकोकिलप्रममणां केकाविस्तताजनानां वलयावलिकलकले
स्मृतयोश्च भेमीनलयोः स्मरतकृजितेक्रूज्ञितेक्रमनी तिनेनियोहिनमित्यर्थः १७ फणिणश्रृंगवक्राटि
लालाडंमधुरत्स्वाचस्पंगावसैक क्रत्सकिमरीणां विषमक्रगानकाकृतिर्यसोसोधप्रमुखेद्वारदेशे

यत्रवैणारवैवैणावहैनेकृतानेरववनेपिकालिनाम् केकणालिकलिदेश्चवत्
स्मृतांकृज्ञितेस्मरतकृजितनयोः १७ कृसशावकृत्गृहेषभेगुरावाखाडुकृत्स्वलर
सैकसावणा नानिशतुदितियत्क्रवेश्रवाकिमरीविकटगीतिचाकृति १८ सौ
क्रतापस्तालाञ्चनोविशोकयोर्थत्यतिष्ठितदनिस्मवानयोः जालकैरपवनान्नवेपि
नौन्माजिनैः कपटकृष्यानीनिशि १९ कदापि पुरानन्नुटनिर्मोतनायन्नुखे इन्पनेनसौधापि
गायतीत्तस्मित्वाधन्यते १८ यस्मिन्सौधेप्रतिष्ठितयोरवादितयोः रतिस्मरयोरतिकामप्रतिकृत्या कौ
हृश्यो विशोकयोः सीत्कृतानि मणिनानि क्रपवनाले वेगेहानेरपिवर्तिमानौ तौ भेमीनलौ निशिकपटभि
त्तिवन्याजिनैर्नीवाद्वेरक्षणात्ता प्रतिष्ठा सामर्थ्यान्नरतेभूतो रतिस्मरावपि रात्रौ तत्र सौधे स्मरतनलोलयोर्मसे
कृतानि विद्धानेनानि जालमार्गेणाकर्णियतः जालानि चन्द्रिकेभिन्निभासाकृादितानि भिन्नितत्ता
निभवंति तैश्चाकपटभित्तिभावं प्राप्तो जालेरूपाणावप्रतीयतेपवेदिनजातिभिन्नित्रमान रतिस्मरौ गोचा

नै॰ष॰टी॰
अष्टाद॰
३२९
326

वपिकृत्य प्रेम्णा विशंको हरनमाद्रियेते इत्यर्थः २०॥ पद्मनन्दनसुतवल्लभाः स्वस्वनाम्नरतेऽङ्के वृषेसंदमाहसः
तेनन्दहसन् मनोभूर्यास्तताः पुराणकथा यत्रसौधभित्तिषु चित्रेषु लिखिता कन्तुपरिपाटी का स्थिताः २०॥ य
त्रसौधभित्तिषु कामस्य जयपठ्यमानेयश्च हस्त्या मित्तिः शाक्रस्यपरदारगमनाऽहल्या नौपारद्वारिकः गुरु
नौपरदारादिभ्यः इत्यिदकं न्तस्य विलासपवसादसततयत्र भित्तिषु नददर्टा केलि लिखिते यदि नवादकिवृथी
यातः २१ नदीयमानपागवनं पच्छिवाजेन शाक्रमासद विजयेन मस्हकृता यस्य सौधस्यमा भित्ति द्वा की निजे

भित्तिषु चित्रलिखितावलिकमायत्रनस्पृविनिहासशोकया पद्मनन्दनसुतापितेव
सुनामदसाहसहस्मनोभुवः २१ पुष्पकाण्डजयदिण्डिमायितं तच्चगोतमकल
त्रगामिनः पाकशासनविलाससाहसं देववत्रभनेकदृष्टके भित्तिषु २१ उप्रलन्कुल
रवालिकैतवाईजयं नविजया जितजगत् यत्रकीर्तिरवदायनिमासाकीर्तिः
कीर्तिस्थिति पीडितेनसा २२ गौरभानगुरुगृहिणीस्मरो हूनभावमितिहनमा
श्रिताः रजिर्यदजिरैर्भिन्नतिभिनीदिकामननभारतीस्तुताः २३

गदवदायनिस्मदेप शोधनेयातः कीदृशीसीमाक्रमिकाग्रकापौर्णमासीकार्त्तिकीसाचासोऽति
थिश्चनया शोभ्रसान्यनरस्यामितिपुवज्ञावपदेनस्यानिशीथिनीनस्याः स्वस्मान्तुज्वलनात् नस
दृशीत्यर्थः पासवनःकलरवः स्यान्यमादोवेजयंतइत्यमरः २२ गौरभानोश्चंद्रस्य हृदस्यनिभार्यायां
स्मरस्यो हूनभावमेवइतिहनेप्रतिपादकथाश्राश्रितामनरनस्यमुनेः भारती स्तुथावागस्त्तनरूपाः
अभिनीतिमिनेटाभिनयेयदजिरेयन्मौर्यागनेवेजिरे २३ स॰ भाषितैः श्लोकैर्यस्य सवर्णामयचहि

कोकिलत्वमीरितं २४ यत्सौधमेवाधीशुकः शुकसमुनेषिनामदेशयापरं तत्रदोषायियतिसकीदृशं
दिनेयमुनायांकेवलेकुमारी सम्मुत्तानेकालंदेशादिनसन्ध्यादिकेनिषिद्धकालेनयाचनिषिद्धकाले
नदयाचनिषिद्धदेशेचविषयेयोग्यायोग्यस्यानेभवतीनेचनसहतयन्तईदृशानकामाऽकोदिने २५ कोऽ
गालभ्यंपारयस्तत्समभावत्वमातांमामेतपःसमुद्रमनुहेगेपेवमनयोपरसांकुचकलशावलम्बकोत्रिय
ताःनेयत्रसौधेकचनदेशेविद्युगाशालिखितावेनेनेसकृक्विन्मतुदृशितिसबेनेनश्रोतात्सीदेसनि

शम्भुदाहवनमन्मजितिक्रियामाधवव्रजवधूविलासयोः गुम्फितेकृशानमा
मभाखितैर्षन्त्सवर्णामयपहकोकिलता २४ अक्षिदानुभुविदाशुदातिकायस्य
रःपविचरतनुजगोकालदेशविषयामदानमनाऽत्सकेशुकापितामदृशा
काम् २५ नीतमेवकरलभ्यपारतामसतीयेमुनयत्तपोणवम् अमरःकृश
चटावलस्वनात्स्याथिनःकबनयत्रलिपगाः २६ स्वामिनाववदृतावनाम
यासमरत्नवर्जेनाजितःयोयमीटपातितिन्दस्यतेसयकोकिनोमनुजनिः

दिनेपितावक्षेनुमसमर्थीचदादिसवेनेजैनेः २७ कामवलमनमासाद्यनिश्चलाक्षिशलिखिता
इभवतीतिधनिः २९ योयंमदनईहकमुनीनामविमादजःसकामत्वतपतिस्यागात्स्वामिनाकु
मारेणातकुमारेणयावदनावजितइतिद्वषेणायसकेकिनानिविडेमदलक्षनिमिन्दत्नेस्सवेये
शुकेकिनीनामसंग्राहाकोकिनोसवनभावयहाकेकिनोमेशुनेनास्तिशागितनेत्रजजलम् मसूरी।
स्मितापीनागाभोगात्स्तादिनिष्कृतिः ३ञ्जिसरताभावः २७

नै·च·
अष्टटी·
२२७

यत्रसौ येन नलभैम्यो दृष्ट्या मोदो भर्जितः पवायं नलभैमीभ्यां आवाभ्यां मोदितौ विनिमर्थयेवनलभैम्योजय
तोवतिकामयोर्जयायतेन नलभैम्यो कामः श्रुत्वा वात्मकामकामदत्वोवभूवतुः । अत्रे यो मोहजनना
यतिकामो तयोस्त्वम जननायभैमी नलोपवतिकामो जातौ एतावदेव लोकनाद इतिकामाववक्ष
नौक्वोजातौ वितिभावः २८ अथ तत्र दृष्टे मणिगेह यामलभैम्यो कामविनोदाः स्वरतलीलाः प्र
कटीवभूवतुः ये कामकेलयो महाकविभिर्वात्स्यायनादिभिरप्यवीक्षिताः तथापांसुलाभिरपि वंग

यत्र वीक्ष्य नलभीमसमक्षं वृत्त्यतोरतिरतीशयोरपि स्मर्धपवजयतोजयायतैः
काम कामरमणाववभूवतुः २८ तत्र सौधसुरभूधरे तयोस्तावविभ्रमस्थकामके
लयः ये महाकविभिरप्यवीक्षिताः पांसुलाभिरपि यन्न शिक्षिताः २९ पौरुषं
दधति योषिति नाने स्वामिनि श्रितनतदोरप्यवया सूनिषेधशवमतीणियाकियत
माधिनेमस्तुतयानसाध्वसम् ३०

नाभिर्दिनशेष्मिर्वीयेनशिक्षिताः नाद्भिस्वस्तवार्थेवलभं ज्ञनार्थेचविविवित्रकलाभ्यसिस्यति २९ नेकश
नाथे नलेपौरुषं पुरुषकर्म दधाने सति श्रितः नदीयो नलसम्बन्धी भावोऽभिप्रायो यया तदनुकूलावा
निन्याश्रियापशवं वात्स्य ममुचमानयाभैम्या कियद्दूयत न माम सपुरुषलक्षणः स्वामी लेपौरुषंचप्र
कटयति साच वाला स्त्री तदनुकूलकारिणी कथं मदृढ्येन कुर्यादित्यर्थः अथमसम्भोगगृहमोहि
तभावलमबलस्यकारिका कीडाक्रह्लली भवति कान्ता चानुनीणिशेशवाकिमत्र भावीति भयवि
हलाप्रियभावाभिज्ञतया तदनुकूलमप्रावलम्बत इति सहृदयसंवद्यमेतत् ३०

स्वैभैमीहृदयस्यमन्यादृगातेमियेनलेमाकआत्मनोवचोमितः आवयामासतेनिजंवचः अवणहृदयमवि
नयमयंविनयभावंवाईमदनालज्जयाचावसेकिंकरवाणिकीदृशमुचितंवाचवाणितिनाज्ञासीत् ३१
सपदिविगतलज्जयानयाभैम्याश्रवेसमायामात्मनैवनलोहतइतिनिहत्यणलज्जतोनिजेचापलमनोमि
कन्नासाभैमीनलमीदितंनाशकनलज्जयेतिशेषः अनभ्यायानभवामिनसत्इतिमनसिशाहसागतिम
ज्ञायासमासेसतिल्यप् अभ्यायानेनहृतिमितेयोगः ३२ मनमभामेडवेमितदासनेयादिशमालिंगनलः

हृदयमेगतिगाति यदात्मनः मागापि अवदिवप्रियेगिरः तोविविच्त्यविनयव्ययेदि
यानः सेवदकरवाणि कोहशम ३१ यन्नयामदस्मिनेषयः स्वयंमाहतसपदिवे
नलज्जया नमिजेमनसिक्रमचापलेमाशशाकनविलोकितुनलम् ३२ मा
सनेमणिमिवविमोमसले याद्दिशमपविभ्रमतास्थिवान नामसमयिनहतेवमो
निनीनव्यलोकयदियमनागपि ३३ कौसवनिज्ञनिमज्जनोचितमोलिहवन
मैनत्यानया हाविचित्रयवनिस्त्रियातयाभर्तृहृतिशानमस्कनीकृतम् ३४

स्थितः यस्यां दिशि स्थितस्तस्थौ तांदिशं ह्रियमत्तयवनीवमानिनेकोपवनीयंभैमीराषदपिनादि
शेनापश्यत् लज्जाभयाभ्यांनपश्यतितनैवयमुत्सेदा ३३ लज्जानयामात्मनिमज्जनस्योचितंशिवसो
दिष्कनमनंदयानयाहारसदेशचित्रकामिनीसहृष्टानयाभैम्याभर्तृराकारणेशनमस्कनाकृतिंते
कृतम् नमस्कृतशाहाग्रिः प्रियस्याकारणेवहृत्वानमस्कृतापिवित्रपुत्रिकेवनिश्चलानस्यो नेत्रथल

नै.च.
अ.प्राटी.
३२८

३२८

ज्ञाभयाभ्यां जगामेत्यर्थः ३४ सा भैमी पत्युर्हृदि भयान्न प्राविशत् स ह्रीकश्चैव नप्रवेशितात् सापाभ्यां नाश्रुत
नतू शयने प्राप्तितापि सभीसीनासा यिष्ट्रसापितापि समन्मुखी न बभूव परान्मुखी वासीत् ३५ भैमीके
वलेन लेमतिअस्त्येलज्जितवती नाकिंतु भैमी हृदयस्थितया ह्रीभूतया लज्जया जितः स्वकार्यका मास
मर्थीनात् सकामोपराजितः सकामोपिनिश्चितलज्जितो भूत् ३६ पार्वेतीवरसीयं भैमी स्वतोपि नलमय
किमपितान्मूलदानादिकर्तुं वा किंतु नवनीतदर्थं स्वचिकीर्षितकार्यार्थमेव स्वामिना नलेन यद्यर्थिता
वेशमपत्यर विशान्नमाधसाहे सनापिशयनेव भाजनो भाजितापि सवि थिनवास्व
पत्या पितापि न बभूव सम्मुखी ३७ केवलेन खलभीमनंदना हृदमत्रपतनेव धप्र
ति भीमजा हृदि जिता ह्रियाह्रियाममर्थ्यापि नियतं स लज्जितः ३८ आत्मनापि
दरवा स्वेदरीयाकिमप्यभिललाष चेष्टितम् स्वामिना यदितदर्थमर्थिता नु
श्रितन्स्वदनयात द्यमः ३९ ह्रीभयाद्धि मुखयातयाभियं संजितामनुरागशा
किति स्वसिचेनमिल्वलोपसंस्मरन्नृत्यकालकलितेतदाशयम् ३०
नहिं तत्कार्यकारणोद्यतः अनया भैम्या प्रदिशात्कृष्टितः ३१ लज्जाभयाभ्यां पराङ्मुखया तया भैम्याभिमुख्येयात
यस्मा इति वा विशाहा प्रस्वेयुस्मात्तया यातया पृष्ठेयेत्यर्थः इति चयतः पराङ्मुखीततपवानु रागवेराग
मयविषये विरक्तेयपतः पराङ्मुखी निशोकमाने आत्मचेतसि समरुमादिताभियं सनलोहत तावस्तराग
ते तस्मा अभिप्रायं संस्मरेहुलोप अमार्जयन् तदानीं तनानुरागस्मरणेनेदानींतनवैमुख्यजान शोका
भीतिर्लोपितेत्यर्थः ३०

नेव नवेन नसृवं किं येति विज्ञाति किंयह्रांच सखीभिः सह सामेमीलांपार्श्वे समीपमागमिष्यति ताचमेर्ति
जेताक्षिपिणि विणिस्त्रलिवीर्द्याभावे रूपं अयनवेकया सख्या सह स्वस्य समीपमनायि अथ कपटेनावलेन
नामपेका सखी कापि कार्यं संदिश्य स्वस्वरूपमात्रस्फाघवती अवस्थापितवती सेनी सत्त्वायः सखि वापनि
प्राखिनवायवाः ३८ सखीभिः स्वसन्निधा बुपवाशिनामपितत्प्रियाकामशास्त्रचोनेलोद्यवयिमानिवृश्रेत
मायवानिवश्रेकपालिवलयेन आलिंगनाक्षेपविशेनेन समीपमापयत ३९ लज्जयानतानां पूर्वेला

पार्श्वमागमितिजंसहालिभिस्तेनसृष्वंसख्यसानतयैकया कापिनामपिनियुज्य ।
मायिनास्वात्ममात्रसविवायशोभिता ३८ सन्निधावपिनिजेनविशंविनामालिभिः ञ
हमशास्त्रशास्त्रवित आनयद्ववयिमानिवृप्रियामेकपालिवलयेन सन्निधिम् ३९
प्राग्दुस्वदलिके ह्रियानतान्ता कमाहवनताकपोलयाः तेनविस्मितमानसं के
ह्रिमाननेस्मपविद्वस्त्वाक्षिस्मय ४० लज्जयापयमेनङ्कृतः साधसेनवलिनाघतजि
नः किंविड्ह्लाक्षिलपवतहृदिन्यावभूवपुनरर्भकः स्मरः ४१

लाटेद्धस्वकमालज्जापगमादीयमनोकपोलयोद्धस्वतेनवालकपोलद्धस्वनेनविस्मितचेनसंतोमेमी
स्मनलोकइतिस्फूर्त्वावान्युवैपरिद्धस्वमेवजतास ४० नस्पामेमारूदयेईवन्महेडोवालः कामोलज्ज
याद्दियापागेवागत्यङ्कृतङ्कोरणयासितः अथवलानाभयेनवर्जितः सम्यनरपिनस्पोपवस्रूद
येन्पलीयत उस्मनोपिकामोलज्जाभयाभ्यांकार्यंसमर्थोनजानइत्यर्थः ४१

नै·च·
अ टी·
३२५
329

स्मरोत्सवे ग्राह्यमालिंगनेदानमिच्छतोः प्रियस्य भुजयोर्मध्ये एककोभुजः प्राप्यायं त्वणेन निरवकाशाया
वालया भैम्या विरुद्धः द्वितीयस्तु तल्पयंत्रणादेव रुद्धश्च स्वार्थः परस्परमभिमुखत्वेन समयोस्तयोरथ तल्पेन वा।
द्रूतल्पसंलग्नत्वेन तल्पेन वपुर्विचितो स्थितो तत्पविवाहू परस्परमतिवद्धौ विरं स्थितवाविन्यर्थः ५२ द्वारस्थिता
दर्शिते किमप्यनिर्वचनीयं स्पृष्टाकौतुकं मभिनयंसयनतलः प्रतिः कचसमीपगाभिनापाणिनादसीयमा।
मुग्धाः भैम्याः स्तनस्य कांचनस्तलपस्पर्शी ५३ यतस्तयासभायावरणामालयापूजितोस्मि नन्मयापि भवत्या

वल्लभस्य भुजयोः स्मरोत्सवे दित्सतोः प्रसभमेकपालिकाम् । एककस्थिरमतो
यिवालयान तल्पयंत्रणानिवद्धबालया ५२ द्वारमाधिमविलोकनेस्पृष्टाकौतुकेकि
मप्यनाट्यत नयम् । कापि तल्पमदसीयमस्पृशत्पाणिनोपकुचयाविनायवः ५३
यत्नयास्मि सदसि त्वजास्थितस्तन्मयास्मि भवदर्हणादिति । शस्त्वदीयनिजदारसर्प
यनस्पृशान्स्तनतुरे राजकोरकौ ५४ नित्ति सीम्नि निहितेमसनिद्रयास्यरुपवानिशि
निश्चिह्नसंविदः । कम्पितेकरतस्यपासयनिजशालनेजे नितवोधयातया ५५

अर्हणायुक्ताभवदर्हणानिश्चष्टासमासः इत्युक्तानिजदारेत्यस्मव । नसाभैम्याकुचक्रुद्धालोपस्पर्शी ५४
स्तनलोमाशेनिद्रयापत्नीनवोधया भैमानीविसमीपेविन्यस्तं सात्त्विकभावा कम्पितं निजकरं दोवले।
स्वतः स्वनयामर्षयंती जंनितवोधयातयाभैम्यापासयत निवृत्तेपयेत ५५ स्तल्पानलः प्रियायानुद्ड्युग
स्य वर्मदेयवसनेहर्षिदतामभिमतासीत । कंचुकत्वेन मद्देवादादिनात्येन संश्लिष्टतयोात्मने आछादिता

मपिनवेदमस्य कृष्णं गमयामीति स्पष्टादर्शनेनाहितकेन मर्मदासा अथ सा भैमी लज्जया काचिन्ना
सतीनिराहतिविवाकादनवृद्धिनवस्त्रानेस्लहकृष्णगलमाक्रादयत ४९ मशास्त्रबुद्धिरसोनलूला
भैमीमेवमीघ्रदपाक्षनभयोव्ययित्तअपिचतस्साश्चिनेकामेनयन्नुष्मासमेलज्जापिरेघनामितश्वे
द्रूयंगताकामोऽपिमदेमागल्मनेनार्थः ४७ नेननलेननंदवबोभिस्लोषितापिसाभैमीनदृसतिस्म
किंतस्मिस्मियेमदहासः कृतः ननसाहहासश्चनार्थः यडक्कोस्मितेविकासिनयनेकिंचहष्टह्रिंने

मग्नियोकृष्णाकेतुकैश्चकेन्यस्पष्टहिमथासिस्मियेन्दपः आवबारण
स्त्वषास्त्ववेचलेः सानिराहतिविवत्रपाहता ४९ बुद्धिमान्मथितनोकमाह
सोकिंविदितमपनीतसाधुसम किंवतमनस्मिविनजमनाक्षीरनामि
यनुषासमममनाक ४७ सिस्मयदसतितेननमसाधीशानापिपरिहासभा
षितैः स्वहिदर्शयतितेपरेणवान्यस्येदतकृतविंदमालिका ४८ वीक्ष्यभी
मतनयास्तनद्वयंमगनद्वारमणिमुद्रयोकिते सोढकांतपरिरम्भगाढना
सान्वमायिहमुखीसखीजनैः ४९ (स्मितमित्यादिद्वियुस्माकारणानलोहश्योम
सिद्धा अमरलबदनपद्मरागाणांपश्चीपवस्वयनेकानामान्यनदर्शयतिनकश्चिदसैस्वकीय
रत्नादिकंदर्शयतिश्चनार्थः ४८ अवगाढहारेमणिमुद्रयाचिह्नितेभैमीकुचद्वयंदृष्ट्वासाभैमी
सोढाकांतपरिरम्भसगाढनाहढनयनयामाईदृशीसखीभिरन्वमीयतेत्यादिनेनार्थः ४९

नै॰ष॰ अष्टमी॰ ३ ३॰ पर्य्यायपर्यन्तीतिपरिपाधिक्यावसनपरियापविची: सखी: सात्वनीवीनिविडक्रियांहृद्धवध्नतया
पारेयदात्रयाविहृनीवीहदृढंवध्नीनीतियदादिदेशानदेनाः सख्योहसितात्रेतनीयोपत्रुःपाणिचाप
लेज्ञातमन्वमिन्वतत्रुटितवत्यः ५॰ कियदालिंगनादिके लज्जयानिचुलिते माक्षादिनमस्कटेकवे
नीकियस्यत्रुम्वनादिकेमीत्याप्रकटीकृतपरिमलेपद्मिनीजातिस्याभेमीमुकुलान्येवतन्मिलितानि
महत्तानिपुष्पाणिसेवतेभजतीतिनाहशीअर्थविकसितपुष्पवतीकमलिनीजयतिस्म ५१ कोपेन

330

याचेतस्सपरियाः पिकाससखीस्सात्वनीविनिविडक्रियायदा अन्वमिन्वतत
तापिद्रास्यताहतमत्रपतिपाणिचापलम् ५॰ ऊर्ववीनिचुलितेह्रियाकिय
न्मोह्यदाहिततसोरभेकियत् ऊत्फुल्लामिषितस्तनसेविनीपद्मिनीजयतिस्मा
सपद्मिनी ५१ नीविलोकनलमासितस्सरोङ्गोन्नवीक्षितमसाक्त्यगीहशः ता
हृशः पतिदिशाचलन्मथवीडितास्सुमुकचञ्चदुहुःपथः ५२ नानयापुतिरः
नायिनेत्रयोर्लक्ष्यतामपिपरोतनामपि वीक्ष्यते: सखेल्लयद्विलोकनेनतत्र
तत्रनयनेनहृतानया ५३

लमदृष्टापस्थानेनस्याः कुरङ्गलोचनायाः भेम्यानहशोलज्जावहृष्टेहशोऽनन्तस्साहृदयः पतिदिशानुला
धिहितदेशाद्दिश्याचलन् अथव्रीडिताः सत्योन्मुकुमारीदेवत्पहृतनम् ५२ अनयाभेम्यापतिः
नेनयोर्लक्ष्यतांनानीयिनमापितः परोदितामपिनप्रापितः पश्यामीतिसंकल्पेनतापश्यत् नपश्या
मीतिचवतहिनत्यर्थः यतोनलविलोकनविषयेविलोकनायेस्यर्थः तत्रतत्रसमेनेनलक्ष्यद्दितेचदेशे

इष्टीमसारयंत्याभेष्मान लोहष्ट्यपत भावनावशात्सर्वत्रलीलेपश्यंती नूलेभ्यत्नेन नापश्यत् तस्माथा
दृष्टेनलमपिपश्यंतीत्यर्थः ५३ अक्लिविदूहनिस्सहानिस्स हतेनसदूतेइति निस्सहा विरहस्य निस्स
हा विरहा सहिस्सः प्रियसंयोगस्यावसरभूतो निशोकोटिभिः समानिशिपतिकेलिलज्जितासती हि
यादिनोदयंवांछतिस्म ५४ त्वाष्नूनादीनामर्थेयदर्गीकरोषितन्केवलेकरोमि नान्यत् लज्जा साभुज
भियंवर्त्तुतनवाहसावीवधीश्वपरिवारेकाविहस्तसंभ्राजनचेत्यर्थः इत्यनेनप्रकारेणसनलायभेमी
आश्वासनेविश्वासकारीवचनसहाविवान् ५५ येननत्साभेमामदनागनालज्जाहृष्टोपवृथक्तगिरिनप्रभा

वासरेविरहनिस्सहानिशोकोटियोगसमयेसमेहत साह्वियानिशिश्चनूदिनो
दयंवांछतिस्मपतिकेलिलज्जिता ५४ तन्करोमिपरमस्यप्रियन्माह्वियत्वङ्गि
प्रियपरिनज आलिवृन्दवेत्तदमिन्नहेशस्यसदास्वसननत्याविवाननः ५५ येन
तमदनवह्निनास्थितह्रीमहोषधिनिरुद्धशक्तिना श्लिष्टमङ्गकृदितेजितेष
नः सप्रियः प्रियवचोभिमंत्रितैः ५६ वेगात्स्यापिसकामादिनश्लिष्टमङ्गिः स्वप्रवृत्तेकृगिरि
तेस्तैस्तैः प्रियस्यचाटुवचनैर्मन्त्रैरिवदत्तेजिप्रादीपि उक्तभकमंत्रसविधानेप्रतिवेधकमंत्रादयोनस्त
वन्तीति ५६ प्रियेणविनालोकरेतिरम्यानिजभुजद्वयेनस्तनौगाढमाच्छादयद्दिनियत् यतोदेतो
राच्छादयहानदाच्छादनेनततोदेतोर्वासमीपस्थप्रियेत्यका किमुक्तंप्रथमसंगमेनवमानुस
लज्जतेइतिभावः ५७ सम्भोगक्रियामारम्भस्यविघ्नभूते निविडलज्जितैर्लिज्जाभिरात्मसान्कृतानाः

नै॰च॰टी॰
अष्टाद॰
३३१

331

भैमीवदनस्मृतनल इत्युक्तप्रकारेण तथोपालम्भनप्रश्नसा भैमी तेन नलेन लज्जितत्वमधिलज्जां प्राप ५८
तेन नलेन सा भैमी समकेलिसकेलितां किमिति भीः उत्तरकजने उत्तरकाजनितायसा स्नातस्मा: स्मतुष्टिः
दिनेषु तव वीक्षिता दर्शनमात्रेण वेक्ष्य रसीतिकाः बाहू च वदनेव जघनेव स्तनौ वा श्रोणी च वाऊरू वक्षु जघन
स्तनौ त्रिचितसक्रमेण सतादृशेष वेधः गाव्य रनेसंगतम्मनानि श्वतहृदयगान्यतनेसंगतानाननतयः नाः वाऊरुवर्ये जघ

यदहृद्यमदायितापि तेन करेऽहो हृदयेन तापि रयेऽकचोरुलम पार्श्वगामिघनपश्यमादि
यानेहृदि स्मितितमिवालिलिंगतनत ५७ इत्युपालम्भनसम्भुजितक्रियारम्भविघ्न
घनलज्जितेनजितनाम तानतथामपवनयोग्यसायथात्रमुमेवतमनु च पापमयात् ५८
वाऊरु वक्ष जघन स्तनौ च त्रित हृदयगौयरतसगानानतीः इक्कुरस्तुकजनेदिने
स्मितवीक्षितेतितसामकेलितेनसा ५९ प्रातरात्मशयनाहितिर्यतीसन्निकथ्य
यदसाथमन्यदा नमुखायिणमुखेमुखेमुखोज्जम्भमिन्दितिशचीमचीकवन
६० नायकस्य शयनादहन्मुखेनिर्गतामुदमुपेत्यसङ्कवाम आत्मनानिजव
बः सरागवः सातिरायमेत्यायतस्वयम ६१
तस्येनलनशयनं अंघ्रितेतिवदर्शनमात्रेणैवअभिलाषीमीत्यर्थः महदर्शनमेवसम्भोगसमयः इतिसमयः
कृतानावृत्यर्थः ५४ प्रभातेस्वशयनान्निर्गच्छन्ती भैमी सन्निकृत्य अन्यदा प्रभावव्यतिरिक्तकालेनेयदसा
यतनस्मात्मुखोर्पणमुखखमुखनादिमुखेभूमीशेनलः शचीतिभैमीमकारयत्प्रभातकालेपद्मिनी

३३१

रेतयेतिकामयमानाह्लादार्थी नु मन्येयः ९० पत्युः शयनात्प्रभाते सा भैमी सखीवृन्दैर्बहिर्हृष्टात्मनत्वेव स्वमनयग्रह
रतोत्सवः सा श्रियास्वयमेव ललज्जे हा गाढं लज्जायोका एवाहि: ९१ भर्त्तात्मनस्थितापि क्षणमपि हसिम
त्वीभीषमाणानां भैमी समनुलः स्वरवराहूवानोवरान्निरस्तशिलीपियाँदयानः समीपस्थः कृतकथ्या
कर्णीति भैमी सैलाक्षः सनतोदूसन्नूश्रुपतामागतः ९२ चक्रवाकी विरहेल्लणोस्मयेविरहाहिभूतीसा भैमी
भर्त्तृदासायभवत् यतः कापि वस्तुनि दमयन्त्यादिसुखवकभाजनेस्थलविविचज्जायमानेतिकारणवि
नोभिसुखाभिदयन्ती सावी प्रियस्यात्मनस्तु मतिशायविवेष्टितम् पार्श्वगाः सुरवरा
तिर्यादयदृश्रुपतां कृतकथ्याहूसन्त्रुतः ९२ चक्रवाकविरहत्वणात्वणाविशृा
तीयवदूसाबभूव कापि वस्तुनि विलक्षणाभवश्चिन्नमेवकथ्ययमनाया
तम् ९३ शुचिवितनसुखमावकर्षयन्त्यरन्त्रान्स्तेववर्षितत् सानुनोदनुश्र
जेयदर्पितेनतेनतस्याकिमभूनतर्पितम् ९४ नीतयोःस्तनतृपियानतानतयादाना
मापभुजयोः करेपरम् वीतवाङ्कुनितनतालदंशुकेकोनलेप्यथ्यसनन्तकुवदृयेद्य ९५
कारकरोतिविनेकमपिविकारस्तुसाबयन्तीनयष्ठिः अतश्चक्रवियोगदर्शनादेवभाविविरहेभैमीहृ
दयेभयमभूत् भावयोविरहणोभवेदितिनलोदासः ९३ सुमन्यमानेसुखेनाचकर्षेनापनीतवतीतिपत
नदनाकर्षणोपलक्षुहृदयेभ्रतेनैववर्षकं विदंगेनस्तनपरिभुजे सानुनोदेतिपत नेनभुजाभ्यपकरयोन
तस्यानलस्याकिमगेननतर्पितम् अपिसर्वमपिप्रयेमध्याभावः सर्वस्तमुग्धाभावः ९४ भैम्याः स्तनकुच

दकतां मा पितयोः भुजयोऽपि विकेवलं करे दानमापतदनुग्राह्कनिकामिग्रपनीतभुजावरणो हृदयव
सनेकरे दानमाप अथ गाह्कनिकाले सनलः केवलेनिवावरणोन्मयाः कुचहृदयकरे दानमाप ९५ याचन
यानवलतिममयक्कें नीतां भैमीं कथया विनोदवान् इयानमनस्कां विधाय स्वहृदये धिदेतमंगल्दीनभैमी
करः सनलस्तनविनान्मानमलिवत्ननदंच पाता नेरनुखेनिर्मिघनुनं देनथः ९६ सप्रभुः स्वामीन
लः मस्तस्ववलाहृदयापरावके हृदयांकादके वसने हृते शशाकनदीये भैमी सम्बन्धिअनरेलज्जारोप

याचनान्न ददतीं नखार्पणं तां विधाय कथयान्यचेतसम् वल्लभस्य न्यसितमात
नकराम्बुजेनखैः स्वमभिनंदनेहृच ९६ सप्रभुस्तु हृदयापवारके हृते मदमता
स्वम्ककेवावदिः कौमयतननतदीयमानरेतह्नितमभवत्प्रभुः प्रभुः ९७ सामस्ये
रेणावलिनापि ह्नीपिताऽदीनेमुभ्रूशमशोभतावला भा न विचारयाविवसने विना
नतव्रीडथैर्यपरिवर्जनेजनः ९८ प्राथिनेतिरनियाचितेनवैभीमनोनुमतवन
स्मितकृत इत्यमुतदत्लापपणोन्मुकेभूनितेनशिरसानिराससा ९९

नदपवारकमपहृतं सप्रभुः शक्तो नाभवत् ९७ वलवतापि कंदर्पेणलज्जा धैर्ये असाजिताऽवलासा भैमी
भृशं रेसेन थाभिजनोवसनेविनापि शोभतेलज्जा धैर्यपरित्यागेनशोभते ९८ एतया विनेसुरतयाचमा
नेनेति ददासीति नाथ्यैवेत नन्नवीपिबेत अतस्तर्हि मा च मनुमतवती अंगीकृतवत्यसित्यम
तित्यिदमनुमतभवतीतिन्यायात् इति भैम्याः संलापलोलुपमभुनलसा भैमी आदौलितेनशिरसा

न्नाश्यत निषेधमविहृतवतीनाकीमस्मेन्नर्थः ९८ यान्तेशिरोविधुतिःशिरस्कम्पोनेन्याद्दसंपृशिरो
विधुतिनेतिमेयाकिंनाकलितानाचिकाकाज्ञानेत्यर्थः नप्राप्तमन्याश्रितनम्यानिषेधोनभवतः शिरः
कम्पनेनकृतोनयोः समसंख्यानेवविधिस्तवाभिलाषः स्पष्टमेववक्तिइन्द्रेणनैषम्कृतमर्थंगमनयनेति
यानिषेधावगीकारमेवस्तुचयत इत्यर्थः ७८ नकथयसिनकथयसिक्त्राहलेपकोक्तः तेनाकथनेन
नेवाचेनक्षणवानिकिम् इतितांभैमीमुक्त्वासनलः कोमलाभिरनुद्वेजिकाभिरुक्तिभिः नाभि

याशिरोविधुतिराहृतेनतेनसमयानकिमयेममाकलिः तन्निषेधसमसंख्यया
विधिर्व्यक्तमेवनववक्तिवोञ्छितम् ७९ नार्थनार्थेक्षणावानिनेनकिंनेनवाच
मितितांनिगद्यसः सान्त्वहृत्तगानमाहृतेयथानजगादमन्दमभिरत्तिरुक्तिभिः
नीविसीविनिविडैश्चप्राङ्मुणान्याणिनाथशिथिलेननत्करम् साक्रमेणननवा
वादिनीविघ्नमाचरदमुष्यकेवलम् ८०

देवोक्त्वासनलः कोमलाभिरनुद्वेजिकाभिरुक्तिभिस्ताभिर्देवोक्तिभिस्तदेवाकथ
यत यस्माभैमीहृतेनगतेनले आहस्महृत्तगतेनतद्दिनेनलेसाभैमीनलमुद्दिश्यपयदभावत नत्सक
लमपितेनैवववचनैरन्ववादीत स्वस्यपरहृदयमज्ञापनायेत्यर्थः ७९ साभैमीस्ववेनीविप्रदेशासेचयेन
नस्पनलस्यकरंगाढमरौत्सीत अनन्तरंगच्छतिकालेशिथिलीकृतेनपाणिनारौत्सीत क्रमेण
ननेनतिवादिनीकेवलंतस्यकरस्यविघ्नंचकारवामात्रेणेवविघ्नमकार्षीत नपुनःकरेणेत्यर्थः ८०

नैष॰
अष्टाटी॰
३३२
333

श्लोकः मल्लिमः १३ नृपे सौन्दर्यवेशः संगारः वसनं वस्त्रं अंगवासना अंगरागः भूषणानि चान्हिर्येधां तेषु
यथोचवानयेदधानरूयभैमीनकिंतन्न्यकाविहितमुही निश्रान्तिजनसमर्था सा भैमी निःसेवनवा
मतीतेनलेभेन १४ चेष्टाभिः स्वानुरागसमुद्रज्ञापयित्वा प्रियवचनैः गुणाज्ञतां ज्ञापयित्वा सदैव
या भक्ततां ज्ञापयित्वा सा भैमी तेन नलमन्तेन वशीकृता १५ नस्यानलस्येयनदीयादह्टेनसम्भ्राकृमिक्तुः

यक्रियां प्रतिपदं स्वजनस्य यास्वसाः स्वलघुतां दधानया प्रश्रयं त्वह्ममहीय
तस्फुटेन किलाद्रियत तस्य मानसम् १३ नृपेषु वेशवसनाङ्गवासनाभूषणा
दिषु तृष्णाविविधं यथेता मात्यदिव्ययुवतिश्रमं वृमानि त्सेमेत्पनमगानुवानवा
१४ इंगितेन निजरागनीरधिः सेविमात्यचटुभिर्गुणज्ञताम् भक्तता चुपा
दिच्युपयानिशोमास्यिकारिकवशाव्यधन्तमं १५ स्वागमनपथित्नमेत्य वामनोसे
क्षितामियमथानुनीयमा आनदीयदहढसंभुमुक्तानानेस्यासाध्यान्तमस्यनवता
ह्रियाननः १६ आयसंगमसमायपापस्य ह्लभायदन्तीकथ्येचन अंगकालि
चनमानवामताधीडलक्षिनडरापनानिसा १७

दहसंभ्रमुक्तः तानस्याश्राआनदीयद्दा संभुमुक्तानां यावन्तस्दहादेव संभुमेतावनान्वमन्यत दृ
नसम्भोगमवेक्ष दित्यर्थः १८ प्रथमसम्भोगे सम्यगादारवर्णिनिजकां मुलांगानिवह्लभायकथ
चिन्क्षेप्तुददाना सा भैमी निविडवक्रतयाचलज्जयाचडरापनाडहेभमनायेघानानिर्देहशाडवक्रन

याचलज्जयाचकगणता दुर्लभता येषां नातिदृश्यशानि ददौ अन्योपि एणादत्रेव स्तुडुलीभेकनारत
तिद्धि ७१ नलस्य वपुः शिवमारभ्य हृत्पर्यन्तं आत्मनस्त्ववपुः पार्वतीमारभ्य लतापर्यन्तं क्रमेण कृता
नलेशिवं कृत्वा स्वयं पार्वती भवति नलेहृदे कृत्वा स्वयं लता भवति एवंविधया भैमी नलस्ताविद्वृष
णिस्तस्य वृत्तपत्नी दूयागि कृत्वा नस्त्रतस्याविंतमाविलदेशकालादिमाधनेवसमाद्यते न सहैमेल
नावल्लताद्विवर्णितोयम् ७८ साभैमी यत्र तेन नसहृदैमी सास्थली नास्ति समुद्रो नास्ति तर्हि नेनास्ति
सपर्वतो नास्ति सा भूर्नास्ति स देशो नास्ति स लोको नास्ति यया यथा विधया भैम्या कौतुकेन विक्रीडसा
पत्तु वातोति विशमानडु कमारस्वस्य चापि विजमालतोवपुः नस्पवाहेमाविल
पति व्रताक्रीडति स्मनयमावियायसा ७८ नस्तलीनजलधिन्नकाननेनाद्रिभू
नविभ्रयोनविष्टप क्रीडितान नसहृयत्रतेन नसासाविधैवनयथायथ्यानवा ७६
नमस्त्रयाशुकविक्रमित्रिणीपियेव कृवातदत्तदीप्रदीपया भर्त्रे सोनिभणिदीपि
नालयाविस्मयेन कक्रुभानिमालिताः ८० विधैवनास्ति सर्वत्र सर्वप्रकारैः विक्रीडितेत्यत्र
र्थेनवर्थेनवतिशाङ्गः ७४ नलेवसताकक्षिणाः प्रतिलज्जानस्यपुत्रवेमारुतनप्रशासितप्रका
शमानदीपयानयाभैम्याप्रियमुकृदमणीमकाशितादिशो विस्मयेन दृष्टाः ८१ नमणिपि
त्तयारक्कादनेस्कयाकान्तशिवसिकणीवतेमोनलेदयती साभैमी निजदयितनृपसकाम ।
सप्रहृदैमकवादिव ८९ नेमगिकणीनलेनाक्कायनुषा साभैमी स्वयोरुभयोः पार्श्वयो

वैह्निवशात्तानवद्दीपं दृष्ट्वा कौतुकात्सर्वं नत्वा भयात्नो समं दैह्ने निवेशितः स्मरेण येन हृदि शोवित्तं प्रापयते भीदैः
सहकारसेनतारेवकथ्यो चकारेत्यर्थः ८२ पक्वकस्य दीपस्य निर्वापणे सति अंतर्दीपं शामिनमपि पुनः
ज्वलंतं दीपं वीक्ष्य जातवह्निदतुकरसमस्तत्वियस्याः संहशी भैमी विस्मयेन शिरो विधूनयन्नयनेकेव
लं मीलितवती दीपशमनभयात्मैनं न त्याजेत्यर्थः ८३ भोः भीरु पश्य मयापि त्वं नवीन्या इति निर्दिश्यासे

कांतमर्थिहृदयेन विधित्सयानमितोः श्रवणोत्सवमुत्तलम एवमर्चनमिवाचर
न्नतः सा स्ववल्लभतनोमिनोत्सवः ८१ तैर्विधाय मुदिता स्थ पार्थिवो वीक्ष्य दीप
मुनयत्रसात्त्विकाः विभ्रमाय कुचकांकुरनत्रपातेक मकरनिवेशितस्मरम् ८२
पक्वकस्य शमनेपरेर्पुनर्जीवनशामिनमणिवर्णतम् जातवह्निविवादनसंप्र
तिः साविधूयनिमिनीलकेवलम् पश्यभीरुनमयापि हृदयस्य यत्निमीलितवा
नीहशोवासि इत्यनेन हसता पुनर्नलमः संविधायपरिभाजिलज्जिता ८४ कुम्भ
संयमयमेक्यसेनसंवाक्षिप्यसेयमसयमर्षे सहृदि नो पुनः करवाणि तेऽगिरं कृतज
न्यजनवानस्मि किंकरी ८५ हसता नमो निर्मीयते नलेन लज्जिता सा भैमी नम्रा ८४ एवं
कुम्भसेप्षवंनेनवेरेकासेपषसं हृदये स्याणसे पुनर्नत्तो गिरं नकरवाणीति नप्रपितकरवाणेवकु
मितिसकोपनिवारणोवाणी कारीवमुचमुचनवदासी भवामि किंकरीति दिवाविभम्यादिसत्रै
कियन्नहकृतकर्मोदिधानमिनच ननषप ८५ मिथ्येवस्त्ररने कांतरांकुयचतदासा भैमीति

सर्वस्मो कोक्तकमेण प्रियं लज्जां च स्वरते वृषायितात् चुम्बनादिकं च कारयन्तदव तस्मां कि मगोचरः किंक
तेम शाक्य भवेत् युग्मम् ८९ नमयन्वचनो जलदः तस्मिन्स्वस्यैश्चितेन नृत्ति स्वकृयो ज्झमित्ता स्वप्नि
तो गमिता स्वैव स्वप्नितोज्झितमात्रा सा चासौ लश्याव तयाश्वदा रक्त्वा तदेव माद्रमेव तितदनन्तरमेव
विलीयते इत्यर्थः इह शोदीपिकाः कृतास्तनलः निविशकं विसृज्य इतस्तसाज्जन्मये यानानिव
तानितस्सा मुखे भूतानि चाभिप्राय ज्ञापकानि भ्रूकुटिकपालपुलकादीनि नेत्रांदर्शनस्य स्वोऽस्यन्त

इत्यलीकरतकातरा प्रियेविप्रलम्भसुरते द्वियेवसा चुम्बनादिवनताथमा-
यिनी किंविदश्यमनसामगोचरः ८९ स्वप्नितोज्झितमात्रलमया दीपिका
वपलयातमाखे निविशकरनजन्मनमुखासु तदर्शनस्य खोऽस्य भुकुसः ९०
यत्कृवो कुटिलेन तथा नते मन्मथेन नतदनामिकामुकम यत्र्कुमिति मात
ताव्यथानतदोयशर्ममोत्त्कृतम ९१ इति निरोपदिश्यतो वनान्तित तन्त्राणा
दितमुखामुनामुवम कीतदेनयदिपीडितायथायाथांभूतनमियेविततन्वती ९२

सूत्र अंधकारे अंधकारे जाते तदेवनस्स मयाविनानुभावान्यते तदेवदीपिकाम्रुतमाय यश्यति इत्य
नेनप्रकारेण मुखान्न्तुवभूवेत्यर्थः ९० तथाभेम्या सुरते कृत्वौ वक्रीकृतेनशनियतनकामेनशापोना
मितः भ्रूवक्रीकरणनामकामस्सशापानुमतेमित्यर्थः साभेमीनदारतसमयेकृकामिनिशहयद्य
थानतकाम्र्सशरेमोत्त्कृतम नसाकृकरणकामस्स पात्रमोदेजायमानेत्कामुपवेत्यर्थः ९१ प्रि
यदर्शनावपीडितायथाकदृप्तनेनकुवीणासाभेमीतन्त्राणयदर्शनेसमयेसजातदृर्षस्वरनीतित मुपदिश

जीवनमूलस्तवमेवनस्तेनऊर्विनितपदे ... ददानेवनलेनदृष्टा ८५ आलिंगनेदत्तानासौ भैमी प्रियस्यविशा
लवक्षोव्यामेनाशाकत सनलोपिकुटिलभ्रुवस्तस्याऊरुस्वयुगोरुभ्यां हरनागतेवक्षोव्यामेनव
क्षसेनाशाकत ८६ नयोर्भैमीनलयोर्याभुजलतापरिषंगमाल्लीपरिवेषः परस्परमपीडयत् सहृदये
शाम्भनलसमस्तकमलिनेमृणालजातःपाशएवाभूत पाशेबंधनेशान्तयोःकामस्याममल्लीपाशस्त
पंपाज्ञमासीदित्यर्थः ८७ नलेनगाढालिंगनेनवामनीकृत्यौकेलनीरतिनामरतिकामयोःनिवासभू
सापाशाकपरिरम्भदायिनीत्यादितोहृदतःप्रियस्तन चतसेचमननमेयुर
श्चवक्षोंगरपीनकुचहृतांगतम् ८८ बाहुवल्लिपरिरम्भमल्लीयापरस्परम
पीडयतयोः यात्तहेमनलिनीमृणालजःपाशएवहृदयेनलस्मरः ८९ वा
हुभ्यांपरिरम्भपीडितोप्यषमीहृदिकुचावववापत्तः केलतीमदनयोरपाश्रय
तत्रहृत्तमिलितोपधानताम् ९० भीमजोरुयुगलेनलोपितः पाणियत्स्वम
कुभिःपदेन्यभौ तन्मधातिलुरतिकामयोर्जयस्तम्भयुग्ममिवधातकम्भजम ९१
नेतत्मिनहृदयेहृद्भेनवर्तलेनमिलितेयेस्तनयापातेनयोर्भावःतमात्मानमवापत्तः मिलितवर्तलोपधानेत्व
भूतामित्यर्थः ९१ नलनेत्मोतः कोमलेजयस्तम्भयुगलेस्तुमभैकिमिवतत्लीविनामृशालिखेयत्रतत्रो
पशालिस्तवणानिर्मितं रतिकामयोर्जयस्तम्भयुगलमिव ... मानिविधिनापिनावकम्भिमरुयुग
लमंतरागकम सव्याया ... कवाणितांगेरकचनेयदितिनत्वयादृतस्य ९२ नाभिमरुयुगलेवान
ताना ... संचमध्योस्थितेतदीयमंगकम् अधिकावर्णायेषानानीदेशो निर्मम इतिस नलता...

राद्रूपवोचत् ॥ २३ ॥ अंतः प्रविश्य पीडनाय रङ्गायुक्तेकोमलेन लकारक मलेनो कलशावस्थीन कठिनो
नस्याङ्कचोद्धारपव ह्रासस्तेन विहितेनिष्क्रमितमत ह्यानेयक्तः एवं कोपवंकोमलेकारकमलेपवनाम
ष्ठस्थूलकठिनो अवांपीडयित्नुस्तंक्तो हेतेनितनस्यानलनोद्धारस्वेणाद्धासेनअव्दाप्तिहासमिसर्थः ॥ २४ ॥
कण्ठ्येङ्कुमाकिनवनपवश्यामृपाटलकान्तीयोवधाः क्वचौतयोः प्रियायानवसिस्वयंजातयोः
स्तनलः नखापवकिंशुककुसुमानिनेत्रवनेचकाराथचकण्ठीङ्कुमोपलिमस्पत्वयमुत्तस्य ॥
बद्धमानिविधिनार्पितावकेनाभिरन्ध्रयुगलमंतरंगकम् सद्ययादयिक
वर्णितानैकवान्मनेर्यदितितेशुरादमः ॥ २५ ॥ पीडनायमस्तनेविगाह्यतोकान
पाणिनालिनेस्पृह्यावती नक्तचौकलशापीननिष्ठुरोद्धारह्रासविहितविते
नत ॥ २६ ॥ योक्तरंगमदक्तेकुमाकितानीललोहितकेचौवक्षजचौ स्वप्रियार
सितयोस्वयमस्वाराचवावनखकिंशुकार्चनम् ॥ २७ ॥ अम्बुधेः कियदन्तस्थित
विधेसाबुविम्बमितिनेम्यदस्वयम् जुम्बदमजगुवीस्रवनदानेमधस्पवदने
नीललोहितस्पशिवस्यकिंशुकमालम् ॥ २८ ॥ केरवंनेचकारेतिधतिः ॥ २९ ॥ अम्बुजमुखोक्षौ
स्पामुवेबुम्बनलस्पवदनचंद्रविम्बेतलाबुम्बनसमयेसमुद्राक्तिविडम्पितेसमुपातिविम्बनमिलि
तेचेद्रव्यदस्वयन् ॥ २९ ॥ कमुकाणांचवीणावाङ्कलेनकषायितैःकषायवस्मामैः स्वरमितेवी
दधायः स्वरभावर्णितदयधास्करेणावासितैरयथाधूतैः कन्तानीमेमीनलीनत्रस्तवनेसम्यंमधुपान

विलासमनल्पभूतो मधुपिकमायेस्तगनत्थमवति ५७ सोभिमीतुम्नतोनलमुखेष्वशीतकरनोभ्रो
त्सकातिमक्षतिमनेत्रवेक्षवेवानत्तेरेवचनेविनेवादत्सकोदृशीतदा तुम्नन समये सीत्काराकुलाणा
तथासेवनदतः प्रमुखेषुग्रुर्यस्याः साम्प्रतिककोपवतीत्यर्थः शीतेपिसीत्कारः कनोद्गतनाक्कोल्पा
नुलोमंस्थितिरिद्धमत्ययः ५८ तुम्नता धैर्यसम्पद्मयंतीक्षचनेनलमुखेविंम्बसद्यो पुनावद्गोमि
नोसाम्यसाप कीदृशेनगम्भैः पर्यितेमक्तः सम्बद्धः सवर्णायदोयनेदृशेन ५९ अमुनानलेनदृष्टा
स्थामोगावर्द्धताकमायितेवीक्षितेकम्पमास्करेणतो वक्रत्वमित्युवनेपथमाम्र
नेमत्रसायुमयुपानविभ्रमम ६० आहूतायवदनस्य चुम्बनैः साः सशीतकरा
भामनत्रम सीत्कृतानिसृदनीवितन्वतीक्षनदत्नम्रयुवेपयुस्ततो ६१ चुंबा
नायवलितेमुखाकृष्यवीक्षेनमतनवक्रमाप्तलम प्राणमतेर स्तनैः सर्यपुना
मक्षहाटकघटेनविभ्रताम ६२ वीतावीतापुनरेते मामुनापयेरमिपरिरमा
त्यमकात् त्रासिता पुनरत्रासिता टता त्मितारामिन कथ्यनापिच ६३ किंनमुख
नवहारमेऽलमुग्यताम्ररनलो कालिभिः नखेष्पतो किसदृशाविरराधिस्वदविंदु
दृष्टापिसाभैमी पुनर्दृष्टावद्धवारमालिगिनापि पुनरालिगितात्रासिनापिपुनरादृतान्यविमुक्तानाक
यमपिनेनत्पमिनमामा ६४ स्मरनत्तनकोडितामिः त्रुटितमपनत्रुभिन्नयानयाभमयाविराहीपनवे
तकिनाज्ञायस्वेदविंदुकाल्पेसजातात्रासेतिस्वेदविंदु कितेनादृशावल्ला यस्याल्पयाद्दारस्तनापि
लसदृशानोस्वेदविंदुनामुदयेनहृदि किंनमपिहारनविभावितवतीत्यर्थः ६५ ॥

भैमीहृदयहारमौक्तिकैरस्याः प्रीतिरयत् नवहारस्य हृदयावस्थाने गुणपदवस्मिनादि: स्त्वं च कारण
मासीत् अन्यथा गुणपदिकारणेन येन नहि गुणद्दीने हृदि ते त्वं चेले मौक्तिकैरमुं हृदये स्थाने कथ
चनामि किं ९१ नयो भैमीनलयोर्मध्ये पक्ष्मनरत्नवत् हृदये वर्षमाना मौक्तिकावलिनहृदि तद्धारवि
लावर्तिस्वस्वविद्रुमस्याभन्य हृदये क्रायया प्रतिबिम्बितं भूषणमभूत अलंकारोऽभूत् हृयोः समीप
मम्लावस्यपार्मध्यपक्षस्य हारस्य त्रुटितस्य तथापि तस्य स्वेदजलप्लुतिते हृदये प्रतिबिम्बिताद्दितीयस्य हा

यन्नदीयहृदि हारमौक्तिकैरस्मि सन्तत गुणपदकारणम् अन्यथा कथममुत्र व
र्तितैनवशाकिनन्तदागुणच्युतेः ९२ पक्ष्मनि त्रुपि मौक्तिकावलिश्चिन्महार ।
वितनानदेकतोः क्रायया न्यहृदयविभूषणं प्रातर्वारिभवभाविते भवत् ९३
वामपादतलमस्य मन्मथश्रीमदेनमुखवीक्षिणं निशाम् भुज्यमानमवयोव
नागुनापरसौमनिचयवारसामुदम् ९३ अन्तरानपि नदंगमस्तगमेस्तापिनानवयवा
नमन्यत नेत्रयोरस्तनसारपारणं नहि लोकनमर्चिनयन्नृपः ९४

रपवामवर्णं च भूवेन्मछः ९२ वामचरणतलममार्जिनकामशोभागर्वतननलेनवदनसंदर्शितानले
नानिशामनुभूयमानवनानृपणस्तोभमीदृघाणनेपराकाष्ठयामृक्कायेना रनस्यवि आनि भूमौ च वा
र अत्र वामपादेनाविनामुखवीक्षणानिकामपाद्र रहसं किंचिद्दशावितृपसर्जीनयामिति के वि
ते ९३ वित्रुमन्यनन्दपानननचेनम्राभूषणानि सविदभेस्त्रवः नेरमाविक्रियदकदर्शनेयत्निया
नमयविन्न काविनिमिपादः मनलो भैम्या भूषणानि दृशार्थिकं मननन चेनसापराननरत्न पक्षन

नै.च.टी.
अष्टाद.
३३६

३८१

लः श्रियमाश्रितैर्भूषणैः मामनुष्यन् अथ भावयन्समवयवं पश्यन्नमदत् क्रियदेगास्पर्शिनेत्रैर्भूषणे
राक्षादनरूपविशुकाशिभिः तनाक्रियानुष्णादेपायेवकारणेन दृश्यतेनेत्रविवस्यादित्वथः ।१४ अत्रा
पितृवनसमयेनचित्तभूषणादिवर्णनयाकिंविशुणेद्रूढहृत् तत्वाभूषणवर्णलेपः परिदृग्भेवम् ॥१५॥
ताभिमीनलावालिंगनेनोमोचजानमपिखवधानियाजनानिवोधतः स्मयधमवत्भूवादिः पत्सारमव
लोकनेनिमेषमपिवत्सरं अवधानममनेनोभावोदयमस्मयोधमपः ॥१६॥ यतो नडेमडअमक्तालिमतपव
बहुमन्यतनदृशानचेतसा भूषणानिसविदर्भसुभ्रुवः नेत्रमाविकियदेकदृशी
नेयत्तिथानमयविघ्नकारिभिः ॥१५॥ योजनानिपरिरंभनेनरोमहर्षजमपि
स्मवोधतः नोनिमेषमपिवीतलोमिथ्योवत्सरसमयधैर्यमन्वगाकृताम् ॥१६॥
वीक्ष्यभावमयिगांतमुन्मुकाप्रवेमकृमाणिकाहिमेष्टम् कोयमित्युदितसं
भ्रमीकृतोस्वातुबिम्बमदृदशीनेषता ॥१७॥ तन्मुखाणावदितभावभावितन्तादृशा
त्मसिनदोयितस्थितिः स्वाश्रियामभिमतलाभादयभावलाभलघुतोनुनोद
मध्यमेमेवभावेकलावसानेशामनुमेः ॥१८॥ न्मुकाभैमीवीक्ष्य इतिनैन्नीमाकोयमागतइत्युक्तेस
स्वमीकृतोनानिमेलमणिकृहिमेस्वयतिविम्बमदर्शयत् अन्ताचिन्तयासम्भ्रमजननेनचभाववा
न्यनेकथाहितिस्मारदृशीनोपदेशः ॥१७॥ तस्मिन्नाणेनिजभावोदयलाणेवादितभावेनचिन्तसमा
यानेनभाविनात्यानाक्षयोचेदमसोस्थितिः आकोशणामनेयेनयद्वानन्नाणमवधानेनभावि
तापरिशालितानहयचद्रमसोमाद्यो: स्थितिः प्रहन्निर्येनेदृशाः सन्नेनलः प्रियायायाभिमतन्नाणे

नरघोयस्याः स्वांके स्वे निजसमृद्धिविधेनी भावलाभेन जायमाने लक्ष्मीनां न्यवारयत् अत्रापि देतः सर्वपते

य ⋯⋯ सर्ववत्तेयः १०८ मनलः स्वेनात्मना स्वनपवभावावभजनेन तन्मनमुपेकदा लता श्रनामि

वृम्बनैः कलाभरतवद्रससमामि समयत्वावातिशयसंविभागायस्या स्ताद्दशी चकारनामपिभावस

पाणे नहारविनीचकारेमार्थः देतः सर्ववत् १०९ शिथिलेरंगेन नमीलितेन सनवमुल्लासमामलीमा

पाणे नहारिविनीचकारेमार्थः देतः सर्ववत् १०९ शिथिलरंगेन नमीलितेन सनवमुल्लासमामलीमा

भिस्वनिःश्वासैः सीत्कारैश्च देतभिः स्वविंत युगजाते भावनोदयनी प्रज्ञामिश्वा प्रापनवा ११० भाव

स्वेनभावभजनेन सत्वाभियोगाद्भरलक्ष्यनाभि वृम्बनैः निमिषेवतवदः समाप

नैशमेषाससमसंविभागिनी १११ विस्मये रववयवेनिमीलयालामभिर्त तमिते

विनिःश्वताम स्वविंत युक्तिनसीत्कृतैश्च तोभावमकमकमथ्यगकृताम ११२

श्राश्च भावमयिगकृतोल्लयोः समदेशकवजलतापणा फाणितेषु मविचाव

हृतानामस्फटेकदरपिस्फ्रावहाम ११३ अर्थमीलितविलोललतारकेसाद

हृतानाः स्फुरेकदरपिस्फ्रावहाम् ११३ अर्थमीलितविलोललतारकेसाद

शानिध्रुवनलामालया यन्महूतेमवेदनतमन्यनस्वाभिरालदयिनसपशपमः

भजानयोल्लयोः स्वेदबुद्बुदमथ्येमाकवजनतापिणाकदुरपिस्फ्रावद्रालफाणितेमविचारहा

णानेवास्फटशाहृद्वार्थश्रुतिवान्ययः ११४ स्वरतश्रममथश्रमाभेमीसामिमुकुलितांकिनौ निकेन

त्रमुहूर्तयदवदनेनेत्रमीलितावस्थाने पुनः पुनः यथपेनोनलसन्तमिमासीत ११५ तस्याः श्रम

स्तनायकमपिवजनवलनायदागमदिदीदित आदिशात दीदपर्मीजोपनयननिवासअलादे

१२१

नै.च.टी.
अष्टाद.
३३८
336

शोभुन हि याहम यतीस्त्रपाः प्रियापवर्भवदेवता चलत्तोपि चापलम बुद्दितेक मीमिभवर्न सेनरदात्तिदि ११२ स्वे
दविडकितानासिकाया शिवा अग्रे यस्तन बमशुचिन लम नोषयत की दृक् अथ गता यरन्यत्ता लकैकपा
लयो रथमहन्द्रमकरणकम ११४ अति शायेन लजित मेवन्सा किंवितस्ममेदहाससमरमि निवाणाव: अ
न्यतेक्षानभवसदीघनिर्हन्त मामशुविन लरीयमेभीस मत्वन्धिमुखकान्तवेनासि नहाइतिविरनावादराह
द्वमनमत विषयनोमापशरवाखविनाद जनामाभूनबद्दन लभमृडालदम्मल्लले मेच ११५ नलमु

उन्नामसलमदिद्दोलिन दातोनालकहन चलनायनायकम नहि यामि हिमवदेव
नमियावहसोपिविदधाति चापलम् ११३ स्वेदविडकितनासिका शिवेतन्त्र
विहरयति स्मनैषधम अपि नायरशयालया वकैसामिलमति लकैकपालयोः
ह्रीणमेवरसमुसमिति किंयदज्ञातमेवबद्दनि हन्तमनाक कोनवेतसि नदीयमा
ननतनदलामनलम्भमादरात ११५ स्वेदवारि परिप्लुतितेप्रियावसक्तपाणिवदयया
यथा नैषधस्य हृदयानयात यथाविभ्रमापरिपत्तनतानसा ११६ वर्नमात्यकपुट
लमयमथत्तहृत मयमवयत्तरुलतगुरवाप्तादीकतेवाङ्मलमनयानडवला

दृष्टिः स्वेदजलप्लुतिं तेभ्भी मा मक्तपद्महृदय याऽपि वितनः सतथा माऽऽशङ्कि पतन्ममतानमापतिविभ्रम जला
पानेत्यस्मानाय गता प्रह्वेवा परम इमाम्वायमिनस्थः ११६ चलितानज जः केशपाशस्यवथनपरिवलिनथा
त्तागुम्फयानया भैक्ष्यामकापितृदेवो यमाने वाङ स्तलेरहस्तमनलः सम्भ्रद सत्तुइममज ११७ कशाद
रीस्ता भेमानजे मनकजलमजलपन्त्ररथरशृंगासगनेवन्मूकदृमामिवबीदयाम्मितमाक्कारयितना

११५

पाकच वेधुजीवमेज्जलमितिवासमेधः नेत्रत्रुम्वनममयेलुलकज्जलः ११८ विम्रुवंधथ्यामवतितथ्या
श्रितस्मितोद्गत्कृतोद्गमितिदेवमीशितः श्रीमतीग्रनवऽनरवधूः पाणिपंका यथ्यावाविम्रुखीवासो।
श्रितस्मितावेतिवानाटशीनोभेमीहष्ट्वाद्गामकावर्णोद्गक्रुनः पस्तुः पाणिकमलेसावधूः लज्जावती
दर्पणार्पणमेवोनेरेयनवत् कज्जुलाञ्जितेस्वाथवेपृष्पेतिभावनेदर्पणमेवमर्पयत् ११९ स्वचवर्णस
त्रुम्वनालसेनयालालसयारमललाटेनस्पनलसत्रुवेद्दष्ट्वासाभेमीलज्जयामेततनानवामतीशोधयाश
वीदपतुथरेक्नशोपृथीवन्धुजीवमिवभृंगमेगतम् मजलेनयनकज्जलेनि
जैः सेवरीतमकस्मितनमा ११८ नोविलोकाविम्रुवश्रितस्मितोद्गक्रुनोद्ग।
मितिदेवमीशितः श्रीमतीग्रनवऽनरवधूः पाणिपंकरुद्दिदर्पणार्पणम्
११९ लालयातस्त्वचयापस्पत्रुम्वनाश्याकवालमवलोकतनवरव साद्भियाननत
त्वतात्रुनासमरक्तेधरागमुदितेपतिनिशा १२० स्वेदमाजिहृदयेनविस्मितवीस्प
स्तनेमिवहृकृतेभिये तिमिमेधुनवतश्रमेनिजेन्हीननातिमस्ऽनासिकानिलेः १२।
मीयदवशिष्टशोणिमानमुद्रितंवेहृस्मनत् १२० स्विनेहृदयमस्तिविास्वितंमस्तनेहृदयस्थितो
श्रिघमिथवीदस्मरहृदयोत्तवमी श्रियोमस्मिभूतोटपपतेइतिमवेत्पथः श्रीननामस्तासती श्री।
तिस्तऽनासापवनेरपनीतस्नतनप्रमेवके १२१ कामाजयाविलासैः पूर्वमज्ञातोवेदन्यायात
दयोयसाभूशंदेततलनमथेज्ञानानासाभेमीरेयश्यमनक्तनाश्चलकितोविस्मितावासनीमन्दमा।

ध्यमस्य प्राप्त लज्जया नतानूचरणानावदर्पिताः पुमत्तिविविन्तितं नदेन हत्वेन हस्तामविस्मयादर्शीत्यर्थः विस्म
यस्य मुख्यं वैशिनदन्तदानसमयं मुक्तानाम् १२२ इयं मैथी लनयोः प्रियत्वं तेन वविलासे हस्ताद् मस्य शेषा
पकाविणक्रांतमीषत्कु ञ्चिताग्रोमासनीरपी १२३ सनलः प्रियाकोपणकृधानना मिवदी लभ यनेवा
न्मूलदलियथाभवति नथ्यावभाषे मोलानिवेवाप्ति तवकोपरोपिणम कोपकारिणम् कथयचास्मि
मनसायक निदेशाविश्वमेस्य तीन चरवेदनाक्ष्यम क्रोतमेलन देवदेशमधुरे
पिमनुकामास्य शान्म इचमत्यन्ताकियत् १२२ वीक्ष्यवीक्ष्यकणसविभ्रमेण या
मार्पितमुरोजयोरियम् कोपमेलनदवस्य शक्ति यकोपकूच्छिनविलोचनावला १२३
ईषत्पाक्षितमुखी मिवपियाबोधामीति दरकम्पितान्तरम् नाजगाद सनवाधि
नन्वितमनुदृशा स्मितवकोपकोपिणम् २४ ईषकृ क्रमविलपनागनानान्व
वाविकृशतनवाचिते भूदपुक्तसदयवरजनामानुनेविधुविधयमानतेन १२४
नृपमस्य तत्र नखादिजात जाल्पावकोप्यन्त शीकरंकरत पतदर्थमिदमा
श्रितमपाक एव नुमिव मणिदामकामदम १२९ श्रीलयामि १२४ ननमो हक शांगिय
वाविवाग्रहितं श्रवाविभवननं विधुनाचद्गणविधयामानना पूजायसहसैनेमुखेईषत्कोपकृक्रम
विलपनादयुक्तसमया अयुक्ता समयायस्याः पतत्समयानुचितां रजनामाभूत वंदुतलमस्य तमुख
मण्डलीरमणीनोचितइत्यर्थः १२५ तावुकीमरवादिजनिता पीडामदीयकाएव स्थितं वा किंनफलम्
इमणिदाम अमृतविहरनुवर्षित शीघ्रनाशयन इदं मणिदाम पतदर्थमेव नन्वीडापनादायया चित

पद्मवासावर्ष्यपदपतद्रथ्यैलद्दिदं माणिदामयाविनम् इत्यर्थः अर्पितमिति पादेपतद्रथ्यपतस्मैपी
डापनोदयैवकामदं मृणिदाममयाकाण्ठे त्रुसिव अर्पितं त्वत्कण्ठे न्यस्तमित्यर्थः १२६ नवपर्याये स्त
नेमे चैव स्वरथ त्रुक्ष्कर इत्यादि चापाद्यनवस्तनकरीं इत्यादिपचारी चमृन्क्रेः यजनमेवलनज्ञानयासेव
यास्त्वापवायसमार्जयत किंवापुनरेवचरणौ करोति सेवादयनकिं करोति मामान्याच्छेमस्तननत्वाद
ध्यांतरगर्भेतत्सेवादूनार्थं १२७ निहृणपदशननेदेशादायिनोममानतस्यामौ चिनीचेत् भोः स्वदति
स्वापरायमलपत्तयोर्यदेमक्कारस्वरथत्रुक्ष्कर्त्तव सेवयान्यजनवादन्याभुवा
भूयपदचरणौ करोतु वा १२८ यानुनस्यममवेदनौ चिनौ निर्दयं दशननदेशादा
यिनः प्रोद्यतं मुदितवैरमस्मातं किंतयावदविदस्यनाथरम् १२९ दीपलोपा
म फलेव्यथात यस्त्वत्पदाहृतिषु मक्किस्वामणिः नोतदाणामिपरस्मर्थेना
सोयमस्त्वपदपात्तकस्तव १३० इत्थमुक्तिमपहृत्यकोमलानत्युपुष्विचिक्र
रश्चकारसः यात्मभौलिमणिकांतिभंगिनीतत्पदाकृणसरोजसौगिनीम् १३१
तयापमस्मन्नावस्यायदेविदस्तत्देः किमितितशाचानेकथय १२९ यस्तमाक्किस्वामणिवेस्तना
पकर्षेतेषु स्वयंप्रकाशकाविनदीपलापनिष्फले व्यथाव नदागामिदीपलोपव्यथाकारायरायेय
दिसमर्थेनानोविद्यतेविवार्यमाणेयदिपरिहारो नास्तितर्हि मोर्येशिखामणिः तस्मरणपतनशीला
स्त १२९ मनलः एवं कोमलामुक्तिमुणायनीकृत्यशाखामुष्टकेशाः मनिज मुकुटमणिकांति
तभंगिणीतस्याः पादाकृणकमलसंगिनीवकारभंगात्स्तवगामस्याविद्यते इतिभंगिकोतदीन

नै.च.टी.
अष्टादश.
५४.
३४०

योचकमलेनमध्यनयामितितस्यशलाकमलनाभ्यामलेचकारेत्यर्थः तल्पत्रयेत्यनेनशय्यायामेवप्राण
स्तवितः ३० त्वकीयैस्तस्याः निखिलनवयुनिविभ्रवैः समेत्यकदुद्दनमथ्यजेयकया प्रकारशुमा
निवधारित्यकामेनतल्पताप्राप दशाणांसमीयातपदशामेरज्यायाव्ययेस्यादिनासमासः बहुव्रीहौसा
प्येवेतिउच्च प्रकारशोभ्योहुइभ्योजातेयथेजनेत्स्वयमप्येकादशरूपथा विवेश्यामेनकामेनस्वप्रतिविम्बः
स्वमत्यांमदप्रकारशमस्तिः समलोपितल्पतोभामेत्यर्थः ३१ एषनलस्तामात्यानवद्दिटः स्याय

उत्पदाविलनवाशुविभ्रवैः स्वैः समेत्यसमतामियायसः कन्दभीतिविजिगी
शयारतिस्वामिनापदमासितावभूता ३१ आद्यतेषुकुकोपलोपनेषुपश्यता
शपतिकशामयामिशा एवमेवतनुनिशातरेवलाशेषशोषमकरोन्नसितलाणा
३२ मानानुद्यमनयत्कृतार्थतांपाणिगोपितनिजाङ्घ्रिपकजा तस्यणाम
युनमानमाननेस्मेरमेवमुदतीवितनवैते ३३ तामिवारलिरसायनाम्बुनःस
स्वुभुक्तमनशावभूवतुः दत्तसेनतनयामेनारथ्यतजनीरजनिरल्पजीवना

अस्यतिवक्तिख्यातिस्पोट कोपलोपनेकुरु श्यंकुमाल्यावमेनस्यनिशाद्वीयेनपश्यपयुत्यवशपेकोपः ५४
कलेषमत्सेतेमेवशेषशेषनिशातव आगामिन्यांरात्रौलाणमनुवोत्स्यासिकविघ्नमेनज्वरम् ३२
अथसामुदतीमेमीकरामामाह्वादितनिजचरणकमलासतीनलमणमेनवापनीतकोपेन
त्वंसदासकवीणानाथेकृतार्थतामनयत्तदभिलाषितकारिणीत्यर्थः ३३ रतिरेवरसायनं
तस्माययथारसायनेनरतशक्तिरेवमनसृतमेवरसायनंतस्मानोभेमीनलोपुनरपिसमागेच्छ।

३५.

मनसोवभूवतः कुंडाजनिकन्याभिर्यस्या सा कुंडजनिः कुंडजनी वा अल्पजीवना स्वल्पाक्षि निर्बल्यावशेषा
रात्रिस्तनयामसेनो रथ्येषु नः भिक्ता स्वल्पा सेनवत्सेसमभावमभूत् १२४ निद्रान्ते स्मीकृत तनल्पायां स्वप्नयोः ।
मध्ये प्रियः प्रियं स्वे वचनमवोचत् मध्येमध्येऽदत्त्वा दानेन पानेन च जाने स्नुतैः सोनरायपदेसविघ्नं
यथा भवति तथा वा च विदितिक्रियाविशेषणं वा वचोविशेषणं वा १२५ देवहतप्राणानि दर्यं यथा भवा
नि तथा अयमभीत्याह स्त्रीवित्तकार्यीकरणे यमभंगः स्यादिति भिया हृतेनाद्ग्रोयनादिगोप राथो
स्वप्नमातशयनीय यथा स्वप्नयोः स्वेरमाख्यातवचः प्रियो प्रियः तत्स्वैरवर दानपा
नेजैसोनरायपदमेतदानत १२५ देवहतसुपमानानि स्वयं यमभीति हृततादृ
गागमः अस्त्वमेय मणरात्मार्जेना जीवितावधिनलसावशपतः १२६ मत्ताः
स्वस्ताविधयत दीक्षाणां स्मराज्यसुखयेन वज्रासे नन लक्ष्मसहथयाभिषेचनेयनेगाप
विरम्भविभ्रमः १२७ वमकिंहृदिहृदेः प्रियापर्णाकिंशिवाथर्चयटनेशिवसावा
कामयेत वमयेहतत्विनेतत्विंयसदिह यत्नदत्वेयम् १२८
ये नर्ईह्शास्तनलक्ष्मीजीवितावधिवशपतानदर्थोनतमेव वमेयमयगायमार्जेनास्त्व १२९ भोः स्वस्ति
रवितदृशनेयतसपवतृणात्स्मवः तस्माराज्यसुखदहत येनराज्यपनतं वज्रासे तदेवमेदरुद्राज्यमतत्र
लक्ष्मसे अस्तेनाभिषेचनयत्त्वदगालिंगनविलासः १२७ विस्माः स्वस्वत्वसि प्रियायालक्ष्म्याऽर्पण
मितियत् तत्रकिंसुखं अपितनयहाशिवस्याशिवायाअर्थेतद्यटने तत्रकिंसुखं नाकिंचित् १३०
मायिविषयेहद्यम मतिथीम मायेनलक्षतित्रिहिष्ठीयनावायवंवक मेवकावकाशः यस्माद्धेतोः ।

नै॰ष॰टी॰ हिमस्रुतिं शशांकात् एव तत्काम्यां दयापरेण तद्यातूपेण त्वलेन क्रीडवत्यसि १५९ आलिभिः सदा
अष्टा॰ क्रियमाणेभवत्या वा विलासवक्रवारे निरुद्धस्पावत्ता मयात्व्यर्थमेव निरपेक्षा यमेव राजवेनसीनात्
३५१ कात्इतिक धूमसरवीमरवासाकर्णयंती सतीमयेनक स्मिन्नामयाद्दृष्टासि १५ त्वं मदीयविरहान्मया
निजाभीतिमिवितनवती रदः क्रतां नोज्झितासि भवतीतदित्यर्थ्याद्दवहद्दमसत्यकानरः) शुभ
351 द्युमानिस्पृहानिपत्राणीयस्या सा विनिमीलितसकस्मात् पत्रस्पर्शनमात्रेणसंकुचिता दित्यर्थः ईदृ
शात् त्वत्पाकुलात् तथाकक्षपस्यहनचापलान्मलान्संकोचविकासरूपचापलवतोद्दत्तपाद
दीयतो मयि हठामममेतिथी वक्षसेव भवकाशपवकः यद्विषयत्वेणवद्दिव
स्पातिक्रीडवत्यामिदयापरेणमाम १५४ सुरावतालिस्वतमालिभिर्भवद्भाविला
समस्तकन्यापि किल मोहयाग्यवविवर्जनजानकीस्याविणीभयवलासिवी।
त्विता १५ कमपत्रविनिमीलितान्नपानक्षपस्य धृतचापलान्मलात् नत्स्वी
धुसरदाक्षिरवाधनस्तमियोभिदयतीसवैभवम् १५ त्वं मदीयविरहान्मयातिजा
भीतिमिवितनवतीरदः क्रतानोज्झितासि भवतीतु दितय्याद्दवहद्दमसत्यका नरः ५८
दिशिरोधृतनेश्वतिशिरोधृत तस्मात्स्वरजास्य सकाशादात्सीयभियो वैभवमापि कंमयाद्दसि क्र
तातत्तोभवतीनपरित्यक्तास्मि इत्ययनलः अस्मत्यकानरः सम्पग्भावत यतो महिरदातेविभाक्षिया
तस्माननस्वजाभीतिमिथ्याकातरः सत्त्ववाच कातयेनवास्त्वं किंतु क्रत्रिमकातर्यमाज्ञेनतांनिह
हेसत्यार्थः १५२ यवाद्ददविरहेपुवासयाजस्मीविकाजीवयितीजातास्मि अथानन्तरं तत्सामेमा
३५१

त्वया हृत्पत्तायत्तत्वमवकाशेन दर्थहृन्नविषादे इति हृदयानिद्रया यावयोः किं पुनोपपद्यते एवं ज्ञा
पितासती निद्रां त्वमस्मत्क्षमीपेनाक्रान्तीत्यर्थः १५३ प्रिय ईदृशावचः कथयति सति इयं क्षेमीहृ धीह
शोत्पमीलवत् केवमानः कोकिले कलं कूजति सति निशाजागरात्कुमुद्वतीः इव सकलां रात्रिं जाग
रितामानयथा कुमुदिनी मुकुलीभवति एवमित्यर्थः १५४ मिथो मानिकाविनोकृ यथा भवति मिलिता
यं यथा भवति स्वमहृष्टान्योन्यव्यापारे च यथा भवति तथा नौ तनः पश्चात्परस्परसंलापानन्तरं एव विरम्भ

से गामथ्या विरहे स्मिनी विकायैववामथ्यवृत्तायनत्वणम् हृन्नदर्थ इति हृद्या यावयो
न्निद्रयाय किमनोपपद्यते १५३ ईदृशो निगदति प्रिये हृदमे समदा किंयदियं त्वा
मीलवत् मानवानुपति कोकिले कलं जागरादिव निशा कुमुद्वती १५४ मि
थितो कृमिलिता यंरमिथः स्वमवीदितनपरस्परं क्रियम् नानना नौ उपरिरम्भसम्पुट
पीडनो विहृयतो नतनिद्रतः १५५ उत्थानायानारेत्कृकलिकलितमतप्राणतिनिः श्वा
सितधारा न स्त्र्या मिश्रभावस्फुटकथितमिथः प्राणभेदबुदासम १५६

से पृष्ठेयालिंगनारव्यपीटिकायां पीडनाकृवीणो मुख्यतः १५५ नद्देहमानं निद्रां प्राप कीदृशो यान
यानयोः गमनागमनयोरेह वेगात् त्याजेन कलितायाः स्वतश्रमजनितानिश्वासधाराः तासाम
त्यनेव्या मिश्रभावेन मिलितत्वत्तया स्फुटं कथितः परस्परं प्राणभेदस्य बुद्धासः प्राणैक्यं यस्मात्त न
थावाला यामेम्याव नौ जयोः स्तनयोः पश्चचनाकृत्पुयाकदिद्धपामकदीकामवादृनष्टनानया

नैष.टी.
एकोन.
१५२
३५२

मुद्रिते विश्लिष्टं भूपसवदलस्य स चिह्ने नाख्यातः एकभावाः एकत्वेयमनलीदृशाश्च मयोद्दृदयं यत्तत
आत्मैकं शरीरे कांचवर्णितम् १५६ शिवशक्तिसिद्धिनामस्वकृतो ग्रंथः सैव भगिनी तस्याः सौभ्रात्रेण
सख्यात्भावः सौभ्रात्रेण भव्ये एककान्तैकनाढ्यान्तम् १५७ दशमावस्थाभेदो मरणलक्षणो यस्याः

वालावलीजल्पपद्मांकुरवकतिमकरीमुद्रितं तावदिव वत विस्रब्धानेकभावो मयः
सृष्टयमनयार्हदहमानदनिद्रा १५८ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः
सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् यातोऽस्मिन् शिवशक्तिसि
द्धिभगिनीसौभ्रात्रभव्ये महाकाव्ये तस्य कृतौ नलीयचरिते सर्गोऽयमष्टादशः
येप्राक्तनैर्विलिंगादितिपतिमननानाथितान्त्रिः स्वयम्भूः पातिव्रत्यैकसीमाह
कविनरहृदिनालमायचमाना यद्विद्यायाण्योगी कलयति कृपयानन्तकीर्ती
दीपिकायां सर्गो नीतोऽमित श्रीरजनिरमजनेः सिद्धरष्टादशोऽयम् इति नैषधप्रम
दाकाख्येऽष्टादशः सर्गः ॥ श्रीगणेशाय नमः निशीदशामितामालिंगन्त्या प्रबोध
विधित्सयाभिनिषधवसुधामीनाकस्त्रियाकमुपेत्य श्रुतिमधुपदस्रग्वेदयौ
विभावितभाविकस्फुटरसप्रभाप्रस्फुरत्वैतालिकगीतिगाभिः १ ...
स्त्री निदशमी तस्याभावस्तु मातात्रहावस्थामित्यर्थः गतोताभालिंगन्त्या सुप्तवस्यासत्यां प्रियायामेकेवा
श्रुवन्तमहीमस्य तलस्य प्रबोधविधौ भैः वैतालिकैर्गीतराजगीतैकेगेशाहकीहृत्य श्रुत्वाः कर्णे।

योऽभिप्रभूतानि यानि पदानि तेषां स्तबकोत्क्षिप्तलक्ष्मीर्वैदर्भ्या विभाव्यमानाच्छेजितानि भावितानि भावयुक्ता:
स्फुटायेरसा: खगाः सादयम्बेरसार्थमतक्का: सिक्ता: १ भोमहाराज जय जय प्रभातजातामिमाप्तुन
मशोभामीषन्मकरन्दवपल्लवाणो दृशोर्दानात्सफलयतमामतिशायेन सफलयनदृदर्शनेन सफलाभ
वतितिभाव: निद्राभरादीषद्दलसवपल्लवाणो: पाथ्योन्याया याशशाया यास्लरयात्वन्याय यत्त्रपादानेपदीपा
यामितिणम्रल पदीपमन्द्राद्दद्रष्ट्र: सर्वभवशायना ऽन्यिनाभेभी रवप्रथमशाक्तनेभवद्ध क्षेलाह्रिय:

जय जय महाराज मामातिकोकमामामिमाम सफलयतमं दानादक्ष्णोर्दवाल
मपल्लवाणो प्रथमशाक्तने पाथ्योन्यायेन तवास्तु विदर्भजा प्रियजनमुखाब्जा
ज्ञानं योगपट्टेगानमपालम २ वद्धुणागरक्षिणामाशामामसाद्यन्त मपेत्रस्फुचीनि
चयमिव याशशाश्रेषाकमेणानिवश्रुकम नदिनसदृक्षपशये तीवमसारमिषा
दमीनिजमुखमित: स्मेरयनेद्दैवमेहिमी दवित् ३

मथमेभवीयस्य युक्तनात् श्रुगाभो: प्रियजनमुखपद्मदर्शनादत्यम्र्गंगश्रेष्ठमेगलोयद्यस्मानान्तिन
स्माह्ने मीमुखावलोकनादेवते: प्रशस्यमंगलभूयादित्यनेनभस्याश्रपिमवीथोक्ति नमंगलमितिसा
त्वानजोमस्वन्यादस्मीलमितिनवाचाम् अश्रान्तसुमंगलव निबयस्य विवदितनमेदेवविनम २ व
हुणस्यपत्नीमाशापश्चिमादिशामजेनेकवीनांकान्तानान्तियय: समुद्र: सपवसिवयतस्याशाशाना
मेकैकदेशानाश्रेणाक्रमेणापगमक्रमेणानिवश्रुकंकान्तिदीनेनवस्वहीनेचाभ्युत्तदिनमदृक्षं चन्द्रपशपती
वास्मादन्येमेहिमी दवित् माचीदिकासोरव्याजेन निजमुखेसद्दासमित: प्रागदेशावदति पवत्नीसंगद

नै.च.टी.
पकीर्ण
३४३
343

स्थेयमेव स्थितिमावीक्षिय प्रत्येकमसतीत्यर्थः ३ अत्यंतममदनाः अमदहनतराः नगितेस्वैतिद्धः सः नादृश्यपाः
मेरुमाकाः स्थूलाः प्रकाशमानाश्च ताराः सम्प्रतिमदतितराः स्वल्पाः स्तद्नाश्च सम्यग्लोचनगोचरान भवं
ति नेत्रेन्नदृश्यन्ते यद्वा याद्दक्षा याः पूर्वमिवेत्यर्थः अपरेच परेच अपरम्पराः अपरम्परा इति क्रियामातत्येति
निपातनेन कर्मक्रियातत्मातत्येन मेरुस्त्ररपरम्पराः क्रमशः एकैकशः परिभ्रदमदंसिकायावन्नेमा
न इत्यर्थः यद्वा एकस्मान्नेतर इमपरः नस्मात्तत्तरपरः सानत्येनेत्यर्थः ईदृशाः सूर्यकिरणाक्रमेणा
काशस्तामाह्वयति दष्टिद्रूणामल्पीभवंतः प्राणमयस्थे दृशोयतमीदयितस्य दूषेपि राज्ञयन्नमस्तेनम

भ्रमदतिनवालातज्वालाननलोचनगोचरास्तर्षणकिरणग्रामैर्वेतिक्रमादुप
रमन्तः कथयति परिश्रांतिं रात्रीतमः सहयुध्वनामपि विदिद्विर्गाणां ग्राणसमीर
णानिलविषाम् ४ स्फुरति तिमिरस्तोमः पंकप्रपंचइवोच्चकैः पृथुसितगुरु
स्थैर्येच्छहूष्टस्फुटचुम्बितः अपि मधुकरीकालिम्नाविराजति भूमलक्ष्म विभा
विभवे लीलालक्ष्मीकैरिव तिमिरैः ५ दृप्युक्तानोसदयृदकर्वनीनांनिर्वाणपरिश्रांतिं न्नाति
कथयति राजनिवृथिक्रमः सदेचेतिकानिषु सहृद्ध्यानः वनेचरीचेतिटीपोरीफादेशा स्वनोमद
इति प्रतिषेधः ४ लाक्षा कौतिमपानके रतिकरणपणशीलैः लघ्यनपदेन्यादिनाउकञ् ननोकेत्या
दिना कर्मणि षष्ठ्या निषेधः ईदृशो रवेः किरणैः स्पष्टः तमस्तोमः पृथुमवृहन्नो सिनगरुतोदृसानोच
लस्तैः पृदैः प्रकटं चुम्बितः कंदर्पसमहद इव शोभते इंसतेच पृष्टानां करतयातचुम्बितइव
पंकस्तोम्मतिभासते इत्यर्थः अपिच कालीमाल्यानमयते कालिमसा आत्मनेरवक्षेतिविश हिवा

दिव्यः पुष्पत् स्वेच्छनमयसेद्रुमः अकल्पितवृक्षजन्तमोनिर्मूल ईदृशीमधुकरीवेः किरणैः धूमाल
कविविवहितसलोहितकीर्तिविवशोमेनेयमश्वधूमलैमकमलोहितौ ५ रजतिकर्णिणाय्यहेम
पुष्पपत्रद्धिनादकेनक्रणैः क्रमेणसेवितैः कुशपल्लवसज्जानावेकवचने अग्रास्थितैः निर्मलेकुदा
विडमिः मेघोदनेत्यादिना तत्कशाह्नमोलादेशः तेषुकाफलानिनितुवल्कनानिकोटशानिमाधिर
कुशलेनछिद्रकरणप्रवीणेनकेनापिशिल्पिनाकिमपिलोकोत्कृष्टयथाभवतितथाकिमपिवि
घाट्लालोहलत्वीशिखापर्वाकुरैः शिखोनामघ्ययग्रभागइतिवाने: सकलमन्वयगामित्तामेवम
रजनिवमध्यमालेयाम्मः कणकमसमम्रतेः कुशाकिमलयस्याङ्केवग्रशोयेकुट
विंडुमिः स्थिरकुशलेनायःसूचीशिखाकारमेकदेकिंशापिगामिनात्पत्तत्रमा
फलात्पवमेनि ६ रविकृचिस्फटामोकारेषुष्फलामलविडतागमायितुमह
कम्मीयेनविदायसितावकाः स्वविवचनायासामुच्चेरतदाम्मनयाहः तः शिशर
मदलाविमवादस्मादस्त्रगायमेशावः ७ नुसमतिथ्यादाराल्कविणातेराग्रगमतेर्वज्रमे
९ देवेक्तचययम्भरूचः मातः कालेरविकिरणानामुदृष्णपत्रान् यथादृक्ताभिः क्तामिः श्वेताङ्गदीवि
देववोदयतेयज्जुर्वेदेतिश्रुतिमध्येअङ्कः मामवेदेनात्तमयेमुहीयते इतितामान्स्मेत्रणमोकारेषुव्यक्त
निर्मलविंदुम्नेमापयितेअमत्कार कास्याकापोतसौयनेवधूनामपिवर्ण्णलतामारकाणां चचामारा
विः कृचामोकारेषुस्तवकमायातस्ततूपलभ्यमानेतदातेः स्वतनयाचसमरमेदृस्य विम्बदृष्टम
योनिश्चितेहृताप्स्तैम्बदामप्रणवसेवोदानन्यत् ऋचोचवर्णाम्नवनात् स्ववधिरवनयेसामिनिति

नै॰ च॰ टी॰
एकोन॰
३५५

३५५

युक्तः ॥ ७ ॥ कुमुदेऽस्मिन्नोत्पलेवा नरविशेषे वद दृष्टा स्त्रक्त्रीं व्रजति सनिनले राजनि वा नरविशेषे वह
शोऽपि धाय के शयनो स्मनि मयाने वे त्रिमीलयति सति वनाश्रयानो चेद् स्वश्रीवे वतिष्य मे सति रघुपते।
मायामयीमिव सीतामिः जिहिव स्वर्थः ॥ त्वितिमिर विकरे घुष्टे दीवालशुभ्रीषु हितासि ॥ ८ ॥ देवमिथु
नानां द्वन्द्वनार्थं शय्यादूपविष्टिमो मालिनावकाशः मन्द दः स्वरतन सम्भ्रम विरतिमिमालम्बकेशोभातिष्ठ
यमालम्बितकोमलरश्मिरूपस्य लोककैरवदम्भविः सुरितमध्यः सम्पूर्णोऽश्वश्रेष्ठाः स्मरणोपयानवियोगेऽ
व्रजति कुमुदे दृष्टा मोहदृशो रपि धाय के मवति चनले हंसे त्वरापत्तावदृनो जसिल
युरसुपते जायामायामयीमिव रावणोलिमिर विकरे त्यादहताऽविहितासिमुसिता।
राट ॥ ८ ॥ त्रिदशामिथुन क्रीडानल्प विदाय मिथाहने लियुवनञ्जन स्त्रमाग श्रीमहेश
प्रसंगुहः स्वइनरकरवाकोवेः स्पृलोकरेकदम्भविः पुरिहरतिनावयोगोपयो
धानवियवियुः ॥ ९ ॥ दस्राश्रान्तवनवेदीभाषाविवतेनस्तेनयः सवियमयुनालकार्वे
तिभ्रवरविप्रमयः वदनक्रदकेषदीह्णणामयनन्डचति श्रुतिपदस्मयस्ताममेवम
तिधानिभ्रयति ॥ १० ॥ स्थलस्थाण्यमग्नेवते लोपजनमकारेनमुंचति ॥ ५ ॥ वनुणोनोवेदानांसमाहारस्य
नवेदीनस्याः शाखादशशानानिचनाः चनवेदीशाखाश्च न तन्तस्यानारोदणोपलायमानान्वेषणोकेन
वाजावर्मः स्तनकशात्तन्वात् दीवभावः नासाविवते त्रयपविणामस्तदूपास्तेनयः स्तनूपाणायेषांतेरो
विकिरणाः सम्प्रति निश्चयेन समीपमलंकुर्वन्ति तनपवनेषा रश्मीनां वेदपदरूपायप्रतिशाहः अथ
निशेषममाठेषु अध्येतृणां वदनकदक्षेषु तदेवानि अध्यनिधानि रदितमेदधानिवा अन्यदर्शीकृता।

तिवत मानःकालेहिपाठकामर्दयति नावेदानदीयेतपनदध्ययनंवेदरूपाणांरविकिरणानामेव
प्रतिशाहः पाठकस्तुरवकृहरेखाविर्भवतीतिभावः ९ कमलमाकारणांवेषुभगवान्नर्थः शाक
सोथस्यप्रचारणमेकदेशनपद्मनामाश्रयतेकिमपिकिंचिदतिपातितोनपद्ममाश्रयेनिपातितः
कीदृशः अपमवलम्बलायमानेयदृदृश्रंबधोतेनस्ययत्पश्चिमाकाशस्यमार्गमण्डलेवलयाका
मार्गेलयने अंतथांनतेनफलनिरंतरमेकमदलिणविलासः यस्मत्सःयदृस्त्वरदत्तणायशब्देतो
भ्रमतोयामिकस्यचौरपलायनेनसफलताभवति तथास्वर्णांचलरदत्तणायस्कतस्यस्ययपरि
नयतिभगवानेभोज्ञस्यातिवेयनवोयवः किमुपिमद्यवन्मामादस्यप्रमाणस्तु
पद्मनाम् अपसरदरिश्चानप्रत्यागियत्त्सुमण्डलीलयनफलदश्चांतस्वर्णीचल
भ्रमविभ्रमः ११ नभसिमद्रसाधांतधोतमप्रमाणमयचित्तामिहविहरणेश्वन
पातेदेवेरवधारयन् शशविषमनत्रासादासामयश्वरमाशशीतदयिगमना
तासांपावनेकृददहीयत १२ भ्रमस्यापितमश्चोरपलायनमेवफलवर्णितमर्थः १९ धौतान्य
वधान्त्वधःकाकाःनेषांप्रमापणेमारणेपतत्रिणांपतित्रूपिणांतेजसामिंदाकाशे रूदप्रभानस
मेयवकोरनैः हतास्त्वस्यरूपेनेपानोविविन्वन् शशीरूपनस्यशशादानेनेनस्वकीयशशमा
रणभयाद्यजः साम्प्रोकियेतिनरतिमः स्वपनतिलस्यपातेनरुनिसमावगमः यत्रापः साक्रिय
स्पांचेहणपानादिफाललुणेरूपेनुपानाचमरगायानेलेपानास्वथाचेत्यमरः १२ स्ववाणांदृष्टत्तां
जकोडात्रुटिनास्त्रारातुलिताशकिकारश्रनुक्ता फलान्यवनारकाः रयदेनावद्विलीणंगगना

नै·ष·टी· पृकोन· १५५ 365

भूषामणितरस्त समस्तत्रितम॰ आमः वहव॰ कनायंस्ते स्थिवच्छमकासः सूर्यः खेलत्त्वस्यावलम्बः स्यादह
कादस्तमयः महत्कनालस्यार्जनानि निर्व्याजनिजस्वरूपशोभयाविलत्तामसम्रागनागनेहस्पतेयुदृक्का
विरतोदेतत्त्वमन्वयस्यविलत्त्वमम् नाराक्नतकृत्रिमशोभायोगतायोस्वाभाविकैव शोभास्थितेत्य
र्थः १२ निमिरहेदस्पहवीग्रंथिमालाभ्रिते तन्तग्रैवानतते इलेः प्रथममस्त्रेदनानेतरमाकाशाः
लसेचाविभिः स्वादिनमूणिपाश्चिपृकरुदेकमिश्रः मकतिः कन्नात्सर्यकिमणानाग्रासानिष्ठंस्त्रज
भूषामणिभिकत्तावादाराः च्युताइवमौक्तिकाः स्वस्वरतजस्त्रीडालनाद्विय
द्विय देवगनम् वक्रकारक्नतात्यात्तःसम्माजेनादध्वनामृनन्निरूपाधिनिजालसौ
स्ववैविलत्तामासीदन्त १३ प्रथमभुपहृत्याग्रेनावरखडितत्ताएदुलेस्तिमिरवपि
महृवापदावलीशाकलीकृते॰ प्रथवविकचाग्रासातिष्ठनभः स्वविद्वारिमि
स्त्रजातिशिशिरदादश्रणीमयंकदसक्रिमिः १४ अस्स्वमिन दिनादिनोक्ता
विपत्तिसुपागतादितिस्वनगुरु॰ आणोग्रक्त नकिंचयमनःपदत्निलुडतीकादि
विद्यामयम्स्तनमौविनोयदिनवदत्नेसधासानप्रतत्रययवीकृतताम् १५
तित्तावशाहोनपुंसकलिंगोप्यस्ति वादिप्रनावकेकीडालील चपाटलम् लहपवनिजमहृदेवयानेवि
स्वमेगलमितिहीनपुंसकलिंगेपुवालभूषणकाव्रःनदेकेनमिश्राः सक्कदेः अदेणणमिश्रोकरण
मितिसमासः मध्यादनेस्यादिनानदादेशः १५ मत्तद्रेभ्यादिनेतमः नेषानेकजावनादस्त्रभिःश्रा
तोवद्दिनः कचस्यादित्यात्सूर्या इनिहतोस्यादेत्योक्तानात्तोविपदेशामेनअकचस्रदेवनाथेमे

रणोमार्गः ईदृशेनमः कवचेवमागोः योजयितेशुकः कामिलुठतीमत्तमेजीवेनीकिंनपठति अपित
पठत्येवयदिसैष्यायोमोनव्रतमंगमीकृतोनयतेमोनव्रतमंगमयात्तस्मीमात्तेनेनमत्तमेजीवनीसंत्रपणा
त्नाभावनमःप्राणोवियुक्तमितिभावः १५ अत्रमानतातेहितेनमस्दवयुणेवणहपमानः समेयविदूत्यगाणि
विदूत्स्न सुखास्तयोनायकस्यानीयेयेषु ई हृष्टानितदयशोलसान्तन्येवरणस्यानानिहृष्टविलीनजत्वम
वाहान्याय्येतिरणस्यानेहिरक्षमवाद्यावदेतानितदयोन्येयमन्त फलासिमसकावादेवेणअफणा
कैनीयसिगरुडेमिलनिसनितसगरुडस्येसंगानेषासान्तनोवेष्टकेनकाकदेस्तानन्तसेदृशजतः
उदयशिखरिसैमान्याद्देवेनेत्रनिशः तणोदयतिविदूत्स्वप्राणप्रियमङ्गनाशमजत
स्त्ववान् उदयदरुणामङ्गोभावादवादरुणानुजमिलतिकिमुतस्मेगाशकातः
वेष्टकवेष्टना १६ रविरथदृष्यानाश्वासातिध्रुववडवावलेवलप्रतिवलावस्था
यिनः समीपसमीपगा विजपविहङ्गगाढप्रेमारथ्यागाविहङ्गमीसमरशरपराधी
नसोतात्मवृष्टतिसम्पति १७ नियोमेनचावेष्टनाकिमुतनशोकाभातः स्वर्णरुक्कायाविभवतीति
स्वर्णपतगरुडसम्पर्कोडसेवते अपिवज्जयिनोस्वर्णपरियापनेनापिमश्चतमितितनन्मसाघने
वर्णस्याविसन्नाकाकदस्ताचेष्टनाद्वितेनतास्थिरवर्णानेनस्वर्णेन १६ वलप्रतिवलसेदूसवलसेनाय
मवस्यायिनोवभवाः पार्श्वसचारिणोविरथदृष्यानिअयेनाश्वासांतिमेपुनार्थमिकं तिनथालिरपमा
पक्षवाकोकामवाणाविवसहृदयासम्पतिनिजपतिहृष्टपाति अपचहृष्टशाहाभ्यां स्वपचालनः कोपि
अप्सतीरहृष्टलवनानामान्नमोनीकरोत्यस्यत अपचहृष्टयोमैथुनेक्कायामितिविवरुद्धम अत्रतवर्षणाखा

नै॰च॰टी॰ एकोन॰ ३४९ 346

स्तामिक्षतीति भावः ॥ ९ ॥ रात्रौ निराहाराश्चतएव क्षुधार्तास्तांतः क्षीरमात्मनेभुञ्जानमिक्षन्तः स्तनंधयाः शा
वकाः मधुरमधुरं चालितपुच्छं यथा भवति तथा दृष्टं ते इदं वेष्टनम् कुक्षौ गाम्भीर्यादीर्घा चणाः तेन विभ
क्तुचुम्बचणया अस्य समस्तदः स्थानोन्मायं शयनस्थानाकुन्माये वाणदेवे पदीप्ताया णामुलन्नणीमाथमी
मेध्यनामेकयोलशिलामैयवशिलातस्माः लेढनाय लवणस्य लवणभूयामात्मानं वृक्षनिर्दीवलवा
णायालीलमायामिति कल्यामिति ह्यक्षमजश्नतिसमदा वत्सः पशुश्चितिअपि पञ्चनामसमजाह्वदे ॥ १९ ॥
नामामन्त्रस्य किं नादेतीनचितं किं नादतो भावादेः अहेतोरुषे वेनिन्नमागमः आचराचेत्र किमुत्र

निशि निरशनाः क्षीरस्यान्तः क्षुधा स्मकिशोरकाः मधुरमधुरं दृष्टास्तेन विलोलित
वालधिलगास्समजस्थानोन्मायुकाविमर्षिणि मन्थभूधरमवशिलालेहार्थे दावणा
लवणामयाति ॥ १९ ॥ ननु परिषदः किं नादेती निशाः किमुतो चितीपतिरिदं नयनस्पृ
शा भागमनयतुनीराणः स्फुटमुदयपतेराशमवन्दः स्फुटमलिनाश्मनक्क वियदन
यो विच्छेदोपि द्रुतेवतनन्तुतमः ॥ १९ ॥ नोचितीयतः ताभ्यां निधानतापरिषद्भ्यां गणनीयरश्मि
समूहोत्सुक विभवित्यर्थः इहणाः पतिर्येनसमयेन स्पृष्टः यहाताभ्यामल्परूचि विम्बं इनहष्टः शनियत्त
भुवो रणाचितं किमुचितमेवत्यर्थः किंच चेदं सम्हृदयनि स्वयेनाशमें अशमनो विकारः अशमे चर्माद
स्य) नपसंख्यानमितिहिलोपः यहृदः अनयो रात्रिनारायरिमदोवियोगेपिशीघ्रमेवनद्रुतेनद्रवीभू
तेकोहृशं अश्मनः इदमाश्मनं विकाराभावादनिनिमक्त निभावः स्फुटमलिनमाश्मनक वियत्से
तिकिलाक्रितनात नीलशिलाश्यामलमित्यर्थः ॥ १९ ॥ यामस्याकृणाकिरणारक्तरश्मीमाअन्तरवाश्मि

दूयेचवद्धो नह्यन्येवलाजेजदो तितामेतोमन्त्यां दिवो मणिः सूर्यः परिणयतीति मन्येयतः स एव सो
ऽश्रुयमेध्यवान्निहंनिःश्रग्निश्रमेश्रग्निमदत्तिणं चतुराकरोतिक विधानं तस्यैव दवैः कदेवस्मि
तूलेव सकौतकं सम्यक् मंगलसूत्रं च कोनाम दष्टुं नात्कण्ठितं तत्क्षतमिन इति निपातितः २॰
चाटवचनेह्यनर्थं मंगलमिदमर्थः तथापि वलामनोमामकालमतिशयेन तत्र वीमये मातिकाल
मामेकालेषु कस्मात् इति लोट् [illegible] परिचिन्तिनः [illegible] विनोपि विघ्न एव तत्र करोवेथ

श्रकण्ठकिरणवद्धो लाजानुद्दूनिजदूतिया परिणयतितोमन्त्यामतामवेमि
मणिरिव [illegible] स एव अग्नि योतिकरोतिप्रवायतः कदमभिनकस्तस्यैवो
कः सकौतकमीलितम् २॰ इति निपतिहतश्रीकोध्वंसं विभ्रमकस्य प्रिय
वचसियतमनाचार्यावदामतमोनतः श्रपि विरचितो विघ्नः [illegible]
तं मृणाः पत्नपमकस्यैतकस्यैवामदेतमुदेवचः २१ किंच प्रियवचः मवीणां
श्रपि वयं यतोनमनाचार्यवाजितलज्जाः श्रतः सत्कृत्य वदामः तेन मेणाधि
वो भवतो मेधश्र कस्य कोपदीनायेयकामे मेमेमुदेनोयत श्रपि तत्र वसमर्गोयासे तो यथायय पित
मवेदितर्थः यत्राम मपि मुदेपिनोयत श्रपि तत्र वसमगोयामे तो यथायय पित मवेदितर्थः यत्राम
मपि मुदेपि नो दत्त श्रकृष श्रको [illegible] तो यथायवात्स्तयथायवात्स्ततर्थः यत्रा हवतिः स
श्रीकोयतत्हनाश्रादवने धुवंयं श्रवदामः ततोवयं सवेत्र साधवदामः पतत्स्य पुत्रमपिस
द्यापि शणपरिपीधितोनं दनाविघ्नः कृतः स्वल्पतहि तत्कणं पत्नषमवतोः पकसमेमेतोदन

नै.च.टी.
एकोन
३४७
347

पक्षं मा भूदित्यर्थः यतिः अरुणकोपहीनायेनकेवलेपकृष्यनोदनेसुदेपिनदेनपुरुषमभूदित्येवन
दृष्टेदेनापिभूयादित्यर्थः किंचप्रियवचःप्रवीणाअपिवयंयतोनतनाचार्यावाजिताल्लज्जाः अतःसा
क्षदेवदासः तेनप्रणतोपिविरुद्धः कृतःतत्रप्रकृष्टअकोपनायेभैमनोदनमाजतिसुदेवायनामित्यर्थः
यद्वाप्रकृष्टपीडायेनोदनमदेपुदेपीडांनकरोतिमस्तुतमुदासमपिकरुणामित्यर्थः यद्वावामेकस्या
प्रकृष्टनोदनंकिंनमदेपुदेनपुवयोरकोपममेवकेवलेनकरोतेनसुदमपिकरोतित्यर्थः २१ भोरा
जनलघुप्रीत्रेयतः कोतः शुतापरित्यक्ताकांतायेननाटशोभवगुमिश्रणामिश्रणायाः अत्रामिश्रण
विवादितेनपि अमंगलमनीतिपरिहारायश्लिष्टपदंमयुक्तम् कांताशाहस्यमियादित्याशुनाशाहस

भवलघुगुणाकोतः संध्यामुपास्तितमोमयंनत्रयतिकथंमनस्येयेनानननामनि
शानुज्ञा युतिपातिरथाविषयकारीदिनोदायिमासितादृविपतिदृवितृणाक्षु
णाचितः कियतः क्षणान् २२ भुषितमनसश्चिंत्रेभैमिनयाद्यकलाट्टेः त्रि
मथवहयानाक्षमापिस्वयस्थतावियोअजयनदयेवनस्योमन्याविधायन
हृष्टणोनमसितमनायत्नादस्मानसस्यतिहृष्टणम् २३

पुंवद्भावाभावः भोः नमोमयुसं
ध्यामुपास्स्वइयंतिशानुज्ञाराज्ञेतरमाविनी शोभातिकीसंध्यालोकथंनामनमस्यति अथानेनतुदि
नोदयमवश्यकारी रविः दृशिविदुः यस्याःसाद्विपविताचासौदृशिश्चाक्षद्विपतिदृशियाचीदिकृ तस्याः
तूर्णाग्रभीचितःसन्किंयतःक्षणान्स्यात् २२ भोः भैमिकलाटट्टेः कलानांनिवासभूतयातत्वाप
हृतविनस्यानलस्यापिवियोविदितसंध्यादिकर्मणोश्रत्वंनशोथित्वमापत् पवेनामतयावा

श्रीहर्षः यद्धर्मैकप्रवणोपि नलः स्वकर्मणि शिथिलप्रयत्नो जातः इति द्वितीयार्थः विद्या
यति पाठे सम्यग्गुणकादोषेनाजीगणदित्यर्थः अथ च कलानिधिरिन्दुर्यथा नघापहृत विनस्य नलस्य
विद्योचेदैः स्पन्तशैथिल्यमस्मत्तनादरं इत्याश्रयेयत्नोयंनलो विधुनाकरणेन सम्यग्निष्फलीकृता
दोषेनाजीगणत् यस्मात्तेनाल्पयेनमसकृत्तेकामोनलो भवति कामुकोहि कस्याचिदासक्ताचि
नैःत्याधिप्रयमसंज्ञानोवस्थाविषयेनसम्भोगविघ्नरूपादिनकारिणोदिनमणीचनादिप्रयत्नेनध्यायप्रु
पीतिप्रातिभासिकोर्थः २३ भोभैमीनलनः काश्यपतांभिज्ञायनोनोलिननोनाः मनस्विनिभर्तृः

नविस्मितस्यकापिनवद्यनतोनियतक्रियापतनडरितेदृष्टमेतेभर्मनस्विनि।
मास्मभूः अतिशान्तवदत्यागादेनजनः खलकामुकोसभगमभिदासपस्त
दासापरोक्षवदावदः २४ रहस्तदृष्टवरीसनानाजनतापिस्थितरांगणोनरा
तोकिरणेः स्तोकामुक्तेः समालभतेनले नदाथनिवन्धःस्तस्त्वणोदकुम्भ
दिदृक्षनादेयतिनालिनेप्रस्थायिनाश्रियः कमुदाक्षता २५

नलस्यनित्यक्रियाभ्याशपातकेकृत्तमीसभूा नह श्रीहर्षोयं कालप्रभवधर्मेसुजनमीनियतः अ
लहामाउक्तेखलः परदोषवक्तायलोकः पतेननलेसर्वदाभवत्याअत्यागात्कामुकत्वात्सुभगेस्वरतेष्का
वत्नोसोभाग्यवर्णकथयिष्यति कामुकशब्दाज्ञनवृपदकर्णोत्वादिनाटीप् कामनामत्रैवकामु
केतिभवति २४ भोः राजनृत्विनन्दश्रेष्ठामपोनापियादाणांवदत्यज ईमतस्त्वैः स्वर्धकिरणैः अ
यमाकाशः आत्मानलिम्पतिकेकमोबहेमिवाचरतीत्यर्थः स्तोकामुक्तेरितिस्तोकोतिकहृदाः

नै·ष·टी·
एकोन·
३५८

श्रीहत्कान्तिके तिसमासः पंचम्याः स्तोकादिभ्यश्चलुक इत्यलुक ॥ मुद्राकमलेमुदा गन्धे त्या
लभ्याः मधुहृविर्भुग्द्वत्स्वेद्वयस्तवर्णकलशादर्शनेकुर्वेविभ्रतिस्थानानं तद्गतासोदिमुर्णकलशो
दिह दत्तेनतदकमुर्णत्वश्योतनायोदयिनिश्चयदितियदम् ॥ ४ ॥ देवस्तेजोसिमाचीदिशःपाथवेनव
क्रवालितोमहवूद्दायैत्वानिअनुपदंमुवेशकंदृष्ट्वापश्चादिहवनेमानेत्वामपिहृदयेतिअन्वगत्वद
मनुगेनपदेसीवमव्ययम् घटितः कश्चस्वरवसयवचवारनाहद्रा मोहनमाणिनेजोसिद्ध्ववयोवि
हरामवनत्मनावत शोभाविवेचनवान्विशोभानानात्स्यविवेचनेनेपुनविस्तास्यतत्रहदेत्या

मध्यमककुभः पंथ्येनेन स्फटीत्तनमहद्दारौ तानि अनुपदं मुवेशकं दृष्ट्वाप
श्चादिहवनेमानेत्वामपिहृदयेतिअनुगन्वद्य ॥ एतनुपदमिहहृदयेतिनामहो
सिमहः पतेः घटिमवहनाहृदयाहृत माणिविनतुतामहरृशवयोस्त्वा
वह त्वमी विवेचनवान्तवो ॥१९॥ अनतिशिथिलेप्रभावेनप्रगल्भवलाः त्वा
लमसममनलयः पाथोजस्यालिविश्यनितिबन्धाः किमपि मुखनः कृतानीत
विनीय सतोजिनोमधुरमधुरा योगजायानवामप्रवोकवत् ॥२०॥

स्पर्येत्त्वमनतः प्रकाशादेःतुहः मनप्रतिनिमिरादेरपोहमनुत्रमप्र्योनिप्राज्ञापिपुरुक्रमर्थमत्हदनेअपु
कंचापोहतत्रुति ॥ २६ ॥ भुक्तषेनेनोन्काटशक्रयाम्हेगाम्रनानिविकसितेनेकमलमुखेप्रविश्यनिर्गक्षं
त्पः किमपिपूर्वकथकथमपिवामुखनः कृतामखेविधायस्यागेनमुत्यकृत्नाइत्सुकामत्पयः
नीतमानीतपद्मिनीमकरंदेदत्तामानः कालेप्रियानवान्नमकारयन् ॥ अविकसितेनकमलमुक्लेनि

मिथ्योतः प्रवेष्टमशक्तानां मधुकरीणां मधुकराः स्वयं स्वलाक्षिर्मिथ्योतः प्रविश्य पनवमकरंदं मुखम
मुद्गीर्य तनीयतनवानमकारयन्नित्यर्थः २७ प्रातः सूर्यकिरणविस्तारे भोक्तं प्रवृत्तः भोजनान्तेपि मेवापशा
नस्यग्रहणाय यथाग्निनेदिवादेयपश्यन्तो लोकस्य मतिं जनयन्ति किमियं सूतत्तुलके निवृद्धिमुत्पादय
तीत्यर्थः अन्योन्यपोषानुरष्टोत्तानि जकवककमलेषु लीशाने निवियोगयत्निक्रमणीत सूशाने म
धुव्रयमकादिः २८ साम्प्रतं सरोसि पद्मिनीनी रतरूपंथिपथीनां सास्नाविणी दिवसमन्तादावेरिवगल

मिहिरकिरणाभोगभोक्तं प्रवृत्तन्तयाप्रवः कलितत्तुलकापोषानाय्रश्रद्धार्थं
मियेकिन्तु इतिविकासितेनैकेन प्राग्दलेन सरोजिनीजनयन्ति मतिं साक्षात्
तेजनमादिनोदये २८ ततनवाग्राणां सास्राविणी दिवसाम्मन्तेस्वरसविगल
न्निद्रामुद्राजनितसरोजिनी प्रथमस्वयामध्यमध्ये वधूमुखलग्नयाथयतिमधु
पः स्वादुकारं मधुनि सरोरुहाम २९

नीनिद्राकृतामुद्रायस्याः ईदृशी जातामध्येवींद्रोतिरश्मिविधौभावेशतुण तस्मादनिणानः सान्द्रा
विणीनिनैः पानस्य मध्यमध्ये प्रमरीमुखमास्य याथस्वयया स्वादुकारे स्वाहृतिकृत्वाकमलनाम
धूनिमधुपः पिबतिस्वाहृष्यणमुल २९ व्यतीतदिनसायुद्धेशेवसानेसलिलतल्पस्वनाद्योदयायाउद
यवेलनसंकुचितांकशालमुक्तानांकोडाभ्यन्तरागतान्यवनीडानितेषु प्रवेशामानां प्रभातेपुन
विकचकमलेषुविकासितेषुप्रवेशामानांस्वरूद्भिः सहसंगच्छमानानां मेध्यानां मधुपाराणां ।

नै॰ प्र॰ टी॰
पकोन॰
३५५
349

विलोकयंते ३० कथमिव लोकानां नेत्रगोलिकनीनिकासु यासां वियोगितिप्रोतिमत्तनयना भवंतिई हा
पयोदि शास्त्रिमिवेणविद्यापात्पाद्भवंतित्यवलाभवंति क्ववासरस्ति पद्म विकासैः पुपनीयवलानो
ह्रयोद्य शुभ्रात् वालातुदानातोपदानान्ते निदीपनकामादेशाश्च केवलं गमनमथानागः शत्रुणारा
नतिसिंबविवाशीन्यानाया आदेवृताधारणामभाया माहस्यथारणावाजातेनिजेरयं शोभवेनीला
तिनीलं भवतिनीलवर्णो ३९ नयनदलैः स्वपदभूनायमायथानानिप्रख्वनानिनदसंततकाकाद।
गतशरदिनसायेचेशदयोद्रयसंकचनकमलमुकुलकीडानीडप्रवेशमुपेयु
षो इदमपुलिंदाभिनेषंभ्रमोहदेशुममायतामदमदचवैवालोकंतेधुनामधुपा
वृणाः ३१ निमिषविरहानाएयंतेदिशाः कुशलावकाः कमलदृशिनैः पुपनी
वोनीयतेस्मसीनुकाशरणमिलितधोतथंसिग्रभावदथारणाक्रमनशिखमी
लसकेनिजेरयशोभनेः ३१ समसितवनान्तदलायेमणौदमतवनतनक
विस्तदृवंदनस्रामुपेतनकेरवम् हिमगिरिदशाहायाद्रिमनोनसास्मिनो
कमुदविपिनसाप्योपाथोतहैनिजतिद्रया ३२ सवेवेतयर्थः हतकचिः स्वस्दृपः
स्वंदेयसहक कैरवेतंडासंकोचेनापलकाकागपेतम्हदनदयात पद्मवासः तस्यनाशा
कमुदानाम्ला निरितस्वसा अथाअहोस्विन कमलैनिजनिद्रयामलपनदिमगिरिशिला
तलकानिजमुदवनस्पतनिमितेभनीनकाकामतीतमित्यर्थः ३२ कमुदमकरंदसूरेतदम्भा

त्रिर्भृङ्गसमूहस्तन्नलिनमेवागतः कमले मधु पिबन्मावात्समनादिन्यर्थः चक्रवाकपतिरिणस्तरा
वीतर्थे सकलो रात्रीस्तविना असत्यघोः क्रियान्तरकाले स्थितिरिणमुल् अथ नाप्यानन्दनिजदृष्टि
नामुखपद्मे यत्र मधु आस्वादयति २३ लोके मिथुनमध्ये चक्रवाकावेव कामशास्त्रपारगामिनौ
यावमानौ विप्रलम्भविप्रलम्भनवस्तिव सम्भोजाते विप्रलम्भसम्भोगः सुप्त्यग्रसम्भोगावद्रसातिशयदायिम
वति दिनरात्र्योर्नरेन्यासः सर्वदा मन्तनस्वदनायाद्रवचकेष्वायि प्रापत अतो देवानां स्वामी विभुः श्री

यद्यन्नलिनी स्वायाकारेन वाभिनवागतिः कुमुदमकरन्दो रोलैः कुलिमति
भ्रमरोत्कारः इदन्तलिहूतेरात्रीतर्थे रथ्यागविहङ्गमा मधुलिज्जवशेव कामो
जेधुनायरनामकम् २३ जगति मिथुने चक्राववः सरागमपारमोनवमिव
मिथः सम्भुजाने विप्रलम्भविप्रलम्भयो सततमस्तं देवाह्नायदलाप द्वौ चक्रत
दुस्तसभुञ्जामनी शम्भविषद्भुजविभुः २४ विशतिप्रवतित्यागराष्ट्रीमुत्वाभि
द्विकामवेदिनमाणिमाणितापविनामिज्ञाश्रुयियामतिविरहतरलाजिह्वा
वह्वाह्वयमतिविह्वलाभिह्रसह्वर्दीनामयामे रथ्यागविहङ्गमः २५

म्भविषमिषवे २४ रात्रीमुखे रात्रिप्रियावियोगेन चेद्भवति त्यागवियोगे संग्राममति स्तनितिजाश्विना
त्सकामशामापस्तर्थे कान्ते प्रियासति सति अथापि हृदयसान्तुद्यायप्रियासैवनत्याने विरहेणतर
लभोजिह्वायेयाते चक्रवाकाः इदमभाने नामयाहेनामरदीनाम्प्रियापिगृहविह्वलोवक्रेवलमा
कारयति चक्रवाकाणां विरहश्चरगतो हृदयस्तापश्चस्त्यगतः मानः स्वयं च प्रियासंमायकारयन्तो

नै॰ष॰टी॰
एकोन॰
३५॰
३५०

न्यर्थः ३४ निजमुखकमलद्वयैरपरैर्भवविस्मयतयोर्थी भवामनया द्वेधा नवीदिति कोऽर्थमपघ्रुणेनीकृमुदिनीलोकः
किमुनिर्दनिद्रयैरपघ्नेन्द्रविमीलनेनेत्रयजन्माण्यन्याभूनाद्वितपश्यतिएको मिथोद्वयनसहते इति लोकः
किमपि द्विर्भंगाकथयेत् यथाकुमुदिनीकविमतिमासलिखितपदिनागुणस्वद्रसन्दपस्वच्छदारा:
सेयमन्त्यर्थेपश्यमाभाविनी किलस्फाएतस्फाएनभालोकाः दाजुदारणाद्वन्त्यर्थेपश्यन्तायुक्तान्किमिति
लोकाग्राक्रोशतीनर्थः स्तयैनपश्यनी तिस्तयैपश्यामस्तयेललाटयामन्दैशनिपातितिखश ३६

सम्पुटकमलमयैर्यैस्त्रैर्भवविस्मयतयाजनः किमुकमुदिनीद्व्यावेष्टवरनवीक्षि
काम लिखितपदिनागन्धदाराः कविमतिमासेयाः स्फाएतस्फाएनास्तर्य
पश्यानमाकिलभाविनी ३६ तुलाकिमनमः स्थितोध्वोः कवादिवशमतेना
भसिथिसिनीवेयोरक्ष्णुतेकृदविंडुभिः सनदलमयुक्तोनः कक्कहुयोपरि
भणाटनुपदमदानकाशांकासमीममतन्वते ३७ तुलणह्मनः श्रोणीभ्यो
णामनादविभिस्मवः परिसवचवैभीसोमनेकमावेतैः कवैः स्वजनिजलजा
मोदानदेशनिस्समयवतावलिशबलनाङ्कुजपेजस्त्रियैयथद्दयालभिः ३८
तुलकेनपीनस्तनमः समुद्यापेननस्वैः कवाद्दशमैः फणोम्बविवराक्षोतेकृदविंडुभिः तमोजला
विंडुभिर्विवभूरोगराकाशोगुत्पतेरमैभूयते किंचामीभ्रमरापद्ममधुप्रवाहनदाद्दयाप्रयणान्यति
पदमसुखम्नोनमः पंकथांतिममुखमस्तारयेति कश्चिद्देतालिकोमभेनिनिदेशपाद ३७ कुंकुमे
कृत्स्नमदामकावीनामनाद्दविभिर्विवाद्दियेते श्यादविणाः तत्रादविणस्तेः सवः पर्यतनसेवाविभिः स्त

येषां त्वेतानि शिशुभिः कैरैः कमलपरिमलेयमोदेनोत्पतनशीले भ्रमरपंक्तिः सम्पर्काः गुञ्जासमृद्ध
लक्ष्मीं गृह्णाति भ्राविशुञ्जाफलस्येवमनगुरुविकिरणानोकविद्युल्लिभिकालिमास्ततस्तशोण
तातनो गुञ्जापुञ्जलक्ष्मीसंग्रहकाजातेत्यर्थः ३८ अन्तेनाभिनवार्कः कान्तिरीता सर्वसीयितः शो
णीकरोति यतस्त्व पवनशीला भ्रमरसहितनीलीलीकान्तेऽस्तु युक्तयवलानास्फुटतीनाककमलकलि
कानां वर्णैः समस्तदैन्यवलितमधुरदेशाः सरसीतस्मान्निश्चितेकल्माषीविचित्राजाता ३९ स्व
स्य कमलकुशलकरणेषु रूपत्वत् अहो कुशलकरणेषु रूपवशतिवत् अहो आश्चर्यकारि यस्मा
द्वयति रवेः शोणीमनोज्ञमारतमारवैयदलिपटलीनीलीकान्तेर्वर्णा
ज्जिपातुका अजनिसरसीकल्माषीतत्वेवयवलस्फुटकमलकलिकावर्णैः
पाणेः कृतोदरमणेला ३९ कमलकुशलाथानेभानोरद्रोपुरूपवृत्तेयदुप
क्रकृतेनेत्राणि श्रीमदनविवृद्धभिः कविभिरुपमानादप्यभोजनतामाभा
तानत्वसावपिपदतथ्याभावान्मृचलमल्लकविलोचने ४०
ऋृगमद्रूतेकान्तिलक्ष्म्योः स्थानानो विवक्षुभिः कविभिस्साहस्यमात्रात्कमलतांप्रापितानि
नेत्राणिपिदि असौ स्वयं नपकृकृते विकासयनिनालोकसहकारदानेनोपकृतेचतस्मान्न
याभावात् अलक्ष्मीरद्दीनाकुलकेलोचनेमेचानिनविकासयनितैनोल्लकसाहहित्तत्राल्लक्ष्मी
वेतिलोकोक्तिः ४० यस्मानेभानोमदनीभक्तियेणस्य वतिमदनीभक्तिप्रियादिनानां वर्णः
नस्मात्कुदयशीलमेनेस्सूर्येणविनमयतिस्वतः साश्रनेयत्नपदतेरयत्नः अध्यानमलेगकृतोत्यर्थः

नै.च.टी.
एकोन.
३५१
351

नः अधानोयनगो अस्मिन्नवसरे खलु सूर्यसुहिश्य उपस्थानोक्तिमात्रपासनायां उक्तं तांजलयः कि
लसंदेहेषु गालेमेषु नरवज्जतां जलद्रपाणानि नेमयघेनैना एवापावज्जीभूता नानि रद्दां सिमे देहा भणे
हीयप्रादिपनीतिश्कृतेः ४८ उदयशिखरि मध्यास्थायिनीख निरत्नयाशिशु तम् मद्दोमाणिक्याली
मद्दमाणिमण्डलीनजानिहृषदेध्यानशणमो विधूय पिधायिकोनरखलुकनमेनयेजानेजनेनविशुद्धि
ताउदयाचलमानुस्थायिनी इयंरविमण्डली प्रत्यग्रकिरणपद्मरागाणां मलयाखनिः अविनाशी
ओंकारः पिधायकामाक्रान्तिकोधौतेन पणमधौतवत् शणामवरात्रिमेवशिलाहरी कल्पकेनवा
यदतिमद्दत्नीमक्तिः भानोस्तादेनसुदर्नोवेदिनमुपतिष्ठस्वाधन्यानमद्दवयहृतेः
इद्दद्भिमयेमंदेदेषु वजेनद्दवज्जतामभिखमुपस्थात्विमांजलोजलयः कि
ल ४९ ओहः कोटाथेकोटीश्वसंदेहानामरान्नसाः उदयंतेसद्दसंताश्च
मनुकथ्यंतितेसदा ४२ स्वरपतिहृढः कणात्मनयद्दीकिलकुण्डलद्दयम
यवत्त्वमादाम्नाश्रयेसुदामहितत्पतिः विथक्तदयंभागकंनत्रविलोकिविलो
कातेनवनरकरखणोस्तावीद्वितीयमद्दमाणिः ४३ जनेननेयेखलिर्विसुद्धिमानद्रा
टितानजानेश्यनर्येनेनृजनिशिलामुद्रणामाहृष्यतसम्मतितद्दपनयनाहृष्यपतेश्नाष्ठिः ४२ ३३
कर्णांकिलकुण्डलद्वयप्रतिगृहीतवान् अथमतिगृहीतम्प्रियायैप्राचीदिशोमुदादत्तवान् खलु
द्विर्यस्मात् सशंकलसाः प्राप्तापतिनानयोः कुण्डलयोः रूदयमाकु वैरूपवैकंकुण्डलीमलो
कि अतिमत्यगिरिषिमकनकवर्षीत्यर्थपवद्वितीयकुण्डलंदृष्यते ४३

गतदिवसावसानसमये प्रामेमर्मविसवितदिअस्तंगतेसनिराविणश्रीनिमतीमक्ता वयादीमियर्गे
प्राविशानवाञ्चोसौ दैन्ये ज्ञो वह्निं प्राविशन्तोति ख्याति: प्रसिद्धि: पतिव्रता वा स्त्री निप्रवेशेन पतिमनुगच्छति
मेषादीमिस्थ यमुनवनानासान्तालामवकाश्रपतिमूर्येवलाइहन्तकान्तस्वर्गामाभि: क्रान्तपूर्वा गोष्टक्यातिश्र
मतीदर्पणे सतीव्रतमस्ति निमांथने सती नो व्रतेनेतदेव मस्ति यस्या: सा सतीव्रतमस्ति नसाभावस्तनाना अथ
वतीव्रस्सभावस्तीव्रतानयासद्दवर्णितोइ निसतीव्रतानाहशीमस्तिर्यस्या सा सतीव्रतमस्ति: तसाभावस्त
नाना अथ्यवतीवस्सभावतीव्रताननयासद्दवर्णितेइनिसतीव्रतानाहशीमस्तिर्यस्या सा सानसाभावस्तनानाम्
दहनमविशदीमिर्धास्तंगतेगतवासरमशशमयप्रामेयमौविवस्वतवाविणा अथ
यमुनवनास्वाहृत्ये वादनानवृणै: श्रुतानामवपतिप्रवृधामिर्थते सतीव्रतमस्तितान
४४ वृथजनकथातष्ठौमेयंततेनातउजन्मत: पित्तश्रीतिहविहरणे त्याजादद: कि
लकालिमा शमनयमुनाक्रोडे: कालेवितलमसौ पिवादपियदमिलङ्कायाङ्का
यादभूयनमास्वत: ४४ अथ्यवतीमस्सभावतीव्रतानयासद्दवर्णितेइनिसतीव्रतानाहशीमस्
र्तिर्यस्या सा तनसाभावस्तनानाम् ४४ पुत्रस्य देहे जायमान: कालिमा का मे पितुर्नीलद्युतिवर्णाया
द्रावात् जात: किल पिता यदा कृष्णद्युतिश्च म्वालिवारीमादाय गृहे तदा पुत्र: श्यामतनयस्ते इमशु
देवार्थ सश्यामो मौमितनय: श्यामामौमितनयताम् सम्यति पत्रवदितपुत्राने धाकायाद्धावपविणा।
निशाकितोयायिकथयेतोवृथा कथयेति सयेवृथजनकथा नयेवृथत: स्वयंसानिर्मलकोनी।
यपितमामदकोकरोरादस्माच्छ्यामेवेवयमुनायमपानिमियभूयन क्रोडकालोमित: पंगुर्मदक्का

ते॰ ग्र॰ टी॰
पकोन॰
३५२
352

यास्तनः शनिः शत्रुमश्रोषः ४५ अर्थदेवोरविः प्रतिरात्रिविनाशो दिनस्वरूपं कालेसमयेप्रत्ययत मयसमस्ति: शाहृक्रलाकासंग्रमसवश्रयमयपुनयोजन्माथानेपिचीलस्वभावेनकेनशाङ्कः कर्मणानिश्चायाशाके दिटमिक्ष्टतित्रराभ्यामानेनेरस्यात्मक्रमेचिरातीतेनिकटगामिकेपुराकालजनानान्यासेनयपुरेश्रपिक्रमेपवचकार्थःनार्थः ४६ वारुपालाग्राहकिरणश्चविपगतलक्षणायाश्रसम्यचरणः शापदस्यतेनापूज्यतात स्ततोदग्रीसनाथरथः जनितार्कककाश्रुक्लस्पदन अथचविपरीतलक्षणायास्ततस्यसारथी।

अमजननविरामभासंदेवः प्रतिदिनमुदितोयदिनमयमयंकालेऽभ्युदयः प्रसूयतथारविः
नवलसाकिनाशीलेकालश्रस्तिनिश्चौथ्ययमयमनयोजन्माथानेण्यथो।
ज्ज्वितम ४६ रुचिरवर्णः ततोदग्रीसनाथरथः शनिशंमनमपिसत्रावलो
कानस्तनस्तनाविति रथपरहृणपासियोर्वेपुरेशामपितुजनैर्यदुपद्दलितो
मास्वानाम्नामेमिष्टितिकः खलः ४७ शिशिरजनजनावमेशामोदयायतनस्तप्र
नामथखरकरापयानास्यानामयमक्रुतियः पयः जलमयजुष्टतापनापरस्पशो।
हिमसिन्धपद्हितामिलतुल्याद्दविभ्रमभाजुरुदवति ४८
ततो: हकलत्पासनाथ्यारथ्यारथ्यायस्पृशायंविहोकाग्रलिनेशनियमोपत्रावजीजनत अत्रापि
विपरीतलक्षणयापिक्रूरोचनियमोसनोपश्चालोकेदिसायंपवासतेतिकाकोकिः विंदुजनैरस्रा
कवाकानांकरुणामपुदेनेत्राणांवस्तुः स्तुयापियस्याद्रुपद्रमितः ततोस्माकेवाखलोनदम्भिष्टितिः ४७
शिशिरानशीतानजानारुकपीडायथानेयाप्तानीनांहावादयायधमेयोददाति अथवीवरपिमेषा

३५२

विनिस्रुवानो भ्राणिनां जलेषु धत्ते जलमीनानां तापं धत्ते तापवन्तं वह्निं मन्यते इत्येवं पवाह्नितापमिलितो हा
तीनां हृत्वानो वाक्कायोपाणां माहात्म्यैः पुनः पुनः करुणोयस्य सनाट घोरं वक्रं दृशि हृत्वा क्रियादे वतथो
त्रिपुस्त्रलेपनादिभिः ४८ वनस्तृणामपि दिशामुत्सङ्गेषु वर्तमानाः कतमः पटलोलक्षणदेवापि वरो
तव गिरि किरणानां न रुचरणां सुहृतलवामिलेन रवः प्रमाणादिना मेय स्तनस्य भाव तुल्यानां प्रायस्थि
तेस्कायाद्रूपंतमो निवारयितुं मानेष्ववमसामर्थ्यमभूदिति यत् अवकत रोजनत्वाश्रयेन धत्ते आनी
सहस्रभावप्राने स्वर्येनमः शुचीस्थैर्यैर्नादिना नसे हृद्धिः येषां दिग्गतगतस्यापि चरूतत्त्वमसः संहा

दहनकनकरश्मिं येन नीता मितत्ववतीं दिशामपि वनस्तृणामुत्सङ्गेषु श्रितार्थ्य यतो
ऽलणाम् नरुशायुणताभिस्तक्कायामपि नेव सत्तमः शमयितुमभूदाने सूर्यं यस्य दृष्टी
मेरादिषाम् ४९ जगति तिमिरमूर्च्छामञ्जसा जेपि विकिरन्तिनः पितुर्वितिजा
दमावस्मादधीताभिषस्ततः अपि वशमनस्ता सोतानः ततः किमनोचितीयदयम
दयकल्पद्रुमाणां तप्तपन्स्मरेत ५०

रेणशक्रितेशावविस्तेजसा तन्मात्राज्झाश्रितं स्कायाद्रूपमपि तमो निवारयितुं शक्तिं नास्तीत्याश्च मितेन
ध्वः ४९ लोके कमलषण्डेऽपि तमो निमषाभाववविकिरन्तस्तेनो निजादस्मात्पितुः स्तूर्यात्सकाशाद्धीतो
वदस्तेजसान्तितिमिरे नेत्रागमपस्मारादिकं च भिषज्यन्त तनयश्चरन्तः भिषग्रोगापनयनेक एवादिः किं चा
सौ स्तवीयमस्तपितानतः इयमनोचिती कियती यरविनिर्दयः स्मन् ऊर्मुदानां ज्वरायतनपति इदम
साक्रं मुक्तचिन्ते पितृगतो हि कौपादिः प्रवेसंक्रामति ५० पद्मामुमोपाग्निनीचे इः प्रायस्मादपीडय

नै.सु.टी.
प.कोन.
३५३
353

न संकोचनेनेत्यर्थः यस्माच्च वेदपत्नी कुमुद्वती भानोर्जायां विसिनीवद्धासीत् विकासखाजेने
त्यर्थः अतो हेतोः नयोः शुक्रकमुद्वत्यो कमयं द्वयं वदरीफलात्तरुणाकान्तो तत्ये उद्दधत् निसतिनिजभीत्यासे
कोचितमिति शेषः के ककेंधूर्वदरी कालीतस्याः पाकफलेककेंधूकृष्णातस्य पाकस्तले पीत्वादिका
रुणादितसः कृष्णं स्वदयाविति कृष्णश्च अरुणश्च सर्वारुणत्वेकोपयोजनाय ५७ अवनेरधरवाध्वनापातालमार्गेण सवा
रकालिलोवदमयशरीरसारत्र निषादशोणतानि सहस्रसालाहि दशावापताः पातालवासी शेषः स

तद्युपरि हठः पत्न्यां मुक्तो परायदपीडयनद्युपियथिमिनी भानोर्जायां जहास स्मकुमु
द्वती तद्भयमतः शोकं शोकावितेनिजशोकया मसरतिनवाकंककेंधूको
णाकणो विधि ५८ क्षतिमयतनोर्भानोर्जालेवनेरधराध्वनाविद्रुणाक्रान्तः शा
खाः साला क्रान्ता निदेशानि षाम ५८ तिशितिनिशिमहस्त्राभ्याहतिभिः स्वणतिस
हस्रः स्पष्टागाद्धिमानिः पश्यनस्वमाः क्रमेणाजवभास्वराः ५९

कस्त्वहरिभिमिशितिनिशिपृथ्यासहस्रवाः नदामादिस्वरोपेताः स्वणोति अक्रमेणचभास्वराः तेजसि
नीशाखेः मन्ये कुपश्चपतिवरविलिसांनेजो रूपनाणालिवदशाहरूपताचसहस्रसंख्याच शेषनो
च्चणोनेत्र रूपनाकणौरूपताविचालिलिहिसहस्र मितासंख्याचणोनेत्ररूपता) ततोऽयुगपदेवतत्रे
स्वणोति चपृश्यति चेत्यर्थः ५९ येषां रविकिरणानामग्रेम प्रथमम ग्रभागे वर्त्वेरनानीत्तानाताः
स्फुरति वृद्धवानवरायेषां नेवक्कनरवरास्त्र घाभावस्तत्वा प्रतिभासते इति च तेषांपश्च बभुवः पश्चा
पताश्च विद्रुमाभाः पल्लवसदृशाश्च भानोः कराः करापवपाणयः गवाक्षेष्वतः प्रवेशिभिः

दीर्घैः किमपि रवयवैः रेखांकराणामंगुलिवाहतना आश्रितापन्नइवितः मुचितमप्येतमुचितंकराणा
मंगुलिभिर्यतोमवितमास्मितमर्थिः ५३ सहेहापविभागगवाक्षादंतः प्रविष्टान्दणालनालाइवस्थितापता
स्तयकरांगुलीः नयनयोः पयतेलोचनगोचरंतेशीघ्रेनयनालाइवेत्युपमयातस्मर्ककेनेत्रयोः कमल
शोभामिवजल्पन्प्रमतियेणवह्रमेदणाव आणामभूतयस्तेषां समन्देनयुक्तायाः करांगुल्याः शीघ्रंभ्र
मत्पनइवभाति मनुभ्रमणात्स्वयमपिभ्रमतिइवभाति अणभ्रमणादपिस्वयंभ्रमतात्व भनीयतेनापता
वद्धनवरतायेषामग्रेवलयतिमासतेकमलसदृदलैमीभानोः प्रवालरुचाकरा
ड चितमुचितजालेहूतमविस्मापनैः किंयदवयवैवेषामालिगितांगुलिवाहतना ५४
नयनयनयोन्मालेयतेप्रविष्टवतीयन्मेवनमहुमीमालानालाइवान्वककरांगु
लीः भ्रमदनुगणकोनाशांतिभ्रमतिइवासुयाप्तनरपिहताः किंवाकुवैणवर्धकिना
दिवः ५५ जलजविड्डरीभावंमेप्तकरेणनिपीडयतःशिशिरकरलांछनशेखरप्र
चविलोपकतः रजनिरमनस्याणुतानांयदार्यपिधावशादयनमधुनाविस्तवकस्तुः
दिवोवर्धकिनाविस्तकः किंथाकरपद्मनाम् ५६ मेणाहनरपिनद्धणाघंरकिंवाशेणितइतिवितर्कः
५२ जलजानांपद्मानांशोभानांचमिडुरीभावंविकासस्फोटनेचेक्तान एवनत्वाख्यशखविलोपका
रीरविः अस्ताचले अधतिरोधानवशाक्किंरकककरपद्मभावदपतंवरस्यविम्बुमात्रनाकरेणनिपीड्य
ति विजितेजसानिस्तेजयतिस्मकरेणपाणिनाहत ६ मदभास्वस्पंरवक्केदकमपिकरपद्ममर्थेदशाकारे

नै॰च॰टी॰ ए॰कोन॰ ३५५ भवति तदपि कृतान्ताकारेणाधूर्ते निशीथ्यभिधीयते ५५ दिवसो दिवाकीर्तिर्नापितः स्ववतीक्ष्णात्क्षुरात्सूर्यकरा
ग्रौतिकृतितनमःकेशपाशं कृत्वा निष्क्रामयतिस्म लूनातिमिरकबरीयस्याः तिविग्रहे वङ्क्री हिमसमा
सेव निशीथ्यल्लनशाखम्पुरवनिपाते श्यातिजानिकालम्भुखादिभ्यः पञ्चवचनमिनिकवरी शब्दस्य जाति
शब्दत्वात्प्रनिपातः कबरशब्दाश्वस्वाकस्यो पसर्जनादस्योगाधादितिदीप् ५६ अवशवमितिस्लघा
हिनिहतिः स्तनिमकृदिने स्वाकारेवशाणिस्थचेतनवशरीरवर्तमानमविकारजामिनिगतानिनिहतिः अ

दिनमिव दिवाकीर्तिस्तीक्ष्णैस्तदवानलैवितः करास्तिमिरकबरीलूनांकृत्वा निशा
यदरीयमतः स्फुरति परितः केशस्तोमैस्ततः पतयालुभिर्भुवमयवलेनमुक्ता
याः कुलादवनीतलम् ५६ अयं वपुस्तिमिमत्वांगशाणास्थमविकारजम् अतस्त्वं
तत्र हसुवेतेन चेतनस्थापुतम ५७ भूमः श्रोवतवनलवणाः श्रेयसस्पष्टशाद्द्यत्सोदं
यः सुदिविलिखितः सप्तमालिद्धिजेन्द्रः अहो अहो कामिदंकरवकेदमध्यमापपेप
त्वानिस्थानेनदर्पिनितत्वादाविनायः कलंकः ५८

दिनहतिः स्तनिमकृदिने स्वाकारेवशाणि
स्थचेतनशरीरवर्तमानमविकारजामितिगतानितिहतिः अतनस्थमशाणास्थमपिनश्माणिनिहदेचेत या
थ्यास्वसुखेवप्रतिमेति तेन शाणिस्थेननकशाणिस्थेन थारतेचेत अथासेकी शीरस्थाः स्तुतिपतत्वांगल
वाणम् ततः केशखण्डेनात्सवितः पतनशीलैः केशहतैः तेषां तेषां हस्तादिपरार्थानाक्राया कम
ना अवनीतलमयवलेक्रसंनिश्चयेनतस्फुरति नेयक्रायायावेस्तमः केशसंचयस्तस्येता ५७ भोमना।

श्रेयसे स्य हशाहं विरचितं ध्वनिकृतं भस्मा(त्)प्रातिं चनतवयस्य पवर्गो विभूमः नक्कीर्निमेवशंखवृत्पनतयाव
णीयामस्यत्यर्थः पोत्तोपिमेगलाघशाहं कवोनिघस्य पोत्तस्यघस्य शाम्बुसोटवौ श्राना पक्रमस्थङ्गज्ञातना
न्महत्पातास्याहिजेन्द्रोनभासि स्यहेतिविलोक्तिनिष्कलना श्रियत्रलिखितं इवृत्तिः श्रोहोवावतेतः
त्यर्थः इत्वावसे स्यवहस्य श्रद्धाकावेशोखसहोदस्तनमस्याय के मत्य करवक्के दमणिपशपवदेकशाणाके
दः किंवकावि णिवहीणिमस्वर्णीयः कलंकमलदपिनितयोम्लानिस्थानेपश्यपशखपिकेद स्थानेनदव
भागीवस्यानिमास्थिनाम्लानिं चहे पिपश्येत्यर्थः अर्थानेवभानलतवयशः श्रेयसेयशोभिरुद्वयेसाह
शाहं विरचितस्य तिशोखिमुनिवृमः पोत्तवनामास्तुनिस्तघशोभिरुद्वयेस्य तिचकारेतिवृमः यस्य श

नानाशंखविलोपकस्य जलजे तीव्राणि वोधि वितनः सांबुभ्रमं चलनाकरेणावि
विडानिष्ठीडनोलाभितः कैदार्थोपहृतान्तुकमलं नरं जां जम्भालपाण्डुभव
स्कंककंकस्करपवतामिद्रवदृष्टालंगतायौ विभुः ५५

रविमुनेश्रीनामलिखितनामाज्ञालणाश्रेयः स्वर्गस्य हमस्ति इदेवलिखिनेसनेविश्वासकारके।
करयोः पाणिवोः कैदनकृतेनपश्यपद्वारिणि हतुनीतिदाशैन स्फलहृनस्यलारिवनस्यः कले
कः पापेन देवम्लानिस्थानिपश्य ५८ जलजेशंखपक्षं वाभिमनोविकासयनः खण्डनस्यातपवनद
त्राख्यशंखलोपकस्यर्घस्यसघोगचलिताकारेणपुश्मिनापाणिनाचलितविडानिष्ठीडितामसनेनवा
धोहक्षयारणांचमापितः अस्तामितार्थमाण्डलः वेरः कैदार्थेशंखकैदायोपहृतमानेनतुमस्य
यस्यतकैदनाथोपहृतान्तुनस्यनेकमलजानरजस्यनसजम्भालपंकलेनपाण्डुभवयत्। शंख।

क्षिकरपंक्ते नहूपतां समस्तानिवहानिपतन्त्येकोर्थपवाजलानिदृष्टेभावेइत्यस्यापिश्लोकस्यतत्तल्ले
केविन्मलिनिमवर्तते ॥४॥ यस्मात्कमलविकासमयएवसत्वीनेत्राणिविकासइतियस्मात्खविलःस
नेत्राणिपद्मानानासहस्रमपवर्तयत् दृश्यजाममयइतिशेषः तस्मात्कमलानीनेत्राणिमपितानिकेसमा
नजातितमलिप्तियत्कलायतस्याजातेमलकाभ्रणायस्यास्मात्पुत्रलक्षः यद्मापमाकविभिरत्येनमात्रपू
ने ॥९॥ वितनोतिविलासातिनेपद्ममवनेचोदयेपद्मनेत्रस्यादेवायनहृष्टोघत्कुमुदकमलाकरेसवमि
लतमीगृहेद्वचसकलोरात्रियामिकश्रियंजागतेककोतिपृष्ठाश्रयति आश्रियत् तदेवकुमुदो
यन्याद्योजविमुद्रणाप्रकरणेनिमिद्रयान्तश्रुमान्ध्रत्नीहृदयनिमयजलरुहा
मनुत्तांसदलसंहृतिः साजातेसर्वसीकृहामपिहृशामणानितसात्तवेयन्मला
द्वियतेतराकविन्द्रभिः पद्मापमावत्तुषः पद्मापमावत्तुषः ॥९॥ अवेमिकम
लाकरेनिखिलयामिनीयामिकश्रयश्रयतिल्लगादितनपद्मनेत्रादवम् तदेव
कुमुदंभ्रुतदिनमवाप्यगर्भभ्रमद्विरेफरावयोरणात्वनमुपैतिनिद्रामुद्रम् ॥१०॥
पुनर्दिनेप्राप्यअन्तःसंचारिभ्रमरशब्दव्याजाच्छ्वासान्येयथाभवति तथानिद्रासुखमुपैतीतिजाते यामिको
दिसकलोरात्रिजागरितालादिनेनिद्रांनितमादित्यर्थः सुब्रभ्रीमशब्दाद्यः ॥१०॥ इत्युक्तातःपुष्पाप्रसुस्था
सतीतिपुष्पाकाशोसितस्यतत्किंयात्ग्रेरूपंच कञ्जाविन्यादितेनमतिनियामितासम्बद्धावागमसेदृशेना
काकनेफणितःप्रापात् भवेयत्कासव्याकरणात्तनतांतदः तातजादेशस्यकोस्यानिनोस्थानमना
योरस्तीतिस्थानिनोयस्मिन्नेववनातट् तस्मिन्नेववर्तमानावर्त्मईदृशोस्थानिनोकथयइतिपृष्ठपा

वक्रोक्तिलः विद्वित्तेलद्धीतिवागेवान्तंरेयेनेदृशोभूत्त किमितिप्रश्ने उत्तरे चवितर्कः काकः स्वभावा
क्रोकाविति शहेतूते कोकिलस्मतद्धि तद्धीतित्त स्रोलात नाशिष्यन्तत्रस्मामिति तद्धिस्याना
नान्तदेवविधानात्तद्धीतातटः स्यात्रिनो ९२ अथ मुल्लकः पाणिनेः शास्त्रमधीति कोपि निश्चयं यवाभू
त् सर्वे कोपि व्याकरणाध्येता तल्लकत्नपतया जातश्चस्त्रे रूपतेको दृशः कपोतः काएइ शाहस मन्दा
माथस्तु तयाहृष्यायावदुक्त दिनी खादिका तस्याः शेषपव अम्षा तया तेन त्रयातः तलकोहिकपक्षय
दालीधत्र स्नाते चोभ्र वमयममव क्रोपथीतीकपोतः काएदश हो चासिद्धिलत
वद्धक्त दिनी शेषभूम्मा तु यातः सर्वे विस्मरन्ति देवा न्स्मरति मूषमियता चाशु वेत्या
युसंज्ञा प्राक्ते स्त्वारेण समम्यातिपितृवति शिरः पहिकापाठ जेने ९२ पोरस्त्वायो
तुस्तणस्तमवः श्रीजन्मावदयेत्यालोकेश्चि देवाति दूवतिदीरकाएद मेघुवेः
भानुनैमन्नदत्तत्र सोशाकमोयस्य कुमः स्यातुनपानतिमीरजलपेभीभ्रितन्मे
वाभिः ९३ क्षिपैदेवतमः तमालगहनतग्रामीदवीभानुकेकस्तिदृशसरस्यतत्रमेर
श्रिविश्राणिचस्तोस्त्रवः यमोणोरयचुम्वितेवितनुतेनत्तिपृष्ठपिष्ठीकानन्मादि
वलः यः कपोतः सर्वेमपि प्राणास्त्वविस्मरन्तादेवववशान्स्मरति रुपिप्राभाणुसंज्ञाये यथुन ययुश्च तिप्रात
गोषयति ९३ प्राञ्चाद्विशिकुकमकुमसकान्तिभाजः शाकमोयपलाकायभाः केशुस्तत्लन्त्सदृश
मित्यर्थः लोकेरत्नवाहीरकुपदेः वालेः किरणैः कृत्वा भानुस्येतोद्रवतिभानोः किरणाः शाक
मोयस्य बालाकुक्षमरक्ता वेजयन्तीभसन्तीरतिभावः किंच प्रसोमन्यः शाकमोयस्य कावनसूपः

नोमनतोपमोरमपतामाहिस्वर्गवृद्धि ९४

कृष्माः शाकपत्रे नकर्णिका निः प्रभालिकमः सम्बद्रसूपानेस्या नेयुक्तिकृममसम
वालाक्षीर्कमक्षुशैतिवकाणि ९३

नै. ष. टी.
एकोन.
३५९
359

नमप्रवनवालवनेतस्य ग्रामे द्वीमावुके र्द्वावनिनिष्ठपाहिद्वैरेकस्य हस्तेस्य किरणैः कमलपरिष्वदिहिनो
त्सवो दन्तः तस्मात्त्वयैव विष्णुस्वपिष्ठविष्णुविष्ठः अतस्तत्कृते विष्णुविष्ठविष्ठीकृते अल्पेन हेम्ना क्षतमित्यर्थः हे
शेदृग्गो ग्लानतमप्रवाच्यपापयेनेदृशावयवत्तुम्ब्वितवेगावतवेश्मीनांसम्बन्धमयुनाकष्टे विलापयति
तिमिरपाटनस्य पद्मविकाशनस्य चाहिद्वैरेवकृतत्वात् देन्यस्य शिमसम्बन्धस्यैव यष्टिमित्यर्थः ९४ ति
मिरसमुद्रस्य वाडवाग्निः संकुचत्कमलवनीकान्तयः क्रीडानंदनकारी लीलया विकासकस्यायं स्त
यों हृदयाम्बुजो जातः रविकिरणपंथयः स्वकीयं द्वीपमानवाङ्गं किमिति न दधते किमिति न वाघ्या

हृदयाहृच्छत्तिमिरवलयैर्वाडवस्त्रिमतमानुभीत्वा लावहन्तकदर्थनीकेलिवेश्मासिकौ
यमनस्मात्स्तोयैः किमपि दद्यते भाम्वरश्मितिमाने घ्यामयापिषु मणिकिरणश्रेणयः
शोणयंति ९५ मानवेणिनयानया निजवपुर्भूषया मयादातदाहदेवीवः परितोषि
तेतिनिष्टितामांतःपुरिकाप्रदः स्तनामण्डलमण्डलीपरिदधुर्माणिक्यशोच
र्मयकोशवेगमसगलोचनत्कवादाप्रियविलासविनीमम ९६

पिदिवमरुणयंति ९५ अनया समानकालवर्णिनयानोषितामेमीनिजदेहालेकारत्यन्तसिद्दान्त
मार्ष्यं दत्तवतीस्त्वत्कांतःपुरसेवारिएणः कयाचित्त्रियाप्रत्यः स्थापितांभूषणाभेदानिस्तनावेका
लिकाः परिदधुमस्तुचन् कीदृशी पद्मरागप्रभामयीयाक्रोधावेशेनरक्तरागस्यालोचनस्यतुकतैया
दौर्गत्यापहारिणाप्रधियेस्थितायामपिकथनामदौर्गत्यमितिकृशहायामलेनमण्डलालोचनादि
नापद्मरागप्रभामयीशोणकांतिदौर्गत्यजन्मनोरस्याः ९६ पश्चादागतैनेलैर्वैनालिकैर्जातप्रसाद

नानिर्गमोयस्यमासादनोनिर्गमइतिरूपमेतिसमासः मेदाकिनीजलेस्नानं स्नानः स्वर्नलः प्रियायोनके
नमामीमेमीसंनियोगेनयामेयुग्मकालिशायिनेयथानाकस्नानंमेदागच्छन्त्यातवप्रियितावदिनोदशोकानि
ष्यमानस्मविनालिकागमनात्सर्वमेवस्वानतस्ततामुत्थायभीमदत्तेयथामाकस्नानागंगांगतेनलः अथ
पंतानिस्तुतीतिश्रान्तात्वदिग्विनालिकेदिवमागच्छन्निवदर्शयंश्चः नलस्यगद्देकप्रथानंच्यभावस्त्व
नावैवसर्वेलोकेमेमेवपारितोषिकंदत्तमितिवर्णितम् ९७ प्रकाशस्वानवार्ध्यत्त्वदनानन्दजतत्त्वसत्त्वा
मागच्छन्त्यानानामुखः दानामध्यातिष्ठेद प्रयोजनशोस्वर्गगामनुनिवेदिनोस्कृता
दिवारक्षास्तुतिर्भूपतिः मानेदादतिपुष्पकेरथमयिस्नायप्रियायोतकमामेतो
रवदातनेरविदितमासादनोनिर्गमः ९७ श्रीहर्षकविराजराजिमुकुटालंका
रहीरःसुतंश्रीहीरःसुषुवेजितेन्द्रियचयंमामल्लदेवी च यम् प्रकाममनोज्ञतोन
वार्थ्यस्तन्मेकादशविशामहाकाव्येतस्यकान्तोनलीयचरितेसर्गोयमस्मिन्न
गात् ९८ योमाससतत्रिलिंगादितिपतिसनतनाराधितोक्तिः स्वयमरः पातिवा
त्येकसीमासुकविन्दरविनालमायंचमानायेविद्यायोगीकल्पयतिमप
यातन्ननोदीपिकायांसर्गोनीराजितश्रीरजनिजयशश्राकृतैकादशः ९९
इतिनैषधटीकायामेकादशःसर्गः ॥ एकेनार्थेनोवंशप्रकाशोत्र विशः प्रकाशिशोकस्यचाप
रितिनाचप्रकाशाध्यागमश्च ९८ ॥ ॥ सोथप्रवादिन्नस्फकठिमः मणिवहदेशः सपदानकादि
धान्नसुक्ताधिपकानटनासरथमेयः दिवःस्वर्गादाकाशाद्धासिकाशान्याप्रकीर्णक वातानानोवेगःया

नै·षु·टी·
वि
३५७
357

साभैमी यदि जातवेगो भवति नन्वः प्रत्युदयटहैमीकां तमायांतमंतिकीभती वीमिन्दुवी चीवदनां कारेस्व
याकारम् अथभैमी समीपसमायं कांतमत्यन्तगामकाकमिव दिनप्रारम्भे पश्चिमदिक्समुद्रलहरीव
न्द्रमिव १ इहमंदाकिनीकनककमलकोनिःकामैकशरणः सुनलसमा: भैम्याश्च स्वेथिकमाद
रेमापकमलाक्षपिमुखे बङ्गमानमायनेनपर्थः २ तेननलेन दमेत्तलीकगमनज्ञापकं संदेशरूपंपद्म

श्री गणेशायनमः ॐ सैषा यादि जहि मानेक पात्रकाधिप्कान्तदमं समापव
य पाथ्या श्रृष्ट्वानजातजवाद्दिवः १ सहदमादरं तस्य वदानेमदनैकहेके इह भै मा
हाकिनी हेमाम्बविदश्रीरविस्त २ तेनुस्वदेशमसंदेशमर्पितं साक बोदर वश्राजे
विश्रतोपपद्मपद्मवानि रूपसंष्टक ३ प्रियेणात्वमपि प्रत्तं बङ्कमनेतरामसौ
पकललनतपादथ्यो यत्नमेव वराटकम् ४ मेयसावाद्दिसानत्वोनवदालिगन
विघ्नसत समाप्यतां विधिःशोषोरोषश्चेत्तसिचेत्रते ५ केतावनत्तममन्साविहि
यते विधिर्द्युते इति तमनसा रोषादवाचदुःवमानसा ९

कवोथये धारयेनी विकचकमललाचनसाभैमीलक्ष्मीरिवे रेजेलक्ष्मीरपिपद्मरस्ताभवतीति ३ अ
सौ भैमी प्रियदमनस्थमपि बस्तमेनयस्मात एकमवराटमेकावराटकः बीजकोशः यस्यतं ताह्शं
पद्मं पकलदत्तगापकं लदत्तविधियोयस्याएकलदत्तस्याभावस्तमानयापकतानन्तयेत्यर्थः ८थो
भावयामास अथ चैकवराटकमेकं कपर्दकं एकलदत्तनया एकलक्षसंख्याकरत्नरूपेणाद्धो
४ सा भैमी प्रियेणैवमभाषितवमनसि कोपानमवेश्चेत् नद्दिनदालिंगनविघ्नकारीशेषाविधिर्हि

मादिः समाप्यतोनिर्वर्तितानामिविषमकाण्डः ५ मन्मविद्यतेशनिसर्मोविनुमन्मक्कुदकस्मर्थः नाद्दिह्नति
हृयिव्ययिकविसद्दितनिष्कुकाः इतिदीर्घैः नमेणोमन्मविनविधिरघतैवेतावान् कवियतेकणोवाक्यस
र्थः इतिसाक्षेमीरोषातेनलेमनसाग्राद्दनतनुवचसामनसैवभवतीत्तियमर्थोरोषजनितदुःखवाग्गादिना
मम्रसमाद्देविधिनिर्वर्तनाः इत्युनदाम्रदानेनशाभिव्यस्पते ९ भोमरुद्धत्तणविवियोगकारिणानिमृत्यकर्म
णपवोह्निनासनानामद्देविरमद्देविघोजितास्मिइतिकलिस्तदामनसावोचत् अस्मिन्समयेकलि
रेवमवितयदित्यर्थः ७ ममासावपिमाम्नभूत्कलिद्वापरवत्परः इत्येवनित्यमेत्रेतोसत्रेतापर्धभूत
तणविक्केदक्कादेववियेः सुरपेविरज्यति विक्कृतादेविवेनीतिद्दृदादः स्वतदा
कलिः ८ सावजेर्वेथमानतः स्वर्वीपद्मगुरवोमगात् लक्ष्मीः कुमुदकेदारः
दारादम्बुजिनीमिव ८ कियामान्नणतेनीकुतानिषेधपर्णीनासखी कवा
भोपहुगतस्मान्यमिमीलद्देमोहशो ९ दमयन्त्याविषयाभिः सदासाभिः म
वोदितः मल्लताभ्यामिवायामममापयन्त्येयसोहशाः ९
एवत् अस्मोत्रेतापित्रेतायुगमापिकलिद्वापरवत्कलिर्द्वापरानिवपरः शत्रुमास्मभूत् नसम्भवतु इत्येव
मनलोनित्याम्निहात्रेणोत्रेतायुगेवपर्यतोमवत् ८ प्रातः कालिकेकर्मनिदीयकणसंज्ञयासखी
निवारयन्नृहभागगतोसौनलःतस्माभेम्याहशोकराभ्यान्यमीलयत् तेनकथयेतिद्देत्सज्ञयास
खीनिवारणंमाहात्मभवाप्राह्मणनतीमायेविरंनित्यादिनात्रुभट्टर्यः टिनोहोप ९ सनलः प्रिया
नेत्रयोः दैव्येमल्लताभ्यामिमानश्ववतासयुक्तानिसखीन्नृहः भैमीनेत्रनिमीलनावसरइत्यर्थः ९

नै.च.
टिटी.
३५८
358

मोः स्वाविर्तेजाताभिमयिललितानासि इत्यर्थवाणा उक्तिर्यस्याः साम्यर्थवाणीकेति सुवेति वाक्यशेष
उक्तेः अर्थवाणीत्वम् इहशीसाभैमीस्वपाणिभ्यानलपाणिमोचनातत्ज्ञातस्पर्शभेदामोनयुक्ताम
तीमोनेगायस्मथाविशेषेणप्रियमेवेत्सीस्थितेत्यर्थः। ८९ तेननलेन साभैमीएवमुक्ताः नवाथे।
कोपीतोचितीनयुक्तः मोः प्रियेयस्मात्पसः प्रसादननामलक्षितत्वपाना हियेकथ्यकथ्यं नाहियेइत्य
र्थः रात्रोलास्पगतोपदस्मविलानायस्मायोननस्कृतावानस्मितेस्वनमस्कारं मत्ते मयरायमन्ते स्मते
महत्तासिचननदिवदपक्षत्ववस्पसे ९२ एवमुक्तापतस्माभैम्याः पादप्रापणायपत्ताप्रेषितोकरोसेषाभैमी
नकिनालिनम्भेत्यर्थवाणीकापाणिमोचनात् ज्ञातस्पर्शेनरामानमानशेमान
मेविनी ९९ सावादिस्वनननस्तेनकोपस्तेनयमोचितोनोप्रापयदमादनप्रियतमा
हियेतमः ९२ निषदासंगतोपितास्त्रानायमात्यवीवद संप्रहत्तासिमयैवत्स्ततेन
हृदवमेसे ९३ ध्रुवेनसाः परामयेः पत्पाप्रेषितोकरो कद्दामकोपमानेकेनकदा
दोषमस्मकृत ९४ एवावचनुततत्स्वन्वोनिषधानामथीश्वरः तदपाणावलग्नाद्वल
क्रावशीकृतः ९५
कद्दामकोपसभयंवनेनलेकदातेनमद्दयत् विरहकाविनाशानिवदनेवरागातिमानात्कटाक्षावलो
चनेन च ९५ अथनलः भैमीमिदंहस्पमानमादस्मकीदृशास्तस्याभैम्या अपांगनेत्रांतेतरलीभवंत्याः
कानीनिकायाकानकारणात्स्वरविशेषेणवशीकृतः ९५ अपांगगमाजेनपाकांतेहृदं लेचनामवे
द्वावेगोयया दृष्पातवदृश्यकणिनूपंक्तपंदृष्णामयानिहतेकिंयावद्विजनः पुरः कृपदृष्णानिवने
नेतथाहृष्टिरपीत्यर्थः ९६ मोभैमिसकोपापिनिमदर्शीयवजायसेतप्रसादितमाभिस्तर्यमभापयमा

३५८

स्पष्टविमलायैव भवति स्तनस्येयं मौक्तिसाचासौ भावसौरभौ १७ चंद्रे तन्मुखं विंबमितियो विभ्रमे भ्रां
तिस्तस्य विभ्रमे भ्रान्तस्य व्यापनेन मत्तेन विलक्षणव्यापारेण अलाशशांके अंकेन चिह्नितत्वादिति शी
के अंकितलताग्रभूवादिः १८ तवपाणौ वनात्स्त्राणि प्रसन्नाः स्वादवस्थानपवनान्त्रपाणौ तौ रंजितैः
मौक्तिकैः निर्मलत्वेन श्वेतकान्तिजातेन मौक्तिके माधुर्येव हंतमः अतिशयेन बहुसंख्यो १९ तववाक्तं तीरस

निहतौ ते कणिक्वणं पं निक्षिपिकि
कटाक्षनिक्षेपदृढलेपयनवेदसा हृष्टानीतानि हतौ ते कणिक पं निक्षिपिकि
२० सर्वाघापिस्रोजातानि मुदे तिमुदे मम नमापिशातपत्रस्य सौरभाच्चैव मौवभा
१२ क्रेन्नमेसौ भवद्वक्त्र विम्बविभ्रमविभ्रमो शांके शशांकमानेक भिन्नाभिन्नविधि
विधिः १८ नान्तपर्णांतटात्पने मौक्तिके विहृक्कादिजैः बहुसंख्येन रावणाः प्रभा
नाम्वादवलव १९ तक्रिदः तीरपाथ्यास्यैः स्पर्धयेव सदान्विता अद्ययावदद्यापिव
कुंयलेपलवाक्षिता २० सर्वेस्वेवतन्मात्स्विष्वचेदिकस्वेद्रमाश्च अलेयकारपर्यंका
मेकसंक्रमितानप्रियः २१ प्राहदावमणाप्रभोदः स्निग्धोद्यानमिवप्रियम पवित्रमं
चिरायासविश्लेषायासमुत्क्रमेय २२

मुद्रादत्तेन सहैवोत्तमाः न चहूत्त वयुयावत अत्रापि प्रसरस्युंगयलेपलेशद्रूवं स्मिनेयासौ ताः इति
वाई हृष्टपावमेतेनातिशोषः अहो आश्चर्यं यथापिकुंयलेशोल्लीलास्वयम् कुंयसमुद्रा कुंस्थितसुकुंय
लेपतुभवत्वम् अत्रत्स्मिन्नभेवकुंयलेपः २१ एषप्रमुक्तवाक्सेनतलः पर्यंकमध्यास्त कीदृशः अगत
त्वंगसंक्रमितात्मापिनाप्रियायेन सः अंकसंक्रमितानप्रियः अप्रहरणप्रियादिस्थितिपर्युदासात्पूर्वपर

नै.च.
टि.टी.
३५५
359

एवं गुणाभावः यथा लिखितानुकौमुदीकदम्बैः प्रथमाः हिमधाम्नि २१ लिखितः स्तनयोर्वक्षोमेघः
हि वः लिखितः स्नेहवान् मृणालो वियोगाङ्कः खमाचनाय बृहस्पतये भेमीमालिख्य शुभे स्थिरनयोतनाय
सा हृदा रम्भातोनि आसीत आसगन्धावेदीमिश्रितिधाम्नः मयोगः २२ मुखे रससमानो मानलः स्मि
तेनस्याः प्रियायाः मुखे चुचुम्ब रविमेकरन्दमयमतिविमिततः अन्तर्विकासकमलमिव २३ अथ सनलः
प्रियायाः सर्वाङ्कलाना मनोकरम जयाह्रयपरिश्लेषस्मादिणाकन्तेश्र तनपदशितामिदंवदमाणस्तु

चुचुम्बास्यमसौ तस्याः रसमानः स्मितः स्मितम नभामपातिविवाम्भो जे मधुमयाम्बु
विमिश्रितः २३ अथा हृदयकलानामपाणिनामप्रियामसौम अपश्लाहशितामस्व
कतेनमपाणि स्मादिनाम २४ कस्मादस्माकमङ्गास्यावयस्माद्यितेनते आसक्ताभ
वतीस्वयमन्यनवहूमन्यते २५ अनुगादिमया भयात्निशिरोपनयादिति नवि प
लभनेतावदालीवियमुलीकवाक् २६ आदृमेषानलादन्यन जघेमनसेतियत
योवनाद्गमितं तस्मात मेघा भूमनो भव: २७ आस्यसौदयमेतस्याः स्मरणामायदिभा
षेसननहिलज्जानमभीलेपरीदामग्रनापितः २८ वाच २७ इयं नवसखी भेमी कस्मादस्माकं
नदयेनेनागुरहन्नाणानि अधीगर्थैन्यादिना कमणि प्रश्नी गुणास्तु मलग्ने यमन्यन वहूमन्यते इति म
नो.२५ मया स्वापनयादात्मसमर्पिणान्निशोनिशा अनुरह्लोतशनिमिथ्यालापवतीयं नावन्सखी भवेती
नवचयतीखिलम अकाज्ञः २६ पद्मा भैमीनलादन्यं गृहमनसाभजामीतियदवोचत् नदस्मावचना
त् एणानमितेन कामेनास्तत्रभूतनाफणेहिकाभोमुखे वनीभवतीति २७ यदितमस्याः स्वखेतामणाय
कवणायमितनहिस्पणमः हियस्मात् लज्जावननेपोरोसाः तभुखेमस्माकमयापिपरीदामन्यहेनभवति

सेषां भे मीस स्त्यर्णाभ्या मे वह्नाभ्या मपि नेत्राभ्यां सर्वी भवतीः पश्यति मोत्तमेतमेतमपराथ्नमिवने
त्रयोनलोशे नापि हैकृदाणां कथितिवाद्राणांपश्यति ११ इयंमेमीमामिदानीयथानपश्यतिते नैवक
लयेवितर्कयामियोदृहस्तेनयाहष्टसोप्यदमीहशानेत्र मानेनावलोकयेत्या अपित्रस्माविषिविस्त्वतो
हमितिकल्पयामीत्यर्थः हृत्वाभावेयाहष्टिः स्तनलेसम्पूर्णा चाभूत सासम्मानिवक्रालावजातेतिमेष्णा
उपमातिशयद्योतनम् १० सेषांमेमीपियववनास्तैः श्रीतिसर्वोदर्शयनेसर्वी श्रीतिवाधयतिसर्वोपु।
स्मितियेवविलोकिव्यासे षालीवलोकते द्रागस्तानातनामोत्तमेतमेतमिवदते
११ नलोकतेयथ्येदानीमामियेतेनकल्पये योदृहस्तेनयाहष्टः सोपिव्यस्मादिमी
हशा १२ रागंदर्शयतेसर्वावयस्मात्स्तन्तात्स्तैः ममत्वमितिवक्त्रेमोमानिनीमो
तिनीपुनः १३ कानामेनयनीनामूनामयादृमियंसर्वी कलेनलतिनास्माको
स्पृशत्याद्धोत्तजिह्वया १४ अस्माःपीनस्तनव्याम स्तूदयेस्मात्तनिदेवे अवकाशल
वोपाप्तिनाचक्रच्चविमर्दनैः १५ प्रीतिमाविष्करोतित्यर्थः तुद्यर्थेनाहिकमेवम मोपुन
दियंतेमदीयत्वितवक्त्रेमानिनीमोनवतीभवति १६ इयंमेमीकांनास्वर्वीनामपदीनाकारयतिभोः
कालेनलेभः सदीयेनामपुनजिह्वयातस्पृशतिप्रकटंतनोष्याःयतितिनित्तनमपिनोष्याःयनीत्यर्थः
१७ पयोधराक्रांतेअस्मात्तनिर्दयेसाहृदये अवकाशलेशोपिनास्तिअतोस्मानंवहृदयकत्रदेशोविव
रेनकापीति १८ पतनस्मामेम्यापनाहशीकाठिनंहृदयंज्ञानामोदवत्याशितोः काठिन्यभाजोः ऊप

नै॰ च॰
वि॰ टी॰
३९॰
360

वाः यमाद्युखेनमनपवृणानीमः यतोयुक्तहन्तयोः युक्तौवतौ हंसौवतयोः परस्परं संहितयोः वर्तलयोश्च
त्वर्थः तथायुक्तमुचितंहंसवर्तलेयया वलतः कठिनेकुचौ कठिनौ वपिमुक्ताचारौ अतः पद्माद्युखोज्ज्व
ताविमुक्तेर्दलितौ ३४ एवंतौ भैमीसखीवासोत्यायशंकाम्रियमेलत्तशीभूतेन सतिपतया भैमीसखी
सेनलायवल्लभमाणमभ्याणिकीहरूपाभैम्याभैमीमुखाथौतेस्मिन यया सातयायथा भैमीदूसतितत
थासापीतिभैमीपीतिमूर्वमहसत् पश्चात्सखीत्यर्थः एतेनभैमीसहशीसखीत्युक्तंभवति दमयंती
मुखेनाथौतेस्मिन् यस्याः सकाशान्नयनिवासखीह्रियहंसीनामपिहासयतिस्मेत्यर्थः ३५ कस्माद

अयि गतेऽहगतेनमयाहृदयस्तडनामुचोः मतीमपवेवमुखोक्तवयोऽञ्जन्हतयोः अ
इतिमुद्रितकाण्टस्मिन्सोल्लासमभिधायतौ दमयंतीमुखादेनस्मितयास्मितयाज
ग ३६ भाविनेयेनयामासुनवरागाखलताये चिरंतनानुरागादेवमनेनसखीशा
ति ३६ स्मयुशास्त्रविरासेयेनवोढानलयासखी कथंसम्भज्यतेवालाकथम
स्मात्त्वभावता ३७ नासत्यवदनेदेवनाजगतिजगाविषम प्रियातस्मसद्भापाग्ना
दन्याथालयतानने ३८ स्माकमित्सोनंरंयैभैमीतयासम्याभाविता इयंखलुनयिन्दतमा
उरागामसखीरस्यान्मतिचिरंतनमीनैहृचिंतवर्ननेनयिमत्यग्रहालासिनोप्रीतिः अस्मास्वजीर्णः स्नेद
तिभावः यदानयिसम्भम्यवृरागः स्वंकदापिनाभूत् किलेतिसोल्लासोक्तिः ३९ अथ पुनरीतस्यासम
कामशास्त्रज्ञेनभवतासेयनः सखीभैमीकथंसम्भुज्यते यतोनवोढा बालावकथाः सोस्मभो
गहंतांनकथयेत् सम्भुक्ताकथितावरतस्यामिकाग्रंथिः यदाकामशास्त्रविदाबालानशाकु
यभुज्यते स्मर नमैषागम्यालाविरुक्तः अतः स्मेवेतिकाकुक्तिः ४० आलीवियमतीकवाणतस्यानं

मोः देववर्णनासत्यवदनामिति लोकाः स्वेवेति नासत्यमेव विवदन्ते यस्मान्नासत्यमुसत्यं रहितेन वदन्ते य
स्येति च तस्य तव प्रियेयं अन्यथा लापनाचेत् सत्यपानस्यात् अन्यथा तादृशं लपनेमुखं यस्यास्मा अन्य
याअसत्यमालापने भाषणीयस्याः इति च तव मुखं यथा असत्यरहितं यथैषा असत्यभाषणेन भवतीत्य
र्थः श्लेषेण तस्य सोदर्यं पुनस्याः इति साधुत्वं यथा नदी येनमुखेनासत्यकारितया लोकोनभवन्नस्मा
पीति ३० आह स्मरस्य स्मृतौ लोकत्रयेण तन्नम् असत्यमेव्याः चेतसि मनोभूरस्तीति सत्यम् एवं तर्हि राजन् सम
नोभेः अस्त्येव यस्मात् संख्यामि स्याम् मनः अहोरात्रे नवावस्थानसंभूमिमेनोभूः स्यान्नेयसेत्तस्मा भवाने

मनोभूरस्ति चित्तस्याः किं तु देवतमेव सा तव दृष्टवान्निधिस्थितिर्मूर्खस्यास्मनः सख्यादिवानि
शं ३१ मत्तस्तेषसर्वावीचिर्न प्रतिच्छाया समर्मेद्यः नयासमनुरूपवत् मत्तो नोरत्यथा
कथं ध· का स्मरः कस्य लमस्पोतिसेदेहे याम यथा · मयः तथैवार्थिन यासे वच्य नेवि
नेश्चवायवाम् ४८(

वमनोभूरिति श्लोकः ३१ मनोभूः शाहद्ययोगे गतिदेशवोधकमुपवेभवत्तनाम मन्मथादिशाहप्रयोगेगताकि
मध्ये मध्यादित्यत्र अपायेन प्रकारान्तेन समासाधने अथाथवा सर्वाविचित्तेवर्तमानस्य भवतः सम्प्रसिद्धो मम
मेधः प्रतिबिम्बं कथमेतदित्यत आह अन्यथा यदि का मत्तस्य प्रतिबिम्बं न स्यान्नहि शरीरहितस्याःस्तुका
मस्य तया समदत्तु लक्षणकथं सा प्रतिबिम्बे तच्छरीरहितस्याः स्य कामस्य तया सह तुल्यरूपता कथं स्या
प्रतिबिम्बं तच्छरीरहितस्याः स्य कामस्य तया सह तुल्यरूपता कथं सा प्रतिबिम्बे तच्छरीरहितस्यापि बि
म्बस्य हृ सामवप्रतिबिम्बवर्तिनयामे मी वेनोति फलकं निर्मलमिति ध्वन्यते ४८ अस्त्वा न त्वाभिः कामः
तस्याः मनसि जातस्य नाम्नाम् दोषस्त्वाह अन्नहृदयो भवत्काम यो मध्ये सारः कृतस्तं च कृतश्शतिकात्याः हे

नै.ष.
टी.
३९८
361

मोहमयोः सन्देहे सति मिथ्यैवं भैमीं नत्येव सद्दयालुतया पुत्रवान् भावयितुं विनियन्ने यथान्यकारादौ लोकः का
चमिलितं भणिविवेकम सम सयोः मणिग्रहणाय कावानपि ग्रहणाति प्रकाशे च सति विदितमणिग्रहण
ति अपराजति एवमियमपि शुद्ध्याकाशादि वित्समर्थं तमेव स्वीकर्त्तुं भावयितुं विनियन्ने इत्यर्थः ५१ सूर्ण
यैवेत्यस्यानन्तरम् एवं नैषधेन दिवि सविनयं सङ्गमकथनं दर्शनात् पुनरपि ग्रहीतुम् अशक्यतां हृष्ट्वा विनम्रापि गाने
द्दृशिरपि या सूतिः अन्याथीनाम अविघ्नीनां निशेकया सा भैमीनां नेत्राते न पश्यति ५२ नालोकत इत्यस्यानन्तरम्
यदेयं नामालोकितवती तदा तस्याश्चक्षुषो स्खलनं एव वर्ण्यते अस्मिन्नस्मद्वाक्ये शिक्षाचेत् न हितमेव
नैषधे नानरसा वितत्य सहसाक धनदर्शनात् शोकयापि कजातीनां हगंशेन सर्वशान्त
सौ ५२ विलोकनात् अभूत्तस्यालग्नमेवासीच्चक्षुषोः स्खलनालोकयशोकावेतत्
यः परवाविकः ५३ परिरम्भणायात सकुचकुंकुमसंक्रमम् नैषधमहृदयस्यैव राग
इत्युदितेव वाकः ५४ मनसा सायं भवन्नाम कामस्त्वं कंजपवनी अवतस्ते सर्वीकाए
वती काव लीक्कलात ५४
स्वयमेवाशाश्चक्षुः पश्य पर वचनेन कोनाम विश्वासः सद्वचने न विश्वसीतित्यस्य भावः ५३ रागं दर्शी
यत इत्यस्यानन्तरम् अनयावाग्दितेव किमिति मे हृदयस्य रागस्तव्येवेति यदा न यमिमहृदयस्यैव रागः न
त्वावचनक शान्ति किंकरा आलिंगने कुचकुंकुमालेप उपक्रमन्तव्या लिंगने न दीयं हृदयं निजकुंकुमे
नयालिप्त इति न स्वहृदयस्य रागोनुरागोस्मद्वचनेवेति भक्त त्वं वयती किं ना वाचादिति भावः अनया
वक्राकान्त व हृदयलग्नमेव कुंकुमादिकमस्मान्त्रिविहस्ते न मवगमयतीति त्वं चयनि ५४ कान्ताम
त्रयनः इत्यस्यानन्तरमाह मनसा भवन्नामेव कामस्त्वकं तस्य जपपवन तं यस्मात्सायं सर्वीक एवः पकाव

लिहादव्याजेनात्तमालिकां विधत्ते ४४ अस्याः पीनस्तनेनास्यामोत्तरं च महत्तया तुङ्गेन महतापि माणे
न च भवता धिष्ठिते सति सख्या हृदयेन तु यं तेऽस्य मस्मातो अवकाशाभावाद्धृदि निर्गता वितितिः भूमदेः ४५
अधिगते विस्मानवन् अस्याः निर्दोषाङ्गवीतया पीडितो व्रणितो च आस्मेषण करतलाभ्यां च पीडिता
वितितस्म मुखीनतम मैव सुखसम्भवः मेमा लज्जयानिरुद्धीनता हावे सुखं स्मायारणेन वक्त्रं खे मा
त्रेणोपपन्नि वीक्ष्य अथ भूतभेमीहृदयमनेव वैमुख्येनतयपतिवीमद्वाद्विप्रकषादोषविनैव तत्ता पीडितः
अस्याः क्षितेवयः स्मायाभवता भृष्टता हृदि सन्नावर्तते स्मान्तोत्तानिष्क्रान्तो नूनमद्धैव
हिः ४६ कुचौ दोषाङ्कितावस्याः पीडितौ व्रणितौ तया कथं दर्शयता मसा
महान्तावहतौ ह्रिया ४७ इत्यसौ कलया स्तकेः स्मितकः पीयूषवर्षिभिः इदृशी
वेतिपमकु प्रियामुन्नमितानने ४८ वमोमप्ययसीवक्रपत्त्रवमेमयन्कवः विवे
णान्तुसम्यानमरविन्दमिवेन्दुना ४९ ह्रीणा च स्मयमाना च दमयन्तीपुनर्मुखम् दम
यन्ती मुदे पत्यु स्मुखश्वेरमवनमदा ५० कलके मापितस्म लज्जयाकस्मापिस्व मुखेनादर्शयती
ति ५१ एवं कलया सख्या सुधात्वा विभिश्रावाङ्ब्ववनेऽस्मिको नलः करेणादेविता नेता प्रियामिदं
किलावदनमीदृशा वयथान्कंतथैव सत्यमितिपमकु लेख्यमितं मुखं करेणोन्नमय्य पमकुस्पृशः
५२ प्रियामुखमुदे च ध्यन्नलकरः चिरादिन्दुना पद्मस्य वंपद्यामिवाशोभत ५३ लज्जितादू
हेती मुकुमुखेनमयन्तीदमयन्तीपत्युरपतेदर्शी यतदासीत् ५४ ॥ ॥

नै· च·
वि· टी·
३९२

स भूपतिः पुनरपि सखीकलोचितमवोचत् कीदृशः परिहासः नंदनस्य प्रथंबायमेष्यादास्य विश्रमायत्त
स्वहृदयालुः स्वदेहोपस्थितं इति सम्प्रदानं सेवाप्रियासद्भवमेत इति सद्रूपप्रियः वोपसर्जनमेतति विकल्पान्त्य
भावाभावः ५९ इयं तस्य खीक्षेमो असमचिनस्यापराधे त्वते मयततनाम् यस्मादप्यदिनराज्ञा विवर्णामिवान
णांसितुत्वने इति यानार्थेषु भवनेनो स्लाकमाचरति दिनस्य पुष्पवैनात तायका विनामपराधेम दूनामि
त्यर्थः ५२ अस्मानु तेसमिन्द्रेवेद्यादिनेन निरस्कृत इति यथापराधं मन्येतत द्विमुखसमिन्द्रभूतानां

भूयो विहस्य पतिस्तस्याः सखीमाह स्म सस्मितम् परिहासमविश्रामपुः स्वहृदयालुः स
भूपतिः ५८ त्वं तमेत्तेदिनस्याम्यवपस्येयंत्यवस्यनाम् निशोणामिव यान्तथेयदाच
रति नात्र नः ५२ दिनेनास्मात्तु खेस्सेन्दुः स्मवापदि निरस्कृतः तत्कान्ताः शतपत्रा
णां तमिन्द्राणामिवश्रियः ५३ लज्जितानि जितान्येव मयि क्रीडितयानया पत्या
हतानि तानि हृक्कु सम्प्रति कम्पाति ५४ निशि दष्टा दरायापि महत्येमेमीनकथ्य
न कश्चिन्न दशानेवि मीलनाकीराय कुप्यति ५५

कमलानां श्रियः कृतं इत्यपि विचारयत अपकारमिवोपकारमपि परपति त्यर्थः ५२ क्रीडितया
क्रीडितेयार खयान त्यामेष्याम यि विषये लज्जितानि ह्रियो जितानि सम्प्रति कम्पेहि पयमस्या हत्यानि
मेः कलेष्कुनाम् ५४ सैषामे मीराज्ञी खण्डिता यथाय मायनकम्पत्र अथ रखण्डनापराधान्न
यिकोपमाकाषीत् यतो विम्बीलताफलमासादयेन प्रकाय जाकुप्यति नकम्पत्येवेत्यर्थः तडुप
भोगपतान्नसेत्यर्थः ५५ पतस्याः कुचाम्भाकविक्रम्भयो रक्तपादः साधुविक्षितारथीः चोदिना

ति विपदविच्छिन्नाश्रीः चाविता विपदविच्छिन्नत्वात् इन्दुलेखकुलनाम्नेति भावः नमस्याः श्रोर्यपराधा
ज्ञाजादे त्वां कथं न पीडयामि मन्मकाकुः कथं न पीडयामीत्यर्थः अतः कथं पीडनयापि कोपानकर्तव्य
इत्यर्थः ५६ मम न ग्रथमयमस्तनपानेनापराध्यन्त दृष्टान्तरकीयवस्तुग्रहणेऽपराधो भवतीति मदीय
नमस्मात्किमपराद्धं यः पादोऽस्य हन्तलक्षेन ५७ भवतावचनमाकर्णयन्तामया किमपराद्धं दृष्टकुम्भौः
कालेवर्नाभेमीष्टकृतेत्यर्थः यनापेराथ वीणामापरुषब्रूते कोकिलावेकलामालापति मेभीव वचनाय

स्तणापदमविरुद्धश्रीः प्रवितकुम्भि कुम्भयोः पश्येतस्याः कुचाभ्यां तन्द्रपल्लवापी
डयामि नः ५६ अपवाम्स्तनपानं नु ममास्म्यपराध्यत स्पर्धा किमपराद्धं यया दा
नास्तीतिचुम्बितम् ५७ अपराद्धं भवद्वाणप्रावीणाहकृ किं मया वीणादृपर्हा
श्चयन्माकलकाछेचनिहृतम् ५८ सयमालिंग्न नस्वयन्नयिविश्वस्यभाषताम्
ममतान्तसतास्मान्स्तु न विस्मयते कुतः ५९ अथापवदनेनमेभ्याः स्वकर्णापनयकुं
लान् सनियाच्य कुन्तौ तस्याः निजास्यमाजगादतम् ६०

नाणवीणाध्वनिः परुषः कोकिलारवं निहतमिति भावः ५८ सेयं क्षेमी आत्मनः सखिजनेन यिवि
श्वस्य विश्वासं कृत्वाब्रवीत् अस्मा स्वममतामनेनोपीकृतापुनः कुतो हेतो विस्मृता अस्ते विस्मरणहेतु
सख्यानयिविहस्त्रेण कथयतनामेत्यर्थः ५९ अथ सा कला मेभ्या मुखं समीपे स्वकर्णास्तनियापन
व्याजेन मिथ्यैव स्वकर्णापनयनेन कुर्वाणा तस्यामेभ्याः कर्णे निजमुखं संनिधाय उता मेभीव भाषस्त्वं
कर्णापनयनामिनयनन हृ चन कुन्तवती वतस्याः कर्णे मुखं संनिधाय वचोदितत्यर्थः ६०

नै.च.
वि.टी.
१६३
363

भाः हृतैव न्यनशीलेऽपि येणमहनिर्हेतमेकान्तवर्त्तिनं मयि किमपि इदमपि नान्यथाः अद्धाः आत्मनि
मांवेच यिनाक यास्यमीत्यर्थः सत्येमत्यवादिनमेवराजानमिमं आवहनमभिधापयसत्यं हन्नमित्तिवा
९१ कामशाद्गेपदेनीतेमघैवयदमन्यत्वत्यये पुरुषायितं योद्वितामिमवात्स्यत्वत्वत्ययत्नयाक्षना
पिकिमर्थमगोपिमयात्यदाम्यत्वय्यत्वयः क्षतइतिकिमर्थंवाचाकथइत्यर्थः ९२ नसोऽभेम्यात्तस्मी
भूताया मे वनसामेम्याइकौशकालयन्तीवमाकलावादेवाद्युक्ताउत्तामध्येऽङ्गमितिअङ्गीकारा
अद्धामयि वद्धाहतेयूमेकिमस्यनान्यथाः आत्मसत्यमिदं तेन भूपमेवाभिधापय
९१ स्मरशास्त्रमधीयाना शिक्षितामिमयेवयम् अगोपिसापिक्षत्याकिंवाप्यम
सत्यमत्तया ९२ मौनिन्यामेवमातस्यां तङ्कीविवशाएवता वादेवादेषुतङ्कथ
केऽङ्गमित्यन्नरीनता ९३ यभामावाभिस्तत्सामतिभागलब्धशक्तिना सुधा
लोलाम्बुनायानमनुभूयालपद्यम् ९४ हृष्टेहृष्टेमहाराजन्वदर्थाभ्यर्थितक्र
धा यनाऽयतिमामेवयद्दातत्रयतिक्रवा ९५
भिनयपाहेमुख्यक्षे नयातस्यमानापियुक्तः स्वयैवांगीकरोतिस्म उत्पश्यासिचमुखेवयवकृति
मित्यर्थः ९३ अथामौकलाभेम्याउपसायितमामलेऽन्तकेयन्तीसती किं विदभिस्तस्य अतिनिकटय
नाययकमिवा सखामिमत्तीलाम्बुमेउनाडदनमनुभूयराजानमवाचत् ९४ भोमहाराजमवदर्थ
यदयाप्त्रितेन्तपस्मवाक्ष्मितसम्पादयति तत्रकापि नयनोमामेवताडयतियनोवाप्मृभोगान्तजयति
तदहंहंपशयप्रशयत्यर्थः अथवतत्कारणंसमस्वज्जातमित्यर्थः ९५

१६५

इयं भैमी एवं वदति नलयाकेन विद्धेन एवं ज्ञात इति अर्थं तेवेशाके अर्थइदोवर्णी त्वयं नलमाया कृता
शक्रएवागतवानिति ६६ इयं भैमी मंदाकिनी दृमान्वुजिन्याः पद्मादानेनात्वत्स्वर्गागमनेवत
दिक्ष्वे कारणं भावयति नंदनाद्यादन्यस्मिन् देहयं घटते अतस्त्वां शक्रमेव शक्तनेत्यर्थः ६७ इयं
भैमी मंदाकिनी दृमान्वुजिन्याः पद्मादानेनात्वत्स्वर्गादागमनेवतत्दिक्षेते कारणं भावयति नंदनाद्
दन्यस्मिन् देहयं घटते अतस्त्वां शक्रमेव शंकते इत्यर्थः ६८ इयं भैमी एवं भाषते इदं स्वनलात कार
वदत्यविद्धविद्धेन नलयाकेनेषनेषधः शाक्रे शक्रः त्वयं कृता मायामायातवानयं
स्वनदीस्वर्णपद्मिन्याः पद्मादानेन निदानवम नयनीयं तवदिक्षेव दिवोप्याग्गमनेवते
६८ स्वनदीस्वर्णपद्मिन्याः पद्मादानेन निदानतम नुयतीयं तवदिक्षेव दिवोप्याग
मनेवते ६९ भाषते नैषधः कृत्या मायामायामायमथादरैः आदृत्यादमदल्पायात
स्याकर्णितदुर्मेधा ७० सस्मार तन्नि वेदभीं दमी ग्राममतिसत्व नमुपदिवकरा
ओजाद्भालिपयद्रिभिता ७१ मनन्यमा तत्काः सातानदाप्यायवक्तः कि
या शाकातनकनुदंतस्यापदिनेततनैषधः ७२
माया ममायत्तातेनिवचकथयति नस्यशाकस्यादृत्यायामाकर्णितदुर्नयास्मि आकर्णितो
इन्येयोन्याप्यवनितायथासा इदृशस्मीत्यर्थः ७३ कृशाग्रसदृशीमतिर्यस्याः सालीदृशा वुद्धिरित्यर्थः
भैमीकलिशाकितानवकास्यग्राहेतनिंदत्वमन्यतकुलिशवाज्ञापिराज्यविद्धम ७४ तस्मात्
अनन्यसाक्षिका ७१ भवज्ञात्वामयनज्ञाताः रहः क्रियाः सतान्त्यमेव यागमहं निविनाच

नै॰ ध॰
वि॰ टी॰
३६५
365

कथयित्वा पुनस्तामेव्याः शंकामयं नाशयन्नाह रतिं सत्यनेवयोसि ११ इत्यनेन प्रकारेण तथाकल
याल्पमप्युक्तं केन वन्यो त्वकहास्यादि प्रकारय्यति वे केणो पपातिमन्तया चमत्कृत्य प्रयुक्तेन वनिकूतीक
तेगोपितं केन वेयस्यास्यानामी दृशी कला यावाचमाकर्णितस्याभिस्याभावेसेशयालुः सनुलोवत्यमा
तावभाषे १३ यदाख्याजेनशयानात्वेनाभिमत्तकराणि णाद्दृष्टां देवितप्रलकापद्मनाभोभविष्या
सि कत्वेसेवकमलहूपद्मनाभोस्मितत्वादित्यर्थः तत्स्मरसि अभिज्ञानवचनेनलिह अत्रकराणेन
लक्षणेनपद्मनाभोभवनेलक्ष्यते लक्षणया सम्बन्धो दि प्रयोक्तराकांक्ताभवनीतिहानिकारः १४
इतितन्त्वमप्युक्तं निकृतीकृतकेन वाम् वादस्माकर्णितद्भावेसेशयालुःश
शंसस्मः १३ स्मरसिक्कणतिद्वल्लभोयानाभोशयायोणात् यदानेदोहमलो
मापद्मनाभोभविष्यसि १४ यदाख्याजेनशयानात्वेनाभित्तकराणि णात् दृष्टां
देवितप्रलकापद्मनाभोभविष्यसि १५ ज्ञानासिद्धौभयय्यगायनवेमभमेघोत्मवे
स्मामिमुत्कंवयुक्तासिस्तहीविदभयानभयाः १६ स्मरजिनाजिमतनाकरेमन
दधावित्ति अंगुलीद्वयगयोगेनयदास्मिदेवनेजने १७
मत्पयेस्वरतोत्स्व वेलज्ञाभयाभ्यांख्याजलाकोमलांगी तेमयार्थप्रेष्ठे वस्त्रे दभयात् खिदस्तेभविष्य
तोतिमियायनकालितज्ञानामिप्रभकाकः १८ युद्धे जिनाम्नमनहेमोदे निविडेजनेवहलाकम
योतासम्यग्रणामञ्जालिनिकरेणादांगुलिद्वयमदेशनेनयद स्मिलंतन्स्मर ११ मणप्रकालादेम
त्वदिभागाद्विनात्वमोवकारादानमानवालिखितापकोनीमर्शपतीमयादृष्टासतीअनवालिः

।विनयोकमंयोर्मध्ये रेखयाश्यवथा रेखाविन्यासेन व्यवधानमकरोदितियत्तज्ज्ञानासीति मम काकुः
७८ स्त्रेहमीनमनोहंसः कुपानेस्वल्पम: नवरसनामपायिवेनतनयानावत्यस्त्रस्ते किम् ७९ ममहृद
येनकाठोलिंगनेकीर्णानकुचाइनखविन्दुस्मुद्रांनवशिलानकृतनिर्माणामिति दूरसन्नसुखी
स्वादिशीसव ८० मध्यमधुगोष्ठि मधुपानक्रीडामध्ये अन्याः कान्ताः क्रीडयन्दृष्टस्तया कोपेन दृष्टः स
ल्लासांप्रतपवनस्पमणोत्सभीयुक्तिलासवले अपतनदेत्स्मि मम काकुः मधुजनितोमोदकेनवा
वेष्टमानेपि मत्यागहनान्मोचयन्निमः मदृष्टालिव्यपश्यंती श्यवथा रेख
यानरा ७८ प्रसृतेन त्वयात्ता वयन्मोदनविमोदितः अन्दमीयथपानेडरमना
मपिवेतव ७९ वक्रचाइनखाकासमुद्रामालिंगनोत्थितम् स्मरः स्वहृदिय
तेमरः सर्वोशिल्पनवाभवम ८० नयान्याः क्रीडयन्मध्ये मधुगोष्ठिकृष्टितः
वान्सितांसांप्रगोत्सभीनमपादयुक्तिलासवलम ८१ जागतिनवसंस्कारैः स्वगा
त्रोद्भवहानेन निलिप्या याचितयसान्यायालास्थलफालिका: ८२
स्पर्शनपतनोमिति स्वलनपरमोसमृवेत्सि मध्यागतेमायेयन्नापश्यति सद्दर्शनि मत्पुत्री शालिमा
लिङ्गनसंकेकलिमुखाकिल दृश्यांतरंगतायागते मीलितमानिस निमयिनापश्यति साने तेसखीमा
लितततसांसख्या क्रीडासेतोषयाजीनतां सखीमत्रुन्वीः नहेन्स्मि मम काकुः कामिनः स्वाभि
लाषस्यचकश्चेष्टाविशेषः सखीत्रुमन्वतादिति स्मरशास्त्रवरहस्यम् ८१ मधुत्रोद्भवस्तावेशा
न्मूलरवणान्मानिनिलिप्यतालास्थलफालिका: प्रेनशपिनायायादायाचितमितियनयायैसंस्कारः

नै. च.
वि. टी.
३९९
266

स्तनजननशक्तिः नागार्जिमप्रकाशः परस्परनिरोधः महान्तमसीति न्यायः ८२ प्राकारस्य समेवभा
वाधिगमः कलमोदाः स्पर्धागोपरायस्तत्र वर्तमाने मयूरलयाकोपेन नवकृते सम्यगाकृते हि गुरु
णा कृते पुनः पुनरुक्तमित्यर्थः न नवविन्नोऽस्ति कश्चित् किं कृत्वा हितीयन्तीयशस्यबीजकृशा
विति शस्यशाखान् उच्चमत्सरः कोलमालाङ्कितकाष्ठपीठिकया सेकृत मृशस्याकृतमित्युच्य
ते प्रत्युत्पन्न ८३ स्वावस्थानदिशाविनिमयेन तत्रासेनवस्थाने अहं ममस्थाने नमितितमसे
नपार्श्वभागविवर्तनो अगपरिवर्तिनामवेयाः निशि निद्रा स्वपिपरिवर्तकपराङ्मुखभावेनेदंसां
विनेनदस्तिकश्चिन्नवजेमयियत्कुथा मारम्भकादिगमेगस्थेनयाशस्याकृ
तेकृतम् ८३ स्वदिशयविनिमयेनेव निशिपार्श्वविवर्तिना स्वमध्युषस्तवोत्तुङ्गो
मत्ययसौख्यस्मरावयाः ८४ तां तां माध्यमस्थेवन्दत्राणां विमनितत्ताणाम् दशि
नाथरमहेशाध्यायन्नामतजेयः ८५ नयावलोकलीलाब्जनालभ्रमणविभ्रा
मान् करीयोजयनाश्चित्तयन्मयासि प्रसादिता ८६ स्मर सम्मुखयोरंगपरिवर्तनेनैवै
मुख्यंभवनेति परिवर्तनावसरे स्थानपरिहारक्रियते नेवांगपरिहारनावपि पुनः सम्मुखतयावै
मुख्यंनभवतीति भावः ८४ मदसि वर्तमाने वनेसभाःस्थिता नोऽग्रहणाणां विमविते त्ताणां विमा
नितमत्तवमनुष्कीभूतमीलाणंहृष्टिरीदृशामवसरे माध्यदर्शितोधवसमन्तनोवशोयथ्यासांई
दृशीसती मामङ्गलिसंज्ञया शिरःकम्पेननवाञ्जनजेयस्तुतियन्नन्माद्वेमय ८५ नयानाहृशी
कृपितांविलोकालीलाकमलनालभ्रमणाञ्जनकरीयोजयनाक्षेजलिकवेतामयाम प्रसादिता

३९९

नासीति यमन अथो द्विःसप्तर्कस्मरणे ८६ नवकस्य पंकजे भ्रष्टमनस्कां कं मत्कृतेन ताम्बूलदानमर्दे
नस्मरामि ममापि दत्तौ नयानरवकृतेन सदैव ताम्बूलदानेऽभवती सर्वथः ८७ माघेणाद्वितीयश्रवणास
द्वापिक वर्ष धुरा त्वा पानेऽमयाग्रीष्मकाल रात्रिविष्णुपालब्रामसि भोः प्रियेत मस्मरसि श्रुविराज्ञिरेनिद्वि
तीयस्वरतामदामकल्पस्वरेनेन ममानेभावनानथापिकनादर्श्यमापिचेतिभावः ८८ अमस्यभाद्रिणे
मोत्पक्कावेसखोः प्रामेति यत् नत्रापि सर्वोषधिगन सममाग्रन्त्रणोलीलयैवाक्कि मश्शिवयतन
ताम्बूलदानमनात्वकस्य जकस्य पंकजे नममस्मरसि मायस्त्वनेवस्मरामि तन्न ८
स्मरामि भयुक्सि मायो यद्वितीयश्रवणासद्धा श्रुविराज्ञी स्वपालब्रानेऽमयापिकनादिनी
८८ नदृष्टादि स्वमायेमो द्विनायनेगनासखोः नत्रापि मे गतस्पाश्रेलीलयैवाक्कि
नस्मराम ८९ भुंजानस्पानवनित्वपरिवेशवनीमधो मपत्नी ब्रापि मे वागोस म्नात्वा
स्वकृतः स्मरे ९० स्मरशाकवमासाग्रन्थयावायमनित्वववन् स्वनिदाशेषरक्कोन
वदमेषंनवायदान ९१ मेधादिस्मरकोडयासख्यन्यागेन्द्रणक्षेदकर्वेतिवालक्काः ८९ यश्या
येकद्दुनिस्वप्रियःपर्वनीश्मास्वस्मस्वपित्वपत्नीब्रपिरागकर्योदितिभैम्याः कोपः ९२ नयापक्कं
शार्करयावेणेनेसंस्कृते मत्समामाल्यायनदेवातिस्वव मदं स्वनिदाजनितकोपनवरक्कानवायमान
यदमेषंतन्मरद्देशाकेरेलोकोनाममितिस्वसायरसकोपः मत्समियावेतनतन्वैतौतितिनिरुकोपन
वारुणाः ९३ श्रुरवमुपक्रमनामीयायेन प्रत्येगाश्रुमिनाश्रुमिन्ना अन्तमोदेयनेवरागाश्रुमिन्नन पापाः

नै॰ ष॰
वि॰ टी॰
३६७
367

नहरोमांगधन्यास्स्तृतिरेवच्चुम्बनमस्तु तिमो चरो भवति इत्यर्थः ५२ तं कमपि वक्तुमशक्यं लोकोत्तरं कामके
लिप्रकृष्यायितेस्मर यत्र कायेकेलौ सभवति इति प्रकृष्यायितस्मरबुद्धिपदेन विदितस्मरबुद्धिः नमनीव लज्जि
ता बद्धासिताब जाताऽसि इव केलिपु व्रीडासात्वृत्तिर्हृद्यादेशात्केलिशाठ्यः पुलकितापि ५३ कस्तूरिकास्या
देनवामिलितेन सुखेदादकेन विरचितकचित्रकपर्यन्तनीलतनीलीयतनीलवस्त्रधृतः तन्त्वाणि प्रकृष्यायितानि
तेन विनिहृत्य केनापि दायिनेन कृशानि जनस्य हृदयस्थितहारमणीन याहृतेन स्मर ५४ यत्र तेन रीका
मुखोदाहरणनासेते मुख चुम्बनन्तं मवान् न मापं तु चित्ते यत्नेन यस्मात् चुम्बनस्मृतिः
५५ कमपि स्मरकेलितं स्मर यत्र भवतीति मयाविदितस्मरबुद्धिर्व्रीडितासि भवत्या
सि ५६ नीलवस्त्रचित्रकाय यत्र मलानेन स्मानुना स्मरद्वारमणो हृत्वा सा स्मृतं त्वा
णोवितम ५७ स्मरतु न वमन्ने रोकत्लेथात्पनतेम्हधा ह्रीदेवतम लम्पायद्भुतेरतो
परहृताम ५८ वनकेलो स्मरा स्वस्त्यदलश्रमलितं मति देहि मत्तमुद्दस्मितिम हि
तव्रीडितासि यत ५९ वानखेदनवा नितिमि ध्यावचनेन ह्रीदेवदेवनपसोहषा तनपरोल
णोहवतविवनेकब्रतमलभमनीनशामितियत् तन्स्मरलज्जाकृतेत्वरतनवधकमनुयोगायमानर
णालम्पनत्स्मवेत्यर्थः व्रतेदिसहदेवतेभवतीतिरतपरोत्ती भवनब्रतेह्री देवनामिस्तुमम ६० नप
वनकोडायाश्च विपनितेमहद्रूपद्रनुत्याव्यमर्यप्रतिदत्तीतियाचकस्वभावमनुसन्धायलज्जितोज्ञा
तेत्यर्थः ६१ एवनस्याहस्यानियवारूहस्यानि सरव्याः प्रियकथयति साभेमीलज्जापरवशास्ततीम
ध्यमेरूथ्याः कर्णकरोभ्यामाक्रादयति ६२ तस्याः कर्णौ पीडयन्ती तलेचनादिनावध्यमानेनस्या

पवनेंद्रीदेवरेट्ठाक्षेमीकरवक्रोत्पलेऽपि नीलोत्पलसज्जात्मात्मा द्वायंकुर्वाणो श्रवणौ कर्णावपीड
यात्तायदानयोत्पलेपवकर्णापीडेनशक्नोत्याशंकिंनमुके इतिसर्वध्यायादप्यपीडयत्पश्यतोऽनिमे
तोविधावण्णात् पीडयनेतिचितम् सखाः कर्णापीडयंतीनिपातोऽयमुक्तः १८ सखीकर्णप्रविष्टत
त्पलत्वालपितैर्वैदर्भी लज्जायास्तत्कृत्स्नाभिसन्धिनेत्रस्मदीयरहस्यं वदितिमीगादितिभिप्रायेवपिदधौ
१९ तमियाथाः सखीकर्णपिधानमिमविनादेरहस्यानले साभिप्रायेदमतिसतिआराहेरे स्थिता अपप
इतितन्मयारहस्यानि प्रियशंसतिमानना यायितास्थापिदिदमखोऽत्रवशीकृत्यवशी
कृता १७ कर्णापीडयतेसख्याः वीक्ष्य नेत्रासितोत्पले अथपीडयतोऽभिमीकर्ण
कोकनदोत्पलेन १८ तन्मविहस्तसखीकर्णोत्पलत्वालपितैर्ह्रिया पिदधौविववेद
र्भीस्वरहस्याभिप्रायिना १९ नमालोकयिमाकालिनेतूल्लसन्मुग्धासहासमिति आव
ततमवुद्धापिसख्यैः स्मितस्मेरपराः १० इमन्तोकपरिक्षीतात्स्नायतयापरस्तनुलो
याः वहस्त्रुःस्मितपुष्याणिस्वरभीणिमुखानिले: १२ ततास्तहसिताज्ञातो
स्मितमासामभाषत आलोकादिवणीताशाः कुमुदश्रीणिजन्मनाम् १२
गाः सख्यःपुनःकेलिसहजमज्ञानात्पि अद्यस्मितैः प्रेमीचेदृग्यानलहासेननत्किमपितन्मेयत्कलायाः
श्रवणयोरपिनभवतीत्यनुमानेनतासांहासोजातइतिभावः ११ ऊर्ध्वामश्रवसन्ताहरस्याः सख्योऽनु
रवमाकृतैः स्वरभीनिनवासितानिद्रासकुसुमानिनयोर्दम्पत्योरुपरिभीत्यावहषुः ११ नृपस्न
लसत्स्वहासाज्ञानमनन्तरमुत्पमेना सासखीनांस्मितवभासेकिमिव इहोःप्रकाशजातकुसु

नै॰च॰
टि॰टी॰
३९८
368

दर्पण्येविकसन्नमिथ १९२ अथविज्ञायकशालासाकलाहंसवतीशुतास्वसावीशुमच्छेत्स्वपस्यानि
जपदर्श्नतयात्वंतमामानःप्रियायाःकस्मादिहासेनप्रकाशमानेत्स्वरतमुपलभज्ञानवलाभेमीम
ताद्दणायशक्तिमतीसहायवतीवासीत्तकर्णोपिधानमत्ताववपवनामाहासेनयास्वरश्रवणंचापिधा
नाश्चेत्स्वरश्रुतेरनुपपत्तेः यद्वाभैमीकर्णयोःकमलतयाहच्छपीडनाभावेनस्वरश्रवणमश्रवणम
पथ्यमितिश्चेवेतिवदन्ति १९३ अथसाकलातन्मैवेतावत्सावीमाहयादृशभोःस्वर्गाणांवचनेनमिथ्या
वचनश्रवणमेवलोकानरतान्स्वर्गःश्रुवस्वर्गश्चसाःअप्सरसांतान्स्वदर्शिआगङ्कन्तेयच्चेदृशात्
मन्यभिज्ञायविज्ञायस्वकर्दनेविकस्वरम सख्यास्वास्यसपदायाःकलाज्ञाता
वलाजनि १९३ साहयोश्वरथ्यावेतामेदृस्वर्गेनवेवित पिबेवाणांस्वथावेणाःस्व
पवेद्रुस्यस्वेदृर्शी १९४ मास्माणोनस्यवारभागामनयासतिसत्यपि कल्यग्रामात्
निर्घोषवदीवकथादृशी १९५ अथस्वस्यहनिषाद्याःस्मरणभानेषयाभियाःनो
लमालिमणोसख्याभावमाकलयकलेः १९६
नभवादस्यावाचःपिब १९७ साकल्यावचःसखीकृतशोदृशीअन्यासतिवनिसमीपेतइदितःअन
भासन्निमतीहहघाण्णापिनमनलस्यवाक भागवचनस्यशीशवमस्मणान केवकल्यग्रामनामाक
श्चिद्ग्रामःनस्यापिनिर्घोषवदादिध्वनिहरस्यावदतीवदभाग्रमस्याजनश्चवदृत्रीहस्तश्वेतिवावद
र्घोश्रमकाश्चित्कल्यग्रामोस्तिनस्यचहरवनितीवथदीयमावदर्घोश्रमइतिव्यपदेशःसचग्रामादन्त
नहरनयाग्रामयोषमाकल्येनस्मणोतीति १९५ अथकलामिजपश्चाद्ज्ञागाह्मितयानलस्यवच
नानिस्मरणयालस्याःसख्याभावदासितमुखनमनःप्रियाःकमनादिकनलमुकुटमणौदर्श

अग्रे स्थिरे मौलिमणौ प्रतिबिम्बितेन दृष्टा ज्ञातवतीत्यर्थः १०६ प्रतिबिम्बदृष्टैः सख्या मुखचेष्टाविशे
षैः कृतानुमाना सा कलावती तस्याः सख्याः क्रीडादिकमत्र कुर्वाणा चानशा प्रत्ययः अनुपराभ्यां कृञः इति
परस्मैपदविधानाभावाच्च एवमेवानुमिनाय यदा तत्र श्रीक्रीडादि चेष्टाकृतेन तदा मे मौनं लोकयस
णौ नीतिमत्तेत्यर्थः १०७ तथा आकारमस्याः आकारमिव कृतवान् कृतवासा कलामिव यस्त्वं च अहम
एवमेवतमाम् अत्यर्थम् एवमेव तद् इति शेषः मम वाचो मिथ्या जानीयाश्चेत् तदा हि मम देवता नि
ष्फलाः स्युः अथानेन वल्लयमेवं स्फुरयिष्यामि १०८ किंत्वहो राजन् मम कर्णभूषणानां तत्र जनि

प्रतिबिम्बितैस्सख्या मुखलोकनैः कृतानुमा तत्क्रीडायत्नकुर्वाणा एवमेवानुमान्व
मायिता १०७ कारंकारं तथाकारं त्वं सा एवं तमाम् मिथ्या चेति न वस्तु
धा सम मम देवताः १०८ मत्कर्णभूषणानां त्वं राजन्निविडपीडनात् व्यथितं मा मा
पाणिलेनिषिद्धमुदिता प्रिया १०९ इति साभिरामं वाचकं कर्णौ सख्याः करग्रहात्
पत्त्राश्रवतीयाता स्वधायामिति निषेधिनः ११० अहृति सेवीयं जधानं स्तनतिक
दत्तालताम् जगाम व्राडितिस्तागस्वनस्तत्कर्णयोस्ततः १११

कर्णदलानां दृढपीडनान्मे प्रिया मे मीव्यथिष्यमाने पाणिरक्तपवनिषेद्धुं सुचिनापिधानफलं नाल
वश्रवणेस्मह नास्याः करयोः पीडाकथमभविष्यतीत्यर्थः १०९ इत्युक्ता सा कलासख्योः श्लेष्याः कर
ग्रहात्त्वकर्णौ मोचयतिस्म कीदृश्याः व्यर्थ आयामः किमिति क्रियताः इति निषेधतः पत्त्राश्रा
वतीवचनकारिवशाः ११० ततस्तस्याः कर्णयोः स्फुडितिस्तागेन जातः स्वनः कर्णनिरोधं तजाता

नै॰ ष॰
वि॰ टी॰
३६॥
369

याश्रुत्वे न तवनादसे तते: भेद नालतां विदामत्तालशाहमंसापकरत्नलाध्यांकर्णाद्द्रह्नं निष्ठीप्रज्ञ डि विल्यागेन
कश्चित्क हनत्यपते सपदवकाणि पिधानमविततय मोद्भुतविदा स्पृविदामजापकतालतां मापयेत्यर्थः ११ त
तः साकलां किं विह्वदमपक्रमसमत्नोति जहामवनविज्ञसखी माणिकाक्षिः दीतिग्राहेदिदं यथाचेव
११२ अनुयादेममोयेद्दहसंगमय आविनमदाभिधायामिलयाक्रतमसंकष्यपदिद्दमाविविनिमी
यताम् विनिमयः कियतोनइह्दसमइदस्यायाः पदि ह्वानिः कियत्तामित्यर्थः ११३ अस्याः कलायाः
साघस्त्वाकियइदं दगुमुदाभिसमयेत ततः इदं वता मखीमत्पय याचेकाक्षिः किल ११२
अभिधास्यदहसंतयदआविमयनयोः वर्णयाकर्णितेमहामेवालिविनिमय
नाम ११३ वयुग्मामपृथ्वेनास्याः माकूतदष्कृतिन्नटने विस्मितोक्तकृतः स्मेतो।
दस्यतीकस्मितेत्यर्थः ११४ तथालिमालिपतीतामम्पयानिषधाधिपः आख्य
तहविनोदस्य किं ष्याशापघसादमात् ११५
खमखीमार्थनयासम्मति कियमाणायाः पूर्वोक्तनेक पटश्रवनाटने विस्मितोक्तकृतः सम्मयदी
यमस्मदीयवचः श्रुतवती तर्हि किमर्थं मार्थयेत सखी तस्मात्सुश्रुतवती वक्तुं ग्रनाश्रवणानटने
श्रुतवती मा श्रावीयात् किं दोधूननेक्तनाभितिभावः ११४ तथा सखीवदंतीतां कलांतलमाद् आम
त्यशापघमासेनयघ्यायोंकलयाविवितोभवावस्तनर्दिआख्यनि ष्टनयामसनवादित्यालमित्यर्थः
११५ ॥ ॥ ॥

३६॥

कलापीमेन लेभन्त वो चूत प्रियायामेमाः पतिजनोक्तस्य वचसः एषामस्मोयन्नाम स्थावदनत्यूतमे
वकलेकः कृतोत्पन्नयाशाकिनः नहि प्रियापतिजनोक्तस्यावादी भवति अद्य यावद्भवति चनाशक
न सम्प्रतिकृतो हेतोः शोकस्तत्र इत्यर्थः ११५ अस्य सा एवं तम्मामित्रियहवोचम् तदवो चदित्रितदसत्
मितिमानत्वाः यतः सत्यमेवन दापि यानेतमेव श्रोषपवेतुमतुमशत्रितिरनिमश्रोषम् अत एवमन्यानि
देमव्यतिरेकाणि सत्ताणामीत्येवबावाचेनन्तुनहवनमित्यपि वोवमयेनामसन्नतास्यादित्यर्थः ११६

अन्यालापी कलापी मेकलेकः शोकितः कृतः। प्रियापतिजनोक्तस्य नयेषा
ह्यस्मीवादिता॥ ११५ सत्यं खलु न दाओषपतेतुमत्यमावृतम्। सत्ताणामीत्येवबा
वाचेनन्त नहवमित्यपि ११६ आमेव्यतेनेदवनुतत्रहयष्णसमर्थये शापथः कर्क
शोदर्कः सत्यमन्यापि देवता ११७ आहमसत्ताणं वाकिंचि अमस्माभागकथा रमेवं
वेदयकथनमाम् हनसोयमनाहतीयन्नविमलभेषवाम् ११८

शापथस्ता हिक्वचकृतनश्यतआहदेवता इत्यत्रपरस्मैन देवेतितां सम्बोध्यते नताव्यर्थो भावेर
दि निवाकेनतदेयच्छोता सांगिरावेयथेसतिपारयपवेचसतिनस्याः स्पोकस्यायमर्थः अहं
मसत्ताणंवाकिंचिद्यदिमवचोमिथ्याज्ञानीक्षेनहिमोदेवरानन्तनवचोव्यर्थाः देवनास्तु इतिदेव
तासम्बन्धीमसत्यापिशापथः कर्कशफलाभवतीतिसत्यपन्नम्यात्येवकलेकः त्वयामयावोपित
इति भावः ११७ संभोगनाम्नीतिकथायकर्मः सम्भोगमनुविनेनुका केवलकथामात्रमस्मिदितिवा
नगुवाकथेनवेवयथ अहंखवायादिमलभेयहेवयमानरयामीतियत्नेयमनोचितीहयम्‌अहंता

नै.ष.
वि.टी.
३७

३७०

भवयाईती अर्दतो तञ्च नार्दती अनार्दती १८ ततस्तेन सख्यौ पदस्य स्फुतनमर्द्दसं कर्णेकर्णे कलास
खीकर्णे इत्येवमाख्यानवस्तोको हस्पणो वारंवारमाम्रधीव त्यो मुहुर्हसन्ति स्म च ११९ अथ कलायाः सा
ख्याख्यायि अस्माणिभाः भैमिमत्तमाकर्णयन्तोसि द्वितीयकर्णादपि संगोप्य हि तीयोपिकर्णेय
यानस्पृणोति तत्याः श्रवम अतो वहस्यनुप्रकाशितमिति कोपमाकथा इत्यर्थः १९ अथ नलो भै
मीमवोचत सख्यो वेन कपटचातुर्यो हेष्टकाकुः तस्मात्त्वमवोधुमेव विश्वसीर्विश्वासमाकथ्याः १२

कर्णेकर्णेन नः सख्यौ स्फुतमाचतन्त्रमिथः मुहुः विस्मयमाने च स्मयमाने च ते
वहुः ११९ अथाख्यायिकलाख्यो कर्णमेदमयंतिमा कर्णान्हितीयतो ग्रस्याः
संगोप्येव यद् श्रवम १२० प्रियः प्रियामथाचहृद्हद्कपटपाटवम वयस्यायाः
हं तस्मान्मा सत्वीष्व विश्वसीः १२१ सूनाधिकलयापीयं पतिमालोपतिकाविते
वयस्ये सा रहस्य च ते विस्तस्य मोहशि १२२ इति ब्रुतिष्ठमानायां तस्मात्स्वे च
नलः प्रियान् वाणभैमिवहिः कवेडविनीतेगद्द्दादम्त् १२३

कलयापीयं भैमीपवधूमाभाः वयस्य मसो नपतिः कचिदपि अस्मदादो रहस्यं न कथयति नदीह
शिसत्ये विस्रब्धं विश्वसनीयं विपुरीतलनलणयासर्वत्र रहस्यं कथयतीति तस्मादस्मिन्न विश्वसनीयमि
त्यर्थः १२२ एवं ब्रुतिष्ठमानायामत्या वस्थान माचरेत्यो भैम्या तस्याः कलायां नलः प्रियामन्दे च भोः
मे मिकथ्यामसडविनेनेमत्सख्योगद्द्दाद्हदिः कवेम प्रमकाकुः व्याप्त्यातमतिवोधे च विरोधाय च वाणो
पिवसम्भोगेस्तु वाधस्येत १२३ अथ नसाभैम्याः शिरः कम्पस्तनागीकारेणसनोधितः प्रियाना

३७

लस्तङ्कमेव तुलक मुग्धसख्योर्विषययोः सलिलेव करुणावेणाम्रामम लिपत् वशीकेतङ्कारिकके
तयोः तयोर्हृष्टतात्हृदिः करणामेगीकरोतिभेमीनलत्त्वाभिप्रायानसारेणाभेमपिसम्भोगङ्कुर्येवव
द्भिस्त्रकोषमीतितिसेन्द्रह्रः सन्तन्निगूमनोपायज्जलमेवनेवकोरितिभावः १२४ तस्मिन्निमिनज्जलेप्राङ्गभू
तेश्राश्चर्यविन्नलमानसाप्यागुरवीभ्यो हृदेस्थितात्मामपिनलेङ्काश्रृतिरिभिर्वामः सेचनार्थं यावतिजले
नलस्येङ्कातन्तरूवकेजैलैः कृतावमनसेचनेभामम् १२५ अयेनलेवरुणास्यवेणानलभेजेलसूदेः प

शिरः कम्पानममन्याश्रमुदभ्यः प्रीणितः प्रियः तुलकेतङ्कमत्स्यैः सख्योः सलि
लमलिपत् १२४ नच्छिन्नदनविनाभ्यामुश्रैः सिचयसेचनम् ताभ्यामनलान्विहृवे
पिनलेङ्काशृतिभिर्जैलैः १२५ वरुणावरुणास्यायहलभेर्म्भसाभेरा पतयोस्तिः
मितीवकेहृदयंविस्मयेरपि १२६ तेनापिनापसर्पतादमयन्तीमयन्तनः हृष्टेणाद
श्रीयत्स्वपनान्विमनान्विमेश्वरः १२७ किमीकृत्वास्वसावस्त्रजैनेप्रव्रजितेकृते स
ख्योः सख्योममभावेपिनिर्विह्नेस्तनदर्शने १२८ तयोः सख्योः हृदयंस्तिमितीचेदेतिमतीमलि
मलीमसाइीभवे तथा आश्चर्यरपितयोः हृदयंस्तिमितेनलत्रेतिस्वलेचचके १२९ नन्येयनलःसे
मीवसनमेवेनेनवह्नि र्तिर्योतोसख्योर्हृषेणादर्शयत् नतुभोस्तान्विमसार्थस्थिते रेमसख्योःपप
निवदनमदर्शयदित्यर्थः १२० अन्वसावस्त्रसाग्रीकृत्य जनैप्रव्रजितोकृते जैनस्यासोप्रव्रजित
स्त्रजैनप्रव्रजितः असः सकृते जैनप्रव्रजिती कृते अन्येनन श्रेकृते इत्यर्थः ईदृशे पा सख्योमड

नै॰ष॰
टि॰टी॰
३७१
371

दलनेऽपि तत्तदवलोकनविघ्नेन निर्विलम्बस्यात्तत्सौवर्णनत्वात् ॥ २८ ॥ जलस्य च भ्रमरशास्त्रवाष्पत्वेन भ्र
मरभ्रान्तिसहृष्टपतेन नवश्रेयमयैव प्रकटीकृताश्मरीमायाच्चकारावल्लयस्मादथोऽजलमनयोः पदाहतो
मध्यं गङ्कथयति अताहितमिवदर्शयति अगमक्कादनाथं द्विवासः परिधीयते परिदिक्तेऽपिवासा
स्मिमकटेदृश्यते गानितस्मात्तशाम्बरमायैवयचतेत्यर्थः ॥ २९ ॥ अथ श्ववायाससीमाम्बरवाच्यनाननु शाह्वक्क
लेनाकाशानादिये दृश्यताततपागतानां द्विवाकाशीबवयाथभवति कीदृशी दृश्यताम्बरहारमौक्तिका
च मुक्तः शाम्बरत्वेन मायैवाविरभूदियम् यत्पदाहतमध्यगमनयोः कथयत्पदः
॥ ३० ॥ वासिसोवाम्बरत्वेन दृश्यतेयत्नृपागमत् चाकदारमणिश्रीमिनाववीदतणाल
लता ॥ ३१ ॥ नैनिर्वीदानिजावस्याद्वीणिनिर्थयतत्वमलनः तयावीतारमात्मख्यःसा
वीनिष्कम्भुःकविनत ॥ ३१ ॥ तावदिभूयवेदर्भीमस्तु चमीतावधीतितिनपदेनप्रेतः
सख्यौमनमज्ञेनाप्तुनाम्बरम् ॥ ३२ ॥ अमूहरेवनत्थाराजासखीयमिदमादवः ऋते
ममेममेताभ्याहदृष्टतलमयानयोः ॥ ३३ ॥
मालकापवतारकाशिनलाशिनदृशेनलतानांचिह्नयमासमाश्रकाशेऽपिनारोदृश्यते ॥ ३३ ॥ क
मातननतेसख्योनिजावस्थाद्दष्टालज्जितेनमनोरुद्दाम्नियातनतयानेदृशेनकोनकेनसर्वथासख्यः
क्रमेणानिर्गताः ॥ ३२ ॥ ताः सख्योवार्द्धिगनामेमीमस्तुः नीतिशास्त्रमधीतिनिभामेमिमस्त्वनन्तावस
ख्योमनमज्ञे अतपवाघाणिनोपदेशेनोपनतानायेनवाद्धिः कर्मवोअतेवनयत्यर्थः मतमझेइतिभयम
दर्शनाथम् ॥ ३४ ॥ अथ राजानलस्ताःसखीःस्मेरचपालोतरनाः सख्योराजानमेहविरेइयंवःसखी

भेमीतिवक्ति वागुष्मानि देवदत्ती निवापत्ताभ्यां सखीभ्यां स्वसं कृतमेव मयान्नानयोस्तन्मनःमवां गादि
केहृष्टमेवेति वक्तीत्यर्थः १३२ पवेयवक्ति मया सदृशा नागतयोरनयोः सख्यो वाचिन अद्यासहेविसा
संमाजुष्टध्वंसेहि सख्यो कपता गामसम्या दीक्षान्पक्षतेजलसेकमेवाभिषेकं मन्यते भैमीतिभावः।
१३४ कीर्तिजलमवाहे मुत्ता लितं मापि शत्रुम्बितिमम वाग्ससत्यवचस्तदेव मधीतस्यालेशः कलेका
लेखितके शिल्पिनो न भवति किंतु सर्वे पि शिल्पिनः मयि शत्रुत्वे नेतकिं नारोपयतामित्यर्थः १३५ एव

महिताथिनयोर्वाविमा श्रद्धामिहपतयोः अभ्यषिञ्चदिमे मायामिपृथ्यामिदानीने
विधिः १३४ योनैपिकीर्तिथाराभिश्चरितैर्वा कामिहिषिः स्वधास्यीलये लिदमले
पवित्रके नशिल्पिनः १३५ तेस्याख्यावाचवत्तातेनकिंविहूवदेवद्भुः वस्यावल्ल
त्वंयमेनवीर्निवासितावयम् १३६ स्थापनेनमस्वविनते वर्धीयन्तेवलन्नो
कृतामपिनथावाविकरकम्पनवारणाम् १३७ अपयानमितापृष्ठदिरया मस्ली
लशीलताम् स्वकेवाम्कवनंस्थव्यानिद्रातेस्मतेभिया १३८
नलीभैमीवचनमनुवदति सतिनेनसख्योववोचताम् आवांवञ्चकिंचिनवदावः केवलंतदेववक्ता
वः यस्मैसम्भोगलक्षणकार्यायसर्वावयनिष्कासिताःस्मः तेपवसम्भोगंविहन्तभूवस्त्यर्थः १३९ अ
स्ततहस्वावषीयामः प्रियास्यैरेत्यादिनाहृदस्यवर्षावेशः तेषांभवन्तंतेनकम्पमानकारैः कंधुा
किभिः कृतामपितथावाविनयोस्तादृशावचनेकृतामपिवारणांतेसख्योनविदुः नजानीतः हृद
वाक्कृः कम्पनेनवःसनिवारणायेन्यज्ञासिषामित्यर्थः १३० अोः स्पष्टेसम्बोधनेद्विवचनम् अोः प्रगल्भेन

नै॰ध॰
वि॰टी॰
३७८

372

नोहं रेभवत् भवत्योः स्त्रीलक्षीलन्तां थिक प्राप्य चकितं त्वं थिक इति केचुकिति हृक्के नैने सखीः पवपुत्क
वने श्वतेव पंचकिनो भयात् ख्यति द्वाते पलायितेप लायितास्वसूतिः स्वीड्याते: कलेविकमेख्यति द्वादेस्या
त्मनेपदम् लक्षणावशादेकवचनद्विवचनबहुवचनेषु समानरूपकेचुकिभयानेपलायितेत द्वया।
केचुकिन: पलायितत्वमर्थः १७ नयाः सखीर्वा चालज्जितामतपवनस्यवदनोभैमीनलः भाद्दस्य
ईदृशी भाग्या निलज्जा सखीयस्या सा ईदृग्भाग्यसखी कापवैविधातमीषदपिलज्जारहितानभवसि
त्वमपिलज्जां सुचमन्तुरूपयोः सखीषु क्तामिति भावः यद्वावाक लामेवादि दृशपादनमनागपि ईदृशीनि

आदस्यमनक्लिश्यद्दृशौ रम्भिया नत मुखी नलः ईदृग्भाग्यसखी कापि निस्त्रपा न मनाग
पि १७ अहो नापत्रपा कोऽतेजानरूपमिदं मुखम् नापि नापजेनेपिस्मादित्ता दुर्वर्णि
नि मः १८ नाम श्रेष्ठहृदिन्यसदृदो नल्पतलेनतुम् निमिषच नदीयो गमौज
मायमासित्वदत् १९

त्वयाभाग्यसखीकापिनास्तिअतोभाग्यवचनेनानुमयःकार्यइत्य
र्थः १७ मधास्यसौंदर्यमिदं तेमुखं नामत्रपाकं अपगतात्रपायस्मात् तदपत्रपाकम् अपोन्यतरस्यामि
तिहृस्वाभावः नअपत्रपाकं नापत्रपाकं सलज्जमित्यर्थः अहो अहेदवेदिलज्जते सुंदरतरं तेमुखेल
ज्जेनाइत्याश्चर्यम अथतेमुखेजानुरूपस्वर्णमपियत्राणांपाकः तद्दृदितमपत्रपाकं ननाहृस्वनापत्र
पाकं अपत्रपाकमित्यर्थः पत्राणामवारूपत्राणांपाकः परिणामः नयुक्तमितिवत् मुखस्यसुवर्णते
पात्रपाकयुक्तंत्वदेना स्वर्ये इतिमुखदर्पितापसमादनेपिदुर्वत्वनिगमोनास्ति इतः सुवर्णानम
तिस्वर्णपाकक्रियमाणेपिदुर्वर्णस्यनिर्गमोनास्तीतिच १८ अथैषनलस्तांभैमीरुदिन्यसशाय्या
तलेनन्तरहो अथायिहेत्यर्थः निमिषस्थानिमीलितचभैम्यायगसोऽजमायमास्वादयदन्तुवस्त्व १४८

३७८

सनलः तस्याः तिलकुशाक्वेन स्तनद्वन्द्वेन वक्षस्येव संचार्यमाणः स्वकारस्य मे मी ग्रहणप्रयासं सफले
चक्रे मे नीपुत्रिणायतनफलमनुबभूवेत्यर्थः अथ च नीविसन्निवेशसमये मन्याः करेण ग्रहणे निरो
धनेन ज्ञाते मे मोऽग्रे मे सफले च के नीविस्पर्शादेव निहितेन नतेगात्रवेडौमिति भावानित्यर्थः यतः
सम्भोगे निषिद्धमिति ९२ एतदवलोक्य परिस्थापिता नोमे मीदर्शनवद्धन्या दयव सनलः स्वस्य मे मी
प्रियाणां नवेन सा मे मन्यानद्भद्वनेथा ग्रणाकारे तस्य मे वाचष्ठयज्ञाकथयन् ९३ प्रस्विन्नकराङ्गुलि
प्रहृष्टकम्पतीलेपमुद्रयामियास्तनौ सखीमुद्रकार पीडनो तस्याः कथ्यनीयपीडनौ च के कम्पतरी
न्यस्तस्याः कृच हृद्धमध्ये नीविनिविशञ्च सपाणेः सफलाच के न नकरग्रहण
प्रथमम् ९२ स्थापिता मुपरि स्वमस्तांतदा मगदा वदत् तत्कृहृदनका हृदमा
वष्ठस्याहमात्मनः ९३ विस्वन्नकराङ्गुली तमकम्पता लवेगुदया हृन्या या
पीडनौ च के समस्तौ मुप्रियस्तनौ तत्का चेन स्वमालिख्य च मनकुर्वेत्तयेदितः सो
वादीनाहृदिस्थ तेकि मा मनलिखदेषत ९५ यदा यनाविनीयेन हृदि श्रुद्वेष्य
शुद्धवत् अकः स्वलेविवाकालिन स्वेत्ती तां गुरुवे मम ९६
लेपनमुद्रातथा लुमतयासुख्येः स्तनौ हठात्प्रियेण गाढं प्रतिपीडितावितिफूत्कारेकर्त्रीत्यर्थः
९४ तस्याः मन्याः कृचनस्वपदेदनात्स्वयमेव वयमकुर्वेन्तया मे मन्या हृष्टः सनले मे मी माहः स एव न स्व
स्तहृदयस्थितममपि किं नालिखत अनाहमपि यमलानवानित्यर्थः ९७ यदा प्राणसंयुयमनौ वि
नीरदमनुविनामवयत नवनिर्मलेऽपि हृदये अनिमल स्वममनीहणगुरुवेनिमित्ताग्रनखे निदाके दैः

नै॰ष॰
वि॰टी॰
३७३

त्वलेविवोकस्मिन्दं कलेकस्यकालिते विघ्नाभिमतलोदेलीनीतांत्वीविवलेत्रिषु ॥४८॥ तितम्बक
न्तेवयतः सुस्वतिपतस्यक्तवोगाफमालिगुतितत्तस्तेगुणमयेनेतानेमितेविनयादिगुणशुकेचवासःशु
भदशाविततेभाषणादयसमयाविनम् समवतुलोविनचमुवधुष्य ॥४७॥ अतिसंलतनपठवत्रसदि
दशलोकस्यस्वदशुकवततइसहपणवेइदशनस्याभेम्यानितस्वपशपन्नतलोतिः स्वसादिनमदीये
नोतिनिर्दिदिनस्यवतिनिषधहेतनानिदा अनपवेतवलाभान्वेदनतिः स्वासः ॥४८॥ असौनलः प्रि
यत्तुस्वतिनितस्वाघ्रुयस्यलिंगनिवस्तनो सुधगुणमयंततेवासःशुभगुणोवि
तम् ॥४७॥ लीनचीनाषुकस्वादिदवालोकविलोकयत तन्निनवसतिःस्वस
तिनिर्दिदिनदीर्घतनाम् ॥४८॥ दमयमेवददेशासोप्रियादनुक्तदोकितम चकास
धरणानस्यतत्रवालोकचापलम् ॥४९॥ मत्वमेचपलापांगिसोकुमश्वशारथ्या
तन्त्रसीदप्रसीदेतिमत्तनाभाममकोपयत् ॥५०॥ नेत्रेनिषधनाथस्यप्रियायावदना
म्बुजे ततःस्तनतटेताभ्यांजघनेचनमीयितुः ॥५१॥ यायसमीपदेशोप्रदेशोगाएवविनु
कादिदइमानतेवदेशोयरयानस्योविनमिथ्याचापलेवकार ॥५२॥ भोस्यपलापांगिकामेशाव
पीडासाकुनशक्तामितततःप्रसीदप्रसीदेतिवदन्ननलस्तमीनासक्तपितामपकोपयत दिनेदतु
मनुवितनाकोपयाजेनापिदिनेगामयितुनामकोपयनेइत्यर्थः प्रसादनंहिकोपविनानभवति
इतिकोपसमापादनम् ॥५०॥ नलस्यनेत्रेपूर्वभैमीमुखाम्भोजमापत्व ततःस्तनतटताभ्यांस्तनतटा
दाभ्यांपश्चात् जघनेजघनेप्रापत ॥५१॥ पवनस्यनलस्याधीरतयास्तनादिविलोकानवेचलतयादृष्ट

३७३

तन्निविशोकिनी वलात्कारेण मयि रतायन्नापि विघ्नतीति शंकन् यीलासौ भैमी शीघ्रमुत्थाय सोत्कण्ठेम
वीरसेनजगाम श्रवो क्काण्ठम सखत्रुगमनेप्रियसम्भोगपविह्वारेव १५२ संदेगतिस्वशक्त्यानुसारेण मेदंक
वैतानन्लसम्भोगलोभवताकुचनितन्वेनकुवोचनितन्वस्त्रकुचनितन्वतेन भैमीगमनाय वातिनिवाति
नेव १५३ दजवन्यनत्तम्भवहून्मलम्भपीनेदोर्मीवाहूय सहशोभितन लोजयन भारमकुदामपिनाभैमी
धन्नेनाशाकव यतस्तस्या भैम्या मगमेगेन जातः स्तम्भः स्तब्धता जाड्यमसमः १५४ भोस्तन्वि गिमामालि
इत्यधीवतयानस्यहूहहतिविशोकिनी पठितन्नत्थाय सोत्कण्ठम सावर्वसवत्सावी: १५ २
न्यवावीवयथ्याशक्ति सुदे मेदविततन्वना भैमीकुचनितन्वेनन लसम्भोगलोभिना
१५३ प्रवि श्रोणानवस्वेवाक नैनाम शोकनमसः नदेगसेगजस्तम्भोगाजस्तम्भो स्तदावृति १५४
आलिंगयालिंगयतन्वेति मामालिनत्येति विप्रियम सहत्यानिहत्यपशपनीद्वारपाश्मयादृशा
१५५ प्रियस्याप्रियमारभ्य नदत रूनयातया शोकेशालीनयालेभ्यो नगतेन निवर्तिते १५९
गयालिंगयहकनार्थयेतिवाक्य आलिंग्यालिंगयर्थ वचुसप्रियेदसितणदिह त्यापशपनी साभैमी द्वारपारेव
हिदशामयासीत् १५५ प्रियस्य नतसम्भोगमानि क्रत्तलदाणम प्रियकृतानिजरूदयेविनयाशालीन
यादृष्टयानयाभैम्यासखोभोगेतसखोकुदिशूयनशोके गतस्यर्थकभेणनादिनापदीचनर्थी सवीभ्यः
सकाशान्निवर्तितेवनशोके प्रवनपादानेपंचमीश्रकथ्यदथवदिहि देदीड़ाः सविययुपेतनत्लायमथ
मह्हः जयनपरिनयो वनापमनमालवनसेनानिपिपासोतिदितिस्त अथस्तानिपाठकन्द्वी द्वारसमीपदे
शामागतन लायाङ्कामधमवाणीयत्न अन्तःपुरमप्रवेशसानदैनाहहि सिदेवीनारूभोन्यपजयदिना।

नै॰ च॰
टी॰
२७५
३७५

यौवनस्य समथाद्रसो ष्मणा न्वर्मैणाननमाधूमिलवल्लानोदकानि पिपासति ५४ गंगया मानीते शैव
धवलजले नवकेशक्ल दिलवनाम्भकोदनेन वन्तं ठौस्समानस्यनी चायायामनसुमायगुनानया।
भिम्रभावोध्यननानन्तनाकानिमनु भवितव्याक्ति तिकाटिलकेशपंथिरेवयमुना ५७ सुमन्नतिभवि
त्वमिवाङ्गुनमकुष्टनमाजगतान्त भैवव्योमममध्येनपानिहमाराध्यपक्षान्तुजनितेः तदीयैः मुखेन्दु
विमर्षविनानिरकृतपश्यम्रधरितरवममथादधोभागस्वल्लवपश्यत्यपि अथनानननयासमाहृतस्रजाजनिने
नपहृतमथियोगाममनुकस्तुकविनवबांकतिकेशमेगेसेचात् अतुभवितमने
नवेतरगाममशमनस्वस्यामि श्रभावशोभाम् ५७ नपतिजगतिएवमस्यर्थमभूनाव
विरधनानमिवाङुतयनायः श्रमथनसुमास्यपश्य श्रणिएरथविहन्मनमननरंतवदौ।
यैः ५८ आनेदृहृटमाहारनिवहरख्यानाबनादिहृताणमामसनावपिभूपतिः प्रियतमा
विकेदरवबालमः पलनारदिशोदिशाप्रतिमुङ्क्ष्ठीगिगातमयसीपत्यासननिपिया।
दिशाम्स्वममसौनिर्गेनमुनम्थिवान् ५५
स्वकौतेस्ताजितोयविनोमविषालीनर्थः ५८ सराजाहूरस्यध्यानमर्वनं चनेअधीयुसकमीमिनल्का
लस्यैनेकदापिमियाविथोगत्तेमेयवासिस्वलान्समोगमुखेमानयनिवयदूतकामम इवशीघ्रेनिगै
नायाः प्रियायाः समीपदागमनवुद्ध्यावाद्यवरपत्तहारादिन्प्रतिपत्तद्वावेलसुध्वानहिशंमतिहहि
निवितिपनिर्गेनमुनस्थौ ५५ अन्येनकविनानुणारसः प्रणावादिः तामिलाइहशामममयमाइह
श्रीमणानिर्घोस्मिन्कावनन्तीयादिशभावितश्चकपवल्लालवमसनिश्चवज्ञावः विशानेरणः विशाः

नस्पृहरणोद्यक १९ ॥ वैदर्भीरमणमयदर्भानिस्सर्ंतेनलमनु लक्ष्मीकलत्रमासमयावमुदा
प्रीतमक्तिभिर्दूपनिजदत्तादानादात्मनः आत्मनः करदत्ता पुनरुक्तापूर्वमणिनोकरदासस्मातिपिलो
लयाकरदइतिलीलयागकृतः प्रभोः परिसरवर्तीवहुभोजनः दत्तकलममनेदत्तेइति लोकरीतिः

श्रीहर्षंकविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवेजितेंद्रियचयंमा
मल्लदेवीचयम् अन्यान्नूणसमभमयभाणितोविशालदीयेमहाकाव्येयग्गल
न्नलस्यचरितेसर्गोनिसर्गोज्वलः १९ यंप्राहतत्त्रिलिंगलिपिपनिसननतानाथि
नोद्रिःस्वयमरः पातिव्रतैकसीमाह्वकविनस्थविनालमायचमानायंविया
यणयोगीकलयतिक्षणयानकृतोदीपिकायासगीनीराजितोमृदगुणमक
वितासंग्रलोविशएषः इतिश्रीहर्षकृतेमहाकाव्येसंभोगसंगारक्रीडावर्णि
नेनामविंशःसर्गः श्रीगणेशायनमः तौविदर्भवरमणामणीसौधाउञ्जिकहानम
नुहर्षितसवेअणितानिजकरस्पर्शनेरितात्मनाकरदतापुनरुक्तव १ तस्पचीनसि
चयेपरिवर्हापहृतिःपदगुणाकहिनोतिःतोविथनशिरसावल्लमाल्यराजना
जिरमिनःसुनामती २ चीनांशुकैःपरिष्कृतभूमिस्तस्पनलमपदसदमाकदिनेतिवेलर
नीवाभिमणमेतीन्तपणोर्थिः शिरसामास्यैः पुष्पस्तोमुवेतनस्तावनमितमौलिमालितैर्मौल्पपूर्वाली
णीतिवयमुत्रमेत्ता ३ अथतनननलेनकृतेहष्टिदानमेववर्द्धमानेसत्कारस्तेनहानार्थं दपैःसव

नै॰च॰
वि॰टी॰
२७५
375

दिक्षु पंदिशि सर्वदिक्षु स्वसादिक्षु मितिपादे आत्मबोदिशिशानेयत्र कल्पितगौरचनाविशेषैः सं
नविता अस्पर्शमस्यादिरत्नैः सत्त्वरमुपाद्भियनन्नृपक्लोकितम् ९४ अन्येन नृपेण पायनीयकृते तेष्वत्र ज्ञा
नमतोऽनल्पफलसतल्पसमसादयापुः कीदृशा मंगलेवालनेन नेत्रविन्यासेन भूतेपणाच विनिवेदिते
हृषिते दानेयसवाज्ञागुल्फादिसत्तथैव द्रुमिमस्थः ५ अथासीत्तत्र नः पिता प्रज्ञातिवनानल्पापाथशा

ज्ञागुणाद्भियतत्र स्म तल्पेषु हृष्टिदानवर्द्धमानकृतार्थैः स्वस्वदिक्षु मथ रत्नमस्तु
वैयत्र कल्पितगुणाधिकविभ्रमं १ अंगुलीवलननलोचनभंगीभूतेषु गाविनिवे
दितदानम् रत्नमल्पनृपक्लोकितमन्येतत्प्रसादमलभन्नृपास्तत्र ५ नाना
मोकशालहल्लनमेकैकलपितानथपितेववल्लभः अत्र पात्रलेलोपुविति
स्पर्शाक्षिकोपिनामितानमितोजाः ५ मेत्पडुष्ठवरमस्यविचारे सातुशिष्य
नितामनुशिष्य स्वेदविंदुकितगोपिरथीरमसमनमवदालवनेकुः ६

लग्नम्नृपप्रियवचनाम्रनमेकैः संतोषितान्विस्रज्य अनेनत्वमस्य पात्राभ्यासस्थानेषु शोष्यक्रोश
नमितान् शिष्यकयोपपात्कुत्रनमान्कुत्र तेनागानानन्दपश्यन् शिष्ययति स कीदृशः अमितमता
पः ५ मनुजापत्तुरित्तमशाकुमहपात्रे शिष्यजनेन सम्यक्‌दमनस्य स्वेदविंदुकितेनागोपितेललाटस्य
स्पहृशः सन्सतलः अयोसात्रमदैनिस्वमस्यलवनेकुः स्लोनेकुतामीत ६ कर्प्पूरागुरुकस्तूरीका
कोलादिद्रव्याणि कृतः कंदमायत्नकंदमः एवं तेनयथा मृदुभवति तथा हृतिनशरीरकरंगमदैना

परिमलितशोभं वंशेनेतलेनदत्तं अत एव स्तनचमत्कारैर्गंधोद्वैकैः कस्य अक्षक्जवाः स्त्रियः स्नपयंति स्म ७ मृग
नाभ्याः सान्द्रेणातिविडेनाथवा ज्ञानेन मलतोथ मलम्लानाब्जेनेन रेद्विनः शुचिः आक्षलणः स्नपयति स्म कीदृशेषा
जलयंत्रो यदीयः स्वलदोद्याः पतन्मवाहास्तीर्थोदककलद्दरीकृपरिस्फात्से इध्वन् निरिलपन् श्रा
ष्टुतोपत्नी निष्टशुतपः शुचिशीर्षः यदेनमभ्यमामसत्र भूभृत्पर्वतेन तपतिनतामेत्यात स्वलतः प्र
वाहाः संततनयादयाः स्रुताः समुद्रादिलद्दरीः सन्ति यं स्नपयन्तीत्यार्थत्तरेधनिः ८ स्नानशीलिन

यत्नकमेघमन्दरेन्दुदितोगंगाक्वारेगमदमीलितमौलिम् गन्यवारिरिनवा
यितश्रृंगेगंगनात्मिलिप्तडश्वक्जवाप्तुम् ७ भूमन्तेष्टतपोत्यनमामसस्म शुचिः
स्नपयति स्मततोदथः संदेथाज्जलयवः स्मरदोद्यास्तीर्थवाविलद्दरीकृपरिस्फात् ८
मेघसीजचविघोगद्धविधेगजमसमवितनीविवविभूत स्नायिनः कवसवकद
मुरंगतस्यगमेधूतदर्भमराजत् ९ कल्पमानममुनादमनार्थे सगमम्बुलका
दवगुम्वि निर्मलतमिलितप्रतिबिम्बांघामयकूडपनीयकंवेण १०

लस्यास्तोमहंतकशंकरुकमलमशोभत् कीदृशिवभेमीजचविवहानलज्वानधूमशिखा
विग्रहिव ९ अमुनाचमार्थेकल्पमानप्लकोवशस्थितगांगजलेनिर्मलतेनमिलितंप्रतिबिम्ब
यस्यास्तां घामानीयकंवेग्रयकूक्त किमु करत्स्थितमकरोहितार्थः १० दमनस्तमगित्याभेम्या
म्यक्तेनिजवल्लभे प्राप्येयेभूमिहन रागास्तानीयकं क्रमादिनाकृण्णधूतानुरागानयाचजलम

नै॰ च॰
टि॰ टी॰
२७९

३७८

दुजलवन्नरुडम्बुमरुदेशोर्ध्वहीनत्वं तेकामयितारेनलमेगामेगे प्रत्नंगमालिलिंग अनुकामिकाभी
काः कामितेति निपातितः मृत्तिकामृत्तनायामहेषमाणजलत्विस्याम्वदेवभूमिः अत्रगंगोलेपनव्या
जेनालिलिंगेत्यर्थः ९९ नमनलशिरसि देभ्यः शुचिकरेचकरे विदितमेकोहशामिन्द्रभोगामस्त
लेमध्येच अग्रभागेच क्रमेणाश्रितावथाः शोचिसम्भवः यत्क्रमम् इतिकरणवकरक्रमलेषाक्रमे
णपाणिपादशिरः स्थितेगोगनरगेवीतमिवयद्दाकरकः कमण्डलु ब्रह्मलोकमण्डलो विस्तः पाद

मुक्तमप्युदमनस्यभागिन्याष्टमिवात्मरस्थितेश्चनरागा अंगमेगमनुकम्पति
रेमितेमरुतोजलमरुतोर्दृष्यालम् ९९ मलमध्याशिशिरविरश्मिनेवथः शोचिःश
म्बुकरकोशिखिशिरःस्थः नमनमभिचकरेशुचिदमैवीति मिवगोगनरगैः ९८
मामलायानव्रतोजलमध्यमज्जिमानमभवर्जुवेमस्य आपगापविहेक्रादरपू
रेपूर्वकालमुक्षितसामध्याशाः ९२ मर्त्यलोकमदनः स्मरेशनेविश्वदश्चविश्वर
गुतिनाव्रम अम्बरपविदथः विधुः मौलेः स्पर्धयेवदृशादिव्यमनम ९४

शिवजटाकूटेचस्थितेगोगनरगैर्वीतमिवेत्यर्थः कमण्डलोचकरकश्चमरः ९९ जलम
ध्यमाणायामेऊर्द्धतोधनलसम्बन्धेवपूर्वकालेमध्यनामाक् समुद्रमध्ये अवाह्यस्थितमेदोः मंज
नमध्येवाकृतमाप ९३ यतः मनलो भूलोककामितयवादिनपसतसादिमम्बरस्पृहयेसमाधेय
वावरेवहनेधोमचपादिदयेकोहशातेसहशातरशाशुक्लतेविभ्रतमध्योमापितपाधिभेदनशशि
हिगयक्षतोविभ्रतमवकारसमवनं विषदयुतानिमलकामानादेवजलव्योमापिमध्येदिवा

शोभाः अत एव आयुतयोर्लंकंतयस्नानानायचनत १४ अमी मनिमतिवलोणो वलहृदयं संययं संसः संयंतेव
डुमिक्कुः विवराजकरु धिसंश्रुः सनलतनरोयमपि शाख्याजे नपवित्र आहेणोत् १५ तेन लेश्मास्नानल
न्मीमिश्रिवेवकी हृशीस्नानायये वारियदाः तएव राजतोलनोयस्याः सागोयोमृदक्षतातिलकविंदुरेवस्रा
वेवेशेयस्याः साकेशेष शेषाणायानि जलानि नान्येव मौक्तिकानि तान्येवदृताय स्याः सास्नातस्पर्द्धिके
शास्त्रेभ्यो जलविंदवः पतन्ति त एव मौक्तिकाकारदेनाश्रयः १६ जलस्पर्शेन न च जलदेवता मतिपा
धीमता मनुवलमतिवलं संपिये सुविराजद्दृशीकः आववावहृदयं समसंताशुन
रीयपविवशामिषाणा १५ स्नानवारिपटराजडरो जगोरमृत्तिलकविंदुशुवेडः के
शाशोवजलमौक्तिकदेताते वभाजहमणालवनश्रीः १६ सेत्पस्वेतजलदेवतमत्यो
स्वाडुतामशुदितोवतववतीम वीदपमावधूतसोरभलोभसागणमस्पसलिलत्र्यमिवा
भूत् १७ राजिभातुमधुपस्थितयसिनामंलाम्बुकिरतिस्वकरेण श्रोतयः स्फुरतिनि
जसिवज्ञात्वस्पतकेवलदके नितके १८
दकमेमेशास्वारणेन वस्त्राधुतया माधुर्येणचक्रमेण संतुष्टानि हृतांवतरदीवत्वाणि नत्ताणामिंद्रिया
णां समाहाव्वचत्र स्नकाहृज्जुह्रास मुदायहृष्णुत्येषमेव हतः सोरभलोभः येनात्रजले सोरभ त्नमपि
भविष्यतीति तथाशोकृ वेदिता सघ्राणं सलिलेन मभूत सलिले जिघ्रतीति सलिल येन त्र्येपसुत्येता
१७ अस्मिन्नले स्नयोपस्था नायकरेणाग्रदीते जलगुन्ति यतिसनितासिं जलेस्फुरति प्रतिविम्बित
पविते जास्मि जायमाना श्रोतयाभ्रमणानि स्नपाविश्वकमेणालकेक्रमेवलताभ्रमनोकेसवितंकेद्दी

नै॰ष॰
वि॰टी॰
३११

वक्त्रः तन्त्रिमाश्रापो वियति प्रवेश्य ः पतेतिननत्त त्यति विखितेज स्वापि भ्रमणा निज्ञायैते भ्रमौते वा १८
समगानवध्येजपतोष्पदलेवेदमंत्राः स्फाटिककृतादमालाक्ष्मभाजः अक्षमालाख्याजेनस्थैः सा
नित्यंमापुः कीदृशाः शुद्धानिवीजानि सस्फुटितानलवाणि येषु तेन शुद्धबीजविषदाः स्फुटाश्च वर्णा अक्ष
राणि येषु तेन शुद्धबीजाविषदाः स्फुटाश्च वर्णा अक्षराणि येषु तेन शुद्धबीजा विषदाः स्फुटा वर्णाः कांति
येषामित्यक्षमाला पक्षे १९ अस्य नलस्य पाणिपर्वाणि अंगुष्ठमध्यपर्वाणि वर्धमानो यवः यवाख्यो रेखा वि
समस्यास्यभजतोजपमंत्राः सन्निधानसमभजं तक वाङ्क्ते शुद्धबीजविषदस्फुटवर्णाः
स्फाटिकाक्षवलयच्छलभाजः १९ पाणिपत्त्रणि यवः प्रन्मास्व देवतर्पणयवार्पण
मस्य स्रुष्यमान जलयोगितिलोच्चैः सहिकक्कनाल तिलभूत २० भूतपाणिचर
णः शुचिनोऽस्य रेखानानितरपादकृतेन ब्रह्मचारिपरिचारितसाबीवेशमराजस्सखि
षविवशा २१ कापियनमसिभ्रपजयूपेम च काव्यकमवेश्रमवाणाम् भूयतेस्स समनः
सम्भुतः स्वग्राममधाम पटलेपटलेन २२ शेषः देवतर्पणयज्ञयवयकृतस्य नरायवत भवमुक्ता
मकरोत स्रुष्यमानेनापिवर्धयुं ढीयमाने न जलेन योगितायेति लोयाः तस्मिन्नलः प्रनकुककरसमास्थित
तिलौको जातः करमध्ये तिलाकार ःसपलत्णसत्त्ववयवेसति चतिलेय वतिलाना ग्रहणात्योनकल्प
मितमर्थः २० अस्य भत्तालितकरयवगुणस्य वाजषिःनलोस्तेन शुद्धेनानितरपादकृतेन स्वयमितिरिक्तस्यज
नस्य पादेनानाक्रांतेन मार्गेणपविवस्यवशपमितिपविचारितो ब्रह्मचारिणापवपरिचारिणः परिचार
कायचेहशोदेवसृजागहृविवेशा २१ यस्य सम्बन्धेनवेश्माणा नेभासितप विभागावकाशकोपि समन

सोदेवानां प्रजार्थाय: स्वमनस: पुष्पाणि यत्र सुमनसो जातीपुष्पाणि तासां स्रज: दामान: तासां धाम
स्थानभूतेन पटले वितानके यत्र सा तेन पटलेनाहर्निशं स्वर्गो गृहे हव्यमसि स्थितेनाहाग्निपावलेवाकाला:
गुरुजातसंमेत गगनं धूमरेखश्रृंगाणां पटलेन पुष्पाविच्छेदिन ज्वालाश्च वसन्तद्रुपटलेनवा २२ येदीपा: कृ
ता रजनीद्रुविपीततमा: स्वच्छातेजसा पीतेन श्वलिततमो यत्र हेशी सनी सा कृ देवनेजो कृ स्नवती वपुष्पालिस्रा
सीतेयेस्थदीपकृविपीततमा: कान्त्यानेन पीता गोराचि: सा कृ देवरजनीव विद्युवासीत् तेई हशा दीपा: देवेष्या
दालंधृता: सर्वदेवपूजागृहे भुव: स्वव तिलकाश्वभानविशेषा: २३ यत्र देवागारे मौक्तिकमणा: पृ
सां कृ देव कृ विपीततमा येय्या: प्रकति रजनीरजनीव ते क्षणावित्तवितं त्रिदशोष्णोयत्र
हेमतिलकाश्ववदीपा: २३ यत्र मौक्तिकमणी विद्रुमपीतकामधृतवह्निपदन
कृ कृमणा … तिमेत: सु कय: सुसुभिरेव भवन्त्य: २४ प्रकेत्रु पिवयन चेदना
पंक्तं यत्र गाकृ … मिलाजमममत्रम माणिक्यकलिकवली भवदिदा सिंदिका स्तन … व
स्यानुत्वानि २५ … विपोगेनोपलक्षिता: समुद्र … कृ कृ मसमो दीपनदेहत्वया संतप्ता
नकामेन धूतेवह्निपदं आरोपितमहत्याधिकाधिय … पकता स्ववह्नि स्यापितमिथ्य: … हशेनकृ
कृमनुपविष्ट … तमूनकृ दरभागमनु भवेन: … भिरेवयोगिन्या विरहाग्नि … भवनि कृ कृमसुवा
मुक्तयोवियोगिना नूपतयावर्पितं २४ यत्र देवगृहे हेममय भागपुंजे … निविड … कृदसमेव कतम
… जयपत्रकल्पादिनोदेन कवलीभवन्ति … दशा … मुखानि … पयत्रलं च हेणाकृ
मुखेन सदशामभूद्दिनर्य: २५ यत्र देवागारे कस्तूरीपंक निविडगर्भ मध्यभागमजेनिधारयेतिमा

नै० च०
किरी
३२८
328

जनतस्य भाजनानि पात्राणि अंकन्दुः विभागशयनीकृतो दयितेन्दोः सान्द्रसाधुः २६ यस्मिन्गृहदेवप्रवेशनिवेश्य
गृहदेवागारेषु गतसौधगवाक्षानां धवलतयाम्रतानन्ताकारे तथा चित्रिता लय तुल्यानां भूरयः शर्करायस्य
शोकरूपमाणां नवैयाथिमास्तनानां दयितस्यकृतां पथिमिकज्जिता नष्टकृतो जवशोकातङ्कक्रमेण
ग्रहेन्दुशाकातेन विलक्षतां गन्दुनवनेकृतो पानिषु काद्रि २७ कचनकस्मिन्नपि स्थाने सुजाधमानेनाव
णकाकृत्स्नसमस्त समस्तेष्विदेवावासपर्वतेनमेरुर्नीगमकथयत मेरोरपि स्वयमुच्चैस्त्वर्थः यत्र नवदेव
गर्भमेणमदकर्ममसाईभाजनानि रञ्जतस्य मज्जेतु यत्र सामस्तगामनमस्ततोशो
देकरेकृकलधौतकनकादि २८ अस्तिकुद्दानस्वकृतोजवशोकायत्र धर्मगदनेनबल
नेन भूमिभाककरकाम्बलनीनामालिभिः सुगतसौधगवाक्षानाम् २७ स्वग्रधारयद
शनैश्चनिवेशपर्वतेजवनवणकसमस्त मल्लिकाकृत्स्नमराशिरकाशीयत्र चस्फ
टिकसानुतत्रस्य २८ स्वान्मनः प्रियमपि यतिरुभिः कर्वतीजलवर्द्धमवजेद्भू हरि
देवतनिवेश निवेशाय यत्र भूमिरवकाशादविशत २९
सुजागृहे मल्लिकाकृत्स्नमराशिः कैलासमकस्थकारे मेरुः कैलासयोः शुभ्रतावर्णाचवणकसमा
रोवामल्लिकावशेवानविशेषः वर्णसाम्यात्स्थूलकमस्य यतिरेषा विवादिनः २८ यत्र देवागारेषु हृष्टानां
मनोज्ञानां देवतनिवेशानां देवदोषपदार्थानां स्थापना निरवकाशाय यत्र भूमिर्निजमियं सत्यपि शुभि
मगगाभानकवतीजलाविप्रयाम वस्त्रानवतीग्रस्तु चकारेत्युर्थः प्रस्तुः नलस्यापि हृगोचरत्वाभावादिति
भावः हृदयस्य प्रियं हृदयम २९ यत्र वेद्रकानसलेषचाटितेन्द्रनीलशिलारश्मिरवविक्रमायासाना

स्तम्भितावष्टभूमिषु गायकशिरोधूननस्यमनि विंबात्मनि विंबव्याजेन कुङ्कुमितानि विरेजुः यथापि
यकमहदीनेन्द्रनीलरश्मिसदृशाविकस्तकान्तास्तु शिरोधूननात् गवितैः पादैः कुङ्कुमितानि निरञ्जनेऽस्ति
ध्वनिः भीमसेनेभीमशाहववद्भ्रंशकान्तशब्दैः सनिर्मितः कुङ्कुमितकण्ठे हेमाथस्य देशतिलतामा
रुः नानाविधालंकारभूषितो अहङ्कारपदारविन्दविविक्तवसनाभस्त्दरस्पन्दनचेदेवमदेह सादितनिर्वेदानलः
निर्मलमणिपीठे मध्यस्थे ३१ नलसम्पगागमोक्तप्रकारेण ब्रह्मवस्त्रर्थमचेतिसति अस्तुनानलेन
यत्र कोनतपरिपीडितनीलग्रावरश्मिविकृताङ्गविरेजुः मातिमस्थर्थविस्तृतेतस्तविधा
कुङ्कुमितत्वानि कुङ्कुमितानि ३२ नैकवर्णमनिभूषणानाम्भूतानामविततेडम्बरवत्यनिवे
श प्रमाणतिष्ठम लेममणिपीठं तत्र विनिमिवयोऽस्यचारौ ३३ सम्यगावर्तितनलेके
महत्त्वभक्तिगोचरसुनाकालिकाः ग्रहस्थानहृदयप्रतिष्ठानः मास्वभस्वभमणि
निर्ववैधीत ३४ कर्णौ नोनेतेपो भक्तिगन्धिरकल्पित्रपात्मभक्तिरसमक्तगोविर्जितः सामत
चयहृधान हृदयप्रतिग्रहृधाने श्रद्धापुञ्जं रूदयं यस्मः श्रद्धाथानहृदयः प्रतितेस्तुमतिलामात्रा
थ्यैरतिप्रतिशहेनसमामः ईदृशमेनमेनासिचनिश्चितावानृकणोसाम्यान्यामतिशयेन भक्तिमाति
तस्यासीवितिस्थः उन्नदर्थमवकृतजपेषु स्वगमयः करमस्तुषामभाजरक्ततामिवनिशितित्तसुश्रे
रक्तचेदनजवीजसमाजः तेषुनेषु स्वर्थेरतस्पमेत्रजपेषुस्वगमयोमालाकृषः रक्तचेदनजातवी
जसंदेहः अनेनेरक्ततामनामितन्त्रमिवाप्नलप्पकदसिषेवे ३५

हेम्नेना मयस्य तन्ने ऽस्त्वस्य तन्मन्ननवेष्व्याणकृतमानेनननलेनोपकल्पितासृजाय स्येदृशाः शिवोऽस्तु हेका
मविजित्वमामयाक्रूसमसूयथ्याकद्दलयामेघवाजितश्चाभूत् तन्मन्नकृसमसेवकामस्यकाद्दला
नल्पहृपनात् ३३ विकासगुच्छेनचद्दामगुच्छेन चनागकेसरत्तरोः कुसुमेनदृश्यदलमर्चयन्स्त्रा
येनत्वः तिर्यक्कूपवाकृतिर्यगावाचः ताचतद्दिशप्रतिर्यगावादिशः ताभ्यः अन्याश्चर्यतेर्यगवागि
क् पूर्वादिकेतेपालयन्तीति अतिर्यगवागिदिक्पालः व्रत्यान्तस्याञ्चलकपालमेवाविभूषकंदृढ

हे मृत्नामकनकमसेवेन त्र्यंबकस्तडुपकल्पितसृजः आननयातुषि विजित्वर
नीशवाजितः कुसुमकाद्दलयैव ३३ अर्चयन्हरकरं स्मितभाजो नागकेसर
तरोः प्रसवेन सोऽयमापयदतिर्यगवादिक्पालपाण्डुरकपालविभूषा ३४ नील
नीरजहृमाल्यमयीमन्यस्य तस्य गलनालविभूषाम् स्फाटिके मणितनौ निरमा
सीनीलकण्ठपदमन्वयतायै ३५ भीतिमेष्यतिकृतेनममेहक्कामनेण श्वरविगुप्ते
दनादिः तन्वरः प्रवमतोयमथातोऽद्दमहूपमथकामसरेच ३६

कं मापयन् नागकेस
रकुसुमैरबलकपालस्थानीयम् ३४ सनलातंदीवरमालां सूपाकण्ठनालविभूषांतस्मभवस्यका
ण्ठस्य स्फाटिके मणितनौ नीलकण्ठ इति नामपदस्यसान्वयतायै सार्थकतायनिरमासीत् नीलो
त्पलमालिकयादृढमनिमिवदृश्यमपि स्फाटिकप्रतिमामपि नीलकण्ठेचकारेत्यर्थः ३५ अ
येश्वरविगुप्तेदनोतकश्चनतनोमममकृतेनेहशाव्यापारेणतर्हिभापयतीतिविचार्यतन्वरः तस्यांत्रिवेस्या

ग्रेष्ठमहरूपेश्वरं ग्रस्तलमथालीत् कौशिकोऽगुरुः शत्रुरूपनगेव अथकामशरेदशांगेक
द्भुदेवाथाद्दीत शत्रुकृते कामस्य शरेच २६ सवासोऽसुहृते लन्मदूर्गं तदपि नस्मिन्देवस्तु जातलो
पौरन्तर्यो भेमी विषयाम सदमानौ घेनलः शिवशिरस्थे अश्रलनतयाध्यान रूपमर्क यानि मीलितने
त्रो वभूव ध्यानेन नेत्रनिमीलनेनेयमुत्प्रेक्षा २७ शतकृद्दियनृपयमहनस्मासस्याशिवेकनान स्तनलस
नवपल्लवलीलयाणीगिकवयवाल्प्रोगाः तन्हादमालाभ्रमरपंथितिवभेजगुरुकादिपल्लवेष्टगायथिः

न मे गुहूर्नेम पिधी मतन्त्र जा विमयोगसमादिस्थविवायम भालिमौलिशशि
भूनन याभूध्यानमर्क तुनिमीलितनेत्रः २७ आहनस्यशतकृद्दियजमोपा
णिमस्यश्रय नवपल्लवलीलम् भेजिरे गिरिविकद्दपवालप्रोगाम्य
नरुद्रपस्य २८ द्राग्विनूविलहभननाम येवकेशरणाभागिवकामः
श्रात्वशस्त्रविशिखोसमवाणानस्मातनदमुगेक्रमानि २९ अवकस्यपद
योः क्रमानिनस्यपोशनिजशास्त्रनिभानि दारुवन्दुविलहकिंस्त्रकामल
शरणेनतुपरास्यनताम ५० २८ भुविदारुवन्तुदन्मनलः शरणागतकामस्वद्वेनना
म किंशुकानां निजसमक्रमेनौ नतुनाणां नवेक्रमानिनस्य दश्यपदशोगोनितिणपदयोः दुष्ट्वा
जलिदनानमत् निजपत्रवाणासमर्पणागुरुः पादे शरणागतः कामस्य वदेजे इत्यर्थः २९ सपा
वाथ्थः सेमहनिपाविलासाविलापचेत्यादिसूत्राणामिति विसर्गलोपः ५० ॥

नै॰ष॰
द्वि॰टी॰
१८
380

मावजानुलः पुरुषरत्नकोशश्च चारेकनमेघरुधंविसंमदनिम्रप्रहजयतु अथच मनलोहाद
शालरमनखरुक्का द्वादशापिके शावस्यमेनीर्विवदे ४९ भेम्यावेष्टनयावलियितेकाएलीकृते
नमल्लिकाकुसुमानेतां तदुभकेननेतडभरस्थूलसर्पः नस्यमतिकृतिः नेडभकश्रवप्रतिकृतोके
नस्थूलस्नकने नक्कतेग्रासनेस्थापितेनेदेवदंदिसनलः शोभाशरीरकृोएलस्थितमालान्म्रह
शेतृाएडुभकपवशेषस्यशरीरकुाएलम ५० वलन्वेधुरवेधकः वलिवेथानस्यवलिवधुदेवकरासा
उत्नमेसममदनिस्ममदीवत्सूरूवपुरुषरूसकविथानेः द्वादशापिचमकेसव
स्त्रीद्वादशालरमदीयवदे ५१ मल्लिकाकुसुमडाएडुभकेनसप्रभीवला
यितेनकृतेन ग्रासनेलिदितमनसादाकाएलीड्नेतुकुाएलभाजम
मेचकोत्पलमयावलिवभ्रत्तद्दलिस्तग्ररसिस्फुरतिस्म कोस्तुभाभ्रमा
णोकृदिमवास्तश्रीकटानविकटायितकोटिः ५२ स्वर्णकेतकशनानि
संहृम्नः पुराएलीकयटनेरजनस्य मालयाकृणमणः करवीरनस्यमधिपुनकृन्म
नीलोत्पलमयीवलिस्तकृनस्यनलस्यमजामालादिदीपकौहषीकौस्तुनामकेनमणिनाकृतिमे
वतएववास्तरहदयस्यास्तरहशालस्याः कटाक्षितस्यविकटायितानिविस्तानिवक्रीभवना
निवानेषांकोटिरग्रहयाः कोटिमत्वा स्वयवानेवभिदीववमालाकिननीकदालविस्ता रको
टिविमर्शः ५२ सनलः स्वर्णमालयास्वर्णकेतकीकुसुममनानिपुनकृक्कानिवकार रजनस्य
मालयासितकमलस्त्रजपुनकृकमकाषीत पद्मरागसमालयाकरवीरपुनकृक्कमकृतनेत।

५१

स्पृहे२ः शिरसीति सर्वत्र सत्येषु पुष्पैः कृत्रिमपुष्पैस्स्रजय द्वितीयार्थः ४३ सनलः तत्पनलस्यान्तिवर्षे
(स्तत्सदाविर) रत्नोपहारेत्वा त्वाभक्ति वेलिरभूत नयत्नेनात्पनात्वमधिकेभक्तमवेचवलिर्थरानिय
त्पन्नानाहशोभूत नाल्याधिकोभक्त्याप्रक्तिवलिदानवायुस्तेनिर्मुत्पन्नानाहशोभूत नाल्याधिकोभ
क्त्याप्रक्तिवलिदानवायसेनिर्मुत्पन्ना मयवनस्यकत्यर्थवसहतिः कृत्स्नाजानः ग्रपामोजानः ततना
निवतनस्यशैवलचक्रे शैवलचक्रपृष्ठे स्थितेनजलेन कृतयाप्रजयासहतिः शैवलचक्रं च जलजातं कमा
त्याभक्तिवलिः न तिवेर्थस्तस्पृहाविरामदेनसहकृतः शैवलचक्रजलजातव
हर्षोशैवलचक्रजलसृजनयाभूत ४५ राजन्कृत्स्नलवपुष्पपनश्रमाः स्रजयत्वदि
तिप्रथनमस्मिन नियुगर्भवधूनामुजगाभीडयेशोमलितिताइवजाले: ४४ प्र
योगिः स्वमणीमाल्यविमिश्राः स्मरजातिमयदामसहस्रैः तेपिधायविदधेवज
रत्नदीपनीरनितिमगतमिवेषः ४६ प्रनुस्तवगतपुष्पवीजश्रेणिरसकरमक
रमेत्य शोभितस्तत्कृतपतः प्रनवामः पद्मवेश्मविरवासविलासम् ४७ ४४
लेचततद्दती अर्थाग्रनिकृतिः सृजावयस्यताहशोभूत पद्मोशहानां सम्प्रवृत्ते स्पर्ध्रेज्ञानमितरार्थः
आश्रित्यपेनलेगरु इधनस्वयतिसतिकालागुरुधूपनश्रमाः तयजातनुर्येशमेवमालिनीकृताः भावे
तशम्भनाथाविनाः सर्पो३वगवादेनि ठिताः ४५ अर्थे रत्नमन्त्यनतिस्वालिदविराणिश्रेमहत्यानी
त्यर्थः ३ हशारत्नमालामिलितैः विकसितमालतीकुसुमदामसहस्रैः कोविदमाक्षायैसनलः
तेविसविवियमगाणुकं पूविसमृद्धमिवचकार ४८ प्रदातस्तवमत्तमालाप्राप्तनस्त्रेतत्राप्यि

नै·ष·
वि·टी·
३०१

नप्ययुवीजपंक्तिः विसुमंत्रजापकस्य तस्य नलस्य करकमलसेयोगं प्राप्य पमरदेहवद्भुक्तालवासः
श्रोमोप्युनयपि प्रापत् ४७ अनेन नलेन हरिपादयोः समर्पिता मल्लिकाक्षस्रजमालां नवगोगोवृमातकौ
हशी गोणामालावनता शिरस्तानुनयता समीपे नयता शक्रादयत्ता चक्षुर्वनमखुणालोकेन नलीनजल
धीयेन समुद्रेणासेवितावेदितातथा आयातमाना आयातो मानः कोपप्रसर्पणं च यस्याः सा ४८ अनेनैवनि
हीबः पलणानवेद्दितोद्दृविः स्वहृदयेसमर्पणेन लक्ष्मीस्वानुरागाज्ञापयमपि श्रीरत्नाद्दृहृदयाहृद्ये निजक
केटभारिपतयेन नतस्त्रभीमं विनाविके किल सुरागेनेन जङ्कजेवधुवनमखुणा भा
त्मेवितानुभवतायतमाना ४९ स्वानुरागया मतः कमलायाः स्त्रचयनपिहृदि
न्यस्तेन गौरवेण्यपितरागापि देव्याः श्रीत्सदेहनिजकपाटनिवेशात् ५० इत्येव
नवमुनावद्भुतापि प्राप्नुवन्मुदमवेनयामः स्रक्कमौक्तिकमयेन च हृदारे भक्ति
मेहृतदेवेकृतपदावेः ५१ हरितः स्तुतिरवाप्विसमयेन हपमस्य चाभिधास्तवतेदाता
न्द्रमस्त्रयदहृयलयामीन्मुक्तिस्त्वं मयमेतदवोचत् ५२
एहस्यापनात् समस्तस्याप्यपादेवेचकार ५३ प्रगमम इति तत्वानामवनलोवद्भुनावमुनार्चनयावद्भु
रत्नादि रत्नेणाकृतयापूजयापि सेतोषं तप्राप्नुवन् ततः समानः अथ सक्तिमुक्ताफलविवद्दितेदेवे
देवावेवापदावेद्दावेभक्तिमेकृते स्तोतमभिलषति स्मनाथः ५४ तव स्तुतिमिमतः कथमपिकर्तुं न श
क्तेतयतस्तवस्तवरूपं वाह्यविषयो न भवति यस्माद्वचनानि नवविंदा अवाङ्गगोचरस्य वाग्गोचरीकर्तुणा
दल्पस्तावकता हायदहमलयामि तन्त्रमसप्तलापेन थ्येवं च ५५ मत्सर्वस्वं वेदत्कार्ये नलमते

३०१

हृत्समाणमवोचत् ५८ भोः स्वयंप्रकाशएष धातोजडः यत्न लेवपिनेकं तेवोद्भूति सोभिलाषः।
स्फुर्यते जन्तहिशपतमस्तः प्रकाशानवस्तः किं नमवेत्तत्वद्धर्णानाभिलाषोस्य युक्तस्तस्थः ५२ भोः देवत्वं
जनस्य वामनस्तोयविषयोममैवभूः तेवामृतस्य उनस्त्वा कथंनतत्हिशनायद्यपित्वेवामनगोचरोनम
वस्मि यथापिवामनसेत्वमेवाहि पथमवमेतेइत्यर्थः तथाहि इकंदितस्य पिपासोस्नानकउगमस्य
हृत्वत्तितान्मेच्चलभमानस्यापिमयत्समयेभवेत् नतत्मः पवंवामनस्यो त्वमविषयोः पितयो।
सेनोषकारीत्यर्थः ५३ कपटमीनमत्तमेत्तवपडकुनाडेननोडीनेजलयेजेलगगनागनसंगात्

स्वप्रकाशजडपक्षजनन्मेत्तवर्णानेयदभिलष्यतिकांते नतद्दर्पतिमदर्पतिमर्स्ये
न प्रकाशनवमत्तमस्तः किं ५२ देववामृतमयोविषयो भूत्वपनमकथमुहि
पथतोते नक्कचातेवाडगस्यचनः स्नात्मपयचनमनामुवतोपि ५३ कुपमत्स्य
वपुषत्तवपडकोस्फालनाज्जलमिवोद्धृतमञ्जः स्वेत्यमेत्यगगनोगनसंगदावि
ध्वस्तिविडुधालयगंगा ५४ भूरिसहस्रभुतभुवलयानांपङ्कमीमत्ताविः॥॥ दिवच
कैः वुध्वितावनजगाप्तितिमिताकमठस्यकमठस्तवमतिः ५५
यावत्संमाप्यव त्वर्गंगासतीप्रकटीभवतिनीलमपिसमुद्रयामुनादिजलमाकाशे नत्तिमंतत्त्वना
लोकसंगाद्ववलमतीयमानं तदयपतेरितिः ५४ भूरिषु सहस्रेषु बहतमुनियावि भूवलयानितेषांकि
णे दिवभूमणडलधारणा जातैः किणोविषवकैः वतुलेखाभिदृढभागे वुमितानादिनिः रत्नाः क
मठस्यानवमत्तितिकमठोजगाइत्तनः ५५ वतत्सत्पापिदित्त्वयस्यनवकडुवतत्पयोकमवचनैःस

नै·बौ·
विं·ती·
३८२
382

मुद्रात् जातेयतः खुरचतुष्टयमेवगाढं तत्रास्थितं जलमेवसमुद्गीर्णमर्थः तस्मात्क्षरशरीरस्यतव
नगरंमा भूमेर्वीप्सनगटद्रूपात्क्षुमममत्तक्ष्येयभूयात ५४ तद्भूतेः स्वलेतीयाइलाभूमिः तस्याः परिरंभा
वक्रुक्रुष्टैरितिविक्रमितेः वहिर्वितेव्रेलापरा हदिरिगेतेः लोमभिः कृता इदत्रल्लसर्वेपिअपरे
तोः लीलालकरमत्तैतयब्रलोडेनपतितपात तस्मावकाशाद्द्वितस्ततवलिनीपरिभवप्रत्ताप्येक
दत्वपुष्पामिवाभवत लोमविपाश्वनयाद्रष्टैः लोमस्विलितिवाइत्यागमः ५७ भोः स्विद्रदानवा नाम्न

दित्वयथाखुरचतुष्टयमुद्रात्तस्ेपमिवतत्रोपि समुद्रात् तस्यापोत्रिविपुष्पस्तवं द
पूतत्पुष्पोत्सममवात्तजगत्याः ५६ तद्भूतिस्वलद्भिः परिरंभा लोमभिर्विदि
तितोवक्रैर्द्रष्टैः ब्रह्मपुत्रसमभवदलिनीमकर्णिकोलतवतत्रनपातः ५७ दानवा
घ्रगादतनप्रभवत्तैर्लिहमासवरवेषुतयोरैः वैरितावरिविषत्ततकृतानानाग्रामसमा
श्रवभवत्तत्रजालः ५८ देशमर्त्तरुदवान्मुनिविष्णोशाक्रुसमादमिवाक्रिरमा
त्ते पातपाणिन्हतोपवकमस्माक्रिमवज्ञानितलानतदत्रम ५५

वगाहेनेनपापायिकानामभेदायस्यदानवपापवेतुनतत्रस्पर्जितवनयवसिद्धोत्मनेविनिरात्तसं
डुवितोइकेस्मतिनरसिद्धात्मनेस्वईहपात्त्वयनयोरैतिविशेग्रेमेघगांभीर्येस्थ्रवेभोगतकोहशात्वं
वैरिणोयायंतीतिवैरिदारीणिदिविषदेदेवानांत्ककृतानेवपात्वाणिनेषांग्रामः स्पपवस्तम्भ
वः तत्पालिष्वस्थानेतत्रभवत्मनुजत्पोवायस्यग्रामपाहक्कलानमनुष्यादिग्रामेजायतेइतिशा
ह्रादिष्टैवेहेदपिग्रामः कान्तोवाविक्रमः ५८ रत्नः पतेर्हिरण्यकशिपोरुदरांकपप्रविष्टामिदसम

हमुद्धरन् इत्यनवच्छिन्नं जनिभातिलग्नानिति सार्वेन्यमर्त्येत्राणि यस्मिन् तादृशं करनखमेव कमा-
त्मात्रं तत्तथा दिक्कूपे निमग्नं कलशादिक मुद्धर्तुं कूपात्तेन [illegible] यालम्बितं वृत्तशोभनं निवद्धलो-
हाङ्कुशं पेचकमुद्धियमाणं पूर्वं निमग्नं वस्तु त्वे अङ्गुलादिना निगीर्णं तेन यो स्यार्थः ५९ तादृशेन नाभ्यतिश-
यः इयं सकलाशा सर्वा दिक् ह्रस्वेन मत्सम्बन्धिना पदेन समन्तात्सर्वथैव तेनाद्भुतवामनेन किं प्रयोजनमिति
गर्भार्थः प्रकटार्थस्तु भोः बलेन समग्रैव सकलाशा वाञ्छा भवतो स्तनवलेन किं न सम्यक् [illegible]
पद्मावचनेति निगृण्णे माणवकस्त्वं भो वामनः सन्ये वेन मा ह्रस्वदेहि ६१ दानवारिणादानो ह्रस्वेकेन सि

ह्रस्वेन पूर्यते इयं सकला साभो बलेन मम किं भवतेति त्वं वपुः कपटवामन पटीया-
न्देहि वामन मनः प्रमदेन ६० दानवारि वसिका यविभूतेर्वशिमतेत्सि ह्रस्वतराय
निपतितम् इस्वदरग्रुलके वलिनेन तानमामि कन्न वामनमायम् ६९ भोगिभिः
त्रिदिवतले दिवि वा सर्वथमेघ नितिवि [illegible] ब्रियमाणः पाणिरेव भुवनेवितरेति क्रो-
धवाग्मिरव वामन विघ्नम् ६१

कायवाक्कायेनेत्य भवेद्विभूतेः सम्पदः प्रतिपन्नं दाने अस्मिन् अदेवाशिम इच्छा मित्र यथ वक्कायवि-
भूतेः शरीरसम्पदा दानवानां प्रतिविंसम्बसित्रत तेन ह्रस्वतनवमभिलषसि अभीतिनि मर्थे अस्येत्य
हमर्थेनिपातः वणकोनोकोतिरिक्का पवेवलिनानदेवित्तगुलके यथात थ्याक्रमकृत वामन
मायान्वातनमामि ६१ विवेकियमाणः जीवभृ विस्वर्गवा भोगिभिः हरिभिः सदा सम्बन्धेन स
दवासदवासेमा पण्यासि पक्षमेपाणिः भुवनेमादके देहीति क्रुद्धवाग्मिः भोवामन विघ्नं वदन्

नै॰ ष॰
वि॰ टी॰
१८३

ष्टचमोगिभिः सर्पश्चिरं धार्यमाणाः पाताललोके स्वर्गे वा संवासह पर्वतं यः ष्णास्विषमेकादः लोकं देही
निःश्वासवाग्भिः जगद्दहन ९२ हि यस्मात्कारणाद्भवच्चरणेभ्यः सृजकेभ्यः शुष्मभ्योपि स्वमपि दित्त्वयस्मि
नत् यस्याकरस्य विधृतिः अमरगण किमर्थं क्रियते इति वाक्येभ्यः मदृशः स्तोता वा कोपास्तु स्या
कोपपीडयोः अथ च भवतश्चरणेभ्यः त्रिभ्योपि जगदित्त्वरक्षितं तत्प्राशपस्यादिभाय सपाता लोकगामी
त्यादि विहृतिः प्रकटने क्रियते इति वलिनामभिदिनस्वभोः भगवतपावनवामनास्मात्त्रद ९३ जगत्स्रज
नस्तेवव नाभ्यास्मकाशान् यात्तु चजाति स्तस्मा वा ह्नयाजन्मः क्रमः इति क्रमेस्ससम्पतिज्ञामदग्न्यवपु
ग्रामस्य यस्य विधृतिः क्रियते किं दित्त्वरक्षितुं हि भवच्चरणेभ्यः विश्वमिति तिष्ठद्दितो
वलिनः सुधामन भगवत्पावनमायाः ९३ नद्यजाति कृदियावधुजाभ्यां यातेयवधु
वनस्तु जनः पाक ज्ञामदग्न्यवपुष्प्लवतस्मास्मो लयार्थं स्तुवितो विजयेताम् ९४
पांसुलावद्भुपतिनिर्यतयोर्वेदसावविडघानवारवाडेनाभुवेक्तमवतो हि जस्य
स्वाधुत्कलकादितवतानवजीयात् ९५
यस्तववैवाहून्यस्याः त्वञ्जाते लयार्थं स्तुविता वेव
विजयेताम् कार्यकारणप्रवविलीयते इति शान्तविदः सकललक्ष्यमेदारकारी जामदग्न्यः ९४
वृक्षपतिर्वृक्ष सामिकावकृ भर्त्ता का चान एव पात्तुलाइ ह्वाघासश्रुत्वा चेदृशी या धृमिवेधस्यानिश्विन
कोपेनन व रवण्डाहत्यानव हीप स्यामित्त मात् अर्यत्वान्यायकारी राज्ञानवधा वाइ सेनाभवद्विज
पुत्रको ब्राह्मणोपधुक्तोकृ हादि पशुत्काय हेतवतत्त्वा सुत्यु का कारितार्जीयान् लोकोत्कर्ष
णस्मकारणानाम ९५ भवेदेके पक्षाणे काघ चरावणाज्येनः कानि वीर्यस्य वीर्यस्य स्मदक्षबेनयारवणा

पुंस्त्वेनैव भावरूपायामतिकालभेदभावाश्च समाधानं वदति तावत्समयुक्तरूक्तिर्नोमि तत्र द्वितीयपदा
र्थविरामरूपतायां प्रयोजनादेरेककार्यभेदाभावः कालभेदाभावाश्च प्रतिपादितौ नातिलिरावणविजया
लक्षणस्य कार्यस्य नैव तस्या धनादेरेककालीनत्वं कालान्तरे लोकाप्रतिरमितापि वक्तुमशक्यत्वा
दित्यर्थः स्तुः समर्थनीवाकनियमाश्च समाधयः ९९ भावाभेदोपरांत्यप्रयदीक्षमाणा विस्ताता तेनेल
वकः त्रिकयेन प्रथचनविग्रहे प्रयत्नावासः स्थाने येषां नैव प्रयत्नहनात्प्रधर्षीक्षना तेनेला
क्षोपवलेखकाः देवायेनेदृशो सो विनाप्रथम मेव भवदर्थे भवन्नार्थं जन्मस्थाने त्ररुकं जन्मस्था
कोऽतिवीर्यमिन्दुवेगादशास्येनैककार्थं भवतामुखरस्य कालभेदविवाद्दसमा
थितो नामित्याप्रयुक्तक्तिमतेते ९६ दृष्टलेखमहजतत्त्वजन्मस्थाने त्ररुकमसौ
भवदर्थे दामसाम मथवीलनन्नेलेखकः प्रथममेव यिताभोः ९७ तद्भवाजितत्त्वजा
दजकामविषभूषणानदृषणमत्र दृषणप्रशमनाय समर्थ्येयनदेवतवे भवमेव ९८
नोदृष्टासियदितवमिथेमेयस्य मोहमपितेरत्नवत्स्येयनरावणवत्सर्ष्यिमत्र जानस्म
यजगदप्यपदेशाद्यम ९९ नेमाकायत्ततेप्रथुरामेदृष्टलेखमहजत्वाल्लकोसलानिश
याथमभावानरूपकभेदृष्टलेखं स्मादयुनिदिकीदृशाजन्मस्थानस्त्रराः सो हुर्योस्तनिप्रथममदर्शा
भाक्षितिनाभास्वकुवीरः योहेप्रमाथिलिखितः ज्ञवैनीतिलोकगतिः ९७ भाविश्वभूषणामजरुणनि
र्दितनेभजानन्त्रजादशास्यात् कामसुलयप्रजानमत्तिरहितनेअजसापितेनसमोहषणोना
स्ति भजरुभानक्रगलाडुस्यानिकथमस्तिपहषणालिभोदेवयुनतत्त्वमथं प्रभावपवदृषणास्य
दोषस्यहषणानामवातस्य वनाशायवशाक्षम् १०० भारतुवस्य यदिमत्तनत्ज्ञानेनदत्तासिनोहिम

नै॰ प्र॰
टि॰ टी॰
१८४

मोदम पिपपक्क येन मोदेन पुषि मूछा गवणमेना क्रान्तं लोकं तद्रूपमपश्यत् ॥ १९ ॥ पितुराज्ञा
या स्वविभ्यो भियाच भुजानश्रीः हिरण्यावेनयान्यको पकदापि तत्त्वरसतेषा राजलक्ष्मीः अन्यदा स्वस्य भया
स्मीतेनितयावादिनाशीर्हिरण्यादिहिया चकिन लिङ्गितः पकतत्र कुचिराशीः समुद्रः अन्यत्र किमुवा अपि
नाशिः पावणाद्दिशत्त्रुसमूहः कीदृशः उदकस्या ज्ञानमभीप्सन् गच्छतीति निनदः को कुमालेकाय स्वसमुद्रम्
तदकाकमालेकावसति यस्मात्विवशः यज्ञाद्वितेन कं दुःखमुद्रुतेन उदकं च उदकं उदकस्थिर्द
मध्यावायेषां तेनाहमालयाय स्मिन्कर्मेणी विदितं मालयथा कानामतिदृप्तसमुद्रानले चितरहस्य

आज्ञया च पितुरुत्तभिया च श्रीमदीयतमहीमभयादिहिः लेखितामभवता किमु
नहि वीविवादिकदकं कमालेकाः ७० कामदेवविशेषैः खलनेशमापयत्तेन
कदाचित्किं तिवत्ता देवतादमरणेवरवाकितयथायत्वमपुनातुरवदेहैः ७१ तद्यशा
दमितिकमुकदम्वशानुकस्य कमन्वयतिभिः नामशेषितमसैन्यदशास्याद
लमापयदयंतवद्रुक्तात ७२

७० सीतांयमपेयन् कामाख्ये देववाणैः मानेशमरणैवा
कं नैव मामुयामिति दैवतादेवादमरणे वरवाक्य देवाना भिन्नियसे इतिप्रलाणादन्वरवचने समस्ताम
यन् नदीयैरवैरानमनमपुनात् अन्यायहत्यापि कामदेवात्मानं दत्तत्रावणः अलवरसत्ता
कमुणवाजेनातक्कक्षे मे रणे नात्मानमपुनादिनि षष्ठः ७१ शाम्बकनाम्नः पुरुषस्य समुद्रत्तम्निविस
मुद्रानः निपमः कर्ते समुद्रस्य शारवेसमहन्तस्मा किं नदसति अथ शाम्बुकस्य राजलक्ष्मणः पाः
समुद्र तत्विशेषरवक्र लेहत्योनिच धनिः अपितु दसमेव यतो सोशम्बुकनवदत्यादत्तनाशमा
पकीदृशालन्नामवशेषा यस्य नामशेषः सकृतः नामशेषितः ससैन्यदशास्येन तस्मात् ७२

रक्षोरपिश्रीतिकरमसारात्सैदृशमपदानानानेनमाहृशेयशाः सम्पादयेनेनीचङ्कर्जनभयेननिजपत्नी
नकाकथेनलज्जितवानक्षिस्तत्रनेरहलः पत्रेशाकान्मनक्षत्रामस्तकनमेवमीमान्तद्रामः येनप्र
न्माश्रपितायोगभूतङ्गतिलज्जा ७३ श्रोः शरणवक्तकप्रियपत्नीवियोगवाभवस्मसमुद्रत्वमेशरणा
भवकीदृशाः यनलत्मजेनश्रानात्तणवियोगएवक्लेशानुलास्मितमात्मजीवितमेवत्तणंतस्त्रा
कृतेयज्ञायज्ञात्तविधिनेद्भवात्पत्नीवियोगंतचिरमसहिष्णाः उर्वीमस्ताकृतेश्रामविरहतज्ञोविद्

रक्षोभीतिकरप्रियाणजेनेत्रवासदानजगुण्यार्ज्यपयशस्तत्र तीर्णवानसिकथा
नविद्रायरक्ष्यङ्जेनमियानिजदानान् ७३ इद्रदाःविद्रार्धपयोधिस्तदारण्यश
रणंस्समसेयि लक्ष्मणात्तणवियोगक्लेशार्णायस्वजीवितंतृणाद्गमियज्ञाः ७४
क्रौंचद्रः खमुर्विवीत्नसुचापः श्लोकमेकमसृजत्कविरायः सत्वद्भुक्तिककौ
णः खल्लकाव्यश्लोकसिंधुमुवितेषवर्षय ७५ विश्रवः पितृकथानमनर्हसश्रव
णमनयत्सुवितज्ञः किंचकर्तिमृत्नशूर्पणखायालक्ष्मणेनवपुषाश्रवसोर्च ७६

मेवन्मात्रीविन्नर्थः ७४ यस्माद्यःकविर्वाल्मीकिः क्रौंचस्यपितुः खवीत्समानिषादप्रतिष्ठांत्वमग
माः शाश्वतीः समाः यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितमितिश्लोकमसृजत नयितक्रः
इत्यत्रत्तद्भक्तः करुणारसोयस्मसकविः पुरुमेवश्लोकसमुद्रकाव्यंरामायणमरचयत् ७५
विश्रवाः पितायस्यास्तयानयाशूर्पणखयामश्रवणसकर्णत्वंश्रामनयोग्यमित्युचितत्वल्लत्व
तेनवपुषालक्ष्मणेनवपुषाशूर्पणखायाः श्रवसीकर्णौकिंनवकर्तितवानावृणुश्रंः तवाभाक
र्णायतीनोविश्रावाःरत्नेनस्यश्लोकयमश्रवःसादितिविवार्यास्याःकर्णौकर्त्तितवानसी   त्यर्थः ७६

कपट्याद्ववर्णीरसृतवैतैस्तोभिर्विततरागगर्वमार्येकुर्वाणश्चवसमसिद्धकल्पत्तृत्तः इत्यादितात्तेवा
दवः समतनिहेतिव्रततनियलक्ष्मीलतोद्देतिक्तिदेवतस्यादलक्ष्मीस्तनितनिति: ११ तदायादवावत्मदे।
वालकेलीडासुकपरीभिः कपालशाकलोरस्यद्वततावाकादितरगान्दलावीः भाविनावाणास्यहरसु
जाववाजनलीलायाः स्तुदापातः अथसमाम्यासुदेवतनवगावलनस्मात्रलितनकोरप्रमाणायाः क्रियात
दत्तुरूपमात्रस्थापनेनन्यासः क्रियतेखल १८ तदसिशक्तिः शल्यमस्तनवसिशक्तिः अमत्येम
तेदवेदतनिन्दतिव्रततिमयैः सकलमविटपीतिवदोभिः कृष्यादवतनोरुद्रपाटिम
र्धमानद्ववतानमदेन ११ वालकेलिषुनदामदलावीः कपरीभिरभिहत्यतरमान
भाविनाणभुजमेदनलीलास्तत्रपातरूपमात्रनदस्मान् १८ कणिशक्तिमफलांवो
लकतेसजिताज्जनस्थापनमत्ते केतनेनकपिनोरसिशक्तिलिक्ष्मणास्तनवमाद
तशल्यम् १९ नामगेयमनयः समशीत्यावरोणनितरामपिभक्तिम् मास्मभूत्त
दवभूस्वरनन्नेदिव्यपिव्रतविलोपमियति ८० ज्ञातिनार्कसुतकणिकपालजैत
नैश्चकुलपातकतार्थः अर्थदः स्वसुत्वसत्वनयत्वस्माल्वभात्तविदसहिष्णुनेत्रः ८१
क्ष्मादितितक ईदृशोलक्ष्मणमुपगतेशल्यंकृतवताकपिनाकेतनेनतद्रूपदमतैवयजेनकणिसमा
क्तिनिष्फालकरूपेनहमयोयस्मिन्कर्मणिदृष्टशक्तिः सतस्मिन्कर्मणिः समिधाप्यतेहि ७९ अ
त्तेनभक्तिमेतमणापगेयशरीरमहितमेवरेणकृतावाणास्तगेनानयः तूमपयः तत्रदेवेनः अयमीष्मः
सर्वापित्रनलवर्यव्रतविलापमयात स्वर्णस्वतरमाभितोमाप्रदितिविचार्यव्यमासदस्वर्गमपयः ८
मादितेनस्वयंश्रुत्वाकर्णरूपवान् जयनशीलाजेत्रः स्वकृतोजेत्रिनः तेनरुद्रकुलधिनेनपार्थेनकृता
धस्तस्यसैः मदवर्तितेश्रतिमात्रः साचासोमात्रस्यचकणास्तनः विदस्वस्यमोदिवस्यस्वकुलोनार्जुन

ज्ञेयात् सास्त्रभात्तु विद्रुमदियुतेर्वेदश स्तम एर्वेड्डः खेचरेव समस्त नयः प्रमितीनवान सिन्धु खेचड्डः खे
चरतु खेड्डः खे यथैव उन्नत खेड्डः खेचरहा अर्थस्त खेयस्मिंस्ता हृषीकेशड्डः खेम ८१ प्रागाव नम्राणे नारायणा
यस्य भोः प्रागाव नम्राण यत्राधत्त वराधाप्तु वक्ष्यकाणि स्यश्रीवत्सं तु नमिस्रं तनस्तु हृषीकेश चित्ताराधा हृत्स्नस्य
पत्नीकणिस्य मातावश्रीः प्रियायसे हृशस्य तवात्मस्द्र दिश्रीवत्सलाकृतम्प्रियावत्स इव सर्वदा समिथा
नात् ८२ तावकी चासौ पत्नतुश्च मितिकोश्मा तावकी पत्नतुरादिनारायणमूर्तिः तावकीतिहृ
द्धि निमित्तस्य चतुर्द्धितस्या वक्त्र विकारइतिपुत्र वस्त्राव भावः ८४ तस्यास्त्वचितिके शः खनकश्चः
प्रागाव नम्राण यत्राधत्तराधाप्तुत्र शक्र सुरवता सहृषीव श्रीप्रियसमहृशीवत तवश्री
वत्समासहृदियर्त्तमनस्तम ८२ तावकी पत्तनौतिः पीतिके शत्वं द्दलीसा किं रा
लपव वशाम्रः साधमानवत्मस्त्वव थम तज्जराश्विजवनालविलासम ८३ हृष्याथ
वद्दभोगवतीशः पाशहृपमपिविश्रमसी वःभोगभूतिमद्दिराहचिरश्रीकृ तलसा
द्भिगुहवेषु कृविस्त्वम ८४ स्थितिपवलमेयकौ सपववद्दली केशः सपवराज्ञः किलशे
षस्यावतारोवलभद्र इतिके चित शुक्लकेशस्यावतार इतिकेचित अस्मतवावतारो हलिनासात
स्पुराणश्रुहक्ष्यया जिरस्त्रिजवनालः पलितनालस्तुशोभी सायुष्यतेस्मेनतादित्यर्थः ८२ हृष्य
स्यगन्धवदतीति हृष्यगन्धवद्दः तस्य सत्तुहिः भोगस्य भोगनथाविन् तस्यशेषस्य रूपस्य विरुद्धशेष
इतिविरोधाभासः शेषोपि हृष्यगन्धवत्ता वागगद्दारश्च तोयस्य तुह शः भोगः स्वविषये यस्या
सौ भगवतीन स्याशेषः पतिः शेषोपि भागवत्या भार्ययाः स्वामी नदी नगाधीना नां भागवत्यर्थमे

नै·ष·
वि·टी·
३८६
३८७
३८८
३८९

गे भोगस्य सर्वस्य भूतिः सम्पत्‌ सैव मादिरा आयुर्दृष्टमितिवत्‌ सुवस्य सम्यक्का दिशा मद्वेण रुचिरा
श्रीर्यस्य बलभद्रस्य भोगानां फणानां भूतिः सम्पद्भिरस्तीति भोगभूतिशान्‌ इत्यार्थे मेरु विराति
दधाति इत्यरुचिरा श्रीर्यस्य भोगभूतिमोऽस्य सो इत्यरुचिरश्रीस्य शेषभोगः सर्वस्या दरदस्य
पणाकाकयः उज्ज्वलमतः कुमुदवद्धौतः इसेव कान्तिर्यस्य बलभद्रस्य तत्त्वमकुमुदनाम्नि वयो
चमीतिर्यस्य शेषस्य ८४ मो रेवतीश भोः कपालकृष्टदृष्टीत सम्बद्धोदार्घस्य माद्भावो भविता
सेचारितासुविः श्रीतिविद्धावायसहशास्ततव वपुः कोऽपि नीलस्य वस्त्रस्योत्कृष्टशोभा भविते
येकिल स्येतवस्त्रसम्पर्कात्‌ नीलमतिमतिशयेन प्रतिभासत इति अथ च भोः कंदर्प दोषकरव

रेवतीश सुषमा किल नीलस्याम्बरस्य रुचिरा तनुभासा कामपाल भवतः कृ
मुग्धता विभाव भाति तन्वे रुचितेव ८५ पक्तिविन्नकृतिरद्वयवादिन त्रयोपदिविता
श्वेतलसम पादिमोविधुतकोटिचतुष्काण्यवतां विजयी षडभिज्ञः ८६

नीशाचेद्‌के रवविकासस्फुरितकान्तीस्तव विधुतेजसः नीलस्य नभसः शोभाप्रकैव खलु इत्या
र्थोनरश्मनिः ८५ भो अद्वयवादिन्‌ विज्ञानाद्वैतसमर्थनपक्षा भो पादिकी दृष्टपद केचित
पक्वद्यज्ञानप्रवादात्‌ वेदत्रयी प्रकाशितमार्गविद्धानन समासः इथ क्वचिद्वा वेदविरुद्धवादि
नाते वेदस्य गम्यमानात्‌ वा विधूतनिरस्ततेकोटीनां सतत्त्वसतसरमत्‌ महसहिलक्षणमिति
पताणत्वतर्केयेन काम विजयी षडभिज्ञ दिव्यवक्षः चक्षुर्दिव्य श्रोत्रपूर्वनिवासः स्मृतिः पर
चित्तज्ञाने स्वः तयन्न हि स्मेति षडभिज्ञः देशान्तरवर्त्तवर्णानवशादिव्यवहितश्रवणाख्यती

ननन्मस्थितिस्मरणोपगाशयवैदिताआदेनऋाग्रवालैलीशेऋवि दिपेवक्केशालयः ऋणिमादिसम्प
द्धितिफलानि ८६ तस्मिनवतारेकामजयेनि नयेत्लोकमात्मभावेवयमस्तेतणपश्पतिसतिस्तर
द्रस्ताद्युग्महाश्चिवकामशरसेननिरवापनत परान्जितात्कामात् शरसेननिरवगलति सोऽर्थः स
मनस्केंद्रियजन्यनीलपीतायाकारसविकल्पकेनिर्विकल्पकवासनोपहितविस्तनतिरात्मना
न्यइति बौद्धसिद्धान्तः अतएवात्माभावमतोबौद्धवैनीत्यक्रम् ८७ इद्धयेयेमेवतत्त्वंकवचेयस्मि
नीदृशीतावकेहृदि निपत्यकामेनावाणभूतानोक्तसमानाक्रमणेनातत् इयेकत्रमित्रेगुरवेताक्त्र
तावकेहृदि निपत्यकृतेयेमयैवनहृदियेयतत्त्वे क्रमणेतादृतितमोक्तसमानो
कत्रमित्रगुरवेतेवशरणाम् ८७ यत्तवत्तवविधौविधिरासेस्यातरीवदतितस्य
तदासः नयविशेषविधिजाग्रतिविशेषः सर्वविद्धवतयाशितिकण्ठः ८८ इममेवक्रे
लयनाद्युपिकालनत्वकलाशिविनाकरवालम् कल्पितादशानयः समकल्के
तेयुदमस्तदशमावतारेण ८९ सदृशाग्रभागवत्केकृतेविकसितानोश्यामाणाग्रभागाक्त
याकारोभवति इतिकठिनपाषाणाद्यविज्ञातेनक्रणितसकोमलस्यवस्तुनोस्त्रवेक्तयाकार
भवति ८८ अस्मात्रुणैः कृतान्तवल्लोत्रकरणेचातुरीयस्यारोतितेनतायेचतुरासः चतुरमानेनयस्येति
वतयंननानियमतिव सर्वज्ञेनयिजागतिसतिसर्वेनाविदसर्वज्ञमात्मानेभूतेइतिसर्वविद्धवत्तस्य
भावस्तन्नयाशवैः शितिकण्ठोनीलकण्ठोजातः उदयनाथानेमेत्रसहानोकण्ठोनीलोजात इत्य
र्थः कण्ठएववक्तानेस्यापयायः ८९ इममेवकालक्रमंविज्ञाय्येविज्ञाः सेकानाकल्पाणिता

नै·ध·
वि·टी·
२५।
360

श्वेतेन कल्किनाम्नादशमावतारेण मम दशान्तयाद्दशाहृदयवायुरूपसंख्यायामवयवेनयत् ईदृशं कल्कं
पापंभुद्दस्यापाक्रतं यदेतद्दानं हि मापरदानमवापारूप्यमनन्तं येन कृतम् अस्मदहृदमलापः पराहृदय
दृदयोङ्कापरस्यानिष्टचिन्तादोषादि ध्यानमिति दशपापानि ॥ भूयोविभ्रमनासशरीरेणो वयपा
मानथाराणरजोभिः प्रशायवलेनविस्मनाव्यापनशीलेनभवतानन्तित्वविस्मयंशमोवृशयशा
तिनामसदर्थं जातम् यतस्त्वमेववरेण्यः एकाव्यापकयात् इष्मानपवचशरयशमनम् अतोविस्मये
गोयस्याल्लीनत्वर्थः तयामस्यादितइत्यर्थः ॥ कार्तवीर्यार्जुनयशः समादनमस्त्वंहृदयमेवध्वनि।
(प्रमवक्तलयतापृथिकालेन्तेकुकल्याशिखिनाकरवालम् कल्किनादशानयःस
(मकल्कतंभुदस्यदशमा) देहिनवयशसाम्भ
विस्मर्यशस्तदर्शं ॥ सेतम
हृदयमेयधनिदंताद्वयमर्जुनयशोर्जुनबीजम् नोमियोगजनितानयसंज्ञनामलर्क
भवमादनमोक्षम् ॥ भानुस्तनुमनुदत्तजयंवरामम् निदनहृदयपुत्रः इन्द्रनन्दनस
पताम्बवनानोमिहृष्टनिहताकंतनजम् ॥
वेदान्तमार्गवर्तमानेदमाद्वयमानेनानमामि अलेकसंसारमोहान्धकारतरणियोगेनजनिताग्र
नयइतिसंज्ञः संसारमोहेमुपदेशश्रिकेदेतिपुराणकथा हृदयपुत्रहग्रीवमनुदत्तरामसत्त्वाति
दत्तइन्द्रपुत्रोवालीयेनेदृशस्तंजयभोः कामः इन्द्रपुत्रस्यार्जुनस्यसपद्यतिहतमस्त्यपुत्रकर्णं ईदृशो।
तानोमिमामावलार्थपुत्रेपलपानविधायेंद्रपुत्रमवधीः कामावनारेचेंद्रपुत्रेपतपानेविधायस्त्वर्थ
पुत्रमवधीः ईदृशोविचित्रचरित्रैस्तानामीत्यर्थः ॥ अनिशत्वमाद्यामनावनारान्यस्याविक्रमशरी

रेणाध्यासाशास्त्वं जीयाः अपगतहिंसाप्रसंगात् बुद्धावतारः तेनैव कल्किनाऽऽरूपेणानिःशेषितविप्र
भोदरेतत्ध्वंनमः १३ भोः त्रिविक्रम मारहितेन वर्वरोलग्राज्ञाकृतपानुं किं प्रजनितबलिर्वधनकृतेते प्र
महदक्षिणाकार्यं जाम्बवान् भ्रमिः भ्रमणे न तेऽवपाशौ किं दत्तो वत्सकस्यापि श्रोवाथितव्यमिति १४ अ
र्थवक्राकारेण परशुनाऽपहतकार्तवीर्यार्जुनबाहुनुद्वेगः तेन नत्वया सकलेन वक्रेणाविडिनेवाणा
हरभुजसमस्तदैत्य किमास्वर्थप्राप्तोऽसि १५ वरेण पाञ्चजन्यशङ्खेन प्राणापानुरदकानां जन्यकेमलेच प्राप्ता

वामनादण्डतमादनुजायास्त्वं त्रिविक्रमतनुस्ततदिक्कः । वीतहिंसनकथादथ
बुद्धात्कल्किनाहतसमस्तनमस्ते ॥ १३ ॥ मां त्रिविक्रम पुनीहि पदैते किं लगानिज
तिरोहरूपानात् किं प्रदक्षिणनकृद्भुमिपालेजाम्बवानदितेर्बलिबन्धे ॥ १४ ॥
अर्थेशकवपुषार्जुनबाहून्यालनात्परशुनाथसदस्तम । येनाकिं सकलवक्रावि
ल्लेनवाणबाहुनिचयं चतिविश्रम ॥ १५ ॥ पाञ्चजन्यमपि गायकरेणापाञ्चजन्यमस
मानिव वादि चेतनास्कं किलपश्यतकिं नाचेतनोपि मयि युक्तविरोधः ॥ १६ ॥ ना
वकोरसिलसद्धनमालेश्रीकुलद्विफलशालिकयेव स्थीयते कमलयानवद्यस्त्व

दस्मानामेव कथयसीवहृदे न्याय्यं चेतनास्यूनात्किं न पश्यत अयमचेतनोपि शोत्वादिः मयि
न्मक्षविरोधोपि वर्ततेइति पाञ्चजन्यमपाञ्चजन्यं चुकरेवर्ततेइति विरोधाभासः अथमस्मणामयर
क्षिताअपिचेतनाइति भावः १६ शोभमानतनुलसीकेलसद्धनपंथ्यो चनावकोरस्युश्रीफलस्पति
लवलस्य हि फलशालिकया इह फलेयस्याश्मलश्शाखायाः सा द्विफलशालिका तयेवनवनिरन

ने॰ त॰
वि॰ टी॰
१५८
३९१

स्पर्शेन कालेहेकितेयवनवनिरन्नरस्पर्शेनकालेहकितयास्तलकितयातेनकचयाचलक्ष्म्याक्ष्मीयते
वनेहि विल्वशाखाग्रुक्ताचाचस्वभावतकालेहकोकुलाभवति १७ यद्येनात्येतस्तु भगवनेशोभितमि
वनवकयेनलभ्यतेचसोपितवनयनीभूतमाकुलः नवमुखंचसेवनसौभाग्यशोभितमिवनवकयेन
लभ्यते) १८ उमेतिगुहिरण्यकशिपुहन्तेनथागावणीचहन्तेतथाकुकवीरमस्तदेवहन्तेनवयेन्द्र
स्यदेवेभ्यो योगाश्चभवन् तेयोगाजयंतिपिकचनदसाधकमस्यदेवैःक्रमसच १९ मायावनातयाको

लभ्यतेनजलजेनकोमलाशोभितस्तुभगाभूतामिवाम्भः आननेचनयनायतविभ्रमैः
सेवतेकुमुदहासकशोभाः १८ योहिरण्यकशिपुरिपुमुख्येरावणाचककवीरचयेच
हन्तिहन्तमभवस्तवयोगात्तेनरम्यचहदेवेश्वजयति १९ कयमर्थभवताभवतादेमा
यिनाननुभवस्तकलसम् शोषतामपिभजेतमशेषवेदवदनयनोहिजनस्ताम्
९ः प्राग्भवेकृदयगुहस्यवगुम्फान्मुक्तिमुक्तिविहितविहतावत् नापरस्फुरतिक
स्यचनापितभूमादिमवर्ग्यसमाधिः २०
यमर्थभवता अर्थशिवरूपताशहक्कुलातज्ञा
र्थमात्ररूपताचोहेश्यताकेयमित्याक्षेपः यतस्त्वंसकलोभवः ननुशेषरूपतामपिभजन्तंत्वांवेदवदना
वगुम्फान् उत्तरोत्तरजन्मनिपुणानात् मुक्तिमुक्तिविहितोसत्या असेव्योपूर्वजन्मसंचितसुकृत
ड्ःखात्तद्रूपबीजमचयैस्तमेनोत्तरजन्मसुनियतभुसत्यमुक्तिः कथनाममभवित्रीतिमुक्तिसाधक
मुक्तिविधानेसतिरूढत्वावदस्यचनापिभूरुषस्यनध्यानमुक्तानान्यः समाधिरूपयतिनस्फुरतिद

१५९

वि ध्यानेन सकलकर्मबीजत्वयायुक्तिरेवशक्तिरित्यर्थः ११ हरिश्चासौ हरश्च हरिहरः तस्मै हे विद्रा
वीभवनाय शरीरमस्थ्यादिककवलनात् किंहि यत्नकार्षीः न तु सिद्धाभावे निर्येक किमर्थं वदानयः
तत्रोर्ध्वेचलने अत्र चनिर्यद्दलनेकोहेतुः न कोपीत्यर्थः अथवा स्वतन्त्रतापतिकः प्रश्नः स्वतन्त्रोऽदि
विकं यावदस्मिन्देहेन प्राप्स्यसीत्यर्थः १२ सम्पूर्णाभिलाषतएवत्रिजगत्क्रिस्रजामि यदि स्रष्टेन हि कि
थेनाशयसि अथ यदि नाशमेवत्त हि मुक्तमेतत्सादिरूपाणोऽसि भवतीयत्स्वात्मनैवाकिमर्थं वदा सिता
ववाशित्वं तृष्णीयमित्यर्थः १३ आत्मनः परिवितान् जाह्नवीजलजकोत्स भचेदात्पादपाणिहृदय

कर्ध्वदिक्कादलनात् हि कार्षीः किं न तु दारिद्रीभवनाय किं च निर्याभिन तद्दविवेकः
स्वतन्त्रमतुलनयोगः १२ आमकाम स्रजसि त्रिजगत्किं किं भिनत्सि यदि निभितमा
व पासि चेदभवतीयमुक्तः किं स्वात्मनापि यदवश्यविनाशपम् १३ जाह्नवीजलज
कोत्स भचेद्रात्पादपाणिहृदयतलाणि हंसीन उत्थिताभिमलिलानयिलोलाकि स्थि
ताधिवृत्ताह विचित्र १४ बालवास्तुघटनेनभिदानायोऽनेकविषयबोधनिरो
धः न मदीद्दितविजृम्भिततनुकेदमतदितिनवनिरुक्तिः १४

तलाणि हंसीन पद्मजलजातेकोत्स भचेद्व चलेनतान् तदीयपाणिपादहृदयनेत्रस्थितान् हंसान्समुत्
ज्ञातः अतिसौभाग्यनिरुच्चातेलालाचंचलाविलसीः न विस्थिर स्थितायथाकदंगारी योगाख्या
गात्सुप्तानेव तिष्ठति तत्थेत्यर्थः १५ यद्यहंनानायोन्याः तरनेकप्रकारैः बाधेर्विरोधैश्च भेदानामा
अयथं नेयघटपटादिवस्तुनघटने नास्त्येव न तत्स्वादिक्का विजृम्भितास्ते ते भेदाय सन्दीह श्रमेतस्य

नै·च·
वि·टी·
१५२

352

येवजातमितितन्नविकल्किः मद्भवनमित्यर्थः अयेभेदप्रपंचः कुतोजातः कीदृशः इत्यत्र पक्षे कुत्राविलसि
तइत्येवयुक्तिमतन्नेत्यर्थः अन्यथावायातमवखंडेनप्रपंचितः १०५ तवोदरेवहिर्विकृतन्तवत्तदृष्ट्वा
किलमार्कंडेयः विमिश्रितमेकीभूतमुभयमेतः स्थितमात्मानमपश्यत्पश्यवहिर्निर्गमो निर्गतःसक
तमइतितन्मेवजानीषउदरस्थितेषुनेकब्रह्माण्डतः कृतप्रपंचेषुवर्तमानानेकविरततमार्कंडेयान्दृ
ष्टापतेपवादः अहमेवेतेइतिविवक्तुमशक्नुवन् यामार्कंडेयावहिरगान्मकोमार्कंडेयपतेषुमध्येम
कतमइतितन्मेवजानीषेनान्यइत्यर्थः १०६ उदरविश्वब्रह्मरूपस्यतवशक्तिः परस्परावाबालाग्रंथवाफो

वक्त्रविश्वमुदरेतवदृष्ट्वाबालववक्किलमृकण्डतनूजः द्वेविभिश्रमुभयेनविवि
चिन्तियेथास्त्वकतममत्त्वमवैमि ९६ बालतोस्तुतवशक्तिलतायोमर्त्यविश्वमथा
पस्मरहीनाम् बालतोकलयतोजठरेवासर्वधृक्तिजगतामवलम्बः ९७ यस्मा
दीजसलिलामरविंदेद्यावपृत्तलमुखेसिस्फुरतिश्रीः कामदेवतमभिप्रसवलेत्रुलि
भुक्तिदमसित्वयमेव ९८ लीलयापितवनामजनायरदत्तातेनरकनाशकरस्यतेम्य
णिपदेः श्रिरासितिदृलय पवनरकदृविनाभीलेनविदृतिकथंनरकेभ्यः ९९ द्वावालभावे
भजतस्त्ववादरेवन्नतोसर्वप्रकारेणजगतामवालम्बनमसि १०७ यस्मिन्सत्त्वेसलिलेयस्याइदृपी
गेगातवपदेअर्थसत्त्वेलक्ष्मीस्तवोरसस्फुरतिकामदेवोपितवपुत्रः भुक्तिदेवलत्वस्त्वयमेवत्वमसि १०८
येजनानरकामुरयातकस्यतवनामविनोदेनापिगृहीतवन्तितेभ्योनामग्राहिभ्यएवसकाशान्नर
कैर्भीमकर्तृभुविताननरकोनतकानामग्रहणात् तेजनानरकेभ्योरोगवादिनः कथंनामविभ्यति १०९

मरणाद्देहत्वग्रमध्येवज्रपातरूपाद्धेतोः पाहांतरेतु मस्तदेहत्वभूतायोग्यतान्येवात्रवज्रपातः तस्माद्गीर्ति
तायेभक्तोजनोनार्द्दतियेनेतिपादेअर्द्दतीति किमितिकाङ्क्षःनार्द्दतेत्येवत्यर्थः पतत्स्त्वदावज्रपातावसर
वैस्त्रवस्यतस्यजनकाण्डनिष्प्रयत्नमेवनामनिस्फुरति अर्चनरूपनावर्णतेतत्पसहीदं : दत्तावेशा र
ऽत्रेनादिनामग्रहणेवज्रपातोनभवतीतिग्रामाणप्रसिद्धिः यद्वावक्तितोऽहिहृद्गुविस्मृतिनादिनाम
ग्रहणानीतिसर्वथासर्वेभक्तावेशशुद्धक्रियमाणाविस्मारिणाहृदयेनिर्मालत्वलेपनादिभिःशुद्धी
क्रियमाणापिस्मारिणाहृदयेनिर्मालत्वलेपनादिभाःशुद्धीक्रियमाणग्रहणमतेतरेश्वयेअवकराः
स्तत्वदेहत्वगुणवज्रनिपातान्नभीतिमर्द्दतिजनस्तत्वयिभक्तः यत्नदोश्वरातिवैस्त्रवक
णोनिष्प्रयत्नमपिनामतववाक् ११ अस्मादाद्यविषयेयाविशेषेरामतनमतववा
मग्रहणानाम अन्यवेयितववैवकृतस्मापतदन्यथानतुजनस्त्वित्येपि ११ भ
क्तिभाजमतुग्रहणादशाभांशानोभास्करेणकृतपीततमस्को अर्पितेनम
मनाद्यनतापलोचनेनविधुनाविधुनासि ११
पायानिसेकरास्यतथासवकराणांभवश्चितापरस्येवशोधनेसमार्जनीशोधनेस्नातसेकरोम
वकावलया ११ पतदर्थमग्रमवनावःपदर्थेवायमितितववियोषेस्मदाद्यगोचेरपितववाम
नामग्रहणेनोथामस्थानमितिकिंनवविशेषेवयमन्यामहे अन्यथाग्रहणास्थानताभावनानुभा
वतेवनजन्मत्रयेएकस्मात्तदेवनामान्तुवद्भेतेनरामेतिनामग्रहणास्थानमितिनिःशमितुत्व
द्धः ११ भक्तियुक्तमामनुग्रहभास्करवद्रूपेणनेत्राणांपवनमोदेकृतमोनाथमयित्वतेन

नै·च·
वि·टी·
२५३
393

वं देण लोचनेनन्तापेन विधुनासिकाक्षा विधुनासे वेत्यर्थः ११२ भोः विश्वात्मकभोः स्पष्टलोकनवम
हिमास्वयीत्यः माणेमनसि कियन्त सर्वोदविद्वः पुमान् मेरुप्राणनिजपटोच्चलेकियन्त्सवर्णवधी
न ११३ यो हो विधिनिषेधरूपो भवदाज्ञा प्रतिदिने लंघयन्नस्मि कृतिरूपामित्यर्थः सोहं निर्लज्जः
सन् तपसापिहः प्राप्तत्वत्प्रसादेवचनेनैवेकुर्वस्मि कृतिवचनेनैवेकुर्वस्मि कृतिवचनेनेत्यर्थः। २५
सनलः प्रवश्यत्वादविप्रतिसम्प्रज्ञातनाम्ना समाधिना वासितत्वादेकतानस्त्यष्टः इह शोजानः
विश्वरूपकृतविश्वकियत्तैवभवाङ्कुतमणोहृद्दिकवे हेमनहा तिकियन्निजशी
रकोचनादिमयिगत्पदविद्वः ११४ लंघयन्नहरहर्भवदाज्ञामस्मि हा विधिनिषेध
मूर्यीयः उहेभस्ततपसापि गिरैवत्वत्प्रसादमिदृमिकुर्व लज्जः ११५ इत्युदीर्यसद
विप्रतिसम्प्रज्ञातवासिततमः समपादि भावनावलविलोकितविश्वः प्रीतिभक्ति पु
सहृशानि चविश्वः ११६ श्रावनस्तभशाणिरथ्यांगपाणेर्जन्मानिकमाणिशयानि
लोके गीतानिनामानि तदर्थकानि गायन्विलज्जो विवरे दसंगः विप्रपाणिबुभू
शेवस्त्ववर्णापाभ्रमास्तानपित्स्वतकवः श्रेयमादविहृवपरिस्फूर्ज्यप्रद्धयधशवानि
समाधिर्न्द्विधा सम्प्रज्ञातः असम्प्रज्ञातश्चेति तत्र ध्येयध्यानभावसेवलितः सम्प्रज्ञातः सविलस्वेद्य
भेदलोपेन स्वप्रकाशपरमानंदलक्षणा स्त्रमाम्नाज्यो सम्प्रज्ञातकी हशीनलः भवनावलप्रत्या
दीकृतहृदिः प्रीतिभक्त्याकृविनानि आनंदवाष्पगीतन्त्मादी निवर्तिलुः यदुक्तं सनलः प्रह्वः।
सनमपालते शणरत्नादिदेध्याणहृदिदवोहृदिदेवासम्पूज्यपार्थीनेकृतेपात्रसात् कृतेपिता।

२५३

क्तकवंनिम्नश्राद्धीयानादिकंयेनसः तथात्रालणदलीत्रुम्नयंद्रमवर्णीसत्वमकृपवगर्दंशविवा
शायथाश्लोकेवान्वयः ११६ मध्याह्निनविधेयाक्रमेणः यस्मात्मध्याह्नादिकंकर्मकृतेनत्यर्थः ईदृशोभूयो
नलः आस्वादितमन्नमयोदनेनमोदमानश्चनिवाप्राचेश्वविदिग्भागस्थेशयनस्थानेप्राविकर्तव्यमि
तिवाक्यशास्त्रेविहृतिनोनिकटीकृतोवेजयन्तःशक्रसौधयेनतम् यत्तत्त्वतानन्नदृशतास्यईदृशेवे
श्मवाचलेनिजकान्तिभिर्लेचकारविश्वमेतत् स्तोदिमध्याह्नादिनानन्तरमल्लावलमलेकाठेतिहृदयं
तमध्याह्निकानन्तरंप्राचेवेश्माचलमलंकृतवानित्याश्चर्यमित्यर्थः ११७ भैमीचविहितगोयादि
माध्याह्निनादनुविधेर्वस्तुयाविवस्वानास्वादितामन्नमयोदनमोदमानः प्राचेमवि
त्रमविहृविभवेजयन्तवेश्माचलेनिजरुचीभिरलंचकार ११७ भीमात्मजापिकृत
देवतभक्तिपूजापत्यावभुक्तिवतिभुक्तवतीततनात्र तस्योकसंकृदितकल्पितविश्व
मध्यमध्यस्तुभूषणाभवानितताल्लेसरगी ११८ नामन्वगादसितविम्बवितिपाककृ
स्विवंत्रुःस्तदृशालादपविणात्वेतद्भदस्यकोपीरकापिकरवाविरुहृनदेतीसौदये
देवतभक्तिपूजामतीपत्यौभुक्तवतिपश्चाद्भुक्तवतीततोनुभोजनानन्तरंभूषणभारेणात्यक्तंमकृवां
गीतस्यनलस्यान्तःगमध्यात्मकीहृत्यामंकृविनक्तस्याभैम्यापरिरिष्याणविरिब्धमिद्धायस्मसः ईदृशा
मध्यामध्यभागोयस्यसांकृविनपरिरिप्समध्यस्तपनोपविरत्वामिकृतीत्यर्थः ११८ असितानांभविता
तानाविम्बफलानापरिमाणरूपाशुस्यर्यस्यरक्तताम् अकृमपकृफलपरिणामयोग्यपलोयस्यरा
वितत्वात् आमफलशालाद्रःस्यान् ईदृशस्यमुक्तस्यसौदर्यपंजमिवंकपजरेकरकमलेदधानाका

नै.च.
वि.टी
३५४
354

पिसांवी मे मीमनुजगाम ॥११॥ एकामवेपिकेनोपलक्षितां मे मीमनुजगाम कीदृशेन कूटाकृति
नेतयुक्तेन तथा वृहल्लानां वहूनां पताणां कुदानां शिंमित्रि सीत्कारमर्यादारूपेण स्वयं दिक् जहूशाहेतु
स्मारयति तस्य चार्थेन सा तस्य चार्थेनामावस्या या भवतमिति तावत्स्वयमेव वक्रलपत्तमिति विक्रोसोमा।
अमावस्यारूपता मामेनेत्यर्थः अत एव कजहूपदस्य तत्पदार्थस्यामावस्यारूपस्य चमिथ्यः परस्परं यः संबं
धः तद्रूपेण स्वयममावस्यात्वशाहस्य कजहूरिति दृशेन निर्यहणीयः स्फटिकदण्डस्तत्र स्तत्रस्थिते
नत्याति मेनेन ॥१२॥ यामेष्याः कलाविपिंचीशिक्षितां गताः सख्युस्य वीणाकोमलवादक्रियायां कश
कूटाग्रजा वक्रलपत्रशिति मित्रि सीत्कार स्पष्टं कजहूपदकतार्थ मिथ्यात्वयेन तिर्यग्ध
नस्फुटिकदण्डिकवर्तिन्यैकानामन्ववर्तनेनामिकेन मदार्थिकेन ॥१२॥ शिक्षः कला
विपिंचीमनुवादयस्या वीणाया तङ्‌क्रणानकर्मणीयाः प्रवीणाः अमीनमेनमप
वीणापितेयपुरा गान्धर्वराजननुजामनुजादिराजम् ॥१३॥ नाम्नाम भास्तनकरेण गहा
शाविपंचीकिंचित्तरः कलितनिष्कलकाकली का मे मीं तया मधुरकाण्डलतोपा।
काण्डशाहायितप्रथममप्रतिभावतीव ॥१३॥ तास्य गान्धर्वराजसुताः सुखामेनमेनं नलमु
पवीणायितवीणयोगातृपसुः ॥१३॥ नामं गन्धर्वीणां विपंचीवीणा भास्ततः कीदृशी इव सुखः प्रथमक
लितामारसानिष्कलाविपाधहर्तृस्फुतिवर्णादिव्यक्तिरहिता काकलीकलस्त्व मधुनिः यया साका
कलेनकलस्त्वमेतनः कः प्रत्ययः कीदृशी वा मेष्यात्प्रातः कमधुरकलकाण्डतामममीपेशाहायि
तेशाहकतेप्रथममप्रतिभावतीव अन्यापि व्यक्तासतेविशापिकेसमीपवर्तिनिक्रष्टमनामदृशाहेन

३५४

वक्त्रमुपक्रमते न त्वेयमपि विपंचीमेमीकण्ठसमीपे इत्यन्येऽपि तेव वल्लगणां हि गायनानां तन्नाभ्रमीभा।
वालीमाचवयंति १२२ भूतायेनिाविलकानां गुणाभ्य यद्दाष्टताय खिलकलायैः सेखांयेगुणविशेषा स्तेषां
भूमावाङ्कस्तत्र भूमीस्थानभूतायेमीनस्तात्तलाधिगतये साम्यग्रामये सा वीणा यस्मात्साक सह संगता
त्वैः संगता जाता स्वरसंस्तक्कंदं च मतामामावाजोऽत्र ग्रसेो वीणातन्त्रविनयधार्यस्या इह परिवाद निदा नाम
धुना पिलोके लोके परिवादिनेति प्रसिद्धा सेयं परिवादोऽस्या अस्तीति परिवादिनी सप्ततन्त्री वीणा च १२३ राजकु

सा यद्गुणाक्किलकलागुणभूम भूमीभेमीत्त्वलाधिगतये स्वरसेवतासीत्तेषामासा
व विनयं परिवादमेनल्लोके धुना परिवादनीति १२३ नादे निषादमधुरे
तत्तमुज्जगारसाभ्यासमागवनितक्कलकं जवस्य लम्भेरसेव कृततमस्फतिसधेक
स्या वीणा विचित्रकरणचापलभाग्भवंती १२४ आकृष्टमामरिलिलोकिमुवलकीना
तस्यान्तडुहवमतजिनकण्ठनादम तेनानंतरलभावमवाप्य वीणा ह्रीणानकोणा
ममुचत्किमवालयेषु १२५ लक्ष्मीसनिकटवर्तिनी सा वीणा राजकुलहस्तिनो निकटस्याद

स्तिनी च निषादमधुरे निषादस्वरेण वीणा हस्तिनी च कृतः सत्फृतिः द्वाविंशति श्रुतियुक्तः सर्वकम
सर्वभागकम्योयस्यास्ता वीणा कृतेः कणीयोरः क्रमोयस्याः साहस्तिनी नानाप्रकारपाटलभाकं
जायमाना वीणा यथा हिवादिनो विविधपाणीचापल भवती तिनानाविधशुण्डादण्ड चापलभाग्भवती
च १२४ वल्लकीनां निखिलसारसंगीतनादाहि यतः सा राशवगद्दीनां तस्यैवमानडुस्वरकण्ठना
ले किमानज्जतमपितसृष्टेवधास्तज्यतइति पाठे यस्तज्जातं किमुच्यतेति वितर्कः तेन सारकमेणानं तमना

नै.च.
विं.टी.
३१५
३४५

त्यवर्त्तिनं तरलभावं वचवलत्वं वा यमाणाद्दिवीणा शालत इति सर्विंद्रत्वं वा प्राप्य लजिता सती वीणालये।
गुप्त्यर्कं नाद्वकोणेनामवयत्किमप्ययथ्यद्दत्तं सर्वं स्तोभवति सोऽपि यत्नेन स्तवलत्वं वा स्फलजितः सन् आलेप
गुरुद्देशु कोणेन तोजति हि तथा द्वयमपि लजिता किमु कोणेनाम वत्न कोणे वीणाविवादेन १२५ अ
थ वीणास्तयोर्दे समं कणे मधुनिकणन्त तद्गणश्रात्ताथा अति स्फुटवर्णवर्ये यथा भवति तथा तेन म
कारेणेर्थेन उक्तप्रकारेणेव जगत्यथाव हि समन्याः रतेन्दमयेत्याः गुणकाः गहोसमकाः पदिणाः गहकासा
काः पदिस्तगाङ्कका सेर्गहका श्चेतेश्चमध्ये ईदृशाः शुकस्य वीणाः गाथाश्चेथेन उक्तप्रकारेणेव वि

उदस्यति श्रुतिमथ तत्र यत्र गाथा वीणास्तथा जगुरिति स्फुटवर्णवर्त्म । इत्थं यथा
वत्समतीरतिरहलकलावीरः किं वक्तृदस्तु दीरयति स्म विघ्नः १२६ अस्माकमुक्तिभि
वैष्णवपवत्सुदेनाथा युवामतिसती त्वसदेतथापि ज्ञानदिवागवसराच्च वनाङ्गवत्या।
मेथावदर्थनवथा इतिमेव न स्यात् १२७ भूमन्दङ्गवा कंधुविराजशिवामणे स्मार्त्तं वा स्मा।
मोगारु भगास्य समः क्रमोयम् यत्राकपालकलनाकलितस्य भर्त्रा वाचापि जन्म निसती

त्वदन्य इत्युदस्तुदीरयति स्म भवती समेदः १२८ यद्वा कीदृशः शुकोऽपि किरन् सर्वां स्वां गाथां कथयति स्म १२९
युवामस्माकं वचनैरेवास्माकं तु देशे तीर्थगाम्भीर्यं ज्ञास्यथ एव अथापि सति मती अत्यर्थं तु हीयुवां त्वमेद
ति यस्मात् वागवसरे प्रवचनम् यदा यदुक्तं तदा तदत्तौ भवत्याम् उदाश्यास्मि ज्ञानमवयाति त
मज्ञातमेव न स्यात् मा भूत् प्रवचनावसरेनोक्तो समस्यास्थितमपि ज्ञानं मज्ञानं भवेत् नतु मा भूदितिमि।
त्वमदर्शितभावः १२७ सा गौरी भूमृद्भवापर्वतजानां तव न्यय संम्भवा गौरी प्रस्य भोगेन सर्पेशार्धे तथा अ

३१५

स्य भगस्य तथा राजा चेन्द्रः शिखामणिर्यस्य तस्य शशस्याङ्कभुवि नभस्संगे वर्तत इति शेषः तं च भोगेन स्तबके
न सुन्दरस्य राज्ञो शिखामणेन नसौ कथं देशो वर्तते इत्याशयेनाह अम्भस्तु वनादिषु वयोस्त्वत्त्वः अस्मिन्
पि जन्मनि भवती नाकपालना दिङ्नादीनां कलनयायाताया अंशेन एकेन भवनाद्वाकपालशीकरा
णेन प्रसिद्धस्य भर्तुः अजन्मनि भवती नानुभवति किंतु एवं जन्मनि एवं भवती गौरीपतिश्च नाच १८ एषा भिन्नी
कस्य चेतसि रतिरिति घस्मा भेम्नाः कान्तिः रतिं स्तनेऽङ्गजनेन कान्तिः पूज्यते तस्याः प्रेयावतिमत्त्री भवा
ति अस्यायुनकथमयमेव चिरिरिस्थः अथ च भीन ललनयि वा कोनामीदृशं भ्रमं करोतीति कीदृशम् आ

एषा रतिः स्फुरति चेतसि कस्य यस्या स्तेरं तिद्युतिरयं तनये वातनोति त्रैयत्नवीन
णारविन्दीरति निर्जरत्वसिद्धा युद्धभ्रमकरध्वजमंशयेत्कः १९ एतां यताभिवद्दरिक्षु
विद्याविद्यागुल्मसितन्यभिद मानन चेद्दासा विश्वद्धि भासि परमामिव राशि
रेतवेद स्त्रियै जनमनः प्रियमत्य दोषम् २०

तस्यैते त्रैयत्नवीनणारेन रविन्दीकृतः देवनेन प्रसिद्धस्याग्रायुधः मार्गोयस्येदृशाः कंदर्पः इति सेप्सय
को वातनोति दृढदृगपः कामः कर्मेच स्पृहणाय सौन्दर्यः कृचक्रनो वैसादृश्येन संशयेन घटनं इत्यर्थः
यद्वायस्तनेऽङ्गजनिता कान्तिः रतिस्तनेन निग्रयमेवदेत्तः आश्चर्यं तं पृयमाराशिरविविधा भूमि
मिवैना भिन्नं विश्वद्धिं भासि कीदृशाः अस्याभिम्नाननमिदमेव आननेन चन्द्रातस्य कान्त्या उल्लसिता
दृष्टः अथाभिरपि चेद्रकान्त्या उल्लसितः कीदृशा भूमिमिमी वसति नाकविद्दरेऽभीनि भविक्षु विद्या
शिगद्वाराः यस्यास्तां भवति पवकान्तामनोद्दा विणिद्वा वा यस्यास्तां भवति पवकान्तामनोद्दा विणिद्वा

नै॰ च॰
द्वि॰ टी॰
३९९
396

गायस्यास्तां अंतर्मध्ये वीचिश्रीर्यस्यास्तां गंगायमुनयोर्मध्ये अंतर्वेदी तत्र श्रीः यस्यास्ताः जनमनसोः प्रि-
यः मध्यदेशः अवलग्नं जघनस्थलं वा यस्याः लोकप्रियो मध्यदेशः आर्यावर्तो यस्यास्ताम् ॥१०॥ इयं
तन्वी भैमी सात्त्वीकृतेन्दुवदना अतिभ्यासहृदवर्तत इति सा तत् वक्त्री दोषमुक्ता दोषाः स्वांगान्यथ म
सादः सादः कृतः सात्त्वीकृतः इन्दुरेव वदनं यस्याः सा जनिता निपत्रनिवेशना निपत्ररचनाय यासा
ईदृशी सती मदनाय जयं ददते अन्यापि मध्यस्था वादे जितवती वादिनी सात्त्वीकृतेन्दुवदना प्रसन्न
त्वाद्युक्तमायेन ईदृशः सन् जयपत्रदानश्चरः सर्वे जयं ददते न ध्ययमपि सात्त्वीकृतेन्दुवदना पत्ररचना
दत्ते जयोजनितपत्रनिवेशनेयं सात्त्वीकृतेन्दुवदना मदनाय तन्वी मध्यस्थदुर्बल
तमस्तफले किमेतत् किंयदत्र तव मत्सितमत्र केतोः ॥१३॥ चेतोभवस्य भवतीकुच
पत्रराजिस्थानीयकेतुमकरानतराजधानी अस्यां मदोदयमदात्स्पृशमीनकेतोः
केतोरणेतमणानतुवतनुवौते ॥१२॥ बाजेन कामाय जयपत्रमदात् पर्वसतिपतन्मध्यभा
गस्थिते घट्टदले भेमनमतिक्रश वेतथा मध्यस्थानेघट्टलेभत् समस्तसः अत्र जयनिर्वाशक्तं तत्स्य फा
ले किं नु यत्तिरस्कृतं कमस्यतन्मात्रमेस्याभोगः इति मध्यस्थाश्रिइदलेभा भवति तर्हि पराजितोपि वले
न जितेन तिरस्कृतमदो त्रादिके विवादास्पदे मध्यस्थेबलं तव दमपि किमित्यर्थः ॥१३॥ भोः भैमि मनको
मस्य राजधानी नगरी न तु कुचयोः पत्रस्थानीयः खनेयोग्यः केतुरूपो मकरो यस्यास्तस्याः पत्ररचना
त्वं मकरो लिखितः इति वाहनं पृथिस्थापनीयः केतुमकरानगर्यपि भोगरूपिकामस्यास्याः वृथीतव
क्रतौ के वानवास्तोरणं नुवते केटप्यस्यामदानुदयायस ईदृशा मदः इन्द्रस्य स्पृशतीति तस्यां मदोदय

३९९

रूपं मदस्य शालीति च मदोदयस्य कन्यकाकृतं स्य मदः कान्तिस्य शालीति च स्यात्मा केन मयो थ्यायो वि
देहा मिथिलपुरी महोदया कन्या कृतं कन्ये कृत्वा मदोदयमितुम्मरकोशः ३२ अस्या मे प्याः सर्के
शात् भवेतेगच्छन् तथापि लोपि गच्छन् कामः अस्म कथनाम न विंदत् अथवा यानायात मद्भुवनतल
स्य कामस्य पुत्रवयोः कायेव मार्गे जान अमहारिणाय थ्या पथिकस्य बलादि क्रियावशात् अभेन भव
ति कायाकान्तिस्य ३३ स्वेदोदकस्नात स्तद्भवती तव रोमराजिः यस्य सम्भोगाय जागरितव्रतानि शा
नः पुनरुद्वेचनानियकरोति भो राजन् रोमलाजागरणेन ईदृशस्कन्ततन भोक्ष्मि राजसे कीदृशः अस्मात्
अस्या भवेतमनिसे भवतस्तथैव कामस्य अमेन कथनं स्कन्त्वनाम गच्छन् कायेव म
थ्यगतागत भाव विभ्रमान्स्त्र साधजस्य अमृतनामकरध्वजस्य ३३ स्वेदाम्लव प्राणयिनेतस्य
रोमराजीरस्येप यदा वर्तिजागरितव्रतानि श्रामामितन नतुरनाथ मध्यस्थ माद्भिमयनास्तुमे
पुष्पानके शरदन्तराताः ३४ श्रामानवापिन्नपजीवितदेवतेय यमो स्त्रशीकरकरय
नमस्य जालो नेत यथाः पतनकामस्य नानिवाणा स्वेदस्तथैव किंपुनस्यशारदतनोल
कः अस्य कवत् मधुनः उक्तः मकरदोदयः तेन सा ईमगनाः शर्वरी निशानाथे अस्मे मद्योः कामस्य शराः
कुसुमानि ते षां केसरे दलानि निर्माणन तमेगापस्य सदृशः मव विभ्रामितनायरोमाकुमः किं तथा गा
मगन कामवाण पुष्प ध्यके सत्यावलिविलसर्थः ३५ नकेवलं भवानेव प्रविष्टः किं तु भो राजन् या
तो स्वदीयं कमलाली भीमजापि स्वेदोदविन्दुसमिश्रणेः श्रामाकामस्य पुष्पाणि तेन वाणाय थ्याया
दृशात्तथैव तस्य कामस्य शारदतनाज्जनस्कमेवाय महाः किं पुयाच्छोयत्तः नादृशावलिविलिवत ।
३५

यादृशानि पुत्र्यां रीत्यवलानि तज्जातमस्त्वा पिता दृष्टो वृषुक्तम् तस्यप्रत्वेदपवेस्तस्येत्यते २७ युवयोस्त्वमे
वेपस्सवात्तुरां दृष्ट्वा किंतु प्रतीचीविकल्पयेति पुत्रदृष्येक्रममजायत रक्तं भातु प्रतीच्योः हृदयं दृष्ट्वा वा
युवयोः तदृयं वीक्ष्य वा इदानीं वसन्ते क्रीडावदीर्णिमिलेवा कामिवा गान्तु रूपाग्रभावनमस्य स्प्रमानेविद्यतश्री
मत्काङ्कः सुकुले भवतीति तु शरमपि कामिनो रागादिदर्शनमपि कामिनो रागाविद्रुभवती
तिभावप्रतीत्यो रतिप्रयोगानलभेमीरराजन्यतेतोत्मसृते २८ परस्परानुरागपराधीनयोर्युवयोर्विला
सान्तकामक्रीडानालेक्काचरणप्रतिबन्धकः सर्वोप्यस्तदः तस्मात्कारणादपवेन्दवमनतुमोचयत

नागे प्रतीत्य वयोस्तृमिमे प्रतीचीभानोर्वा किं हृदयमजायत रक्तमेतत् तदीयवाकि
मिहकेलिसरित्सरोजैः कामेषु तो वितमुखवनमधीयमानम् २९ अन्योन्यरागवश
योर्युवयोर्विलासस्वच्छन्दताक्षिदमयोन्नतदालिवर्गः यत्राजयत्त्रिवयमाजिमः
कारयत्वादतेनैव विक्रमपदेना ..... मुदः कथं स्यात् ३० इति पठति शुकेन्द्रमायशु
स्ताविकृत्यकृतमवेतमान्यवेले जापितनिजमवीदृशार्थहंसः कमलनयवता
तानिकाचवेतना ३१

हे तेसुकाः युद्धमकारयन् कामः कथं मदनः स्यात् मदयतीति मदनः मदकारीत्यर्थः मेत्रोपपवेमा
वर्तिति ३० एवं शुकेन पठति सति सन्ध्यावेलायांभवांसोयिवेलवङ्गराजहंसः तं ज्ञातानानाः स्त्रि
योस्तृषाया जेनुयशः सेध्याकालकमेवराजकार्यं व्याजीकृत्य निर्गता इत्यर्थः कीदृशाः पद्मरूपत
येवसंध्यासमये सक्तविनयामे भीदृशा ईषद्दृष्ट्यापि नगच्छतीति कोपः ३१ साकर्णितपूर्व
श्लोकपरस्परानुवादमध्यान्तचतुर्न्यप्रतीवजातेनतुरागः किलमकोकिलपवेपटतितेनलक्षति

शुके प्रतीवत्तद्दिस्तहीम्हातिस्तविस्तुहीतिवचोवाचदितर्थः स्वभावतएवरक्तलोचनः कोकि।
लस्तद्दिस्तहीतिवचोवक्ति वा १३॥ अथभैमीतमनसोयस्यानानास्यास्तसस्त्रोपकमेणिपंच
मीवक्ताञ्शुशाहकशतांगकंतीपूर्वमेवरक्ताम्रमस्यानादवलोकेननात्तेहकशतास्तर्थप्रतिविवा
ग्रयरागाणादहदीप्यमानांकेलिकल्पमयप्ययतकोहशोमियंप्रतिकहिलोचलेतीसर्पहीतिभीतेः च
क्रवाकवेदः प्रकटयकप्रपरस्परयथाभवतितथापलाय्यनेत्यस्थितेः अतिरक्तरूपापीताजनितशोहेः चा
अस्ततपरस्ततत्तद्दिस्तहीतिफ्फतिवचनस्त्रपालकिंचेवचेतुः पठतिनलन्त्रतिप्रतीव
कोरतमिवन्त्यप्रतिज्ञातेनत्रुरागः १३॥ उच्चमामादवामादथशुशाहकषताभायेती
केलिकल्पामहादीदकेप्रतिविम्बकतमलिनाभीमजाराजमानम् वकेयकेव
जतीफणिम्रवतिरितिभ्रत्तभिदेभक्तभुक्ता त्यांतेविन्दुमत्तीवरथवदमिप्तनेः हवित
संतिभूत्पाः १४॥ अथयुथवरणोविलोकारकारतिविवक्तसहतादताविवादे अपित।
मस्ततपस्त्रलक्तिकालेघ्यसनविकोपिसरोजसोरभवास्ता १५।
पित्त १५॥ कंतेविरुद्धसदिस्तनादत्तोताडितो अतएवत्रपाजनितेः अत्रैविवरक्तोचक्रवाकोहा
स्त्रास्ताभैमीपद्मसेकरोकालमपितेसंध्याकालेतिजयासमप्रसाद्दितपद्मोमोदेचकारविप्रक्तचक्रवा
कल्पेकजनितशोकेनदीर्घतनिश्वसितितिस्मतार्थः १५। अथभैमीपतिप्रतिवभाष भोः कृपालो।
कोकयोरवस्यांपश्यमहदयमिमोचकोकोभिदंतीविदारयंतीचत्रमामवस्थांदृष्ट्वाकोवानानवे

नै·ष·
वि·टी·
३५८
२५८

नरोद्दिति अपितु सर्वोऽपि द्राक्‌ हेतुमेव कदिनचेताः परं न द्रवसीत्यर्थः ५२ वर्धिसं निजशत्रुभूत
कमुद्दानामुदं दक्षु समद्दिसुः स्यः अविलम्बितकामतामस्यात् कामतो वितस्ताम अन्तर्यियासि
तिस्मीत्यर्थः निजहृदये प्रवेशिताः कोकानां कोकवादीन स्वरमेव कृता अत्राणि कः एवंविधाः ।
किमुपदिशाः प्रतिहृत्त विकतवानिशा हायते ५३ अनिष्टमपि वियोगं स्वयमेव कुर्वाणौ अपि गमः
ज्ञानेन तत्पूर्वकाः सर्वा प्रतिदिनं अनुभूयमानाः सर्वाः चेष्टाः ययोस्तौ चक्रवाकौ इह लोके चेतनानां

अभिलषति पति प्रति स्मेमी सद्य विलोकय कोकयोरवस्थाम् मम हृदयमिमो
वविदती द्राक इव विलोक्य नरो न रोदितीमाम् ५२ कमुदमुदमुदीक्षनीमसोऽन्य
विरविलम्बितकामता मतानीत् प्रतितु विकवेति किं शङ्कनाः स्वहृदि निवेशि
तकोककाङ्क्षिताः ५३ अपि विरहमतिं समाचरन्तौ विधिना सह पूर्वक पूर्वगवी चेष्टा
इह मदृह निदर्शनेऽविहृगौ विधिवशायत्तनचेष्टिताऽनुमाने ५४

प्राणिनां चेष्टितं विधिवशं दैवायत्तं न तत्स्वायत्तमित्यनुमाननिदर्शने दृष्टान्तभूतौ यतः स्वयं वियोगेन
दुःखं सहन्तौ न भूयोऽपि पुनर्वियोगे विदतेन ततो ज्ञायते प्राणिचेष्टितं दैवायत्तमिति तत्रेदमनुमा
नं प्राणिनो विधायत्तचेष्टिताः प्रतिकूलतयाऽज्ञातेऽपि वर्तमानत्वात् चक्रवाकवदिति ५५ चा
क्रवाकवद्देविक्के तु वियोगविशेषणाकृतं चवाचनाविधिना अयं कालः समयकृतश्च का
लयवरवद्धः तानुदर्पशालान्वलये मत्स्य संयोजयद्युतां किमु निशि नीकियते किं कोदृशशान

वलये सत्स्नज्यः किं न जायते अंघ्रिषु हस्तयोः पादेषु वर्तमानः अरुणिमैव पल्लवकानां रुणितैः शोणे शो
णोपि लोहभास्वराणां गुलिसंदष्टपत्काह्लणितै शोणो भवति तथा मध्यदेवादिणा अरुणेन आर्द्र
निर्वन रश्मिर्यस्य शोणोपि रज्जनाह्न कपुरु बघंकानसंन स्तत्र मणिस्तथादेशेन स्तयं सेवकेन आज
न शीलो शोणोपि रज्यसंलग्नो आज्जन इति १५४ सतलपर्वे वेणुमुखो अभ्यासुखेनार्पितं मधु वचना
स्तं मधु पीत्वा दास्यचिह्नितं वल्कलमुरवस्ता अमेमी मिदमाद्य भोः अमेमियत वीक्षितं षटीदं स्फटनि
अंघ्रिस्याहणिमा पत्काविस्मयाणिः शोणोः कपानस्फुटं कालोयं विधिना रथ्यां गामि
षुतं विक्रेतुमन्विक्रुता रश्मिमादद्वजन्मदग्धजसममावत्ता विभामत्र मोदाण्डश्री
जिनि भाणशोणा वलये सत्स्नज्यः किं न जायते १५५ इति सविधमुखे मुखेन मया
लपितस्य धारस्तमर्पितं निपीय स्मितशबलबलन्तखो वदतां स्फुटमिदमीदृशी
मीदृशीयवदार्थे १५६ स्त्रीपुंसौ प्रविभज्यते तमखिलं बालाविनौ चित्रया मत्वा
वयितिमस्तनशय्यायां आपङ्कर्णा नकुवानना साक्कलनि कृता विनलिकोनाल
कमुक्तेक्षिणा त्वमिश्वास लनेन षमधुषु सतञ्जवायद्य महेत्तेयोः १५७
श्रितेमित्य मित्यमवनान्यथेति १५८ सकलाहो पुंसोः प्रविभज्यते तु मालोविनौ विनयोः स्त्रिया
स्त्रीणां जयः जय इति च पयसौ विनमौ विनयाभ्यानेयोः रतिकामयोस्तकुवावेवनन्ता
वापहयो ज्ञानामि नालीकानां शराणां शक्तिः कामयोरतिकमयोः तदीया नामनालहयव्याजेनगो
पितौ छिन्नलकेह्यो मालिकयोः समाहार्य ज्ञानामि नामापुराविनिनिर्देशमा च मनन्त सर्वविना

नै.च.
टि.टी.
३५५
349

स्तनलिकेयपवेत्यर्थः तदीयनिःश्वासलतेनामापुटभेदाद्विर्वचनम् मधोर्वसं ... त्यस्य स्वस्मनोदति
णोनलनज्ञानवायव्यमस्तजानामि शोल्यमान्म सोरत्येवे सतानिलतात् ९७ पीतः पीतिमावत्वा
गुणः वर्णेषु स्त्वादिषु गुणः तपसजनेन मथानभूतः किलेति शेषः यद्वा वर्णेषु मध्ये यमेव गुणः।
श्राव्यः गुणोन भवतीत्यर्थः सोयं पीतिमा तवशरीरेपि अतिमधुरः अयं पीतिमा यथा वर्णगुणो
भवति तथा नूनमिति शेषः यद्वा यथा यकायः पीतिमानं विभर्त्ति तथा यं विभ्रत्कनकमिति व्याहृत्य
योजना इति केचित् वयंत्वन्यामहे यद्वात या कायेसोयं मधुरमधुररसाय यथा पत्तिनः आस्वादि
तस्त्वथा वर्णगुणोपि पीतः पीतरूपमित्यर्थः इति यद्वा तव वर्णगुणो वचोयम्मीति मधुरः मधुर

पीतिवर्णास्त्वाति मधुरः कायेति सोयं यथा ये विभ्रत्कनके स्ववर्णमिति केराहत्यने
कीर्यते कावभोनरवर्णानाय वलिमाराजीवन्मपीयुषस्वल्पायोगादपियावदोषु
रजतेंदुर्वर्णता कुथेष्ठाः ९८

तः सोयं पीतिः कायेपि अतिमधुरः यथा त्वर्थेन तथा नूनमयं पीतिमानं विभ्रत्कनकं स्ववर्णमिति शो
भनवर्णयुक्तमिति नाम्ना स्ववर्णमिति चकेराहत्यनेस्यघनेपि तसर्वथापितस्थ पीतस्मपुरस्ताद्गुणे
तेषाणनाकानामनकाचित् यश्च यवलिमारूपयुराजेवतस्पष्टतस्य .... गादपियावत्सुष्ठु
रजतेंदुवर्णता कृतेंदुयुगाः भामातिदुष्टवर्णायस्तेनतेंदुवर्णरजतनामवस्तुकगुणोदिवर्णनोश्र
ष्टत्वात्ममकोदापि रजतेंदुवर्णो जातम् अन्योषां नीलादीनां का कथा गुणेन अतः स्ववर्णव्यपदे
शाकः पीतिमेव गुणो नान्य इत्यर्थः ९८ शर्करा गुणामेव मन्मतिकायत्रता दृशफलोलिखितो
फलेमाधवमयः तदहिरण्यकारहमित्यामेयमालया नयणोल्लेचनात्कुने श्रूततद्रयं नवदट्

नपुण्ड्रकेत्वसेव्योह्यतिजायतेसचपुण्ड्रकः स्वाद्वासमसेव्यते कृत्वायदिफलमपियत्तेनदात्तनोपि
पुण्ड्रकफलादपिमधुरः याराममधुरवशाह्यवाधारः प्रकृतिर्यस्येदृशः तमनुक्तत्वयः नक्रिशमुद्देशाय।
कथनायेतिमधुरोमधुरतारोमधुः नमइतिनिर्व्वः कल्पाईदृशोपुण्ड्रकफलमधुरत्वेभवतितदपि।
तथानद्वचनेषुमधुरसमशाह्यःप्रवर्तेते ॥५१॥ अप्यतनमेवांघोयस्येदृशः कामः स्वत्नपवदानकाण्डम
ध्यप्रसिद्धशर्करावलपवमत मयानीतिमत मेथुना। क्रिपतस्तनमीलनः प्रसरन् गुडपाकेयस्ते
त्वेणडोदम्लाद्दिष्यलेमधुपयः कादम्भिनीतपेणात्कष्टेरोद्गतिदोह्देनपपासा।
पिण्डेनवपुण्ड्रे सद्यादाद्ववेमशानेयदिफलेयमेतदात नक्रिशमुद्देशावतनोपुदे
तिमधुरदयारत्नमनत्वयः ॥५२॥ उन्मीलत्कुरूपाकतत्तललनयारञ्जाभ्रमैरञ्जयन्मा
नोतः कृतशर्करावलमथः स्वेनास्तोयस्मरः न्यामित्वरमोदयेयदिस्तया।
मुन्याप्यपयस्याभवज्जिह्वायाः कृतिमाह्वयेनपरमामक्काणियोः पारणा ॥५३॥
न्तः सापवलनातयेवरञ्जाभ्रमीभ्रमणानिकुर्वन् इत्वरसमसगुडात्मत्वग्रौस्वयोयतनुत्पादयेत् स्पर्धया
कारयेत् स्पर्धायेमानात्मनेपदम् अप्यतनपारणापविणाकायः कामः शर्करावलमेदिरंकृत्वा।
.... नकुकवेणाजनितनतेनिर्मितरञ्जातमावेष्टात्वरसमुद्रमपिपच्छितामत्वग्रस्तुयोयदि उत्पा
दयेत् नदासास्वथामेमीवचमानत्वभवदितपथः ॥५४॥ नवमुखेयावाणावसतिनसालीलाकमल
विभ्रमस्वरसोरभवति तथ्यातस्यः कलौवेणावीणासम्बन्धीनिकाणपवर्निकणेनवासितन्मावि

नै॰ष॰
वि॰टी॰
५ः
४००

लाभप······ साम्रथानइसमएवा कृतिमक्राणियोः तत्क्लृप्तपराणां तस्मिन्पो वाचमाकृयत वागस्
तेयत्रतस्मिन् तस्याः क्रीडाविहारयोग्यः गैरिकमेवस्थलीपूर्णेन तनिर्मीयतइति गैरिकस्थलीनिर्मा
णं तस्यतद्वयंवनकेलिभ्रमणार्हे गैरिकस्थलीनिर्माणमेवद्त्स्यतदेवायरोयचतस्मिन् सुखेनदन्तः
पंक्तौ अयेप्रकाशद्वारएवजेनतेमदन्तपङ्क्तौकिंतद्युक्तातारएवेतिभावः स्वएवमोरभेमरसस्तत्याः लीला
कमलमोरभवतेनवाचंवीणाकृणितेनाथेदृक्मिनेनदन्तपंक्तौदारनेनचालित्यते ५१ नववाणा
कामदेवतातीर्थकापिस्वर्गावरमनदीतिमेलास्कनदीवतनदीसरस्वत्यैमेकनस्पतिकनेवखडा
अस्यांतवभारतीवसतितांलीलाविधमील्लसन्वासितकलवेणनिक्वाणमिलद्वाणा
विलासास्पदे तत्केलिभ्रमणार्हे गैरिकस्थलीनिर्माणस्मीधेयतत्क्रमणाद्दाव
वकिमयंदेतत्स्तूतोराजते ५२ वीणामयिथतीर्थप्रज्वलरसस्वातस्मिनीकापिते
खण्डः खण्डरतोदमीयप्रलिनस्यालघ्नेवालुका पतमीरस्तदेवकिंविरचिताः
सताम्मिताचक्रकाः किंपीयूषमिदंपयास्मिन्हिमिदंतीरेनवैवायवो ५३
खण्डयतिलोकेनाभिधीयते निर्मलास्मिताश्चकिकाः शार्करा कृतवक्राणिपतस्यानयालटम्ता
तिकयैवकृताः किमन्यतपयोस्मिन्दंपयोमीवान्तेकिंमिदंतीरे असालीरेनवैवायवोकिंमा ५२
मोस्तकृणित्रमन्यतनदीमवाहृरूपानवेयंकोकिलांतोसमयकृगात्वंनायातिकोकिलाभिचोतेन
शाक्यतश्रत्यर्थः अतएवासौवाणाताभिः कोकिलाभिः चोतेनशाक्यतश्चमर्थः रसिककाण्ठरू

विशुक्के गलेद्भूत रसकमाये कण्ठे वाकंनेनक्रीडावनमदकोदेस्थितनास्वेडितेन पुनः पुनरुदीरण
नकतिवावारान नाभ्यस्यते यत्र नवोनरोयथ रोथ्यवेशूकमालानुयंकामस्यधनुः तत्रयतुवः तवाधरा
हतटस्याधः समनिस्थिताशेविवलतासेवमानतुग्रियेयषभावकीवाद्यपिमात्मथाधनुर्वेदः यवधनुरा
वेदः कोणधनुर्गुक्ताभिर्वीणाभिककृचितेगारभ्यतेयोद्वियनुर्वेदमतस्यानिसः यनुर्वेदतस्यतानिर्वीणाअ
पिलब्धाणा धनुर्वेदम सहवालस्यनीतिशुक्कमेवेनस्थः ५५ सपुरुषः ग्रामः पशुसाधसचविद
परन्तनयुवतीनां समग्रायानगातंननवनकणिवाणायेस्तथासिंधुवीचिः कतिनरसि
ककालेकर्तनमभ्यस्यतेसोभवडुपविपिनाग्रेताभिरास्वेडितेन यत्र कर्थस्तरदरकुदः ।
स्मयधनुर्वेशूकमालामय मौर्वीनयनवाधरायनतटाधमीपिलेखालना पमावा
गपिताचकीनतुधनुर्वेदः प्रियमभिस्थः सोयकोणधनुष्मताभिकृचितेवीणाभिरारभ्य
ते ५५ समदिमदागकुत्तपेष्ठ्यघनोवस्पृष्टमपिस्मरस्यपु
रवाणुरयेविमानोन्मुखाः यः किमथिनाधरेतवकण्ठे मेतिननत्वपुः कीदृ
नाममरेतिपृष्कुतिननतेदनेविरवानरम ५५ ग्यमभायामपोष्ठ्यतायदायातिमोः पुरयेन
वपुरुधकामस्यशरः स्पृष्टमपिविमानोन्मुखाः नवेतिमधुकिंकीदृशमितिकस्मिं श्चिन्पृष्ठकृतिसतियः पुरुषस्तवा
धरमधुनवनदेनेहेमकीदृगितिपृष्ठकृतिसतियः पुरुषस्तवाधरमधुनवनदेनेहेमकीदृगितिपृष्ठकृतिसतियस्तत्पुरुषोनर
नेस्तथाकीदृशीनामेतिपृष्ठकृतियस्तेवाचमुनवनदेनेसग्राम्यनत्वादि ५५

नै॰ध॰
एकविं
टी॰
५१

५०१

यस्मात्त्वं मध्येवलग्नेन ब्रह्माणि साधयन् सोऽन्यायहारिमागुरुत्वमद्दिमाविस्तारस्ताभ्यां सह वर्त्तनं इति सगरिममहिमहरी
यस्मात्त्वं मध्ये वलग्नेन वद्धानि साधयन् सोऽन्यायहारि मा गुरुत्व महिमा विस्तार स्ताभ्यां सह वर्त्तन इति सगरिम महिम सह शी
हशोऽनिन्द्यमर्थं वग्रुमंघयस्याः साय श्रुत्रुगल्मकाशमानेवेन सो वशित्वं चिन्न वशीकार एण शक्ति र्यस्या सायश्च हत्त संस्कृता
लघिमालघुत्वं यया सम्र माऽप्रतिहेश्वरत्वं प्राप्तोऽसि यश्च त्वं वचनेन प्राकाम्येन विस्तम्भ व्यापितया रमायश्च दिशिविदिला
सः कामावसायामकामाभिः यया सावनतो देवतो रीशः तुष्टः सन् निजविज्ञानानि मितत्वपापादे
वाविति मन्ये (५६ नेदनक्रतानीवेहत्फायत्तयाय स्मिनामहतो नाम निजपदप्रतालनानुग्रहः) तइक्ति लतनया
वर्षनपालिता: अतः नकोऽपि न्यून मस्तनमेव स्तमः नस्पास्त नस्यक्रते सत्ता हशो गरुन्म दिङ्गयोः स्याने सम देजातरा

मध्यावस्थाणिमायत्स्यारिममहिमप्राप्तिवशीतानम्रगमाजाग्रेश्वतावशिताम्सतिषु
तिलघिमानोपतीषित्वमेषि त्वंकोशाकाऽप्याद्विशिविदिशियशोलघ्रकामाव
मायाभूतीमहावपीशल्लदहितमुदितः त्वमशात्पायनद्य (५८ लघाव
वःपीयेषमेवलमलस्याथंगरुडामेद स्यानेमजानेजा
ति ह्यदायानक नेदनकृतानीवेहत्फायत्तयायस्मिन्नामहतोनया
पदमतालनानुग्रहः (५७

तिज्ञाने अर्थे द्विवत्तुनिमहता लोभेन संग्रामोजायते यस्मिन्नामा स्तेत्र
तारमवाह्कारश्चंगकाशिणाक्रुध्येप्स्थिरावमानयानयानेवावानिजपदानांहृष्टिनेऽनादिपदानानिजचरण
याश्रयेप्रतालनामप्रसादः कृतः अस्तेतन प्रतालितानि पदानीत्यर्थः स्वामिनोयस्मिन्ननुग्रहातिशयः सएव वे
क्रुणोत्तालनादिकं करोति (५८ भोः स्त्वदेतिकोकयोः शोकस्तांवाथमेवेनहिकथ्ययनवाञ्जाक्रमे हे
क्रुत्वंगतेवक्रत्याजलप्रतिविम्बितेभानुमंतमस्त्वयाने अनुनये अस्तमायासीति निमसादयामिएकग्रहः

सुखो भवेत् तत्र हिमस्यामेव कोका
पकाभिनिवेशो मुख्ये गृहस्य अतएवासौ भानुवंशजलोदधेर्यद्यपि यदि मम भ्रमुदपाङ्गसुखो भवेत् तत्र हिमस्यामेव कोका १५८
त्यामेजलिनिवार्याजलिदत्वा इदैवस्थाने तां प्राप्स्यमानो मा पश्य प्राज्ञान्तस्थावंदनहृत्वा गत्वा मीतिस्तवयति
नमनतोर्हेतोः त्वदीयहास्तत्र लभूता यमुखो यत्र निजप्रवीनां स्थितिमं तथान स्थाने तत्र मनेष वयसत्वा यत्र निलीना
स्तनत्स्थाने स्तगयस्वेत्यर्थः इति हृद्यनास्त्रीषु याश्रुते वेतसंप्रियांकृतासोयेनलः स्वयेस्वयेनतविधिं चिकीर्षुः

मोकसख्यं कोकयस्त्वां स्मरति तु दृतितहाहृ नेत्राकरोत्यागताक्रुस्यामनस्तं प्रजितम
तनये भानुमनेजलस्य वहुमध्ये जलावध्यनुनयविमुखः स्यान्तमेकयहायम् दत्ता
वाम्रांनदेभोंजलिमिह भवतीपश्यमासस्यमाणाम् १५८ तदानेदायनत्वादृस्तिना
कर्मीयभवनीनिजालीनां स्थितिमिह मुहुर्मेस्तगयन्तो इतियाजान्हत्वालिपुव
लितविनोसहृवैरी न्ययेसोदृसायेन नविधिविधित्स्वैर्विहितभूत् १५९ श्रीहर्षक
विराजराजिभृङ्गटालेकावद्दौःस्तते श्रीहीरः सुषुवेजितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यं
तस्यागात्स्वयमेकविंशगणनः काव्येतिनखे कृतौ भैमीभर्तृचरितवर्णनमये सर्गो
निसर्गोज्ज्वलः १९.

निरगात् १५९ एकविंशतया गणने इत्येकविंशगणनः अन्यत्व्याख्यातवरम् १९ त्रिलिंगनामदेश
सादितिपतिराज्ञा नेयनतंप्रतिदिनमाराधितो सेवितो ग्रंथीचरणोयसो हृश्रः स्वयम्भूनामपण्डितः मा
नेषुश्रेयास्तुतजनितवात्तयाश्रितो तेपुदितेसहभैषितमल्लिनाक्रमास्तेनामिंयनेयान्वरीसाविद्वत्ययपतिव्रतेनिषा

नै०ष०टी०
नाविधि०
ध०२

402

तिव्रतायाभावः पातिव्रत्यशीलादिः सैव लग्नो गुणः तस्य एकसीमा एकावधिः ईदृशी नालिमामाता नालिमा
नाम्नी माता यस्य तेन माल्लतविद्या गण्ययोगीनामगुरुः येन दक्षविंशकपयाकलयति पश्यति कलिः सर्वार्थः श्रवा
द्विःतस्य नवदृष्टेः कृतिः दीपिका यां टीका यां दीपयति नाम्ना नार्थानि निदीपिका टीका तस्यां नलपवरजनितिभु
त् चेष्टादर्शनेननर्दयाख्यायितात् तत्सदृशशोभावत्वाश्ववेदसामम् तस्यवदितेश्मादृशेणान्वयः असोप

येनात्र नवविंशिकाद्विनियतिमन्ततारायितं ह्यितः स्वयमसौ पातिव्रात्यैकसीमा
त्तुकविनरदृविंनालमार्थवमाता येविद्यारण्ययोगीकलयविक्रययातत्कृतौदी
पिकायां समाप्तो सावेकविंशोनलराजनिशृतस्याकृतौ राजितो भूत् इतिकाविवा
दश्रीहर्षकृतौ नलचरिते नैषधनाम्नि एकविंशः सर्गः ॥ ॥ ॥ ॥
उपास्य सांध्यं विधिमन्तिमाशारागेण कान्तानथ रत्नचित्तः अवाप सप्तावसथं महीभृ
भिभागे भैमीयथसौधमसौ यथेष्टः १

सेधृम सम्बंधिकर्महन्तापश्चिमदिग्भागेणप्रियाथरम्यादिस्थदयः असौनलः सप्तमभूमिभागेसप्तमकक्ष्यायां
स्थितं भैम्याः पर्वतत्रयंदृ समामवान् सटस्यदर्शनात्सदृशांतेवबुद्धिर्जायते एवेतिपश्चिमाशारागेण
प्रियाधरस्मरणं धरेशः पर्वतेषाः धरेमायदित्यपिशुक्रम् १ मत्सुर्यानामाचवेन्याप्रिययापवितयकं उपा
विस्थितनयविक्तिमशयर्यथर्यकमाकृत नामपिभैमीमावोध्यसौयंनलः सायंसंध्यासुयमलोकयतिस्मलोकेक
यस्तोतिस्म २ नावहरुणपत्नीपश्चिमांचदिशंदृष्ट्वाश्रुतरुदन्नामसेयंदिग्णवकोदकेनातालीव ॐ

ध०२

मयंकेनसहशीव ३ रविरिव गैरिकगण्डशैलः अस्तं गत्वा दाकाशशैलशिखरान्नमितः पतनेन विद्रुतीतसंध्यारागो राजिविराजितहीने, वस्त्वगण्डशैलस्य संध्यारागोराजिविद्रुमसमये उनिहृति ४ प्रस्नावलशिखरवासिशबरमहि पाचिपुवर्धितस्य कुक्कुटस्य दस्यमदरावसानकुजारु उज्जैर्मितैःपूजासमन्दैः इयं वाक्पणीदिक शीघ्रमत्कणीकृ तिमन्वेरातिशयः पक्वणःशबरालयः गर्दभा सकाः पदामन्गाङ्के कालेकालेगदन्त्यामने पेटकस्त्रिषुहदेपितुरो

अन्तर्जनं त्यामिव या विमुक्तं पर्यङ्कमेकं स्थितसज्जशय्यम् अथास्तमम्बाधिवास
सायं संध्यानुपश्लोकयनिस्स सोयम् २ विलोकनेनानुगदन्तरागावदिक्षु जलानाम
यिपस्तरागान् प्रत्यालिलाखापयमेवशेषमहुर्विपङ्के विवर्ज्जनमस्य ३ उच्चैस्तरोद
यशैलमौलेच्युतो नवगैरिकगण्डशैलः तेसस्वणानेनविद्रुमीतसंध्यारजोरा
जिविराजितहीने ४ प्रत्यादिहृदालयपंकणालीकंकस्यकिकुक्कुटपेटकस्य या
मोनकृतोल्हासितैः शिखौ यैद्दिर्याकणीद्वागकणीकृतेयम् ५ पश्यपद्वतालं जुनस्त
यानियन्नरावलीद्भिश्चलवेत्रयात्र निद्विद्यमानादनिसं ध्ययाधिरात्रिमतीद्धारवदेयि
कारः ६

देशपर्यवेशकाः कूजतः कुक्कुटस्य नुमाजपाकृतमवस्मुल्लसतेनिजातिः ५ कृतं शीघ्रमल्लेद्दनस्यत्या सतिनिर्गच्छन्ति रात्रयेऽपि देवद्दं गलवेत्रे हिंगुलस्के वेत्रस्पास्मातयासन्ध्याया अत्रसमयेति वर्णानाहिवसेराव न्धारमालपव अधिकारः ग्रामः पश्यपद्मारपालोपि वेत्रलतां गृहीत्वा नामविशनेवारयति इयमपिरात्रिप्रविशनोदनं
निवारयतीत्यर्थः ६

नै॰ ष॰
हा॰ वि॰ टी॰
प॰ ३

403

महानटो हि दिग्वसनो महाकालः स्मर्यते ऽस्मिन् प्रदेशे सः महानटः शिवः भानुरागो ह्यस्य संध्यायां कनदीम
नःशिलारूपां संध्यामेव शोणां पार्वतीं सहायरूपां विचिंत्य ताराणां पंक्तिं खमण्डलात् याचितवता आकाश
रूपेणापि वसुधा संगद्दारं संगविलेपनाद्येवं करोति नेपालीकुनदी गोपाले देशजा मनःशिला कनदी।
प्राक् कृपीतत्तया संध्याप्रकनदीत्वेन निरूप्यते सेव च पार्वती तेन च अथवा महानटः उत्कृष्टो नतः कश्चित् स
खीमवासंध्या नां भावाना रस्तानां पुष्पाणां वा सधो नृत्यप्रतिमुखादि संयोगात् वा पाप कनत्संबन्धे कः कनदी
मल्पनदीमपि सभानुरागो सभा वंजने रेखां समर्था संध्याय विचार्य स्वशरीरांग तारा रत्न कृतोमति यद्वा

महानटः किं तत्सभानुरागो संध्यायसेव्यो ऽक्रनदीमपी शाम् ततो नितरां वा वियतापिता नक्षत्र
णिस्वजातोऽस्तमेतद्दानम् ८ भूषास्थिदाम्नि रक्तोदितस्ताराद्याल्पशेषतत्कोटीकपर्दैव
रूढैः दिक्प्रगलेनाणुपतीवरवैः सायंतटल्लारकरोकिरीटः ८ कालः किरातः स्फुट
पद्मकस्य वधे व्यधायस्य दिनद्विपस्य तस्यैव संध्यारुचिरा स्वधारा ताराश्च कुंभस्थलमौक्ति
कानि ९ संध्या सरागः ककुभो विभागाः शिवाविवाहे विधुनायमेव दिग्वासस्तापूर्वमेवा
भिप्रुष्यापितृत्विकापर्वाणिपथ्यायि ९

गेतिसमेधनं तस्यारुद्रनटापुष्पास्त्रगादिनाहारं तनोतीति धनिकार्थः ७ सायंतनः संध्याकालनटः चंद्रमो
लिना यात ततो ऽरूपात् उदितस्य भूषणभूतास्थिदाम्नः नक्षत्रकोटिव्याजेन यथा शकलैर्दिक्कपाल
लेकरोति नक्षत्राणां स्थिरत्वेनैवात्मैतेते ८ कालस्य समयः एव किरातः क्रमकिरातस्य स्फुटानि विक
सितानि पद्मकानि येन स्फुटपद्मके जाते च यस्य वा स्फुटपद्मकः ईदृशस्य यस्य दिनरूपस्य हरिणः वधे
वधात् तस्यैव दिनद्विपस्य रंस्या रक्तधारेयं संध्यानक्षत्राणि च तस्यैव कुंभस्थलमौक्तिकानि ९ एवं पा

वेतीपरिणयने विवाहात्पूर्वमेव स्कंधोपकथा प्रणीतस्तवेदिगम्बरेण दक्षेण संध्याकाले अरुणोदयाणादिविभा
गः परिहितः स्तवेदिमि यस्मिंस्तत्तवेदस्कंधोपकानिधियेते तत्स्थसिंदूरिकापर्वकथ्यते तत्र संध्यारुणादिविभा
गमेव वसने दिगम्बरेणात्परिहितवानित्येवमीत्यर्थः ९ भोः स्नेनेत्रे सती दत्त एकत्वाप्रमोपार्वतीच परिणयता
दिगम्बरेण दक्षेण प्रथसिंदूरिकार्थे रागशोभे रागपव शोभायया लौ रागशोभेतेशनिवा ईदृश पत्नु भोदिशो
णकास्ती ध्याबेवरकवत्रि किमलम्भिषातास् मामेपरिहिते इतियावत् काद्धि संधीमभिद्धेपि संधीमभ्युदीक
न यत्रेहेसंबोल्लः तत्रैदेह अपि दिशाविन्यर्थः अभिरभागेशतिलल लणोकमिप्रवचनसज्ञायांहितीयाके विदाङ्ः

सतीप्रमाप्रहृदत्ताचशया सिंदूरिकार्थंवसनेहतेत्रे दिशोदिसंधीमभिरागशोभे दिग्वासमोभे
किमलम्भिषातास् ११ आदायदर्णे सकलाम्रुदिद्वयोपवित्रामतिभानुभिक्षुः श्रेष्ठो निम
ज्ञमिवताप्रसोयसंध्याप्रकाशायमयप्रसाय्म १२ अस्तावेलेस्मिनिकषोपलाभेसंध्याकषोले
क्षमोतितीयः विकीर्यतेहेलिहिरण्यपिंडेनाप्रावसालनियमादितयो १३

उद्धृत्ता दक्षेणाद्धि संधीमभिरागशोभे दिशोवसने उभे सती पार्वत्योऽलम्भिषातास् मापितेइत्यर्थः अत्रार्थे सत्या
पार्वत्यादिगम्बरेणपरिवृद्धियानुसरणाद्यतिरेकेणालङ्कलनपण्णामः संधीमवासंध्याहृयोः संध्ययोः समाहारः द्विगु
समासोवा यतोद्वन्द्वत्वेचेति स्त्रीनद्वन्द्वत्वेवक्तते ईपिसति यस्यातिलोपहृल्लस्तद्धितस्ययकारलोपकृते द्विसंधीति
सिद्धम् ११ यायंभानुरेवभिक्षुः सन्यासीदर्णेस्वमेवकंबेणावदर्णेचगहीनामवीहृदिद्वयपरिभ्रमति सोयंतापसः
तपोयुक्तः स्नायंसमुद्रे स्नानंकुर्वन् संध्यामेवमेवकाषायेकषायेनगैरिकादिनारक्तं वस्त्रमथमतीरइतिशेषः
यथायतिश्राद्ध अस्मोपिमेवस्त्रा णिनिद्धित्य स्नाति तथाप्रमीत्यर्थः १२ निकषपाषाणसदृशोप्रस्ताद्री यः सं
ध्याकषोलेखेनपरीतितः तेरविहिरण्यपिंडेविकीर्य इययोगकाशः नाराचराधन् नत्वाप्रेपवकपर्दि

नै. च.
मा टि. टी.
८.८
१०५

कानादितजातहेतुरितिमत्येत्यर्थः ८६ स्वयमेवयपतीइतिपचेलिमे कर्मकर्तरिकेलिमन्तज्ञासंख्याने अर्केवि
वेमवपरिपक्वेदाडिमफलसमूहार्थे निर्मोक्षोत्क्रमस्य फलसान्तस्कानागिवेदं संख्यामातेतिशेषः सम्पक्वफलस
वोजमवत्केणकालेन नाताद्भुतमत्स्मीयेदाडिमसमेवपि उपलस्थितस्थानि स्फुटतामिवासोतिशेषः रूनस्तारा
णांबीजानिअस्थिशद्वेनोच्यंते ८४ अत्रकर्मकालेध्याह्रियतेकालेनबीजमादमादेजमुख्याजन्ध्या अदेणोम्
लइयेतामातनिक्रमसमन्वहपवयस्यदाडिमफलस्याअस्थियुर्ध्येनिशिष्टौ यद्दाडिममादमादमितिवान्वयः तेना
किमदाडिमपाकेननिर्भेदपाकिमे भावप्रत्ययोनादिमनिजक्रमः तदेवरविः तेनिष्कुलाकृता क्रलेपेश
लेवलत्वनइहितेकृतामध्यवर्तिबीजादिमार्गहीनेनत्यर्थः यद्वातेमोच्यनिष्कुलादिक्वोपणइतिनाद्य यथास
चेलिमेदाडिमसमर्केविषयस्नार्थसंख्यातमिवोत्क्रितासा नारामयेबीजपुञ्जादसीयेकालेनवि
स्फुतमिवास्थियस्थम् ८४ नारानतिबीजासिबादमादमिपेतिविशेविवयदस्थियस्थम् नत्रिष्कुला
कृतमवितिकिमेषामसंख्योत्क्रितापाकिमदाडिमेवा ८५ संख्यावशेषभूततानाडवस्त्रवणेपतेः
पस्यतनाभिधानात् कैलासशैलस्फाटिकाश्मखंडेरमणिपृष्ठेस्फुतयालभियौः ८६ श
श्यैद्भियावतिनजन्मनीवसंख्यासमाक्रांतवंतीपतीतनारातमोदत्तरमेनतिलेनिरोक्षमाणाः
योत्क्रितावाकिं नबद्धेपेत्यर्थः ८५ संख्यावसानेकृतोद्धतत्वनस्य दरसापाहपतनाभिधानाइत्यतद्भिः कैला
सशैलस्फटिकशिलाशकलैः श्रौरलेकतापश्यताराक्षिकृवः ८६ एवंनलकृतवर्णनोपजातलज्जयेवापह
तासंख्योत्तारा ताराभिलक्ष्मसावदेतरेव्योमपथप्रकाननलःपुनरवोचत ८७ एवैरावतवशोरयन्मकेषप्रणेनेममभेद
ने नत्रनितिनिर्दिष्टतिशयान्तस्मृइउत्पातम्रपश्रुमन्तितः समुद्रपवनतनभः कीदृशोनभः शद्वाणामयंग्राहः स
वासोतनचस्य तेनविचितो मीनः मीनराशिः कम्बुशंखोवाकारः स्वातिमादमेदलीवयक्रतन समुद्राप्रियाहो

प्रतिपीडितः सप्तर्षीनप्यत्याददितिपीडनेरितज्ञात्वा अक्रूररूपः सोऽयं दुरितेनोदग्राणेव पञ्चबाणानि तेषां पङ्क्तिरेव बाणा
स्तानन्वगतः गतइतिएव नतिहतः सततंवविदांवपिहरणेऽभवद्वितन्वा परं तु कामेन विद्धः कामबाणैरेव सहपलाय्य
गतः वियत्येवायं मार्गवीथ्यन्तन्वाग्रेरूपोहयपंक्तेरित्यर्थः २७ लोकत्रयोन्मथनमा प्रतापस्तु मिर्द्रोदयादेवलोका
नामात्रयम्मन्थनमथनम् अस्य वेगस्य प्रतापस्य मथनस्य अनन्तकामं प्रति दिक्षु प्रतिदारकवसकान्तिरेवोदय
करः तस्यैवान्तिकं द्विरिणनिर्गमने तन्नान्तिमाति नद्वानिर्गतप्राणद्वारे भाति कीदृशः तन्नि अम्बरसदृशः

लोकत्रयोन्मथनमादितितिमिरत्रस्तादग्रमाकालान्तकाममस्य सकान्तिरेणस्फुरवान्तिमन्ते
त्रुणहारद्वारनिर्भातिभाति प्राचीसपत्न्यां विशिपश्यैमेसि शङ्केभक्तानद्भुवनिकीर्त्तस्य सोऽन्यपृष्ठे
वासरमेव नाशाङ्कबलः शूर इवान्धकारः २७ ग्रामालिरेमावलिद्विस्थिगाहितान्तायतेवा
द्वनमल्लकस्य वहीष्मगादिविधितः स्थानमानरद्धीनापमृतिविवस्वान् २८

निभासन्ते यथा जीर्णगृहादिकाष्ठानां तृणाङ्कुराणि गलितदृणयथवलग्नखवानि जायन्ते तद्वदित्यर्थः २८ प्राच्यां दिशि
परावणमदजलप्रवाहस्य दिनतृपमेव नाशाङ्कवृत्तबलः शूरइवान्धकारः प्राच्यां दिशि परावणमदजलप्रवाहस्य
दिनतृपमेव नाशाङ्कबलः अप्रतिबन्धः शूरप्रवीरइवान्धकारः पश्यतेऽप्रसरति भाभैमिपश्य ग्रामस्य सा
रथ्यालिः सेवरवग्रामावलिर्यस्याः दिशिनान्तरतलानां दिशांविगाहते इति ईदृशं यमस्य वाहनेमहिषीरूपं ध्यान्तायते प्रा
न्धकारवदाचरति येनाम रूपं महिषवाहने दृष्ट्वा भिन्नस्त्रवस्थानशान्तरद्धीनाः हयोहेरपलायितः सेवग्रालिः प्रमास्त्व

नै॰च॰
मा॰वि॰
टी॰
४॰५
४०५

यामिन्यमरः २८ सच्चिमाचलस्य प्रस्थे स्वर्णविसं महाकालफलेषु कद्दालमिति लोके प्रसिद्धं कमा
सीत् शिलाहृदपतनाद्विदीर्णस्य तस्यैव भानुविम्बफलस्य बीजानि तमांसि जानासि तमामसनात्नमति
प्रायेनजानासि तदपि फलस्पुरणस्कं बीजानि वतस्य कुसानि तस्यो वदिग्भेतस्योस्तीजवदेव विला
नि मेरोः प्रदक्षिणक रणं देवभास्वता अवत्तानस्य शैलेन्द्रस्याद्रिपर्वतः अग्रपत्रापर्वतेऽस्तम् विग्रहस्याग
न्धर्वः तेनति मितं वै गरखवनम् तदेवापरं नाम यस्मादिन्द्रप्पीपर फलदापद्मकावलीयसाचेन्द्रः स्यथः इत्यु
स्वरः हिरण्यकस्य रिकाधेणसिद्धं तमोरजं तत्तदतिशेषः १९ दिनरवेः सह सहस्वण कर्णैर्गयद्योमवर्षं मस्तमिवा

पक्वं महाकालफलं किमासीत् प्रत्यागतेः स्मान्तनिवानितम्बम् भित्वा स्पतस्यैव दृषत्रि
पाताद्दीर्णानि जानामि तमोतमांसि यत्पुर्मोरीणोमयशः स्वेसणाकृष्टप्रदक्षिणाद्रासहता
हृतस्य हिमाद्भ्यस्तसस्थैवरथ्यामना मयपरस्थलदयाद्विगतानि शाभि ऊर्ध्वस्तव्योमयदसं प्रस्थम
दिवा सह स्वर्णकरैर्निवासीत तत्तदेव स्वत्मनाविनेद्वे दिष्टता मेतिकृतस्तामिस्वम् ३१
ऊर्ध्वाहितस्त्वत्कटाहकल्पयद्व्योम्नि दीपेन दिनाधिपेन यथापितत्तमसिलद्दुस्तलंभू।

त स्तमैर्गोहामिवातिभावः तदेवं द्व्योमग्रं स्पुविताममापतत् नेदिष्टतामत्वन्तिकत्वं प्रमाति कृतस्तमि
स्रतमिस्रं तनेत्यर्थः यततदेवतिपाठसदाजातथोमतिसेवत्यः इदं तमिस्रं जातः शिवसम्बन्धः ऊर्ध्वमुपरिस्थ
पिना वा मुखकटाहसदृशो वियति स्पूर्णैनेवदीपेनयत्तमः कज्जलेन यथा धिमूर्ध्ना वाहेल्पनमिलद्दुस्तलेय
स्पदृशातमः कज्जलमस्तलकिम ध्वान्तेणवाप्याप्तिनाम्बरेणदिशाः शौरैः स्वनुशारस्पनरैः मन्दादा
मन्दानिशामामनिन्दीसिस्याभवायान्त्वभिमारिकाभाः तमसैवकस्यपीपलस्पनाइति सवार्थाहारः

यैनेक्रमस्रदेहः किंटीरितामीनाक्रम्मवश्च यस्तताद्दशोभवति अर्थतोविशेषणंसमुद्रस्य भोः कामश
गुप्तनमेवक्रवोयस्य १८ देवानामप्परसांचपरस्परमनुरागाय कामेनविसृष्टावाणापवेमास्त्वाराः इतियो
के पंचवाणास्यकामस्यवरूवोवाणाः अत इत्यतआह पंचशरस्यनाम्नियः पंचशब्दः सखलप्रपंचवाचीन
तुपंचसंख्यावाचकः यथा """" स्पृशत्रपंचशब्दः पविविस्तारवचने पंचेतेविस्तार्यन्ते इतिपंचाशराः ।
यस्यपंचायापंचविस्तीर्णामानन्येयस्यासिद्रसामपंचावामइति १९ नात्रिविविरूढ्याकूलस्यस्वतीरीतटवासिचक्र
वाकेकूलस्यनेत्रयोः पतेति शत्रेनः अपांस्थितिग्रहकविटपवनारकाः संति तासांनाराणांसंक्रमणानिवी

तोमेषुमर्मव्रणान्यग्निवेगाइत्याकरः मागायमुत्पपात गृहीत्वा किंटीरितमीनकमुत्तभोः
नभोकामशराशानमूः १८ मोहायदेवापमस्तोरिशुक्राः स्त्राभाः शराः पंचशरेणशंके पंचा
सवर्णपंचमरस्यनाम्निप्रपंचवाचीखलपंचशब्दः १९ नभोनदीकूलकूलायचक्रोकूलस्य
तक्केविरहाकूलस्य दशोत्पपातेनित्यखेतिताराः पतंतितत्संक्रमणानिधाराः २० अस्तनि
मनेमनेरमनिकुशिरीणायादोसितोयामकरःकुलीरः नक्रखेलन्त्यरभीतिहृद्यमन्तान
यः स्पष्टमितःमतीमः २१

वयः मेघादिसंक्रांतयोवाधाराश्चवजृम्भिप्रवाहाः २० गोधामकरःकुलीरइति येनाराः विशेषास्तेष
योवा पदेत्यातआह नक्राः स्वर्गंगायाः प्रवाहे कीडनः स्त्रेभ्योभीत्याअतंतेनलपयंतेमतात्ति
अतइतोवयमथः स्पष्टमतीमः यष्वामः २१ अपंदृश्यमानः पीरवाकाशेनतत्रविशेषः त्रिलोकीजये
सतिवारणीयः कामस्यशलोपवर्हिविचकास्ति किमु यथाहरिणोवकृप्रावणोयत्रस्थानेस्यापयि

नै॰ष॰
प्रविटी॰
ध॰५
105/2

ना मेयोरिकं वाधते तथापि त्रिलोकस्य वशायजयशोखः कामस्याकोशस्थापितः किमिति भावः कामास्त्रा
स्य कस्यवा वीरस्य न तत्र स्यैः पुष्पैर्बाणैः स्पष्टिर्घटते अतो यं कामस्तेनि जानीमः २२ इयं रजनी योगिनी योगा
सिद्धिमती किं यात्तनमपि कामसमुज्जीवयत् जीववपिषमसमादयत् योगिनी वशीवत मारणसमर्थाः किं
वश्यत्वं नितान्तं रमाकामवर्ति शरः कस्य शेवस्तेनेत्तत्रपस्सासाद्यि योगिन्या योगसस्सर्द्धिकस्यषति योगसिद्धि
विना वस्तुनिराधारं कस्यैतिष्ठेत् शेवो द्दी कस्तुरास्तियासितम्मः यजी जिवदितिश्रान्तभासमभायदीपञ्जी
वमीलपीडामन्यत रस्यामिन्नुपथाद्भवस्वेरुपम् घत्तानेत्यजिजीवदिति भवति २३ दिने जाग्रदवस्थायो

स्मरस्य कस्तु किमियं वक्ताप्ति दिवि त्रिलोकीजयवादनीयः कस्यापरस्योक्तमयैः प्रसूनैः।
वीदितरहष्टिर्घटते भटस्य किं योगिनी यं रजनी रतो धायाजी जिवत्यसमस्तस्य रूपा योगा
द्धिमसायमदृती मलगनमिदं वदतस्वरस्तु विकस्तु २३ प्रबोधकाले हृ निवाधिताति निमा
गः खपुष्पाणि निदर्शयेती निशाहमून्याधनियोगिनीयं स्फुरजगन्तुहमपि स्फुटामम्
पताः स्मरेणाकमयः सपञ्चाक्तताभवद्भूयाधन्वनायः मुखेनवैमौलस्ततास्वतार पुष्पालिबा
णान्तुगतोगतोयम् २४ बाधिता निष्प्रतिबिम्बमाना नितारा रूपाणि खपुष्पाणि निदर्शयेती दृष्टान्तं रती
इयं यामिः भूत्याधुनि शून्यवादे वर्तमाना योगिनी स्फुटप्रकाशप्रकत्तयाप्रकाशमाने दृहमपि जगत् स्व
यात्यूते प्रसरतं कं घातिरात्रौ जगन्नस्मदपि दिवहृश्यते यतः प्रसतोपि वस्तुनः मन्यदैव मस्ती तितारा प्रा
यमखपुष्पं दृष्टान्तेन साधयेती प्रत्यक्षस्यापि जगतोसत्त्वमेव साधयतीति शून्यवादानुवर्तिनी योगि
नीत्यर्थः २४ सोभैमितवशुरेवैतदाविराजमानेन भवद्भूयुगमवयत्तर्यसे दृशेन कामेन सपञ्चाक्षतः। २५

५५

षितिना कृमेनास्येणवासमाविषयताचोपलक्षिताः नत्वन्यैरेव कामस्य चैरिञ्चोपलक्षितः मन्त्रान्तेण लज्जया मन्त्रा
मन्त्रास्त्ववीणायासीनामन्त्रान्ताः अतएवमन्त्रमक्षराइतिव ईदृशेणादृशाभिसारिकात्वल्याश्च नूढो नायिकागोमाय
प्रुवन्ति अतएवमेतस्याभव अभिसारिकात्रयीदृशः ११ भावसमेयोर्दृशोर्दृशोः पादृशमीलयतो विस्मोः पीडेपरस्परे
मिलत वचलेकास्यशोभाविजितेनकुलद्वय पद्मेवनमासिभ्रमः भोस्तन्ति सभावतोः विस्मोः पद्मकसके
शेश्चविशेषितः निमीलनक्रियया निमेषक्रियया चावलेपलेव नम्येतादृक १७ स्वैणस्तर्षिमसहस्रेणसमे।
मिलिताः लोकानां नेत्रमित्यपरेनामधेयेयासीता। ईदृशेणा गावोपिना शेषित नीताश्च तेषेहहेनेदमात्म्योवल्लश्च।
न्यकारैः न सर्गश्रुणश्रवाणयन्त्रादिकं यहूणिप्रभूतेले लस्पृहणास्त्रियाश्रुसि गोलिङ्गेत्यकृशोपसोः स्वयंः किरणैः
सह नेत्रसहस्राणि पिनात्वमस्मानीतवान् तेनेनत्राभावादात्म्यनतन्यकारादित्यर्थः यथा गोपालकस्याग
भावसमेयोर्मीलयतोर्दृशोर्द्राग्द्वयोर्मिलच्चपलमात्रिदृशः अद्यपि चन्द्रदेनात्यितमासि पद्म
कृपामतलमीविजितेन तुलास्य विवसतानाविषतेवमिश्राः स्वेनासहस्रेणसमं जनानाम
गावोपितेनापरनामधेयास्तेनेदमात्म्योवल्लनात्यकारैः धान्तस्यवामोद्भवविचारणयाचेशे
षिकेवाकृमतेमतेमे उल्लूकमाहुः खल्वदर्शनेनतन्त्रमंमस्तनोति रूपणायाम १५ स्वा
निस्पृशः स्पर्शनिषेधभूमेः सयाविशाङ्क्षाविवसमसदस्य न किंचिदस्मद्यति कोपि कोयदृशा
भिः सहलोकानमपिग्राः न विहाय प्रियमातनोति १८ यति स्वतिव तथेति ष्मायार्थः १५ धान्त
स्यवामोद्भवविचारणया भोरस्योहृधान्तस्यविचारणायाभावादिरूपविचारे वैशेषिकेमतेदर्शनेमसमस्थमतमभि।
प्रेत यतस्तदोल्लूकश्चल्लूकप्रणीतवैशेषिकदर्शनेतमस्तत्त्वनिरूपणेणशाकैक यथ्यन्ति शास्त्रविदः खल्वप्रसिद्धो यद्व
तद्वैशेषिकमोल्लूकदर्शनेकथयन्ति तमस्तत्त्वनिरूपणायाप्राक्रमित्यन्वयः पाहश्चलाउल्लूकस्यहूकस्पस
स्वत्यितेचेतमसि तनानावृदपदादिसहपाणिनिरूपणेतपलव्यौसमर्थम अतएवउल्लूकदर्शनेवैशेषिकेमतसस्मत
मित्यर्थः १८ स्वानिःकास्यैस्वानिश्च तस्यतृशास्तहतः स्पर्शनिषेधस्थानस्य अदृष्यतेनतमसोगुणाभावान्त।

नै. ष.
ज्ञा. वि.
टी.
प. ८

४०६

इत्र शास्तमसः सेयं सन्तृष्टिः त्रिशङ्कोः समादेव कौशिकीयं कौशिको विश्वामित्रः तत्कर्तृकत्वादीयं दृष्टोत्पत्ता अय
त्किंचिदपि प्रतिवस्तु प्रति सृष्टिं न करोति त्रिशङ्कुरपि पवनेनाल्पतेन क्रमसः अस्मत्पक्षे विश्वामित्रदृष्टा खे।
श्रीतिं नयति नामस्य योनिश्चयेन ग्रहाणां मूर्धाभिषिक्तः राजा सूर्यः आच्छादितेन तत्र लक्ष्मीका विजित
मल्लूककान्तिं च स्फुटलक्ष्यरूपं अत्र प्रकाशितं च दादिपदार्थं तद्वासेन स्पष्टं यत्सभासम् अयमुलूकस
म्मतः दिने न्धकारे तद्दृशि रात्रौ वान्धकारे स्फुटलक्ष्यरूपमालोकमालोकनं दिने सूर्यालोकपवनस्य आ
श्रीतमः एव सूर्यालोकः इति तद्दृशोऽयमर्थः मम शक्रस्य तेजो दिने पदार्थबहुपदादिपदार्थानां कीदृशी सवरीति प
रिज्ञानाय प्रतिपादनार्थं मत्र घण्टामाच्छायायाः पवचारी कृता अयमन्धकारं दर्शितः तेषां हर्तानाम स्थमिव ता
मूर्धाभिषिक्तः खलु यो ग्रहाणां तेजस्विना मा स्माच्छादितनन्दलक्ष्मीम् । दिवान्धकारे स्फुटल
क्ष्यरूपमालोकता लोकमुलूकलोकः । दिनेऽस्म महीयसी कीदृग्गौशाश्ववारयस्माकलता
यवारीः स्वच्छायां विधाय प्रतिवस्तु लग्नाः प्रवेशयन्त्याहमिवान्धकारः ॥ १८ ॥ धात्रास्येनेन त्रि
यमाणे येऽश्वेद्विशः शशी वर्णनयाथकृच्छः उत्पन्नपाश्चौकितपारणाश्वीन न नासिपेना त्वनेयमु
येव १९ पश्यता हन्ताप्यनिमेषमेदुरयित्नकाः भूमितिरस्कारेण प्रवर्षति प्रथममिव चन्द्रिकाभि
च्छायाः प्रावेशायन स्म अकोनवचन्द्रलकप्रमिन्दुः ध श्रीपमानयत दिनेच्छायावस्तु सङ्कनाद्दृश्यते ग
श्रीतमममासिलिता सत्योन सृष्टकदृश्यन्ते तत्रोन्मेत्ता १९ सशाङ्कमूलस्पातिमरसेनेन नलेन रक्षे क्रियमानया
वर्णनया ज्ञापितः किलजपाङ्गमारणकान्तिरुदयादिन्दुः तेनन लेनाथप्रसादेनच्छायेव वस्तुतः ध भौः श्रे
सिद्धानां पश्य उदयाद्भूरुपरिभूमिगवनिकया आच्छादितासेषचन्द्रः चन्द्रिकाभिः चकोराणां चचपवद्बुला
कान्तितानिघूर्णयित्वा चकोरचन्द्रुलकप्रवर्षति स्पर्शते वर्षमाणे उलोपश्चानतरस्याभितिणमुल चकारलो
पश्यपद्यते सोमगास्तिमिरवत्प्रमूलासेव सर्वकेतस्यानेशशासस्त्वज्जानीहि अथवतच्छायायामेनविसूक्ष्मनीलवा
सनाः ज्योत्स्नासनकुलैः ज्योत्स्नासदृशोः कुहलैः रूपलाञ्छिताः स्वतवलिताः स्वादद्देशप्रतिशस्यिताः शाङ्कस।

अभिसारिकाभिस्त्वमसि त्वमेनुकूले नीलवेलेपरियायसङ्कुलमागमत्योतस्त्वामहतिपर्यन्ते सम्भोगं विधायपश्चात्योऽनन्तं
रसालेऽकूलपरियाय गमनसमये सम्भ्रमविभ्रान्तानीलवेलानीवच्छायाभासन्त इति भावः तन्मुखकान्तिसङ्गम
णस्थानम्प्रतेदर्शने तथाचकोरैः स्वकोपदीमादयमानेभोजयन्तेवन्दु रात्रिनीलोत्पलस्यकान्त्याविकासितयत्स्थ्ये:
इदृशान्दृशाम्भूः कदलीकाण्डस्थूलोरु यथपञ्चस्नाथि केनरम्भाविशेषणावा चकोरैरितिग्रवगतिश्रेहान्यादिना
स्त्रीमेकमतमटित्वाद्याः प्रतिषेधो वक्तव्य इतिनिषिध्यते ग्रादायमानामितप्रश्नोगारणवलनार्थम्भ अतिपरा
स्येपरस्माद्धिव्याद्याः प्रतिषेधो वक्तव्य इति प्रतिषेधाद्देवाणिग्रवेनात्मनेपदम् अयमिन्दुप्रराससूङ्स्यन

ध्वान्तोद्ग्रमात्तानभिसारिकास्त्वां शङ्कस्वशङ्केननिकेतमाप्ताः छायास्वलाउज्झितनीलवे
लाश्लेषास्त्वानकलितारघूले: नदास्यलक्ष्मीप्रततैश्चकोरैः स्वकोपदीमादयमानभोजयन्त,
मानमिन्दुदृशानिशार्दीवरवारुभासापिवारुरम्भातरमीवोरु असेव्यायसागरभागुदस्य
पूर्णायतादेवमथग्रहाणाम अनुष्यस्मादपुनापिसन्धौ स्थित स्पर्शलाउदयप्रतीमः ।
निजावनेनाः तिष्ठताः स्वपताः प्राबोधनवीहनवारणेन सिन्धुरसान्द्रकिमकारमूर्धिनेः
नारुणश्रीरथशुद्धिहीने पत्योतिमाद्रवेदेनेः समासादपुन्विनाकायिपनायिकानाम् ना।
न मध्योमन्दरास्वेता नस्तथीयायायरयावधीगाउदेति किवारुणौ बन्धपः ध ध देवनिश्चितमूर्तेस्थो य
स्माहितोप्यनापिमिन्दुस्थितस्यास्यचन्द्रस्पर्शोलाउदयाद्विरवदोयेपणाम: प्रतिष्ठितोऽग्राप्रायमिन्दुः इन्दुवाहन
हेलिनायेनावणेनसधाग्रासिन्धुरयुनेशिरसिस्थापितः किं तेनशिरसिस्थापनेनहेतनायचन्द्रोरुककान्तिरुदेत
स्वासवन्दीर्णमतसत्पातयासमन्द्रैदैशविधृतः कारणादयमनुष्वि ततस्तथीयायरालङ्कसम्पर्कोरेघचन्द्रोरुक

नै. च.
जी. वि.
टी.
प. ८
407

कृकसम्पर्कादेषचन्द्रोरक्तमण्डलःसन् किं वा वेत्ति किं वेत्ति सर्वेश्योकार्थेपेक्षयाविकल्पः ५८ विलोमितं विप
र्यस्तं कृतं येषांताश्च तेषां किरणाङ्गुलीनां वनम् अङ्कुरवो किरणा वा तस्माद्धोत्तः उदङ्गदर्पणादिनाउक्तं दर्शनेनटगादिसुमा
येषां स्पष्टदर्शनचन्द्रेणेव काञ्चनेनतमश्चक्रेण स्ववर्णदर्शने स्पष्टदर्पणविलोचनादि यत्र दर्शकानां नानामुखबिम्बानि विप
र्यस्तानि यथा दर्पणे विपर्ययः स्तनोरक्तैयापि वरादर्पणे प्रतिबिम्बितानि सर्वचैवमिन्दुमण्डलके नवैपरीत्येन कृतमङ्कमपा
तंत्र नासादृश्यं येन तत्कृते कालागविपर्ययमुखदर्पणेन अन्ते ब्रह्मा चन्द्रमण्डले नाङ्कनामुखविनिर्मीतिकिमित्युत्प्रेक्षा ५७
विपरीतदृश्यं यथा भवति तथा विनिर्मितं सत्काश्चित्किरणयत्नेन दर्शसङ्क्रमे स्वरूपं यस्य तथाभूतलक्षणे सादिनानेन चन्द्रेण
विलोमितानां किरणोद्दृश्यदर्पणादिनादर्पणविलोचनादि विपर्ययविपर्ययितं विधुना अवधतो कि
मानानेकाचनसाचकेन अनेन वेधा विपरीतरूपविनिर्मितानां किरणानामङ्केन तदानेन
पृष्ठभागायलक्ष्यदर्पणादिनेवाकृतमण्डलेन नातीवगतापितृलोकमेतमरन्ध्रायमाणिनि सर्वात्म
दृश्यः छिन्नानि शिरांसि येषां तेषां सहस्रबाहुप्रभृतीनां विप्राणां निर्वाणितवान्स्तम्भः अकर्णेनासमन्त
तेनुर्वितेपशुपन्नसीतानामभिरामम् रक्तोस्ववर्षीवतलक्ष्मणाभिभूतःशशी अर्पणाखात्र
नानेनचन्द्रेणेवमण्डलकेन दर्पणेनेखाभः ५० चनामादिकं तदानेनब्रह्मा कृतानं ब्रह्माश्च कृतनिरमादिता
यैः ५८ अस्याः स्वराधीशदिशः पुरासीद्यदम्बरं पीतमिदं रजन्या चन्द्राशुचूर्णैर्व्यतिचुम्बितेन तेनाधुनान्त
नमलोहितायि अस्यास्वराधीशदिशः अम्बरमाकाशं वस्त्रं च यतो रजन्या पीतमासीत् रात्र्याक्रान्तमन्धकारादि
नमासीत् हरिद्रया पीतवर्णमासीदिति च ततस्तेनासारेणेदानीमन्तेनिग्निने चन्द्ररश्मयश्चन्द्रचूर्णैःस्तुधा
नद्विसिक्तितेनालोहितायि रक्तेनाभावि हरिद्राहिवसन्तचूर्णसम्पर्काद्रक्तंभवति लोहितेनाभावीत्यर्थेला

हिताकाच कर्मणिल्वहिरूपम सम्प्रसिद्धोत्तामदशास्यःकान्तवीर्यार्ज्जुनस्यशिरश्छिन्ना विस्त्राणिग्रामगाधी
निविस्तंस्मादामगास्थिगत यानिरक्षांनिपितृभ्यदत्तवान तान्यवास्त्राणि इतोलोकान्निवलोकरूपमेते
वन्द्रग्रापाग्नजयन्निव पितृलोकोदिवन्द्रमण्डलेवर्ततेइतिपुराणादिप्रसिद्धिः ५ सीताशुवमिवरम्य
नवशुवंपश्यद्ग्येपाशी नवपतकाकान्तनलक्षतेकिं कीटगविश्वमानकर्णनामः रक्षोस्त्वंघी रक्षाकिरा
णस्त्वावी लक्ष्मणकलक्ष्वेनाभिभूतमग्रास्त्वादितः अतएवश्रूपिनखाशुवसदृशः श्रूपणखाशुवमपिल
क्ष्मणेनाभिभूतेतिरक्षतेव्याङ्के ततएवरक्षवधिरक्षस्यावि ततश्चाक्ष यतोकर्णनासमीदृशोशुवरामम ।

अधित्ततोमंमणिमन्तुरस्पदनायदेशोमवल्लमायश्नः रत्पक्षधारद्युतिकृत्दहेनतनमाणुजाते
रुत्ततेद्दलेन वालेनतकसमथेनशक्रोपेलललितिम्तुमिवेत्युविमन्वः श्रीमिकमाण्डुक्तिनप ।
दस्तवेनयाहृतिश्चातिशोणिमानम तारात्वरयोमसितेवृष्टिकयानिशालिखद्योक्तिनमः
प्रशास्तिम विश्वयुतामलयतोफणोपिजातः करेपाण्डुरमाहिमांशुः ५२ सितेयदावैश्यन्ता ।
दामदशोवकास्तिरत्पक्षाविकृत्पहानः नदृक्षेमेनमयेतियेः कलानांकोवेदवाणगाविणगानन

भिगमेस्समस्तादौकम वर्तमानेसीताशुवंपश्यत यथानरपतेश्रूर्पणखेति नावशुलान्सेतायामितिजी ।
स्मितिधेयेताम सर्वपदान्सेतायामगाइतिणानम ५ अथसायाभिधानोभूतः यदधीभवश्चन्द्रमोमेवक्रा ।
त्रिमस्तवर्णसमेवियतेदत्ताग्रस्पान्वरस्यभास्वरमर्गास्तुयमगृहीत नकूटहेमलक्ष्मणेनयवलसतराजतेना
तं वालेनसायंकालेनशक्रराजतेललः स्मिग्वराजमानेभ्रमरमिव भ्रमरत्वदेतिलोकप्रसिद्धः शशुमण्डलः
भ्रमणेरीत्याक्रमेणापरिमक्षपद्दातनत्वनिर्मितवेष्टितस्त्वावरणः शोनिमानेमुच्यते वेष्टनपदास्त्वंयेप ।

नै. प.
व्या. वि
टी
प. ८

याप्यथाप्यजनि तथा न यथा रुक्मेतं न जनीत्यर्थः । राविः क्रमेण्वोमफलके खटिकया नन्द्ररूपे वर्णो योन मः प्र
शस्त्रिमलिखत् तो करेण प्रमृज्य प्राच्यां प्रलयपतः यथा प्रमृज्य स्वरूपं न ताप्यते तथा कर्षितप्रदेशोपि प्रकरणेपि
केऽप्यवलिमा जातः प्रवृद्धकिरणोद्दिष्टचन्द्रेण नत्वराणोल्लोपा भवतीति खटिकालिखितानूद्धराणि मार्जय
तत्प्रकारः खटिकास्पष्टं धवलो भवतीति यद्यपि चन्द्रोदये प्रायशः धवलः तथैवास्मिन्नसुरालो भवत्काले
दृश्यमानो भासते नु दिशि मिथ्यैव वा स्पष्टमित्यर्थः यतः कलानिधेरनस्य रागविरागतनेरक्तो रक्तो वेति
रक्तः क्रमवाप धवलः इति वा न तस्वरूपं हेतवको वेद यथा कलाधारिणः प्रकृष्टस्यानुरागवैरागयोः स्वरू
कष्मीरजैरश्मिभिरोमसन्ध्यैर्हैमयत्यथान्तकुरङ्गनाभिः । सन्ध्यायाः समीपमुपसन्ध्यं तत्र जाता ।
तैरोपसन्ध्यैरश्मिभिः विधिस्तुषारर्तुदिनानुकर्तुं किं विनिर्मातितदल्पभित्तिः ज्योत्स्नीत्र
वैनत्यनिमाः स्मास्तु कथं कथं नातिनिववामनानि इत्याशिषोपि सवधेव भाषते स्वां किं कृतनामकि ।
निवह्मैनाम मुखोभ्यस्यपावशायादि चन्द्रोके यत्र चेयपासिन्तु कसुन्ना ५८ सूरङ्गरूपस्यङ्गरः ।
स्वथा क्रमेण वर्णमज्जानमयकर्णाङ्कृपो तच्चास्तवाणीरमवेणिनीरस्नपणानु कारः खल्लकोपि
येनकोपिजानातीत्येनथेत्यर्थः म कारः ५८ सन्ध्यायाः समीपमुपसन्ध्यं तत्र जातैरोपसन्ध्यैरश्मिभिः सूर्यस्या
चन्द्रस्यवा किरणैः ख कुङ्कुमैः सुष्टु मृदुलिप्तेपश्चाद्दृतान्धकारकस्तूरिकसङ्के क्रमाद्दिगङ्गनाभिः चन्दनरसेण
चन्द्रप्रकाशेन समालम्भि प्रलङ्कृतम् ५७ विधिर्हेमन्तदिनानि खण्डयित्वा खण्डयित्वा पश्चाद्दिनानामल्पका
कलैः ज्योत्स्नी ज्योत्स्नाशामसीतिज्योत्स्नः तारादीनि निर्मीतिनवेत हेमन्तदिनखण्डखण्डेर्निर्मीतिचेत्त
हि रमाज्योत्स्नानिशाल्तदिनसदृशः कथं भवेयुः दृश्यतानवाणेनम ज्योत्स्नीनां तन्नस्टपानान्तवर्णेर्निर्मीणम्

तिनिश्चितमर्थः । एवंविधवचनावसानेऽपवर्गक्रमोऽर्थः । यद्वाऽस्मत्क्लिष्टोऽपि एवंवचनासमासेव सत्तलः स-
न्नकौतोऽक्षतेऽश्रवणश्रासन्नया अभिनिवेशानक्रान्तामौनावधौ भैमी पुनर्वभाषे किमिति भोः प्रेयसि इत्यौत्सुक्य-
स्यौत्सुक्यानिमित्तहेतुर्यादिवचनवन्मूकसमुद्गा मूकतां केयमत्यर्थाधीनशापदग्धतानविश्वासहेतवः रन्ध्रशाहे वा नु श्रेयो
दीर्घहेषानुतापयोः ॥ ४८ ॥ शृङ्गाररसपवमङ्गलकलशः तत्रस्थामृतप्रवाहरूपया अहल्पदष्टुवावाकर्णकु-
पावन्नुपय उदकमूर्तिमृष्टेदेशकुरु अनुगताश्चापोयास्मिन्देशे सः अनूपः । इदनोदेशोऽस्मद्गाहाकारस्यार्थ
कारः त्वदीयस्य भारतोरसप्रवाहतदोरूनत्वणसदृशः वल्लकीशाकारः सुभाषितसङ्ग्रहीकविः अत्रैव चन्द्रवि

अत्रापि वाजीमभुनातवापि श्रान्तसमीहेमपुनः समाभिमम् इति प्रियप्रेरितया तयाथ प्रसन्नोत्तमा
रम्भिशशिप्रशस्तिः ॥ अत्रैव पुष्पधूपितपयोधेः शाङ्केयमेणाङ्कमणि कियन्ति प्रियांसि दोषाय
प्रियविप्रयोगस्पृशां कोकेन यतेन कियन्ति ज्योत्स्नामयं रात्रिकलिन्दकन्यापूरानुकारे पा-
न्तेन्धकारे परिस्फुरन्निर्मलदीप्तिदीपे च्छायातरैकतमत्तरीपम् ॥ ८८ ॥ हासुतनिषेवाखि-
लकैरवाणाविश्वविशाङ्कनौनदयसुरयम् यत्नो दिवावछम्भुवेषुतेषु स्थितोऽपि वन्द्रतनयाच-

षयेमधुनोवान्यवीतवामवावमधुनाम्रोकास्ति ॥ ८९ ॥ त्वमिच्छामि इति प्रियेण प्रेरितया तथा भैम्या अनन्तरं चन्द्रप्र-
शस्तिः प्रस्तोतुमुपक्रान्ता अयं विधुः श्रन्दसजनकस्य समुपेद्धसप्तसंवधयित मेणाङ्कमणिं चन्द्रकान्तं कियन्ति पयां-
सि दोषगीति शङ्के नयाप्रियविरहसङ्गः त्ववक्रवाकौ तयन द्वितीयाद्विवचनम् कियन्ति पयांसि प्रस्यन्दतो दो-
षायेति शङ्के ॥ ८८ ॥ रात्रिरेव यमुनातस्याः प्रवाहरूपे यान्तं उपस्तते सति परिस्फुरन्निर्मलदीप्तिदीपं भासमानः
सिताशुरेवदीपोयत्र तत ज्योत्स्नामयन्तरीपमध्यवन्ति सैकतस्थली भवन्त अन्तर्गता आपो यत्र तत तदन्तरीपम् हन्त रु

नै. ष.
स्त्रा. वि.
टी.
५.९
४०९

अखिलैकस्य वाणां विकामप्रभयैव कलंकं जगडपथ धवलं जातमिति शङ्के । यतो दिने तेषु केदेषु प्रकलितेषु
मुक्ताचन्द्रस्थितेपि जगतद्याराप्रविवन्नो प्रभवते अतः ग्रामाग्रामविवेकेन नक्षत्रद्वाहासप्रवजगङ्गा भाहेतदिन
थुः ८१ यथचन्द्रः मृत्युञ्जयस्य हरस्य मौलौ वसन् तस्मान्मृत्युञ्जयाद्भयेन हरीभूतो मृत्युरर्थस्य हृशः सन् न
क्षीयते हरमौलिस्थितमपि मृत्युपराङ्मुखया न वर्धते चेत्यर्थः ८४ वक्रारणयकान्तिदहन देवेभ्यो मृतं ददद
न स्वाङ्गभूतामपि कलां यह हरेद्वहत अथ चन्द्रः सर्वाङ्गभुवनया वर्तते प्रकाशते अथवा कल्पतरुलसीद रस्या
स्य चन्द्रस्यैतत्सर्वमप्यल्पमेव ८५ विषेणकालकण्ठः शवभस्मनाथवलोऽन्तुतः अशाङ्कपर्वेण नाभि
मृत्युञ्जयस्यैष वसञ्जुयायां न क्षीयते तद्भयहरस्मृत्युः न वर्धते वस्तस्तथाप्रजीवस्तहृत्प्रणश्राः
हृद्भवभीरतीव ८२ त्रिषच्चकोराय तथा सरायकलामपि स्वावयवे हराय ददज्जयस्यैषसम
स्तमस्यकल्पद्रुमभ्रातुरप्यल्पमेतत ८४ अर्द्धेणनाभेविषकसलकण्ठः स्वथामखाडः क
टभस्मपाण्डुः अर्धेनपीन्दोर्निजमौलिधाना न्तदः कलामहर्गति शोफश्रीन ८ पुष्पापु
यस्यास्थपि मिकहृद्यं दग्धमिनासितश्रीक्वचिद्विजेन्द्रः स्मरारिनामूर्धनिष्पहत्तापितनोतितनोछि
पेस्य स्वथयाग्रमूते नगाकर्मोष्मकाति ८८ मौग्धाद्यथा वल्ये पेतेहरणमेन्दोः निजशिरसि दारणादध्ये
मपिकृत्यापभवन्नपि षोडशीकलानादेतिकाक्कायदेते वसहृणातादित्यर्थः यस्मापवेकलसकण्ठानादिसा
कृष्णस्माद्यच्चाहीप हरश्चन्द्रस्य षोडशीकलो नाहते षोडशांशेनापि साहृण्यमाप्नयोग्योनभवतीत्यर्थः
हरस्यापकर्षविषकटभस्मवहत चन्द्रस्याकर्षोऽन्तगमदोऽन्नतेवहेव ८८ अर्धदग्धः कामस्यास्थिभि
धवलमेवककान्तिभिरयेचन्द्रो निरमायि यत्स्मरारेः शिरसि धृतो मिवन्द्रः तस्मात्स्मरस्यास्थिकपोस्थिका

निकर्माणि करोति तद्दुष्टः प्रयोजनमेवापुष्टिः प्रयोजनमेवा इति तौष्टिकपौष्टिकानि यो हि नाम तन्माद्रियते स
तं हि रुद्रस्य तौष्टिकादिके करोतीति नीतिविरुद्धम् अयं तत्र चन्द्र'''''' स्मरस्यैवं तर्हि रुद्रस्य तौष्टिकादिकं क
रोतीति अस्योशिवाशिरस्यैवस्थाना देव तौष्टिकादिफलं कामस्य पुष्टपुष्टौष्टिकामेषु पतितेन त्वस्यैवा
शरीरेण त्वस्यादिकं विविधफलं स्रुते इति स्मृतिरस्ति तथा हि सिंहिकायाः सुतो राहुः शशाङ्कमला
न्ति हत्य मृगस्य लोभात् बलं मृगाङ्कं गिलतीति तद्धिकथं पुत्रचतीत्याह आत्मनो दानादेव स्वशरीरं दत्तापि
अपशब्दस्य शङ्कुशाणितं मृगेनाक्रान्तपरितस्तेन अयं चन्द्रस्तेन शशुद्धणपरत्वं सम्यक् शरणागतरक्षणकर्मज्ञानेन स
न्तोषेणैव प्रयुज्यते च अस्मात पापिनो देवापनेव चन्द्रं पीत्वात्मक्लेशजं वल्लीनियतं तद्युक्तमेव यतोऽस्यापि तास्य

मृगस्य लोभात्किल सिंहिकायाः सुतो मृगाङ्कं कवलीकरोति स्वस्यापि दानादनमङ्कस्तमे
नोऽत्युन्नतेन च मुच्यते यम स्वधाभुजो पुनरपि पीयते स्म मेतं वितन्वन्ति तदेहमेव शरानिपीया
स्वापितापि सिन्धुरकारितस्म कलशाङ्कवेन यत्रादिगन्तापरिपूरयन्तु ज्योत्स्नैव कन्तावरीस्तु
वन्धुः क्षीरोदपूरोदरवासनाशो वेरस्यमेतस्य निरस्य मीयम् ९४ पूर्वं विपात्स्वाण्डविकास्तुसि
न्धोरशावकोयस्य दशो वयस्या तथापि सेयं जमुद्रस्य कापि ब्रवीमि नाम वह्निको ऽत्र दीतिः ९८

दीपि ह्येवमगस्त्यनिपीतोपि रत्नाकरः अतः पिष्टगुणप्रयत्नमपि सङ्कमतीति तस्य येन चन्द्रस्य देवैः पिष्टिकरणप्रक्रमे
वैसर्थं चतुर्णां दिगन्तानां ममाह्लादस्य तदिगन्तानां परिपूरयन्तीं गङ्गासदृशीं इयं कान्ताज्योत्स्नैव पुनरस्य
तु स्यादग्न्यान्विषस्य मथावस्याने मङ्गलं वेदनिरस्यति ज्योत्स्नैव क्षीरोदवासस्यावेदतेऽस्यर्थः क्षीरोदोपि स्त्र
सिन्धुवन्धुर्भवेत्तान ७ इत्थं ज्योत्स्नाविपोऽप्रभीभवतसिन्धोस्तोण्डविकानतु पूर्वीभवत यद्वा इयं विषैः प्रभी
भवतसिन्धोस्तोण्डप्रद्रस्य स्तोण्डविकाभवत तु कोरस्य प्राणाभोत्स्यभवत दृष्टानेत्रयं पञ्चप्रयस्या भवत सर्विभ
वत तथापि मेयं ज्योत्स्नाजमुद्रस्य कापि लोकाविलक्षणप्रकृष्टसम्बन्धवतोऽस्य समर्थकोऽत्र दीतिन्नामेव हि

नै. ष.
ऋ. वि.
टी.
१९
५१०

यस्माद्धातोः कथयति सप्तद्वीपादिसम्बन्धे सत्यपि तदुपदेशेन यथार्थे क्रमुकसम्बन्ध्याकोऽसुरीतेवनाम्नुपर्तो तेना
त्वमीयते अनयोः कोऽपि क्रमसम्बन्धः इति ७० शुभ्रांशुशुभ्रांशुकराः कलङ्कनीलप्रभामिश्रा न भाविभा-
न्ति शुभ्रांशुगिरिन्द्राः शुभ्रांशुकरा धवलाकाराः किरणा हस्ताश्च यथा धवलस्य मस्मन्दस्य कलाः पृथिव्यां
विभान्ति कीदृशाः ज्योत्स्नेव पयस्तुल्या दुग्धस्तोमिः तस्मात् दमेव वास्तव्या तेषां वस्तूनां हृद्गुल्मादीना
तेषां छाया यास्ता सा बलेन ता धवलत्वं लघ्वाभासि द्रव्याणामिति तेषां यथा कराङ्कलीनामप्यन्तराणि भवन्ति अत्र
छायापवान्तराणी स्वार्थः इन्दोर्कोऽस्य लाकलङ्कस्य नीलप्रभया मिश्रा इव विभान्ति इति ताः दृशाः यथा स्व-
कीया कान्ति रुज्ज्वलप्रसरति एवं कलङ्कस्यापि कस्ला कान्ति छाया यामा न प्रसरतीति द्विनीयार्थः ता ७१
ज्योत्स्नाः पयस्मात् दवस्तव वास्तव छाया यान्वलिक्ष्य पृथग्यथायाम शुभ्रांशुः शुभ्रांशुः कराः क-
लङ्कनीलप्रभामिश्रा न भाविभान्ति ७२ कियान्तयानि नवियद्धिभागः स्तमोनिराषाद्विषा
दीप्तनोयम अद्विस्तथा लावणसैन्धवीभिः हलासिताभिः पीतिरसकारि येनेनेन्दुनाकिया
७३ गुरुत्वाय याथै निजकारणस्य न हानि वृद्धी कथमेन चन्द्रः विरेण सोयं भजतेत्तयर्थेतेनेतिस-
मन्वादिशिवायचिन्त्रम ७४ दृष्ठो दृपणमपि श्रितोयमाद दर्पण दृपणाभिभतिस्मृतिम प्रश्नाभिते
अनेनेन्दुनाकिया यस्तूरप्ययमाविर्नेतापात्ता दमासादयन्ति स्मविचित्रम ७५ तस्य यमाकाशप्रदेशः तमे
निरासेन यथा धवली कृतः तथैव लवणसिन्धुसम्बन्धिनी भद्रूपग्रहद्भाभिरद्भिरयंबास भागोनिलो पीकृतः
लवणसिन्धुशब्दाद्दृश्मि लवणा सिन्धुरेव सर्वपदस्यात्मभयपदादिष्वद्वि सप्तद्वीपकोऽनीलमितिप्रसिद्धिः
त्वपितः समुद्रस्य हानिवृद्धी गुरुणो चन्द्रः कथं न प्राप्नोति सोयं चन्द्रस्तु चिरेण बहुना कालेन निहानिवृद्धी भ-
जति अन्वादिरिवानं सेवनभजतेयतियदत्रचित्रम् एषि पितः समुद्रस्य हानिवृद्धी गुरुणो चन्द्रः कथं न प्राप्नोति
सोयं चन्द्रस्तु चिरेण बहुना कालेन तते हानिवृद्धी भजते आदर्शादर्पणाद्दृषणापुष्ययं चन्द्रः आदर्श दृषणं दृष्टामव
धीकृत्य आदर्शी म अमावस्यापर्यन्ते दृषणात् हातिनाबिभति अत्र आदर्शमि विधौ अमावस्यायां न दृश्यते इत्यर्थः या-

यद्राकविसम्प्रदायेनकृस्नपक्षेचन्द्रोनवर्ण्यतेशक्लिग्रमावस्यापर्यन्तेकदापिनदृश्यतेइत्यर्थः प्राकृतस्यविरोधइति
विरोधाभासः एवमग्रेपि त्रिनेत्रजातृधः स्यात्तेयस्याहृष्णोपियस्तु ग्रत्रत्रिनेत्रयाडत्पत्तिश्रामवादितिविभ्रम इ
नेत्रभूमिस्त्रिनेत्रजातः ग्रपित्रिनेत्रत्रत्रतिविभ्रमित्यर्थः ग्रसन्दृहमुवनीयसमृद्धिः निर्दलेयमन्यतकमसमण्डला
ली इत्रवयत्ताइवयत्पापोहृष्टी सैवइत्पाययाहिसासवृ्के मलिनेविभाति तथैषापिचन्द्रमण्डलीमलिनमे
ककलद्रुत्त ७४ ग्रत्रदेकस्याकाशेपिपाइरेकोयंवाहनहरिणः ग्रवाहवायोरत्याग्रतः ग्रसन्नलीढ
लोलहमोहृषणसाम्यंयस्यताहृशः सत ग्रत्रषेत्रास्न्रतविन्दुहन्तेपिवत्रास्न समानावेन्नोमध्येग्रवहोना
इत्रवृदेवधनजभोसत्समृद्धिः ग्रडास्वयाथीदितिमण्डलीवस हिंसायथासैवनयाह्रमेघाक
लह्रमेकेमलिनेविभाति ७५ एक पिपासुः प्रवहानिलस्यापुतोयथहादतरङ्गरेष ग्रा
स्यम्बरेनभुनिलेलिहास पिवन्नमृषाम्नतविन्दुहन्तम ७७ ग्रस्मिंसाशेनास्यनप
वरद्गाशैनिप्रियाभिर्विहितोयदायम ग्राण्णसन्देशाइवोषधीभिर्कसशाङ्केविधुनामयोगे।
७८ ग्रसैवमेवार्थसुपागतानामासाद्यपत्पालवमोषधीनाम पवनसुषेवहयाजलानि
मुंवसनेषकलङ्करङ्काः ७८

मैकोवायुः ७७ वालेस्मिंश्चन्द्रोरङ्कहिंगोनास्यनएव तहणेनास्मिन्नोषधीभिः प्रियाभिरयंहरिणः ग्राण्ण
सन्देशाइवयदाविहितःप्रेषितः ततदेतिशेषः ग्रोषध्योहिवनवासित्वात्तद्रूपमेवसन्देशांग्दगंस्वपि
येवन्दुषिनवतः सोयंह्रगाश्चन्द्रेणप्रियासन्देशाश्रेमणाग्रेकृत्यायीतिशाङ्के ७८ ग्रसैववन्द्रस्यभवे

नै· ष·
ड्डा· वि·
टी·
४११

सेवार्थमुपागता मोषधीनोपलवमास्वादयन् अमुष्मै वेद्योस्वथाजना निपिबन् पथकलङ्करूपोहा
रिणः स्वविवसति ७४ हरशरपलोभयात्मलाघिनेइः विततेन राहुर्पन्नुगमारुः हरेसमीमेवा आका
शोद्भवाविन्द्रदयमन्योहरिणः शिवस्यचूडामणिमतइवरत्नण समर्थत्वादिन्दुशरणमाप ७८ मोना
यन्नुगेऽमनुस्यसहभागोपि अङ्कुरवतिष्ठति अयथावानइतिशङ्क अथकाकुः तवमनसिशङ्कवेतन
हिमपवदेवितन्नायिनिर्णयप्रतिष्ठस्व स्वस्वविमेवमथ्यस्यकलानिर्णयंकुर्विन्त्यर्थः यन्तुविद्वे
रुद्रेषुविद्रावितमानमार्गनत्रगन्नेगोमतिवीतमिष्वत मन्येयमनः शरणः प्रवेशः शत्रु
रुस्यचूडामणिमिन्दुमेण ८० मुन्शेपि किं तिष्ठति नाथनाथ रङ्क वियोगङ्क वियोगति शङ्क
नलायतिष्ठस्वसुविष्ठपवयद्वैरथष्ठष्ठमपपणदस्य ८१ उतानमेवास्यवलद्गङ्गदिदेवस्य
गुक्तिः शशामङ्कमाह नेनादिकेदेवगवेषयेपिस्याश्रद्धायत्लन्नीगतोऽङ्कनायाम ८२ भङ्क
प्रभुर्व्याकरणस्यदर्पपदप्रयोगाध्वनिलोकपथः शशीयदस्यासिशशीननोयमेवंस्मृगोस्य
यद्वन्युयुद्धेयस्यवन्नुसमस्मि स्मिन्नुगीतिनाक्रः ८३ मयषपन भयान्यविष्ठनोसस्यांषष्ठदष्ठमित्यर्थः
तिष्ठस्वतिप्रकाशनस्थेयाख्यायामित्यात्मनेपदम् तिष्ठत्यस्मिन्विवादपदनिर्णयायेतिस्थेयः ....
...... इतिवक्तव्यो नलानिर्णयायेति ८२ अस्यदेवस्यन्दार्थवलोधरमङ्कःशशाङ्किस्त्वर्कउतीनमूर्ध
पादमेवकथयति यथायमद्यापदःस्यात तर्हाज्वलप्रभताश्चन्द्रप्रभासवनदर्पणेन दर्पणेनेव नीलतयाश
शस्यनीलोभागः दृष्टमेवेत्येवं रूपस्वर्कतनीननकथयति तदेवदेवगवेषयेपिक्षणायात्रतानगानोऽधिकं
अहाल्वःस्योविष्यामवतीभवेयमित्यर्थः शागण्यअहाअस्येवअधिकमात्रत्वमिवकथ्यते देवानांगावोदेवा

गवाः तेषु योग्यत्वाद्धितत्वं कीर्तितं च ९२ अथ श्लोकः कविलोकः सत्प्रयोगमार्गो व्याकरणस्य दर्पणं भङ्गः समर्थो
व्याकरणलक्षणादिसिद्धमपि शाब्दं न प्रयुङ्क्ते क्वचिदसिद्धमपि शाब्दं प्रयुङ्क्ते इत्यर्थः तत्र हेतुः अयं च न
स्यात्तः शास्त्रमस्ति ततो यच्च तत्र शास्त्रीतिकविभिः कृतः तत्र प्रत्युत्पन्नं न विद्यते इत्यस्य ये सन्ति शास्त्रीति प्रयोगः
प्रयुक्तः एवमेव न्यायशास्त्रमेतीति तेनैव सूत्रेणासिद्धोऽपि तु शास्त्रीति शाब्दो न प्रयुक्तः अभिधानलक्षणादर्शनात
द्वितसमासार्थतिलक्ष्यानुसारेण लक्षणमिति प्रयोगमूलं हि व्याकरणमिति च व्याकरणस्य योगपदेन व
लाइत्यर्थः ९३ प्रतिपद्यावर्तकलामात्रमित्युपस्थितं तावानेवायमब्धिनाम्भुत्पादितः यत्प्रमाणमस्या

यावन्मासित्वं शतिमत्यमस्ति तेन सा चिन्तावानयमब्धिनामसि तत्कालमीशानं सततमस्मृथि।
विथौ शोणायस्तंविधायस्त्वलिङ्गम ९४ आरोप्यते वेदिहकेन कतमिन्दोदराकारकला।
कलापि तत्सवदस्य तु मूगास्य नाभिकस्फूरिका सा विभवासनाभि। ९५ आसीद्यथा तो
निषेमेव गोलः यशीसमस्त्वाविपिदन्ततोऽद्भुत स्वभानुदष्टा युगायमकल्पाप्रशकन्यापि।

दशावशेषः ९६

वान तन्मूमाणस्पतावा न तत्कालेन तस्मिन्नेवास्पतिकालेऽशिवेन मूर्धि धृतस्यो
न्दोः शोणायस्तंकलामात्रत्वमिह कलामात्रपर्वोऽसत्रः तस्मिन्नेवोऽलिङ्गं ज्ञापकमस्ति यदि कलास्पूर्णा स्तुना
दयेत तर्हि तावत्तमेव शिवः शिरसि धारयेदिति ९७ दलाकारकलाकलापस्यसह शेरहासिस्पन्दुकेसको
कस्य मृत्तायारोप्यते चेतद्धि तत्कतमकं तस्य मूगास्य नाभिकस्फूरिकापि मलवासनाभिः शेवदितस्य
वादेशा सोति केनकोककस्य मेहि कस्फूरिं सहपासोरभभवति ९८ ज्योतिषशास्त्रकृत्कल्पोऽरक्षेजोतिषमश्र
यिकल्पकृतनेशक्षेत्रस्य तदनतिक्रमस्य यथा ज्योतिषे ज्योतिः शास्त्रे यथा कथितं तथैव शाशाङ्गोल्लोवर्तते।

नै. ष.
टी. वि.
५१२
512

पिण्डआसीत् ततः पञ्चास्थिपिटः पञ्चाकारणस्रस्तः मस्मृतकीदृशः सन् राहोर्दंष्ट्राग्रगमे वरणं तेन कष्टेपी
पृष्ठेयस्मात्पिण्याकात्तिस्पीण्याकस्पदृशैव शोषो यस्य यद्वा राहुदंष्ट्राग्रगयन्त्रकष्टपीयूषश्चासौ पिण्याकदशा
वशेषश्चेति ईदृशः सन् पञ्चास्थिपिटो भूदित्यर्थः ८७ अयमिन्दुः साहंशाभावात्तनुः स्पसतानभवति किंतु
कर्पूरनामा वर्त्तुः तस्मात्कस्यामित्रं हियस्मात्तौ द्वावपि कर्पूरकामौ दृग्यासत्तौ पूर्वं हूणायस्पीयकौ वायौ
वर्त्तेतेद्याते ८८ यद्राम्रदहनस्य चन्द्रस्य च मा(द्वे)स्थानेयुक्ते सोद्दकामः अञ्चलति शम्भोर्भालनेत्रे प्रलीनः अ
यं चन्द्रो वर्षाभाजि दृष्टिमेति अमावस्यावर्त्तिनि च स्वयं रूपी विसायावत्त्विषि लयं गच्छति तेन तिलयपवसमं

अमावसायाः श्रितनोसत्तानोकर्पूर इमिन्दुः खल्वतस्यामित्रम् दृग्योर्हितौ द्वावपि पूर्वरूप
यहोयवर्त्तौ मपिकोदयाते ८७ स्थाने विधेयो वामदनस्य सख्येसशम्भुनेत्रे ज्वलति प्रली
नः अयं लयं दर्शतिथौ भाजि भासमर्थयेवत्विषि वादीश्वरः ८८ तेषारोभिन्मनमगात्त
गाढः पुरापुराणस्य यदेवशुभः अस्याङ्कुपवायुमयात्वदानीं कनीनिके निःदरखल्ल
यते ८९ द्रवनैननैति वकाश्यपापि आमासमसमीक्षाभयपत्तभाजो हिमांशुरानाहरिणा
क्रतो वपुः क्रौतनयुक्रौतनयनक्रियायाम् ९०

नयमः तेन मृगव्येण क्रमित्यर्थः वा शाहृश्यार्थे अयं च
गात्केयद्वा पूर्वं पुराणपुरुषस्य विष्णोर्नेत्रारविन्दत्वं प्राप्त तदानीमयमस्याङ्कुपवकनीनिकाभ्रमरयोः
सौन्दर्यं चक्ने तेनाश्चितां कनीनिकाशोभामयं तेऽपुनर्विन्योचितां भ्रमरशोभावर्थतेत्यर्थः तेनैव न हरि-
णापषवन्तुश्चकाश्यपापि गौरूप्मत्वभावसामस्य दृष्ट्यानयनक्रियायाम् तेऽसमापारे संवाहनसापारे च पु
रुमेवनिष्ठक्रोकोदयाद्भयपत्तभाजो मृगक्रमसमये तो भजति चन्द्रः पत्तहयं भजति निगतर्द्र हिमांशोरा

स्तणनोपदिष्टिणां वापिराजोपकोहरिणं मृगमाश्रितः अन्यो हरिणविम्नाश्रितः चसमानधर्मसज्ञ्रये तहु
रुषकान्तिवहुलमितिवहुलग्रहणाद्लक्ष्समासः कमलिनीनोदाहरूपो विकारप्रवर्तकः तस्मात् तषारः
प्रगिरस्तोजिघेरन्यमायि मृनुमितः तषारः सान्तिभावितमर्हति दाहकत्वादिति नेमदकवदिति नैरवतर्ष
शंकिराग्रेवन्द्रेहरणमानः कलङ्कोपितषारनिष्ठवह्निसम्बन्धिधूमपटलतया पुञ्जप्रसन्नामूदास्तनत्सीभव
तिइतिस्यात् गुरुमेवइतिसाधरेन्दुं नलमवोचत् रेहृयत्र्थयत्नमयावृणितः सम्प्रतितेवर्णयतिभेम्पाम्राक्
तम् १०५ तयास्तम्त्राबाभेम्पाव्याहृतः प्राणः समः स्वभूलोकसारेण लस्मितः भाक् रेषहसत् चन्द्रव
येरन्यमायि ज्वलनस्तधारेस्पराजनोदाहविकारहेतोः नदीयक्षमोवनयाहिमांशोशङ्केक।
लङ्कोपिसमर्थितस्ते ९२ स्वेदस्यधाराभिरिवापगाभिर्यामाजगाङ्गारपरिश्रमान्ता स्नायाः
घरेणाहस्तयानिमज्जस्तथाम्बुधावुन्नतिवदमत्र जगन्नाथवदनभ्रमेण ९२ समान्तमेवव
हुकालनीलानिपातनीलः खलुहसशीलः इन्द्रोजगन्मम्प्रयमयेत्यथाङ्कपीतोपिभागः प्रति
विम्बितः स्यात् मावापइतिद्रसरोजसज्जाश्रियंयशापीपद्मानिमीलितेजाः अद्वितीयेनैवति
समर्थितइतिशाङ्के नाङ्करङ्कोरलङ्कृतस्तामयमीतमन्ये ९३ ९४ जगन्नाथवदनभ्रमेणापीरि
तोप्रतपवश्रस्वेदस्यधाराभिरिवनदीभिर्यामावस्तथाङ्गायापदेशाद्यतिविम्बयानेनस्तथामहुद्रेप्राम्सन्निन्दो।
निमज्जस्वेदंचन्ति भेस्थ्रायेवकलङ्कइतिशास्त्रोक्तेः समर्हविनर्कयतादृशः स्वमेतवहुकालेननीलानिपात
नपुणामिकामनेनननीलः खलुज्ञातइति अन्यथानीलताभावेजगन्मूर्तिविम्बइन्दोः कलङ्कपीतोपशः प्रतिवि
म्बितोभवत् ९३ पद्मानिनिमीलयनीति पद्मनिमीलः हृशान्तेजोयस्पदशः पाणी अतएवविकासितकमं

नै॰ ष॰
टी॰ वि॰
टी॰
४९४

413

लक्षतयज्ञालक्ष्मीमावाप्नत्र अयमिन्दुर्निजाङ्कहरिणस्यनेत्रद्वयेनालङ्कृतपवनोविकसितकमलसुजातश्रियं।
प्राप्नोतीतिमन्ये हरिणनेत्रेपवकमलेऽसंस्थः ९४ शशाङ्कपद्मशोभानागतीतियत अन्यार्थकश्चविद्वानाश्रयं
करोति यतस्मन्त्रापितः स्मघङ्कस्यारोहृत्कृतोस्यासीक्लिमानतङ्कत्यासीक्लि तस्य श्रेस्मिन्निन्दोशशृङ्गी
निकंविभ्रम यवलेस्मिन्प्रियत्तमिव्रारानि प्रियायतानितरांभाति नीलेस्मिन्प्रियेचायताव्योन्नावराप्रियतो।
भातिमा तत्वमयोरपिन्योन्यात्मिसत्वयोः शोभासम्पतिवाच्छयाश्रयंचन्द्रःसितोक्रसंयचप्नोतिविभति सित
सन्निर्" योनीलवस्त्रनितरांभासतेहि सितासितयोन्यात्मिसत्वयोःशोभातिशयायस्त्वयमसितःसितःसि
तश्चासीदित्यर्थः वाशाङ्कलक्ष्म्यप्रकोरमेदे ९५ वाह्वकालवर्षातपयोरणावरणमाच्छादनरहिनंका
यदेषजगतिशशी शशाङ्कवृथोविचितैकश्वाग्रविभ्रम यन्तःपङ्किलेनतापितरस्मुराशश्सीतरङ्को
यिमलङ्कजोधि गौरीप्रियेभातितमोतमिस्वाज्योत्स्नोवनीलेदयितायदस्मिन् शोभास्मिलो
भाऽभयोस्तयोवसितोसितोद्युतिसमोविभति ९५ वर्षातपाणवरणविरायकाष्ठोचमाल
न्द्रमसमर्थितेषु वालेषुतायकवकेष्विहेकंविकस्वरीभूतमेवमिवन्द्रम ९६ दिनावसाने
तरणेरकस्मान्निमज्जनाडिम्मविलोवनानि अस्यप्रसादादङ्कमपस्यनक्ततमोविपद्वीपवर्तीतिर
सातेकिपालानुणाचसम्बद्धम ति ९७ वलम्बमसञ्जातेषुवालेषु तत्नत्रावम्बुशाकस्मथेहवन्द्र
मेकंविकस्वरीभूतेष्वशाकमेवहि ९७ सायंकालेश्रकारणमेवतरणेनिमज्जनात्स्वयंस्वातमया।
न नौकायानिमज्जनाश्च जराहिलोचनानिप्रस्योऽङ्कमस्यचन्द्रस्यलक्ष्मणादिर्मतलवस्यवप्रसादात्रेमत्वाद
लयहाश्च रात्रतिमिरेविपन्नादीलहन्ते ९८ तणिकश्चाभ्रनरविनासीश्चएकोणपरिमाणः तेजो

यस्त्वत्तोविकारोयोविन्दुः सएवेन्दुः नोस्माकंनेत्रेणभानप्रकाशमानोनास्तिकिम् अपितस्त्वेव वर्त्त
तिन्दुयेनेत्रारूपत्वेपि मत्तातिरूपतयादेपसन्ततिवत्त्वाणिकमतिस्तत्संचातिशास्त्रप्रसिद्धिः तदेवेन्दुः
महत्तामहत्परिमाणस्य अत्रनेत्रेग्रयवन्द्रः महीयान्स्थूलः नासेननाशीवद्रासीदितियत् तदुक्तं त्वत्तेश्रुत्यते
अस्माकमल्पपरिमाणत्वान्नेत्रेषु स्थूलः शीघ्रोविनाशीव चन्द्रोवर्तते त्वत्तः अतोमहतनेत्रेमहीयान्विनाशीव
चन्द्रोवर्ततेत्वत्तः अतोमहतनेत्रेमहीयानविनाशीचचन्द्रोस्तीतिसूक्तमेवेत्यर्थः ९९ औषधयोमृतसञ्जीवनो
किंनाहिंणनेपिचत्तणिकाणकोयंभानस्तितेत्रोमयविन्दुरिन्दुः अत्रेसतेनेत्रेयदेतेपदा
सीन्मासीननाशीमहत्तोमहीयान् ९८ यातेपतिनैषधयः स्वशक्त्यामनेणविशः त्वय
जेनशोकः एवंपयोधिमणिभिन्नश्चेत्तथाप्रभावैर्नतिजाश्रयेवा मृषानिशानाथमहः
स्तथावाहरयमोवानजराविनाशी पीताकथंनापरथ्यावकोराविधोर्मरीचीः नजरामराः
स्युः १०० वाणीभिराभिःपरिपकमाभिर्नरेन्द्रमानन्दजडंचकार मुहूर्तमाश्चर्यरसातिभेमी।
हैमाविलङ्घिः स्तिमितचेतसा १०१
मन्नलयः त्वायणंहीय माणेत्वयरोगायुक्तेवपतिंचन्द्रस्य
शक्त्यामलेनशोकः एवंपयोधिमणिभिन्नश्चेत् विषाद्भिन्नाश्वतिजपतिमेनेचन्द्रः मन्त्रेणश्वातेन
शोकः अथमेनेचन्द्रापिनापयोधिमणिभिस्वातेनशशाङ्कस्तथापिनिजाश्रयभूतेमतेस्वप्रभावेस्वा
तेनशशाङ्क १०० चन्द्रस्यतेजः स्वयैस्यतद्वामृषाश्रमोचन्द्रगतास्तथावाजराविनाशोनहरेत अप
रथ्याचन्द्रेतेनसोमृतनेत्रमृतस्यवाजरामरणहारित्वमतिरकोराश्चन्द्रस्याकिरणान्पीताश्चजरामराः

नै॰च॰
द्वा॰वि॰
टी॰
५२४

कथंनस्य॥ १०१ कवितापरिपाकेनेनिर्वृताभिःश्राभिर्वाभिःसाभैमीतंराजानंनलमानन्दमग्नंचक
र तथाहि भैमीहिमसम्बन्धिनीहरिणीव मुहूर्तमाश्चर्यरसेनतंराजानंस्तिमितंस्तब्धमानन्दंचकार हरिभिरपिम
न्दरञ्जितेरानन्दयति १०२ अस्मान्सुखादियमन्ततयारामभरावागाविष्णुरितिवदन् सनलोऽस्याभैम्याः
स्ववक्त्रविम्बेचचुम्बकोदृशंकमलानांसेवावहकप्रियंसेवाहशीलश्रीयस्यातम् अतएवसेवकत्वीति
सेवावहकाः वेदयंगात्नाहक प्रत्ययः शौणादिकः॥ १०३ अथप्रियेणोक्ताप्रियंवचआह तावद्विदर्भनृपते
र्वंशस्यालङ्कारभूतानामक्षाविषाणसम्भवामुक्ताश्च सोभैमी आकाशात्क्रान्तावतारात्भूमावपतीर्णश्चानम्र
नतोमुक्तावाशागियमाविरासीत्नीमुखधारामधुरेतिजल्पन् अत्रभ्यदस्यास्मत्प्रख्येतुविम्बेसेवा
वहकप्रियमभ्युत्तानाम् १०२ अस्मान्मुखात्थियमन्ततयारा। प्रियेणसार्धप्रियमेवमुक्ता
विदर्भभूमीपतिवंशमुक्ता स्मितांशुजालैर्विततानतारादिवः स्फुरन्तीवकृतावतारा १०
३ स्ववर्णनानन्तरप्रमहृतीतितिश्रुत्यमोनन्दाखमित्यनूपम स्थानस्सुदास्तेपाशिनःप्रशा।
स्नोथरात्नरासहामितिस्मसाह १०४ तवोरनः प्राणसमःस्वमुखागिरमरीहासरसोक्तिरेस
नानारोरोहिण्या भूलोकसारःस्मितभाक्तुषारःभानुभागिणिभन्तभगावभाण १०५ हिताय।
केव स्मितरूपमंशुजालैर्वितस्तार १०४ सत्त्वतिकर्तेरूपमेवनाहेतीतिवल्लू रूपेनमुखंचन्द्रस्त
तौमाति यत्सम्प्रत्यन्तरहास्लसलसौभवतिश्चतिस्यातप्रभक्तमेवशतिसाथ्येन्दुनेनलमोवचन श्हेयत्सर्यते
मयावर्णितःसम्प्रतितेवर्णयतिभैम्याम्राक्षतम् १०५ तयास्वमुखाभैम्याआह नःप्राणसमःसम्भू
लोकसौरानलस्मितः भाक् रेषडसन् चन्द्रवर्णायिष्यन् तोसभगाभैमीपरिहासरसस्यागिरेवा।

भाणवद्रूपमाणम् उक्तिरसोन्नकोः क्किम् हालरङ्घोतोः गीः शाद्भवन परीहासरसस्पतक्कोशितिविग्रहः।
श्रीघघस्रा एवस्रोकश्चित्वः १०७ नवपुरवे सर्वजातोनातनवरीभूतनसर्वैवमद गीतिमाकर्णितस्याशीते
राकर्णीनीलोलमोसन्तोलवयोयन्मुगस्त्वन्तुवेभ्रान्त्याकदाचिद्दपिवन्नूत्पतंनाभिलषति इत्यवेमि १०८
वनूस्यकान्तिभिः कलादान्याय नाद्यातमपवकाननतस्यान्नानाद्मूत्यायापाशत्वपवपाक्रोनिषायोयावद
ग्मूति यथ्यथमड्खिलः तावद्दिननत्रमति ग्रथ्येवेलिका रांत्रौवतरामनेदेतद्वविकल्पः दिनेमन्दग्रा।
इन्त्राभ्रमणागमनायथापिजिह्वानवासैः विव्रुधोस्त्ववन्त गीताद्धनेवर्धनवस्पताकिंपाशी
वमूवेनयनद्वयेन १०७ नवाननेजातगिरीविपीयगतितदाकर्णनलोलभोपम हानेन।
जातेस्मद्दर्षसेवमिविधुन्तुगस्तद्धवनभ्रमेण १०७ आप्यायनाद्या रुचिभिः स्वथांशोः श्री
मातमः काननजन्मनोवा यावन्निशायामथ्यमङ्कः स्यात्तावद्तत्पद्धिनशाह्यपाङ्कः हरेः
ततीवकगानपानालब्धावधिः स्वाङ्गरसोपभोगः ग्रवत्तायवन्तपतित्वपायाः मतिः स्वल्वसो।
त्वम्भूतानिभासः १०९ अस्मिन्नविस्मापयतेयमस्माश्चन्द्रमभ्देवेषयदादिमसः नदत्रि।
मनेभूर्वदेहतहृ नेत्राङ्गंयतस्पतन्यिकिलानहपकिलडपमस्य ११ः याभावः यमिहेतनंचेतिवि।
कल्पः नथोनकः यथ्याराशौशशाहोहरनः यथ्याश्रयते तथ्यादिने नश्यतेश्तिसिद्धं सुनैवक्रमस्मृदी
यसंवादमनेनामाश्रौषीदितिभावः यद्वाग्रवेतनेस्यापिशाव्दस्यवन्द्रेणाप्यायनभवति किंपुनः स्वेन
नस्येतिभावः १०९ हरदेशोपितस्पताहशास्यप्रसिद्धस्यतावकस्यगानस्यपानात्स्वाङ्गरसोपभोगोलब्धा
वधिः यतः परमनत्त्वाद्गना स्तीतिग्राम्यवाधं निकर्षः त्वपायाः पतिमन्दुः ग्रवत्तायेवस्तामस्य हः

नै. प.
श्री. वि.
ही.
२२५
415

तान्येव भासः किरणान्क्षिपति विकिरति निरस्यतीति वा । एष चन्द्रः सरागाणां कलत्रस्पृहरेखालक्ष्मनिर्भेदी वेतिसत् प्रास्मि
न्नेत्रीभवन्नेत्रीं श्रयामिन्दुः रस्मान्नविस्मापयते निरस्यते निरस्यतेरित्यानम् भोस्मिन्देहन्नभेषरस्यात्मनेपदम् ज्ञानोनास्मि
यमित्याह भोस्तत्यितप्रसिद्धेनेत्राह्लादपत्रस्यासेन्दोर्लक्ष्मपत्त्रीभूतेन्नूपञ्चलस्पात्रुदपत्रलक्ष्मत्रेणतातानेत्रमेवा।
भवतीति शुक्रम भोस्मिन्हृदवक्रशोदरे पताभिर्ज्योत्स्नाभिरेवङ्गमयधाराभिः रज्जवरजकैः तया श्यमन्दः।
कारः भूपाश्च सरस्या आकाशस्या नीलरुचिर्मलिनकालिमलक्षणेनाद्वालीव अन्यापिरज्जकोनिर्मला।
दिकेन श्रमन्त्रैरेव स्त्रीस्थितां नीलेरुचिं क्षालयतीति हि याश्शरदेव स्फटनमेघनाशणामन्तामसन्नहरीव कारा।

श्याभिन्द्रोगेन्दोथ विकासधीभिः हीरस्यधाराभिरिवक्षणेन अद्यालिनीलीरुचिरम्बरस्या
तमोमयीथी रज्जनी रजक्या पयोमुचां स्वैव किमानसुश्रेरु श्यामतामसु ... शाद्या अपि तिवा
भोस्तनयापि किं चिनोऽपञ्च्छिन्नेला च्छन्नकालिमास्य ११२ एकादशैकादशाक्षरुद्रमौलीनत्र
यतोयान्तिः कलाः किमस्य प्रविशणशेषाश्च भवन्ति पञ्चपञ्चेषुतूणीमिषवाथचन्द्रः ११३
निरन्तरैर्नाननिधाय तान्स्थिताराम सहस्राणि पदे किरयेन स्वधाम्नुरत्नाकलङ्कशङ्कनदाना।
दास्यत्ययमाश्रयेन ११४ ० चानाश्यणामन्तामसन्नहरीव कारशारदियनाधवलीभवन्तीति भोस्ता
भोस्तनयापिवद्दलमत्रपत्तलथवलीकरणसमर्थयापिशारदा अस्य चन्द्रस्य ला... मालिन्यदर्पिमोरपर्वा
प्रसाद्धुनापारि अस्तगात्रुतोस्य चन्द्रस्य एकादशकलाः एकादशरुद्रमौलीतत्त्वान्ति किम शेषाश्च पञ्चकलाः
कन्दर्पस्य तूणीं प्रविष्टापथ चन्द्राकाराः पञ्चशरा भवन्तीति किम शेषाश्च पञ्चकलाः कन्दर्पस्य तूणीं प्रवि
एवं षोडशकलानां व्ययो सत्यमस्तमयः ११४ भोस्तन्स्थितारासहस्राणि निरन्तरैर्नानाव्ययानेन स्था।

पीयता यद्यस्य कलङ्कहीनः स्वयांशुक्रियेन तद्दासवत्तन्वन्द्रस्त्वन्तुखकान्तिमाश्रयेत अयंतनेत्र
थैः यतः करणान सत्येतवभुवसम्बन्धिनी लक्ष्मीशाभामादित्स्वचन्द्रस्तामेवादित्स्वः अतश्चन्द्रप्रश्न
योरधाविरोधः एकार्थलिप्साकृता इतिमन्ये ११७ देवेन्द्रेणापिपातेन लब्धेतवभुखेन्दोरसधरामृतंपीत्वा
ग्रहदेवैर्विवसीकृतायाशुद्धिशुद्धीकृतायां मस्येन्दोः सुधायां तृष्णोदयकरोति अथवास्मृतमिन्दुस्यापि
कुलेभवचन्द्रस्यसुधादेवैर्यदयतिवधस्यामितिभावः ११८ सहरः पत्तमोधर्यानामीशचन्द्रमौलौ धारयन
अभिसम्भवतीबकालकूटविषभेदः शुक्रशाङ्कसन्निधयरेवयतेविषाविषधरयरणेऽधर्योशानमवहतः

यस्य सुमादिस्तवनवानुनीयो जटाकुलदमावबहुमालललाम एकार्थलिप्साकृतपक्षशङ्के
शाशाङ्क एकृतदहर्याधिरोधः ११९ लब्धानलेवभुखेनापिपानपीताः सुखेन्दोरसधरामृते ता
ते निर्पीयदेवैर्विवसीकृतायात्तृष्णोविर्धस्यदये सुधायाम् ११७ एवंसविभ्रांतिं पुरुतनमा
हैगिरान्दुभुवीपतिराधयीशान अभ्यान्तिवारेविषसाब्धिजन्मयतेभुजङ्गेव विस्तृतकशाङ्कः ११७
नास्पहिजेन्द्रस्यवक्षूवयणदाराननुयेयानवतामिपानः प्रभृतयोध्यात्ममयप्रकाशानस्य
शिरोराचार्यस्यबृहस्पते न्नितरह्यन्तमदेहमामान ११८ अदाराननुपभुञ्जानस्याप्यस्यद्विजेन्द्र

स्यचन्द्रस्यब्राह्मणश्रेष्ठस्यवपानः पानकिन्नमाकाशान्यतेनवानासीत नयहेतुः आत्ममयः प्रकाशोयेषां
तान आत्मस्वरूपातिरिक्तप्रकाशानभिज्ञाननप्रकृष्टैः इहशानतिमदेहमामान जीवन्मुक्ताप्रभृतयः प्र
णपापकृतानहिनस्यनह्यन्तिदेहमामानेवभन्तिशुद्धोस्यपूरुषः स्यादिकृतेः चन्द्रआत्ममयः प्र
काशः आत्मिमदेहसम्पूर्णतांप्रामश्चअतानास्यपापादिसम्बन्धः कृतः पानरस्यर्थः ११९ लोके

नै. ष.
टी. वि.
टी.
५१८
416

पुष्टैः पिन्नद्धाः स्वयाकारेण दत्ते अत्र यापवित्रं तिलैस्त्रिग्धित्रं तैर्यत्र वापोदकं तं न देवाङ्ककान्तिसंवलितताप्युषैव
स्वयासतो पित्तस्यानन्तयाचन्द्र श्रुपतस्योषप तपाद्येवमस्तासङ्कर्तमिवक्रुरण पथिश्चितिवक्रव्यमिति
सङ्गतकरणेसात्मनेपद्म ११८ उत्तङ्गमोथवासेनस्वावटपुष्प तन्नोशदीधिकादेकचन्द्रस्याविम्बपपुष्प
इहाविंबनिमज्ज्यास्थितस्याग्रियस्पातत्रहंससमधुान्या इयंतत्रहंसोप्रतिविम्बितामित्रोदाध्यायश्रुम्बितितस
पुष्प ११९ स्वर्गभवाः सोवर्गा ...... स्तेषांवर्गास्तैः दिवसेश्रयंचन्द्रोमृतैर्निपीयरिक्तकृतः पुनर्निपीत
वास्यंतयोप्रतिविम्बव्याजेननिमग्नतः सन् अमृतानांपूर्णः स्यात्तन्मोभवेत प्रश्नकाकुर्वितर्ककाकुः।

स्वयाकृतंयैतैर्नयैपिन्नद्धाः अत्रापविर्त्रतिलविभ्रमाः चन्द्रोपिन्नस्यानन्तयोपतस्य
तवाङ्कगोधिः खविनास्वयैव ११९ यपेस्मसौधस्थितिसौख्यलब्धेनकोलिकित्याख
तिविम्बमित्राः चिरंनिमज्ज्यह्रसतःप्रियस्यभ्रमेणयश्चुम्बतियत्रहंसी सोवर्णवर्गैस्मृ।
तैर्निमीयकृतोद्धितस्त्रःपाशात्तास्त्वनोयम पूर्णोमृतानांनिपितैयनाद्यामग्नःपुनः
स्यात्सन्निमाकुलेन १२० समेसमेतेशशिनःकरेणप्रसूनपाणिविहकैरविण्याः वि

वाहमाग्रण वाहलीलामनयोविवाहमयस्मलस्यागजलाभिषेकः १२१ नैका स्वहिताथै
तिज्ञापकान्तेयोगोषष्ठी रिक्तःकृतःश्चन्द्रःपूर्णःस्यादितेकाव्ययोवा १२२ इहगार्थौकोरविण्याःप्रस
तमेवपाणिः तस्मिन् शशिनःकरेणसमेसङ्गतेमतिमकरन्दव्याजेनदानोदकाभिषेकः अनयोः
रिन्दोःकैरविण्याविवाहलीलामादेव १२३ विकासिनीलमायतंपुष्पमेवनेत्रेयस्याः सा इयमिन्दी
वरिणीवनस्याश्चरण्यवासिनीजलवासिनीच मृगी इन्दीवरिण्यवहारिणी चन्द्रभाजंप्रियंमृगपतिरि

५१८

ह्यात्रविलोकनेरतिन किन्त्वविलोकनेप्रियायश्चाननचन्द्रभाजेकान्तेविलोकते पद्मानननेकश्लेदः प।
द्मास्याननचन्द्रतत्परः १२४ जलेतपः कुर्वतोकेरवाणांसमाधेर्ध्यानस्यनिमीलनस्यचभङ्गज्जाने मद्गुरावाप
वस्मितेनेनचारुरस्यचन्द्रमेवशुविमर्मामश्रनोनासमाधिभङ्गाद्युपस्थितानामप्सरसामपिशुवंसिद्धकार्ये
स्मितंविकसितमसनभवतिहितत्दतिभावः १२५ अल्पाङ्कपद्मपङ्केयस्याः अमृतमेवोदकंयस्याः
ईदृशीचन्द्रमण्डलालोकाम्यकाविस्तीर्णसरसी अयमेवमस्यासरस्याशुमन्मम् अतएवेनेत्सरस्यामनृता।
नोपनाजलरहितेपिप्रदेशोमृत्तेमीनेसकाममश्चिद्दृविभाति १२६ द्योराकाशः अमृतैर्हरस्यन्द्रनिमा।
विकासितनीलायतनशुभ्रनेत्रामृगीयामिन्द्रीवरिणीवनस्था विलोकतेकान्तमिहोपरिष्टा।
न्दुगतद्दृशाननचन्द्रभाजम् १२७ तपस्तामन्दुनिकेरवाणांसमाधिभङ्गःविशुधाङ्गनाया
अवीमरायेरन्दृनायरोहस्तवमपवोस्मितवारुचन्द्रम् १२८ अल्पाङ्कपद्मविशुमण्डलाय
पीयूषनीरासरसीस्मरस्य यानात्तथानामजलेप्यन्दृहेविद्धविभत्यिमवंसमीनम् १२९
नारीस्त्वदृषापाशिनिद्धजातन्दुर्ब्रह्मामाश्चध्वनिर्यतिद्योः ह्मायामथ्यश्चद्यफलीनदृहा
रास्वनृतिमाहस्वृटमवृमृतैः १२९ एकेवनारामनिलोवनस्यनानाकिलैनजनकस्य
स्माने तस्य नानाधिर्कसम्पदिवोद्यैतसमागन्यनाविशन्तिरम्ययन्तोः १२७ स्फटमावह्न।
कीदृशीतारापवास्थीति नान्यवम्रशायस्याःशशिनंजन्दुनांवरिमतीतिशशिजन्दृनाभूत अग्रजन्दनेत
गङ्गा मातोपलक्षितम् यद्वाशशिनमेजन्दुनोरिमतीतितनादृक चन्द्राशावपवमस्याग्निनेमिलितदोमिः

नै॰ ष॰
टी॰ वि॰
५८
617

क्षयापयो न लभ्यते शी तत्क्षयापगोऽन्तर्हारो यस्मात् २२७ पत्तसेन्द्रो जिनकस्य तस्याविश्रुतेः नेत्रस्यै।
कवनतापकनेनिकाश्रासीत अस्यतखन्दुस्येवं सम्पत तानादीपिपिका यतोऽस्येन्द्रोः तास्तारः नतत्याणिस
मगुत्काविंशतिः २२८ भोन्नृगाद्ि यदतादिन्याभेलल्लमस्ति तत्स्मारस्यषुतेक्षायम् सुर्शीमानिश्चोरन्तर
मस्येन्द्रोयोभगोभवति समेन्मथस्येक्षाग्रभङ्गः खलुस्तुक्षापत्तरवक्रमस्यपेलेकामोलासाभवान् २२९
दशानेनापिसतारावणीनवीण्यपिजगन्तिजिनासोयवन्तुः कदाचिदपि जेतेनाशकि वन्तुनिर्गाभवाय
मृगाद्वितयन्मण्डलमेतदिन्दोः स्मरस्यतन्त्याण्डुरसातपत्रम् सुर्शीमानन्तरमस्यभङ्गः मस्य
त्रभङ्गःखलुमन्मथस्य २२८ दशाननेनापिजगन्तिजिनासोयं पुरापारिनजातनेवम् स्त्रोनिंवि।
धोर्मानतेसङ्गतेयन्तस्यतदेकाननिर्जितस्य दशाननिमातावत्तियत्स्यहानिजयपत्रपसदैवः
शोषणाङ्कः सूर्णीलतासेनगतस्यलोविरनत्तरेदृस्योसिभङ्गमस्य २३० तत्रामि रामः प
तिम्भयरामान्तमार्यथाभङ्गपतसङ्गिजेतुः नद्यैवपद्मानोभिभूयसर्वोस्यहंकृपद्मानापिभूगम
स्थितोरावणस्तृषारागिनापियमाभ्यावति नत्ववन्तुजिग्येरतिश्रुणापसिद्धिः तदेकाननिर्जितस्यतु
स्येन्द्रोरिपस्त्रानिरुपेक्षस्य श्रीः मोमानिति ३ः अयंपूर्णाङ्कः यतावन्तिदमानितावतेनासर्वेदशानय।
स्तृषः पूर्वपूर्वावस्थायामुत्तरोत्तरावस्थानत्कथंवर्तीनातेस्यथः मम्मतिसूणीत्यन्तुविनमासंपरानश्रुत।
तेनेहि अनन्तरमेवास्यभङ्गोपपद्यते सुर्शीमानन्तरत्वयात अन्योपिप्रतिदिश प्रकर्षेशासुवन्नदूक्ष्याण
वलीयमास्यधर्माणोभङ्गमाभ्रोनिति २३१ सप्रसिद्धाद्धिजेन्द्राणामोजमरम्यः तत्राण्पसर्वोभिपिपि

भूयन्तग्राहैवरामार्टुसरथ्येर्यथाग्रभनजन मङ्गमाय तथैव नपषाङ्घिजेन्दुः चन्द्रः सर्वानपि पशून भिन्नयवनमुख
पश्यातिरस्कारमाप्नोति १३२ भोः पशुपविलोकनचतुरे चन्द्रस्याननमध्यंहरोणेन रूपेणाङ्गेन पशुना सलक्ष्मी
क्रियते सहलाञ्छनेन वर्तते इति सलक्ष्मा सक्रियते तथा चन्द्रस्यान्तः प्रान्तदेशे हरिणेन रूपेण पथवलेनाका
रेण सहलक्ष्मा वर्तते इति सलक्ष्मीक्रियते इत्येषा नलः कदाचिदपि स्वेन्दोरन्तरमध्ये भैमी मदर्शयत कदाचिद
न्तःप्रान्तदेशे भैमी दर्शयत स्निग्धपदेषु मनुष्यमप्रदर्शनेन कोऽपि विकार इति भावः १३३ सप्रद्रानयाग्रा
नितेन्द्रोदरादेवं इयाद्योतजातः तेनायं चन्द्रो द्विजः किंजातः एवमेव चाङ्गिजो भवन्नपि विधुः किमपि पथं वस्य

अन्तः सलक्ष्मीक्रियते स्वर्थोपाणो रूपेणापशुपहरिणेन पशुपे इत्येषभैमी मदर्शीदस्य कदाचिदन्तः
सकदाचिदन्नम भोः पशुपविलोकनचतुरे सागरान्मूर्तिविलोचनो नेत्रायद्ययादनजनितेन
किंद्विजः एवमेव च भन्नपि द्विजः पथं वस्यातिविधुः किमपि द्विजः १३३ नानाविहाराभूविव चन्द्रम
यीवकारयन्मालतीं हिमभ्रवेन्मृगनाभिवासम तेनैव तत्त्यिस्वकृतेन मनोजिनस्य सलो
कलोकतिलकत्वमुपर्यते यान्ता १३४ । तिद्विजो द्विद्विजा जायते अयं चन्द्र एव द्विजः अन्तपूर्वाद्वा
जाद्वेर्जातः किमिदम् कोऽर्थः एवं द्विजो भवन् नयमपि विप्राः त्रिधाजातः स्विजः नत्रिजः अत्रिजः किंपथ
वसति योऽद्विद्विजः सकथंत्रिजो भवति १३५ नन्दनवसम्भारस्थानेन नवकुञ्जानां देवता तस्माद्विहारभू
विस्थाने च हिमभुवं तथा रम्यान भूताञ्चन्दनजातीव हिमसंघातेन तथा रेवचन्द्रेण वहिंसो विड्डीति मृगाः
नाभेः मृगस्य नाभेः कस्तूरिकाया अवासं चन्द्रमयो मिद्रुरूपाकर्षरमयो चयनमालो विम्बे सजीव यस्मा
दकयोत भोलत्यितेनैव स्वकृतेन जिनस्य मनेवब्रह्मा सलोककलोकतिलक इति व्यवहरन्ति यद्वाजिनम

नै. ष.
हा. वि.
टी.
४१८
418

तेविहितेनमण्डलीकरणेनलक्षणेनसकलेनतेनब्रह्मा। अस्यचन्द्रस्यसकललोकलोकतिलकत्वंकृतवान।
यथादेवताविनियोगेनमृतस्पृष्टाग्रादेर्यपिण्डलोकशुद्धिः तथाब्रह्मकृतसंज्ञायांमण्डलीभवनसं
कृतेनचन्द्रस्तिलकत्वंप्राप्यत्यर्थः चन्द्रोहिसर्वलोकस्यतिलकइत्यर्थः १३४ तवमुखोत्सवमेपद्म।
कर्मणिल्यब्लोलोपञ्चमी चन्द्रंवदनत्वेनभीषद्समासंस्तूयत। कथंयः कथयोत्वविभाषास्यपवन्द्र।
वशस्त्वात तेतोमृगोमृगत्वलिकयावदनत्वेनचन्द्रः इतिवाक्यजनितयाचन्द्रस्याधिकत्वेनगुणेनाश्र
नैपव पनेचन्द्रनेत्रचाते मोऽश्ममण्डलेशोभातिशयाविदेनपापाविशुपशुसमन्वितेनोषुविवितंशुक्ता
इन्देशुवोसेशुद्धानुयाशुनिनेयोदरादेवेद्वयाद्योतनात। इगौत्वेणोनवपद्मणन्तंनैनेसद्वगस्यत।
तितन्दगत्वस्यैव अस्येतिमोहमहिमानहिमोऽशुविमलत्वलक्ष्मीविडम्बिनुखविर्तिशुपाशा १९
वीशु १३५ स्वर्भानुनाग्रसभयानविभीषिकाभिःऽ स्वाकैवेवमवयूयस्वथास्वथांशुम सो।
तिन्दतेसितिमविदनमशुष्यरोगेस्तान्मूलताश्रमवलम्बतत्रायेत्राशुम १३६ राहुणाद्या।
हर्षेवेकरङ्कःभवतःसुदेरेतिहित्ष्ययद्वारांशजातस्फीततनोरसुच्छहरिनात्वतस्यपत्न्या।
हरेः भङ्गःस्वचुस्वनान्तुनटनतियस्याविदेकाकिनः स्वादेकः शुनरस्यसम्प्रीतिभयोऽस्मि
नेशुमोहस्यमहिमाशुगत्वंनाशेतिहिमवेद्यामृत्युपवपशावइत्यर्थः राहुणाह्यपानग्रासनेऽः स्वाकृता।
पीडितास्वपापनचन्द्रस्यकोनानामूलेनपदलेनवायरोहेप्राप्याशुष्पायरस्यरोगेनिजेमितिमानमेव विद्वा
निहते प्राशुश्यति ऽःस्वामीतिलेभ्यइतिगच १३७ हरेविंसोऽस्वलनेत्रेभवतद्रवतः कःरङ्कःप्राशा।
वोदेयनक्तरूपेणनिहितपर्वतमानस्य उमयदर्शयवसेष। हरेरिन्दुस्यपत्न्याहरितावाप्याद्याविशाग्रस्तनसाशु।

ण्यवन्द्रस्य तन्मुखपद्माङ्कस्य यदजनि तत्पद्माननसंख्याकादेकस्याभङ्गः कमलाङ्कस्य यस्मिन् हिकायाः स
तोऽङ्कः स पुनरस्यैकप्रतिभटः सम्प्रतिस्यात् यद्वा सम्प्रति अस्य पुनः स एकः प्रतिभटो यस्मिन् हिकायाः स
तो भवेत् एकाकिनोऽस्य चन्द्रस्य तन्मुखपद्मः प्रतिद्वन्द्वी न भवति शशाङ्कलेनपद्मसदृशरूपत्वेन वङ्कनात् प्र
तोऽङ्कश्चैकाकी प्रतिभटोऽस्त्यर्थः अथ च तन्मुखकमलाङ्को नाम सप्तम्यन्तानामाद्येकस्मात् तावत्यराजो
यजात एकः पुनरन्य इत्यर्थः अन्यः पुनरस्य वैरी योऽङ्क इति चार्थः अथ च हर्यक्षः सिंहः हर्यक्षी भवतः सि

स्मिन् हर्यक्षी भवतः करङ्कः पुष्करैर्निर्लिप्य यद्वा शशाङ्को जातस्फीततनोः रत्नमुख्यहरितास्ततस्यपत्न्य
हरेः भङ्गस्त्वद्वदनाम्बुजत्वजनि यत्परस्यात्तदेकाकिनः स्यादेकः पुनरस्य सप्रतिभटो यस्मि
हिकायास्ततः १३७ यन्मूर्जातयनोत्पलाद्वयमयी वेदा वेधा न्ययस्मद्भूर्वीक्षारेणहविः सचे
त्वत्त्वमयेपद्मः प्रियेनावकम् कः शीतांशुरसोतदामरवमथव्याधीतिमाङ्गस्यलस्यान्त्र
स्तलिहीनतावनिवनीवानीरवासीटकः १३८

दीभवतः अन
एवङ्करङ्गैः शशाङ्कोवाऽयलक्षणमेत
न येकेविन्दुगोन्दरैर्निर्लिप्य भवतीत्यजातस्फीततनोः हरेः सिंहस्य पत्न्यास्तनस्याम्बुख्यसिंहएवैकः
प्रतिद्वन्द्वीति द्वितीयोऽर्थः १३८ यन्मूर्जातोऽयमानयनद्वयमेवोत्पले तन्मयी यस्यतन्मुखमूतस्यपद्म
स्यप्रकार वाद्वारेणाक्षतीति वाद्वारेणावर्णयितुमशक्य इत्यर्थः ईदृशी त्वं हिंसस्य सोऽयं पद्मस्तावकं मुखं वेत
भोः प्रिये तदासौ चन्द्रः को नाम कीदृशः यत्सूर्गस्यव्याधाहरः तन्मौलिस्यलावस्थायिमाः सस्तहिमा

नै॰ घ॰
ज्ञा॰ वि॰
टी॰
५२५

619

स्तदा वनैनीतीरम्भमौयावनीवनं नत्रयेवानीरावज्जलास्तत्रवसनशीलो बकोयं चन्द्रः २२९ अस्याम।
नैस्याहिशिसञ्चरतः अशुणामनेकमनेनस्थितानामकलानाकलानानिर्मितैनिर्माणरूपस्य प्रकान्त।
यवलकलानिर्मितस्यतर्थः अतएवनिर्मलस्यनिष्कलङ्कस्यतदानीलोमलसहशस्तन्मस्कोस्थितम
ङ्कवलाविजयिनःशक्रस्य गजग्रामणीगजश्रेष्ठस्यरावतस्तस्यगण्डशोणिमायाडेन्यतेदवपादानेनिवम
नस्यानेवसयदानद्रुवस्यमदोदकस्यतस्यलवस्तस्यलगनसम्पर्कः तस्मात्काकनालीयेजातेविशङ्के २८
जातेशालकानवोहरीतिविहरतः काकतालीयमस्यामशुणामनेकमत्यास्थितसकलनला
निर्मितेनिलस्य इन्द्रारिन्द्रावराभवलविजयिगजग्रामणीगण्डशोणिमाइत्यापादनदानद्रवल
वलगनादेङ्कमङ्के २३५ विशङ्के २२९ अशुषाउष्णामामनन्तिरजनीभर्तुः कलाहृतय।
ताभिनपञ्चदशैवताः प्रतिपदाद्यारकवर्धितावः यासुषः पुनरुद्धतास्तिथिम्हतेमाकिंहरा
लङ्कृति तस्यस्यस्थानविलेकलङ्कमिहाकिंयशुणामियशुणामिकिम् २४॰

चन्द्रस्यषोडशामेशंकलांकथयन्तिमनीषिणः प्रतिपदादिरथस्मिन्कर्मणि राकायाः आग्राणकेप्रतिपा
दादिरथस्मिन्कर्मणि आराकेवर्धनशीलाः ताःकलाः पञ्चदशैवेनचन्द्रंहृतयन्ति हतंचन्द्रेलङ्कवन्ति या
षुनःषोडशीकलातिथिषोडशीविनाशेषः सम्भूतः पृथक्कृतः साकिंहस्यालङ्कारितिश्रुतमणिरासी
न तस्येवशेषस्यस्थानविलकिंसशुणामिकेकलङ्कंयशुणामि इहचन्द्रपर्यन्तमारभ्यमध्येयावत्कलाभिः
हस्ताक्रियमाणायकस्यात्कलायाः स्थानेशून्यमेवासीन नदेवमलिनेविलक्षणेतनान्यः कलङ्कोस्तीम

मर्थः १४२ कीदृशश्च सन्तर्पणेनात्मीकृतान् आत्मायत्तीन् आत्मसात्कृतानादित्यर्थः इन्दुश्चकोरादत्साय
तेनेत्यवमूलंन्मूलयते उपसीविनालिप्तुरिव किंवायचन्द्रस्तदेवनेत्ररूपमलयतमेवपरिमृष्टेदास्यासित
वेतियावितमाहतःसन् हरिणमङ्कंकरोति चकोराङ्करङ्कःश्चनेत्रप्रियंपद्दीनानन्तत्रवसाम्यप्रीतेर्वाकान्ती
तिभावः १४२ बहुतालावण्येपननवमुखामेवारम्भि ब्रवरवि नस्यलावण्यास्यपस्याङ्गेनन्मात्रस्पर्शिनासर्व
स्मिनदृहीते यदवाशिष्टपात्रमात्रसम्भृङ्क्तं तेनैवेत्यर्थः अतएवप्रोन्मृज्य नलब्धतयोर्दृश्यमलिनेनलावण्य
पोषणात्चन्द्रः प्रारम्भि अतएवकलङ्कमलिनश्तितात्पर्यम् विधिनेतदत्त्रवचन्द्रयोर्द्वयनिर्मायजनेषु
ज्योत्स्नामादधनेचकोरवधूसाद्राणीयमीलोचने लिप्तमूलमिवोपरावितमतः सन्तर्प
णात्मीकृतान् अङ्कंरङ्कमयंकरोतिवपरिष्ठ्वनदेवास्तत्सुहृत्त्केनयनोत्रियाव्यनथिकंस्तु
त्येविधिनाविधुः भामुखमन्त्रवनेत्रलतयाप्यनायकंविधिन्त्वरयंश्चन्द्रश्चकोरपक्षिणा
ज्योत्स्नापाययति १४२ लावण्येनतवासमेवबहुनानन्यारमात्रस्पृशावन्दःप्रोञ्छनल
ब्धतायमलिनेनारम्भिशेषेणतु निर्मायद्वयमेतदस्त्वविधिनापाणौखलुक्षालितेनतद्धेो
रघुनाथिनीरनिलयैरम्भोजमारभ्यते १४२
लेशुद्धहस्तोद्धालितोखलु तस्मादधुनापितल्लेस्थितैस्तस्यलावण्यस्यलेशैः कमलामारभ्यते तद्धेोखापीत्या
दिद्धितीयार्धपाठान्तरे तस्यचन्द्रस्यकलापितन्त्रवशेषलावण्येननिर्माणजनितनपासुखमया ...... दृङ्क
मशाम्भोशिखामणिस्तत्र ...... अतएषपद्मश्रियःसमुत्जातम् १४३ सप्रीतेःप्रीतिप्रकाशायाःसपीतेस
दृपानाद्धेतोरयंरजनीप्राप्यवदिनमाणिमाणिग्रावमाणिकः सूर्यकान्तमणिनिर्मितालिन्दरःताराणांप्रे

नै॰ ष॰
द्वा॰ वि॰
टी॰
५२॰

420

प्रदोषग्रावेष्टितः प्रियेयं पश्य किं वस्तु यामम्बुदैर्वेष्टितः शशाङ्क एव नीलाश्मवर्षको येन सर्वदृशः उत्प्रेक्षालोकवि
भिरभिधानायाभिधत्ते स्तु शशाङ्कः यथा माणिक्यस्यादर्काद्युद्भूतागायमाणिक्यमुखेविवर्षकः स्यात्स्यात्ते तथा
परस्परैर्मिलितास्तु यायानेकतैस्ताराभिः परिवेष्टितस्य स्तु याम्भूतस्याप्यपि चन्द्रमाणिक्यस्य मुखे सदोहद्युतम्
यच्छशानामानीलमणिवर्षकोनिलिप्तमस्तत्त्वेन्द्रलाञ्छितं शशाङ्कयते स्मत्यर्थः १५२ विधिना चन्द्रमण्डलस्य
सर्वमितैः सम्प्रीतैः यज्ञनिरजनीषपरिषदायरीतस्तारागणोद्वेन माणिमणिग्रावमाणिकः प्रि
येषु पश्येत्प्रेक्षालोकविभिरभिधानायत्त शशाङ्कः स्तुयामम्बुदैर्वेष्टित शशाङ्कनीलाश्मवर्षकः
१५३ आस्यं शीतमयूखमण्डलगुणानाकृष्य तेनिर्मितं प्रागुक्तस्तु नरीशर्वरीपरिहस्तं
नैवषदोषाकरः आदायेन्दुमृगादपीहनिहितेपश्यामि सारं दृशो नहके सतिवावे
यो भूतिमयं दध्यादनन्यः जनः १५४ श्रुविस्तृतिमण्डगणसगणनस्तु स्वमतिकल्पया
सिक्तपानबनगगनतटामनु प्रतिति शशिनलविगलदमृतमृतरविरथहयचय
खुरविलक्षलमिव १५५ उपनुतमुडुगृहनाजानमास्ते भवतः जनः परिवारकस्तवायम्
म् तिलतिलकितपर्यटापमर्म्मिन्दुरवितरतिवयमपाः स्तुपश्यवाणम् १५६ राम
कान्त्यादिगुणाकृष्यभोः स्तन्दरि नवमुखेनिर्मिते तेनसमस्तगुणाकर्षणेनैषपरजनिपतिर्दोषाकरोस्तान।
इतिप्राहुः रत्नम्लगाङ्कुरागान्मारहप्रणाविक्षिप्य रहनवमुखेनिहितमपश्यामि यदेवेन भवेत नहिंसनन्यो।
येजरङ्कः नहके मतिवन्द्रमतोवाप्रीतिं दध्यात् नहिवल्लुष्यानतमरूपपरित्यज्य अवमरज्यति १५७ भोः
कृशाङ्गि गगनतटमनुगगनतटेस्य वलत्तोणकमप्रवनीयः अगनमसंख्यानिर्मलकान्तिसम्बना

गगणेनातिकल्पयसि सम्यक्तूपयुपसि प्रश्नकाकुः किमिव प्रतिनिर्गप्राग्राणिनुः सकाशुरान्तले विगलन्तापशोषित
लाद्विगलतावान्मन्दतेनमृतमूर्तिनेयद्विरथ्याहृदयवयखुगणाविलक्षलतदिव यथामृतलपतितेमेघा।
दिनलपुष्पन्त निम्नगोष्ठदृष्टीतिस्मृतिमनमत्लीयते एवंगलनावन्द्रामृतेनमूर्तिनेरविरथ्यहृदयमुखएवदत्त
न्देहमुपवते ननुनातागणाशतभावः १५६ उक्तस्वेवपुष्पलनानम्रपत्रनेसंनिहितमास्ते अयंजनस्तवपरिवारिकोभ
वत् प्रात्मानेनदिष्टपेतन तिलतिलकिनमपेन्द्रप्रमिन्दुवितरतेवेद्यप्रयमुक्तामदेवमारायत १५७ पुष्पेमो
वेषाम्नेयस्पसपुष्पेषासनः कामःसच नस्यांप्रियायरतिश्च नयोःपौरणयानान्मोभिषेकोत्सवेप्रासासहस्त्रथारस्यका।

सर्भानुप्रतिवा रणामिवल्लहल्लादयनोङ्गवज्रभ्रालीपतयाल्लदीपितिस्तथासारस्त्व
धारयुतिः पुष्पासननन्नित्रियापविगणयानन्नाभिषेकोत्सवेदेवःप्राग्नसदस्त्रथारस्यकल।
गुप्तस्यश्रीर्येनेरस्तानस्तुषये १५७ श्रीदर्पकविराजिराजमुकुटालङ्कारहीरःस्तुतेः श्री
हीरःस्तुपुवन्दितेद्वयवपमामलदेवीसुयम १५८ येप्राप्याविलिङ्गःद्विनिर्पलसततारापिता
द्रिःस्वयम्भूः पातिपत्यैककसीमास्तकविनरहर्गेनाल्पमायचमाना गुर्विद्यारणयोगीकल।
यतिकपयानन्कृतौदीपिकायां १५९

कलशस्यश्रीर्येनेहपादेवश्चन्द्रोस्मांकनस्तुषयेभूयात् कीदृशः
सर्भानोःएहोःप्रतिवारेणनःपुनःपारणमिलन बलेदर्तौवपवयन्तं नङ्गवानाम्नभ्राणोरन्याणामालीषुपङ्क्तिषु।
पतयाल्लःपतनपरीलः किरणाम्नतमारोपस्यसः अन्तएवप्राप्नसहस्त्रथारकलशश्रीः कामपरिसमाप्तिद्योतक
मापुर्णतूपमङ्गलावरणमेतत् १५८ द्राविशोनवसाहसाङ्कचरितेचम्पूकृतोयमहा काव्येतस्यकृतावनुलीपव
रितेसर्गोनिसर्गोज्वलः द्राविशतेःपूरणोद्राविशःनवोयःसाहसाङ्कोराजानस्यचरितेविषये चम्पूकृतः गद्यपद्यमयी
वाणीचम्पूरित्यभिधीयतेतांकरोतीतिचम्पूकृतनतस्यनलीयचरितेयस्मिन्काव्येतस्मिन १५९

नै. च.
द्वा. वि.
टी.
५२१

द्वाविंशस्त्वाकृसर्गः स्वकृतवयशोधामनोराजितोभूत् कश्मीरान्वासतिसतिमेकृत्यरथराधिपे वैकुण्ठकण्ठेना,
नीतः प्रबन्धोनैषधाभिधः पतत्कृतेकाव्येविदग्धैरस्तत्वादल्पबुद्धिविषयेवाधादिदोषग्रस्तेरनादृतमपिनदोषा।
मावहतीत्याह यथाप्रस्तनस्तडस्परमरमणीयापिरमणी ऊमाराणांमन्त्रः करणदूरणेंकृते मङ्क्षिश्रुतवेन्मा।
दयतिस्तुधीभ्यस्तधियः किमस्यानीतंस्यादरसप्रकृषानादरभिरैः रमवतीतिशायेनस्वकाव्यस्यसर्वोत्कृष्टत्वम।
मेवाह दिशिदिशिकविग्रावाणस्तावसततेसरस्वतीवल्लयतिमिथोयामायान्तः स्फुरद्गुनिरुम्वरम् सपरमपरः।

इति श्रीनैषधीये महाकाव्ये द्वाविंशः सर्गः २२ रामायनमः ॥ नैषधीय
समाप्तम् ॥ ॥

दीर्घरसनाम्बुदीयम्बुदीयते मथितरस्कन्दं विदधाति प्रमोदविमोदनम् ग्रन्थेषु ब्रुम्बितार्थं तेनायातयामकादिदं।
प्रमोदनमोदनम्। काव्यमादातव्यमितिधनयन्त्यामदिमानमालिङ्गरीति जिह्वामौनमयास्त्वेवतमेकेवा।
देहङ्गया मुविनिलीयतिहृन्त्यानतेहीर्दममान्दूषम् साहित्ये सुकुमारवस्तुनिदृढान्यायग्रहग्रन्थिले तर्केवा
मयि संविधातरिसमंलीलायते भारती शय्यावास्तु मृदूत्तरच्छदवतीदर्भाङ्कुरैरावृता भूमिर्वा हृदयङ्गमो ....
.... समाप्तमिदं नैषधीयाख्यं महाकाव्यं सर्गाख्यकं कृतिमहाकाः .... श्रीहर्षस्येति शुभम् हरिभक्ति
स्वथासारसमास्वादपूतस्वान्तः श्रीदामोदरकौलाख्योलेखकोद्विजातमः नैषधीयसमाप्तम्